VENE KIRJANDUS

LUGEMIK

VIII KLASSILE

Eesti Riiklik Kirjastus

A-21082.

VENE KIRJANDUS

LUGEMIK

VIII KLASSILE

KOOSTATUD
N. BRODSKI JA I. KUBIKOVI
JÄRGI

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1956

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
32863

KROONIKA (ЛЕТОПИСЬ).

Vana-vene kroonikakirjutamine algas XI sajandil ja lõppes XVI sajandil. XI sajandi teise aastakümne algul koostati Kiievis „Jutustus möödunud aegadest". Selle koostamine ja viimistlemine omistatakse munk Nestorile.

Nagu lõunaslaavlased, nii ka vene kirjamehed ammutasid ajaloolisi andmeid kreeka „kronograafidest" (s. o. „ajaraamatuist"), kus Bütsantsi ajalookäigu kirjeldusele lisati teateid Vene sündmustest (Kiievi vallutamisest Askoldi ja Diri poolt, vene vürstide sõjaretkedest Bütsantsi vastu jm.). Poliitiliselt ja kultuuriliselt tugevnenud Kiievi-Vene rahvusliku iseteadvuse tõus kutsus vene kirjameeste juures esile püüde koostada oma maa ajalugu sõltumatult võõra maa ajaloost. See eesmärk on selgesti näha vene kroonika esimestes sõnades: „See on jutustus möödunud aegadest, kust sai alguse Venemaa, sellest, kes hakkas Kiievis esimese vürstina valitsema ning kuidas Venemaa hakkas olema." Arvukad kroonikate koostajad eri paikades kasutasid nii kirjalikke allikaid kui ka suulisi pärimusi, mis olid sageli muinasjutulised ja legendaarsed.

Svjatoslav.

946. aastal. Kui vürst Svjatoslav kasvas suureks ja sirgus meheks, hakkas ta koguma palju vahvat sõjaväge, ta käis kergelt kui panter ja sõdis palju. Ta ei võtnud endaga sõjaretkedele kaasa voori ega katlaid, ei keetnud liha, vaid ainult lõikas hobuse-, metsloomade- või veiseliha ja sõi, küpsetanud selle sütel; tal polnud ka telki; ta magas laialilaotatud hobusetekil, sadul pea all. Niisugused olid ka kõik tema sõdurid. Minnes sõjaretkega mõne hõimu peale, saatis ta sõnumi: „Tulen teie peale"...

Kahevõitlus petšeneegiga.

991. aastal. Vladimir läks kroaatide peale. Siis, kui ta oli pärast sõda kroaatidega tagasi tulnud, tulid sinnapoole Sulá[1] jõge petšeneegid. Vladimir läks nende peale ja kohtas neid koolme juures Trubeiži jõel, kus praegu on Perejaslavl. Vladimir peatus ühel pool jõge ja petšeneegid teisel pool; kuid ei need ega teised ei julgenud teisele kaldale üle minna. Ning petšeneegi vürst ratsutas jõe äärde, kutsus Vladimiri välja ja ütles talle: „Pane sina välja oma sõdur

[1] Sulá — Dnepri lisajõgi.

ja mina oma: las maadlevad; kui sinu oma viskab minu oma vastu maad, siis me ei sõdi kolm aastat; kui minu oma viskab sinu oma — sõdime kolm aastat." Ja nad läksid lahku. Vladimir aga, tulnud tagasi leeri, saatis laiali teatajad niisuguste sõnadega: „Kas leidub selline sõdur, kes on nõus võitlema petšeneegiga?" Kuid kuskil ei leidunud niisugust sõdurit. Teise päeva hommikul tulid petšeneegid ja tõid kaasa oma sõduri, meie omadel aga ei olnud. Ning Vladimir hakkas kurtma ja saatis jällegi sõna kõigile oma vägedele. Ning tuli vürsti juurde üks vanamees ja ütles talle: „Vürst, mul on üks poeg, noorim, kodus; ma tulin sõdima neljaga, tema aga jäi maha; lapseeast peale pole teda keegi võita suutnud; ükskord, kui ma temaga taplesin, tema aga rullis nahka, vihastus ta minu peale ja rebis naha kätega lõhki." Kuulnud seda, sai vürst rõõmsaks ja saatis talle järele ning ta toodi vürsti juurde ja vürst jutustas talle kõik; see aga ütles vürstile: „Vürst, ma ei tea, kas ma suudan; mind peab proovile panema — kas pole siin suurt ja tugevat härga?" Leitigi suur ja tugev härg ja ta käskis selle vihaseks ajada; härga põletati tulise rauaga ja lasti ta lahti; härg jooksis temast mööda, tema haaras härga käega küljest ja kiskus ära tüki nahka koos lihaga, niipalju kui käsi haarata suutis. Ning Vladimir ütles talle: „Võid temaga maadelda." Ja järgmise päeva hommikul tulid petšeneegid ja hakkasid hüüdma: „Kas teil pole sõdurit? Meie oma on juba valmis." Vladimir aga oli käskinud sel ööl talle sõjariistad ümber panna; ja nad mõlemad astusid välja. Petšeneegid panid välja oma sõduri, ja see oli suurekasvuline ning hirmuäratav; ning tuli välja Vladimiri sõdur; petšeneeg vaatas selle peale ja hakkas naerma, sest see oli keskmist kasvu. Mõõdeti välja koht kummagi sõjaväe vahel ja lasti võitlejad teineteise peale; nad haarasid teineteisest kinni ja hoidsid teineteist kõvasti; ning meie oma kägistas petšeneegi kätega surnuks ja paiskas ta vastu maad. Ning meie omad hõiskasid; petšeneegid panid põgenema, venelased aga ajasid neid taga ja raiusid neid ning ajasid nad minema. Vladimir oli väga rõõmus; ta asutas sellele koolmele linna ja nimetas selle Perejaslavliks, sest et see nooruk oli võtnud üle au petšeneegidelt. Vladimir tegi tema ja tema isa ülikuteks. Seejärel läks Vladimir võidu ja suure auga tagasi Kiievisse.

Vladimiri söömapeod.

Vladimir tegi oma rahva jaoks igal pühapäeval nii: ta võttis kombeks, et tema õues, vürstihoone ruumis korraldataks söömapidu ja sellele peole tuleksid bojaarid, vahtkond, sadanikud, kümnikud ja ülikud, nii vürsti juures olles kui ka tema ära olles; siin oli palju looma- ja linnuliha; kõike oli külluses. Kui nad olid veidi joonud, siis hakkasid nad kaebama vürsti peale, öeldes: „Häda meie peadele; sööme puu-, mitte hõbelusikatega." Kuulnud seda, käskis Vladimir družiina jaoks välja taguda hõbelusikad ja

ütles nõnda: „Hõbeda ja kulla abil ma endale družiinat ei leia, družiina abil aga hangin nii hõbedat kui kulda, nagu mu vanaisa ja isa hankisid družiina abil kulda ja hõbedat." Vladimir armastas ju družiinat ja pidas sellega nõu oma maa korraldamisest, sõdadest ja seadustest.

Mstislavi võitlus Rededjaga.

1012. aastal. Kui Mstislav oli Tmutarakanis, läks ta kassoogide[1] peale. Kuulnud aga sellest, läks kassoogi vürst Rededja talle vastu ja kui mõlemad väed seisid teineteise vastas, ütles Rededja Mstislavile: „Miks me hakkame hävitama väge? Läheme kokku võitlema: kui sina saad minust jagu, võtad minu vara, minu naise, minu lapsed ja minu maa; kui saan jagu mina, siis võtan mina kõik sinu oma." Ja ütles Mstislav: „Olgu nii." Ja ütles Mstislavile Rededja: „Läheme vastamisi mitte sõjariistus, vaid lihtsalt maadeldes." Ja nad hakkasid kõvasti maadlema. Nad maadlesid kaua. Mstislav hakkas väsima, sest Rededja oli suurekasvuline ning tugev. Ja ütles Mstislav: „Oo, puhtaim jumalaema, aita mind; kui ma temast jagu saan, ehitan ma sinu auks kiriku." Ning öelnud nõnda, paiskas ta Rededja vastu maad ja võtnud noa, pistis ta surnuks. Läinud tema maale, võttis ta endale kogu tema vara, ta naise ja ta lapsed ja määras kassoogidele andami. Ning tulnud tagasi Tmutarakani, pani ta nurgakivi püha jumalaema kirikule ja ehitas selle üles. See seisab Tmutarakanis praegugi.

Mstislav.

1034. aastal. 1035. aastal. 1036. aastal. Mstislav läks jahile, jäi haigeks ja suri ning ta pandi püha lunastaja kirikusse, mille nurgakivi ta oli ise pannud; tema ajal oli see ehitatud juba nii kõrgele, kui sai ulatada hobusel seistes. Mstislav aga oli kehalt tugev, näolt ilus, suurte silmadega, sõjas vapper, armuline ja armastas väga družiinat, ei olnud tema suhtes kitsi vara poolest, ei keelanud jooki ega sööki. Pärast teda päris kogu tema võimu Jaroslav ja sai Venemaa ainuvalitsejaks.

Jaroslav. Hoolitsemine hariduse eest.

1037. aastal. Jaroslav hakkas ehitama Kiievis suurt linnamüüri, millel on kuldväravad; ta rajas ka püha Sofia kiriku, metropoliidi oma, ja pärast seda jumalaema püha kuulutamise kiriku, mis on Kuldväravate juures, seejärel püha Georgi ja püha Irina kloostri. Tema ajal hakkas laialt levima ristiusk, suurenes nunnade arv ja hakati asutama kloostreid. Jaroslav armastas kirikuseadusi, armastas väga preestreid, eriti munki, luges hoolsasti raamatuid

[1] Kassoogid — tšerkessid.

öösel ja päeval. Ning ta kogus kokku palju kirjutajaid, käskis kreeka keelest ümber panna slaavi keelde ja nad kirjutasid ümber palju raamatuid; ta muretses palju raamatuid, millest õppides usklikud inimesed naudivad jumala õpetust. Ja nagu on nii, et üks künnab maa üles, teine külvab, kolmandad aga lõikavad ja söövad rikkalikku toitu, nii ka tema. Tema isa Vladimir kündis ja pehmendas, s. o. valgustas ristimisega, tema külvas raamatusõnadega täis usklikkude inimeste südamed, meie aga lõikame, omandades raamatuõpetust. On suur kasu raamatutarkusest: raamatute kaudu me õpime ja saame juhatust patukahetsuse teele; raamatusõnadest me saame tarkust ja kasinust; need on ju jõed, mis joodavad maailma, need on tarkuseallikad, raamatutes on äraarvamatu sügavus, nende abil me saame lohutust kurbuses, nad on kasinuseohjad . . .

MIHHAIL VASSILJEVITŠ LOMONOSSOV.

(1711—1765)

Paljude keelte valitseja, vene keel, on suur kõigi teiste keelte ees Euroopas mitte ainult nende maade ulatuse poolest, kus ta valitseb, vaid ka oma haaravuselt ja külluselt. See näib uskumatu välismaalastele ja ka mõnedele venelastele, kes on rohkem vaeva näinud võõrkeeltega kui oma keelega. Ent see, kellel ei ole suuri eelarvamusi teiste keelte kohta ja kes suunab oma mõistuse vene keelele ning tungib hoolikalt sellesse, nõustub minuga.

Karl V, Rooma keiser, rääkis, et hispaania keel sobib kõnelemiseks jumalaga, prantsuse keel sõpradega, saksa keel vaenlastega ja itaalia keel naissooga. Aga kui ta vene keelt oleks osanud, siis oleks ta sellele lisanud, et vene keelt sobib nende kõigiga kõnelda, sest ta oleks leidnud selles hispaania keele suursugususe, prantsuse keele elavuse, saksa keele kõvaduse, itaalia keele maheduse ning peale selle kreeka ja ladina keele rikkuse ja väljenduste suure lühiduse . . .

Vene keele grammatika, 1755.

„Ood keisrinna Jelizaveta troonileastumise päevaks".

(Katkend)

(1747)

Küll oled tulutoov ja ilus
sa, vaikus, armas rahupõlv.
Maad, rahvad kosuvad su vilus,
su ümber õitseb nurmenõlv
ja põllul, õõtsudes kui meri,
on viljapead täis kuldseid teri;
laev läheb kalli koormaga —
sa õnneliku sõidu tagad.
Nii helde käega välja jagad
sa oma aardeid otsata.

— — — — — — — — — — —

Oh, võimas looja, kelle vägi
teeb asju imepäraseid!
Ka meie põlv su suurust nägi,
mis hardusega täitis meid.
Sa saatsid Venemaale Mehe[1],
missuguseid on nähtud vähe.
Ei löönud kartma raskustest,
vaid võidult võidule ta astus
ja üles kõrgustele vastu
viis Venemaa barbaarsusest.

Ja kohkus Mars[2], kui ilma ette
läks Peeter, mõõka hoides käes,
ja Vene lippu üle vete
Neptun[3] näeb loitmas täies väes.
Kesk uhkeid hooneid, kivivalle,
mis kindla piiri seavad talle,
on äkki vaba Neeva veed.
Ta imestab: „Mis on juhtund?
Kas olen uue sängi uhtund?
Ei tunne enam endist teed!"

Siis üle merede ja maade
kõik jumalikud teadused,
mis aitavad, et inimvaade
näeks läbi elu seadused,
käe ulatasid: „Kõik me teeme,
et valgustatud aru seeme
ka Venemaal võiks võrsuda."
monarh nad kutsub enda juurde
ja juba loodab nende suure
töö vilju näha Venemaa[4].

Kuid saatus raske hoobi andis.
Ah, surematust vääriv mees,
kes suuri asju mõttes kandis,
et parem põlv kord seisaks ees, —
ta elupäevad polnud pikad:
ta meie seast viis surma vikat
ja silmavesi valades
me maa ja rahva kurtma pani
ja muusad taeva väravani
ta vaimu saatsid halades.
— — — — — — — — — — —

[1] Peeter I.
[2] Mars — rooma mütoloogias sõjajumal.
[3] Neptun — rooma mütoloogias merejumal.
[4] Vihje Teaduste Akadeemia asutamisele Peeter I poolt a. 1725.

Oo teie, keda oma põuest
ju ammu ootab kodumaa,
et enam kauem võõrast õuest
ei tuleks abi otsida,
on õnnistatud teie päevad!
Käed külge! Kõhklejad las näevad,
te töödest tundma saavad teid!
Siis kõigis veene võtab võimust,
et ilmuda ka vene hõimust
võib platoneid ja newtoneid.[1]

Toeks teadmised on eluretkel —
nii noort kui vana kannavad;
on elu ehteks õnne hetkel
ja hädas jõudu annavad.
Kas kodus sa või võõrsil asuks —
nad ikka, igal pool on kasuks,
end nende varal läbi lööd,
ükskõik, kas lähed linna, maale,
nii kõrbes kui kesk pidusaale,
kas puhkust pead või rühid tööd.
Oh, kaitsegu, me armuläte,
me rahupõlve ingel hea,
suur looja sind, kui jõuab kätte
halb aeg, kui kurjus tõstab pea,
meilt kallist rahu tahab võtta
ja sinu vastu tõusta sõtta.

Õhtune mõtiskelu virmaliste puhul.

(Kirjutatud umbes 1743. a.)

Ju oma palge peidab päev,
öö niiskus põldudele laotus,
must vari kattis maa ja mäed
ja kõrgel särama lööb laotus.
Ei ole arvu tähtedel,
ei lõppu taevalaotusel.
Kui liivatera lainetes
või tolmukübe tuuleiilis
või säde igaveses jääs
või rohulible tulemiilis
või kuumas kõrbes vihmatilk —
nii lõpmatusse kaob mu pilk.

---

[1] Platon — kreeka filosoof (IV s. e. m. a.), Newton — inglise matemaatik, füüsik ja astronoom, elas 1642—1727.

Ja ütleb teadja: Vaata neid!
Need seal on arvutud maailmad,
seal lugematuid päikeseid
ja teisi maid ja rahvaid silmad,
nii kaugele kui tungib öös
su pilk, seal samad jõud on töös.
Kus, loodus, on su seadus siis?
Seal kesköömaadelt valgus koidab.
Kas päike trooni sinna viis?
Kas jäätund meri tules loidab?
See vilu paiste hõlmab maad,
öö nagu päev nüüd valgeks saab.
Tark, uuriv mõistus, kelle hool
on kõrgemale viinud teadust,
kes väiksest märgist igal pool
loeb välja olemise seadust,
kas ära lahendada võid
sa mõistatust, mis piinab meid?
Mis tähendab see võimas helk?
Mis andis voli tulevoole?
Kas võib siis selges taevas välk
maast tungida seniidi poole?
Kas külmund aur siis talveööl
kui tulekahju loitma lööb?
Kas udu veega võitlust peab
või paistmas näeme päiksekiiri
või kauged pilveharjad seal
on süttind teispool silmapiiri?
Nii on ka meie lähedal
veel palju asju taeva all,
kus selget vastust vaimusilm
ei leia, hoolimata vaevast.
Siis ütelge, kui suur on ilm?
Mis asub teispool tähistaevast?
Täis saladust on päev ja öö.
Nii vägev, suur on looja töö.

GAVRIIL ROMANOVITŠ DERŽAVIN.

(1743—1816)

*

Ood Felitsale[1].

(1782)

1.

Kirgiis-Kaisaki hordi vägev
ja imeväärne tsaarinna,
kel vaim on selge, läbinägev,
teeraja kätte näitas ta,
ja tsaaripoega Hlori sinna
mäetippu üles aitas minna,
kus kasvab okasteta roos,
kus igavene voorus asub;
nüüd sama soov mu hingel lasub —
oh, tule minuga nüüd koos!

2.

Felitsa, õpeta mind sirge
ja õilsameelne olema,
et võiksin võita iga kirge
ja õnnelikult elada.
Su hääl teeb ärksaks minu meele,
su poeg mind ise saadab teele,
kuid järgnemiseks puudub jaks.
End täna valitseda suudan,
meelt aga juba homme muudan
ja tujud on mu isandaks.

3.

Sa oma vürstisid ei matki
ja tihti jalgsi kõnnid sa
ja rooga kõige lihtsamatki
võib sinu laual kohata.

[1] A. 1781 kirjutas Katariina II oma pojapojale Aleksandrile „Muinasjutu tsaaripoeg Hlorist". Hlor oli Kiievi tsaari poeg, Kirgiisi khaan röövis ta ja käskis tal leida okasteta roosi. Khaani tütar, lõbus ja armastusväärne Felitsa tahtis aidata tsaaripoega ta otsinguil, kuid selle kavatsuse ajas nurja Felitsa mees, sultan Brjuzgá. Siis andis Felitsa poisile teejuhiks oma poja Aru, kelle abil Hlor leiab mäe, mille tipus kasvab okasteta roos. Khaan saatis tsaaripoja koos roosiga isa juurde tagasi.

Deržavin kasutas seda muinasjuttu ja ülistab Felitsa (lad. *felicitas* — õnn) nime all Katariinat.

Sa oma usinuse sunnil
loed puldi taga puhketunnil,
või hoolega teed kirjatööd,
mis kõigile toob rohket tulu,
sul kaardimängus aeg ei kulu,
nii nagu minul päevad-ööd.

4.

Ei armasta sa maskeraade
ja klubidest ei leia head.
Sul elule on õige vaade,
sa donkihhotlust halvaks pead,
ei pegasusel[1] ringi rända,
ei vabamüürlusega[2] jända,
ei, teine on su eluring:
sa kõnnid lihtsa elu rajal
ja meie hüveks igal ajal
hoolt kannab sinu õilis hing.

5.

Kuid mina! Pooled päevad magan
ja suitsetan ja kohvi joon
ja elan arutult kui pagan
ja veidraid kujutlusi loon.
Kord mõttes türgi leeri tõttan,
kord pärslastelt ma vange võtan,
kord enesele sultan näin,
kel hirmuäratav on pale,
siis aga mõtlen rätsepale
ja uue kuue proovil käin.

8.

Või tõld, mis kannab ehteid keni,
mind linna viib — mul kaasas narr
või mõni sõber, lemmikpeni
või mõni veetlev kaunitar.
Ma ringi sõidan — lähen sisse
tee ääres mõnda trahterisse,

[1] Pegasus — kreeka mütoloogias tiibadega hobune, luuletaja inspiratsiooni sümbol. Deržavini arvates ei tegelnud Katariina luuletamisega.

[2] Vabamüürlus — XVIII sajandil tekkinud müstiliste kommetega usulis-poliitiline vool, mis osalt väljendas rahulolematust kirikuga ja valitsuskorra üksikute avaldustega. Need koondised („loožid") purustati Katariina II poolt, kui aadli opositsioonilised ringkonnad tundusid keisrinnale ohtlikena.

või mütsi viltu nihutan
ja uute elamuste näljas
ma oma kiirel ratsul väljas
täis uljust ringi kihutan.

9.

Või jälgin tantsul nõtkeid kehi
ja kuulan pillimängijaid,
või vahin rõõmsalt rammumehi,
kes viibutavad rusikaid,[1]
või äkki teised huvid võidan
ja maale jahile ma sõidan,
mu ümber kilkab koeraparv;[2]
või öös täis hõikeid, naerukõla
mind üle vee viib sõudja mõla
ja heledasti huigub sarv.[3]

10.

Või kodus olles kaarte taome
koos naisega, kui aeg näib pikk,
või seltsis tuvikongi kaome,
või svaikamäng[4] või pimesikk
on ajaviiteks ees meil kahel,
ka tema pead ma otsin vahel
ja raamatute taga ma
end arendan — loen tarka juttu
Polkanist ja Bovast, kuid ruttu
jään piibli juures magama.[5]

11.

Nii rikutud ma olen pahest,
kuid kõik maailm ju elab nii.
Me eksime, kui tarkus vahest
mõnd teele õigele ei vii.

---

[1] Kuues ja seitsmes stroof käivad Katariina soosiku vürst G. A. Potjomkini kohta, kaheksas ja üheksanda stroofi esimene osa puudutavad aukandjat A. G. Orlovi.

[2] Puudutab P. I. Paninit, kes armastas koertega jahti pidada.

[3] Deržavini seletuse järgi puudutab S. K. Naröškinit, kes esimesena olevat harrastanud sarvemuusikat, s. t. loonud talupojaorkestri.

[4] Svaikamäng — mäng, kus suure peaga nael tuleb püstiselt visata maas lamavasse rõngasse.

[5] Polkan ja Bová — XVIII saj. itaalia keelest vene keeldé tõlgitud vana-itaalia jutustuse tegelased. Stroof käib vürst Vjazemski kohta, kes sageli lugedes jäi magama.

Kes aga ilmateedest loobub,
see tühjast unistusest joobub;
Lentjail meis ikka või Brjuzgal[1]
on voli: tühjusel või pahel,
ja harva mõni nende vahel
näeb õiget rada meie maal.

Mälestussammas.

(1796)

1.

Lõin samba endale — on püsivam see sammas
kui kõrgeim püramiid või tugevaim metall.
Ta peale iialgi ei hakka ajahammas,
ei torm või äikene saa kadu tuua tall'.

2.

Ma jäljetult ei kao, suur osa minust elab
ka siis veel edasi, kui lõpp on maisel teel,
ja suureneb mu au, mu kiitus seni helab,
kui vaprast slaavi soost maailm peab lugu veel.

3.

Ja Valge mere mailt siis Musta mere randa,
kus Neeva kohiseb või Volga, Don, Uraal,
aeg põlvest põlveni mu kuulsust võtab kanda,
mu nimi tuttavaks saab kõigile me maal,

4.

et esimesena auväärses vene keeles
Felitsa voorustest lõin laule kõlavaid
ja vestes jumalast mu luule lapsemeeles
mu naervaist sõnadest tõtt kuulda tsaarid said.

5.

Võid uhke olla, muusa, — töö seks õigust annab,
ja kes sind põlgavad, neid ise halvaks pea.
Kord surematuse auoreooli kannab
su koidukiirgusega pärjatatud pea.

---

[1] Lentjai (laiskur) ja Brjuzgá (iriseja) — tegelased „Muinasjutus tsaaripoeg Hlorist".

DENISS IVANOVITŠ FONVIZIN.

(1745—1792)

*

Äbarik.[1]

Komöödia viies vaatuses.

(1782)

TEGELASED:

PROSTAKOV.
PR. PROSTAKOVA, tema naine.
MITROFAN, nende poeg, äbarik[2].
JEREMEJEVNA, Mitrofani amm.
PRAVDIN.
STARODUM.
SOFJA, Starodumi õetütar.
MILON.
HR. SKOTININ, pr. Prostakova vend.
KUTEIKIN, seminarist.
TSÕFIRKIN, eruseersant.
WRALMANN, õpetaja.
TRIŠKA, rätsep.
Prostakovi teener.
Starodumi kammerteener.

Tegevus toimub Prostakovide külas.

ESIMENE VAATUS.

1. stseen.

Pr. PROSTAKOVA, MITROFAN, JEREMEJEVNA.

Pr. PROSTAKOVA *(vaadeldes kaftanit Mitrofani seljas):* Kaftan on täiesti rikutud. Jeremejevna, too see kelm Triška siia. *(Jeremejevna ära.)* Tema, röövel, on ta igalt poolt liiga kitsa teinud. Mitrofanuška, mu kallis, ma arvan, ta pigistab sind hirmsasti. Kutsu isa siia. *(Mitrofan ära.)*

2. stseen.

Pr. PROSTAKOVA, JEREMEJEVNA, TRIŠKA.

Pr. PROSTAKOVA *(Triškale):* Sina, tõbras, astu aga ligemale. Kas ma ei rääkinud sulle, varganägu, et sa õmbleksid kaftani laiema? Esiteks, laps kasvab; teiseks, laps on ka ilma kitsa kaftanita õrna kehaehitusega. Ütle, tolvan, millega sa end vabandad?
TRIŠKA: Mina olen ju iseõppija, auline proua. Ma ütlesin teile juba siis kohe, et: olge hea, andke rätsepa kätte.
Pr. PROSTAKOVA: Kas peab siis tingimata rätsep olema, et osata korralikult kaftanit õmmelda? Kus mõistmatu arvamine!
TRIŠKA: Rätsep on ju õppinud, proua, mina mitte.

---

[1] Lühendatult.

[2] Vene keeles on komöödia nimetuseks „Nedorosl". Nedorosl on alaealine aadlik (kuni 15. eluaastani), kes ei ole veel sõjaväeteenistusse astunud. Kaasaegsete tunnistuste järgi püüdsid aadlikud XVIII sajandil tähtaja saabumisel teenistusest kõigiti kõrvale hoiduda ja vananesid oma mõisates. Lõpuks siiski teenistusse astuva aadlik-nedorosli nimetus muutus rumala ja jõhkra lollpea ning laiskvorsti sünonüümiks, sest ta ei viitsinud töötada ega õppida.

Pr. PROSTAKOVA: Tema vaidleb ka veel! Rätsep õppis teise juures, teine kolmanda juures, aga kelle juures õppis siis esimene rätsep? Kõnele, tõbras.
TRIŠKA: Aga esimene rätsep õmbles võib-olla ka veel halvemini kui mina.
MITROFAN *(sisse joostes)*: Kutsusin isa. Utles, et kohe.
Pr. PROSTAKOVA: Mine siis, tiri ta siia, kui teda heaga kätte ei saa.
MITROFAN: Seal ongi isa.

3. stseen.

NEEDSAMAD ja PROSTAKOV.

Pr. PROSTAKOVA: Miks sa end minu eest peita suvatsed, mis? Ole lahke, vaata, milleni ma sinu ülearuse järeleandlikkuse läbi jõudnud olen! Missugune on nüüd uus rõivas pojale onu kihlusepäevaks? Missuguse kaftani on Triška heaks arvanud õmmelda?
PROSTAKOV *(kogeldes argusest)*: Ko . . . kotitab pisut.
Pr. PROSTAKOVA: Sa ise kotitad, tark aru.
PROSTAKOV: Ma arvasin ju, kullake, et sulle nii näib.
Pr. PROSTAKOVA: Aga kas sina ise siis pimedaks oled jäänud?
PROSTAKOV: Sinu silmade ees ei näe minu omad midagi.
Pr. PROSTAKOVA: Vaat, missuguse mehekesega on issand mind õnnistanud: ei oska ise vahet teha, mis on lai, mis kitsas.
PROSTAKOV: Selles asjas, kullake, olen ma alati sind uskunud ja usungi.
Pr. PROSTAKOVA: Usu siis ka seda, et ma ei kavatse orjadele järele anda. Mine ja karista otsekohe . . .

4. stseen.

NEEDSAMAD ja SKOTININ.

SKOTININ: Keda? Mille eest? Minu kihluspäeval! Palun sind, õde, niisuguse pidupäeva puhul karistamine homseni edasi lükata; homme aga, kui soovid, aitan ma ise heameelega kaasa. Ma ei taha Tarass Skotinin olla, kui mul mitte iga süütegu oma karistust ei saa. Selles asjas on mul ühesugune pruuk sinuga, õde. Aga mille üle sa siis nii vihastusid?
Pr. PROSTAKOVA: No vaata, vennas, olgu sinu silmad mulle tunnistajaks. Mitrofanuška, tule siia. On see kaftan lai?
SKOTININ: Ei.
PROSTAKOV: Nüüd näen juba minagi, mu kallis, et ta kitsas on.
SKOTININ: Ma ei näe ka seda. Kaftan on õmmeldud üpris korralikult, vennas.
Pr. PROSTAKOVA *(Triškale)*: Mine välja, tõbras. *(Jeremejevnale.)* Mine, Jeremejevna, anna lapsele pruukosti. Ma arvan, varsti tulevad ju õpetajad.

JEREMEJEVNA: Ta on juba niigi viis saiakest suvatsenud ära süüa, kulla emand.
Pr. PROSTAKOVA: Ja sul on siis kuuendast kahju, elajas? Vaat kus agarus! Ole lahke!
JEREMEJEVNA: Minu poolest söögu terviseks, kulla emandake. Ma ütlesin seda ju Mitrofan Terentjevitši enda pärast. Vaevles teine hommikuni.
Pr. PROSTAKOVA: Ah, püha jumalaemake! Mis sul viga oli, Mitrofanuška?
MITROFAN: Niisama, ema. Eile pärast lõunasööki jäin äkki haigeks.
SKOTININ: Nähtavasti sõid tugevasti õhtust, vennas.
MITROFAN: Ma ei söönud peaaegu üldsegi õhtust, onu.
PROSTAKOV: Mul on meeles, sõbrake, et sa ikka midagi sõid.
MITROFAN: Mida siis? Soolaliha vahest kolm viilukest ja pirukaid, ei mäleta, kas viis või kuus tükki.
JEREMEJEVNA: Öösel aina küsis ühtelugu juua. Rüüpas terve kannutäie taari ära.
MITROFAN: Praegugi olen veel nagu uimane. Terve öö nägin kõiksugu rämpsu unes.
Pr. PROSTAKOVA: Missugust rämpsu siis, Mitrofanuška?
MITROFAN: Küll sind, ema, küll isa.
Pr. PROSTAKOVA: Kuidas siis nimelt?
MITROFAN: Nii kui hakkan uinuma, kohe näen, et sina, ema, peksad isa.
PROSTAKOV: Oh mind õnnetut! Uni läks täide!
MITROFAN *(heldides)*: Siis hakkaski mul kahju.
Pr. PROSTAKOVA *(pahameelega)*: Kellest, Mitrofanuška?
MITROFAN: Sinust, ema: sa väsisid nii ära isa tagudes.
Pr. PROSTAKOVA: Kaelusta mind, mu kallis! Vaat kus poeg, mu ainus troost.
SKOTININ: Noh, Mitrofanuška, ma näen, sa oled ema, mitte isa poeg.
PROSTAKOV: Vähemalt mina armastan teda nii, nagu isale kohane on; on alles tark laps, mõistlik laps, naljategija, viguri-vänt! Vahel olen vaimustusest tema üle päris endast ära, rõõmu pärast ei usu tõesti ise, et ta minu poeg on.
SKOTININ: Ainult praegu on meie naljategija millegipärast tusane.
Pr. PROSTAKOVA: Kas viimati mitte saata arsti järele linna?
MITROFAN: Ei, ei, emake. Ma saan juba parem ise terveks. Jooksen õige nüüd tuvikongi, siis võib-olla . . .
Pr. PROSTAKOVA: Võib-olla on jumal armuline. Mine, vallatle pisut, Mitrofanuška. *(Mitrofan Jeremejevnaga ära.)*

5. stseen.

Pr. PROSTAKOVA, PROSTAKOV, SKOTININ.

SKOTININ: Miks ma siis oma mõrsjat ei näe? Kus ta on? Õhtul peab juba kihlus olema: kas poleks siis aeg talle ütelda, et ta mehele pannakse?
Pr. PROSTAKOVA: Küllap jõuame, vennas. Kui seda talle enneaegu ütelda, siis võib ta veel arvata, et me temalt luba palume. Ehk küll mehe poolt, aga ma olen talle hõimlane; ja ma armastan, et ka võõrad minu sõna kuulaksid.
PROSTAKOV *(Skotininile)*: Tõtt ütelda, meie talitasime Sofjakesega nagu päris vaeselapsega. Pärast isa surma jäi ta väikesena järele. Sellest on nüüd pool aastat, kui tema ema, minu hõimlast, tabas rabandus...
Pr. PROSTAKOVA *(näitab, nagu teeks ta ristimärgi südame kohale)*: Kaitsku meid püha ristike!
PROSTAKOV: Sellest ta siis ka teise ilma läks. Sofja onu, härra Starodum, sõitis Siberisse; ja kuna temast juba mitu aastat midagi kuulda ega mingit teadet pole, siis peamegi teda surnuks. Nähes, et laps üksi jäi, võtsime meie ta oma külakesse ja vaatame tema varanduse nagu enda oma järele.
Pr. PROSTAKOVA: Mis sa täna nii palju lobised, kullake? Vend võib veel arvata, et me tüdruku kasu pärast enda juurde võtsime.
PROSTAKOV: Noh, kuidas ta seda arvata võiks, mu kallis? Ega me siis Sofja liikumatut varandust endale lähemale nihutada saa.
SKOTININ: Ja kuigi liikuv on nihutatud, mina ei ole inimene, kes kohtu kaudu nõudma läheb. Ma ei armasta protsessida ja isegi kardan seda. Kui palju naabrid ongi mulle ülekohut teinud, kui palju kahju tekitanud, ei ole ma kellegi käest kohtu kaudu nõudnud, vaid iga kahju, selle asemel, et tema pärast kohut käia, pigistan oma talupoegade käest välja, — nii pole ka kuskil jälgi.
PROSTAKOV: See on õige, vennas: kogu ümbruskond räägib, et sina meisterlikult obrokit kogud.
Pr. PROSTAKOVA: Sa võiksid meid õpetada, armas veli. Meie ei oska mitte kuidagi. Sestsaadik kui me kõik, mis talupoegadel oli, ära võtsime, ei saa me enam midagi välja pigistada. Päris häda!
SKOTININ: Ole lahke, õeke, ma õpetan teid, õpetan, — andke ainult Sofjake mulle naiseks.
Pr. PROSTAKOVA: Kas see plika tõesti nii väga sulle meeldib?
SKOTININ: Ei, mulle ei meeldi mitte plika.
PROSTAKOV: Siis tema külakesed naabruses?
SKOTININ: Ka mitte külakesed, vaid see, mida tema külakestes leidub ja mille järele mul kole himu on.
Pr. PROSTAKOVA: Mille järele, vennas?
SKOTININ: Armastan sigu, õeke, ja meie ümbruskonnas on nii suured sead, et nende hulgas pole ühtki, kes tagumistele jalgadele tõustes tervelt peajagu igaühest meist pikem poleks.

[PROSTAKOV: Imelik asi, vennas, kuidas sugulane sugulasega sarnane võib olla! Meie Mitrofanuška on täitsa onu moodi, — ka tema armastab sigu juba väikesest saadik niisamuti nagu sina. Kui ta alles kolmeaastane oli, siis, kui juhtus vahel siga nägema, kohe värises rõõmu pärast.
SKOTININ: See on tõesti veider! Aga noh, ütleme, vennas, Mitrofan armastab sigu sellepärast, et ta on minu õepoeg. Siin on mingisugune sarnasus. Aga miks siis mina sigade vastu nii suurt poolehoidu tunnen?
PROSTAKOV: Ka siin on mingi sarnasus. Mina arvan nii.][1]

(6.—8. stseen. Sofja saab kirja oma onult Starodumilt. Starodum teatab oma tulekust ja kirjutab, et ta on kogunud endale varanduse, mille pärijaks määrab Sofja. Prostakova otsustab kohe Mitrofani ja Sofja paari panna.)

TEINE VAATUS.

(1.—2. stseen. Prostakovide külasse salga sõduritega saabunud Milon kohtab Pravdinit, oma vana sõpra. Samas kohtab ta ootamatult Sofjat, keda ammu armastab. 3.—4. stseen. Skotinin saab teada Prostakova uutest kavatsustest ja tahab Mitrofani läbi peksta. Jeremejevna kaitseb ägedalt oma kasvandikku.)

5. stseen.

Pr. PROSTAKOVA, PRAVDIN, JEREMEJEVNA, MITROFAN, KUTEIKIN, TSÕFIRKIN, MILON.

Pr. PROSTAKOVA *(külalistele)*: Mu ainuke rõõm on Mitrofanuška. Minu eluiga hakkab mööda jõudma. Temast tahan korraliku inimese teha.

(Sel kohal ilmuvad Kuteikin tundide-raamatuga ja Tsõfirkin kivitahvli ja krihvliga. Nad mõlemad küsivad Jeremejevnalt märkidega, kas sisse astuda. Tema kutsub neid, Mitrofan aga tõrjub vehkimisega.)

Pr. PROSTAKOVA *(neid nägemata, jätkab)*: Võib-olla on jumal armuline ja talle on saatuse poolt õnn määratud.

PRAVDIN: Vaadake ümber, proua, mis teie selja taga sünnib.
Pr. PROSTAKOVA: Aa! Need on Mitrofanuška õpetajad, kullake: Sidorõtš Kuteikin ...
JEREMEJEVNA: Ja Pafnutjitš Tsõfirkin.
MITROFAN *(kõrvale)*: Võtaks neid lendva kõige Jeremejevnaga!
KUTEIKIN: Majaisandale rahu ja palju aastaid ühes laste ja majakondsetega.
TSÕFIRKIN: Soovime teie aususel elada hea tervise juures sada aastat, ja kakskümmend, ja veel viisteist, äraarvamata palju aastaid.

[1] Nurksulgudes asuv osa on hiljem autori poolt ümber töötatud ja täiendatud.

MILON: Tohoh! See on ju meiesugune, kroonumees! Kust sa oled välja tulnud, sõber?
TSÕFIRKIN: Olin garnisonis, teie ausus, nüüd aga täiesti erus.
MILON: Millest sa end siis elatad?
TSÕFIRKIN: Noh, kuidagiviisi, teie ausus! Taipan pisut rehkendust ja niiviisi elatan end linnas kantseleikirjutajate kõrval arveasjade alal. Mitte igaühele pole jumal teaduse mõistmist andnud: niisiis, kes ise ei oska, see palkab mind kord arvekest kontrollima, kord kokkuvõtteid tegema. Sellega peangi end ülal, ei armasta ilma tegevuseta elada. Vabal ajal aga õpetan lapsi. Näe, nende aususe juures kolmandat aastat näeme poisiga vaeva murdude kallal, aga millegipärast ei klapi asi. Tõsi ta ju on, ega üks inimene ole teise sarnane.
Pr. PROSTAKOVA: Mida, mida sa seal luiskad, Pafnutjitš? Ma ei kuulanud õieti.
TSÕFIRKIN: Niisama. Ma teatasin tema aususele, et mõnele juhmile ei tao sa kümne aastaga seda pähe, mis teine lennult kinni püüab.
PRAVDIN *(Kuteikinile)*: Aga kas sina, isand Kuteikin, pole õpetatud mehi?
KUTEIKIN: Olen õpetatud mehi, teie ausus. Siinse piiskopkonna seminarist. Jõudsin kuni retoorikani[1], aga jumala tahtel pöördusin tagasi. Andsin konsistooriumi[2] palvekirja, milles kirjutasin: „Niisugune ja niisugune seminarist, kirikuteenrite lapsi, lõi kartma ülitarkuse kuristiku ees ja palub end temast vabastada." Mille peale varsti järgneski armuline resolutsioon märkusega: „Nii-ja-niisugune seminarist vabastada igasugusest õppimisest: sest kirjutatud on — ärge heitke pärleid sigade ette, et nad neid jalgadega ära ei tallaks."
Pr. PROSTAKOVA: Aga kus meie Adam Adamõtš on?
JEREMEJEVNA: Ma põikasin korraks ka sinna sisse, aga pääsesin vaevaga tulema: suits on maani, kulla prouake! Lämmatas tubakaga ära, kurivaim. Patuori säärane!
KUTEIKIN: Tühi jutt, Jeremejevna! Ei ole pattu tubaka suitsetamises.
PRAVDIN *(kõrvale)*: Kuteikin näitab oma tarkust ka veel!
KUTEIKIN: Paljudes raamatutes on lubatud. Psaltris on nimelt trükitud: „Ja kõrsheinad on inimeste tarviduseks."
PRAVDIN: Noh, aga kus veel?
KUTEIKIN: Ja teises psaltris on seesama trükitud. Meie ülempreestril on väike kaheksandik-kaustaline, ja seal on ka.
PRAVDIN *(pr. Prostakovale)*: Ma ei taha segada teie poja harjutusi; alandlik teener.
MILON: Mina samuti, proua.

[1] Seminari kolme, teineteisele järgnevat kursust nimetati: grammatika, retoorika ja filosoofia. Kuteikin ei jõudnud nähtavasti teise kursuseni.
[2] Konsistoorium — administratiivne-kohtulik asutus vaimulikkonna jaoks revolutsioonieelsel Venemaal.

Pr. PROSTAKOVA: Kuhu te siis lähete, mu härrad? . . .
PRAVDIN: Ma viin ta oma tuppa. Sõpradel, kes pole ammu kokku saanud, on paljugi kõnelda.
Pr. PROSTAKOVA: Aga kus te süüa suvatsete: kas meiega või oma toas? Meie laua juures on ainult oma perekond Sofjakesega . . .
MILON: Teiega, teiega, proua.
PRAVDIN: Meil saab mõlemal see au olema.

6. stseen.

Pr. PROSTAKOVA, JEREMEJEVNA, MITROFAN, KUTEIKIN ja TSÕFIRKIN.

Pr. PROSTAKOVA: Noh, korda nüüd vähemalt vene keeles vana, Mitrofanuška.
MITROFAN: Jah, vana! Kuidas siis.
Pr. PROSTAKOVA: Inimene õpib, seni kui ta elab, mu kallis! Nii on lugu.
MITROFAN: Kuidas siis! Saad sa siin õppimisele mõtelda. Sa võiksid siia veel onusid kokku vedada!
Pr. PROSTAKOVA: Mis, mis on?
MITROFAN: Noh, iga silmapilk vaata, et saad onult tuuseldada; ja siis mine tema rusikate alt ning asu tundide-raamatu kallale. Ei, aitäh, siis ma juba parem teen endale kiire lõpu!
Pr. PROSTAKOVA *(ehmudes)*: Mis, mis sa tahad teha? Võta aru pähe, kallike!
MITROFAN: Siin on ju ka jõgi lähedal. Hüppan sisse — võta siis veel!
Pr. PROSTAKOVA *(meeletuna)*: Ära tappis! Ära tappis! Jumal hoidku sind!
JEREMEJEVNA: Kõik sellest, et onu ära hirmutas. Oleks talle peaaegu karvu karanud. Ja asja ees, teist taga . . .
Pr. PROSTAKOVA *(vihaga)*: Noh . . .
JEREMEJEVNA: Hakkas tema kallal norima: kas tahad naist võtta . . .
Pr. PROSTAKOVA: Noh . . .
JEREMEJEVNA: Laps ei salanud, et vaat: ammu juba on himu, onuke. Kus tema vihastub, kulla emandake! Kus tormab kallale . . .
Pr. PROSTAKOVA *(värisedes)*: Noh . . . aga sina, tõbras, jäid kangeks, ei löönud küüsi vennale lõusta, ei tõmmanud tal koonu kõrvadeni lõhki . . .
JEREMEJEVNA: Hakkasin just! Oh, hakkasin, aga . . .
Pr. PROSTAKOVA: Aga . . . aga mis . . . pole sinu laps, elajas! Sinu poolest tapa laps või päriselt ära.
JEREMEJEVNA: Ah, lunastaja, päästa ja halasta! Kui vend poleks selsamal silmapilgul eemale läinud, küllap siis oleksin temaga jõudu katsunud. Pangu jumal patuks. Oleksid need nüriks jäänud *(osutades küüntele)*, ma ei oleks hakanud ka kihvasid hoidma.

Pr. PROSTAKOVA: Kõik teie, elajad, olete agarad ainult sõnades, mitte tegudes...
JEREMEJEVNA *(nutma hakates)*: Mina pole agaralt teie eest väljas, emandake? Kuidas veel paremini teenida, tõesti ei tea... hea meelega teed kõik... oma elugi ei hoia... aga ikka pole meele järgi.
KUTEIKIN: Kas meil käsitē koju minna? } *(Koos.)*
TSÕFIRKIN: Kuhu meil minna, teie ausus? }
Pr. PROSTAKOVA: Sa hakkasid veel ulguma ka, vana nõid. Mine, anna neile enda juures süüa ja pärast lõunat kohe jälle siia. *(Mitrofanile.)* Tule minuga, Mitrofanuška. Ma ei lase sind nüüd enam silmist. Ma ütlen sulle midagi; nii et sul elu armsaks läheb. Ei pea sa igavesti õppima, mu kallis, ei igavesti. Sul on, jumal tänatud, juba niipalju aru, et võid ise lapsi soetada. *(Jeremejevnale.)* Vennaga õiendan arved teisiti kui sina. Las kõik head inimesed näevad, mis on amm ja mis lihane ema! *(Mitrofaniga ära.)*
KUTEIKIN: Sinu elu, Jeremejevna, on küll päris põrgu. Lähme õige rooga võtma ja mure pärast tühjenda enne klaasike...
TSÕFIRKIN: Ja siis veel teine, — seal ongi sul korrutamine.
JEREMEJEVNA *(nuttes)*: Ei korista mind ka vanatühi. Nelikümmend aastat teenin, aga arm on ikka ühesugune...
KUTEIKIN: Ja kas palk on suur?
JEREMEJEVNA: Viis rubla aastas ja viis kõrvalopsu päevas. *(Kuteikin ja Tsõfirkin viivad ta käte alt kinni hoides ära.)*
TSÕFIRKIN: Arvame siis laua taga järele, kui palju sul terves aastas sissetulekut on.

KOLMAS VAATUS

1. stseen.

STARODUM ja PRAVDIN.

PRAVDIN: Niipea kui laua juurest tõusti ja mina akna juurde astudes teie tõlda nägin, jooksin ilma kellelegi ütlemata teile vastu, et kaelustada teid kõigest südamest. Avaldan teile oma sügavat lugupidamist.
STARODUM: Ta on mulle kallis, usu mind.
PRAVDIN: Teie sõprus minu vastu on seda meelitavam, et teil ei või olla seda teiste kui niisuguste vastu...
STARODUM: Nagu sina oled. Mina räägin ilma aukraadideta. Kui algavad aukraadid, lõpeb otsekohesus.
PRAVDIN: Teie käitumine...
STARODUM: Paljud naeravad selle üle. Ma tean seda. Olgu nii. Minu isa kasvatas mind tolle aja viisi järgi ja mina pole leidnud vajadust end ümber kasvatada. Tema teenis Peeter Suurt. Siis nimetati üht inimest sina, mitte teie. Siis ei osatud veel inimesi nii

palju rikkuda, et igaüks oleks lugenud end mitmeks. Selle eest tänapäeval mitu ei ole ühte väärt. Minu isa Peeter Suure õukonna juures . . .

PRAVDIN: Aga mina kuulsin, et tema sõjaväeteenistuses . . .

STARODUM: Tol ajajärgul olid õukondlased sõjamehed, aga sõjamehed ei olnud õukondlased. Minu isa andis mulle tolle aja järgi kõige parema kasvatuse. Tol ajal oli õppimiseks vähe võimalusi ja ei osatud ka veel tühja pead võõrast tarkust täis toppida.

PRAVDIN: Tolleaegne kasvatus seisis tõepoolest mõnes reeglis . . .

STARODUM: Ühes. Mu isa kordas mulle vahetpidamata üht ja sedasama: olgu sul süda, olgu hing, — ja sa oled igal ajal inimene. Kõige muu peale on mood: mõistuse peale on mood, teadmiste peale on mood, nagu pannalde peale, nööpide peale.

PRAVDIN: Te kõnelete tõtt. Tõeliseks väärtuseks inimeses on hing.

STARODUM: Ilma temata on kõige haritum ja targem inimene vilets lojus. *(Tundmusega.)* Ilma südameta harimatu inimene on metsloom. Kõige väiksem tung viib teda igasugusele kuriteole. Selle vahel, mis ta teeb, ja selle, milleks ta teeb, pole tal mingisugust tasakaalu. Just niisugustest elajatest tulin ma vabastama . . .

PRAVDIN: Teie õetütart. Ma tean seda. Ta on siin. Lähme . . .

STARODUM: Pea. Mu süda keeb veel vihast siinse pererahva kõlvatu teo üle. Viibime siin mõni silmapilk. Minul on põhimõte esimeses meele-erutuses mitte midagi alustada.

PRAVDIN: Vähesed oskavad teie põhimõtte järgi käia.

STARODUM: Minu elu kogemused on mulle seda õpetanud. Oo, kui ma oleksin varem osanud end valitseda, oleks mul lõbu olnud kauem isamaad teenida.

PRAVDIN: Kuidas siis nii? Teietaolise inimesega toimunud juhtumused ei või kellelegi huvituseta olla. Oleksin teile väga tänulik, kui te jutustaksite . . .

STARODUM: Ma ei varja neid kellegi eest, selleks et teised samasuguses olukorras oleksid minust targemad. Astunud sõjaväeteenistusse, sain ma tuttavaks noore krahviga, kelle nime ma ei taha meelde tuletadagi. Ta oli teenistusastmelt minust noorem, juhusliku[1] isa poeg, kasvatatud kõrges seltskonnas, ja tal oli eriline juhus õppida seda, mis meie kasvatusse veel ei kuulunudki. Ma püüdsin kõigest jõust saada tema sõpruse osaliseks, selleks et alalise läbikäimise abil temaga teha heaks oma kasvatuse puudusi. Just sel ajal, kui meie vastastikune sõprus kõvenemas oli, kuulsime ootamatult, et on kuulutatud sõda. Ma tormasin rõõmuga teda kaelustama. „Armas krahv, siin on meil juhus välja paista.

---

[1] „Juhuslikeks inimesteks" nimetati XVIII sajandil õukondlasi, kes olid valitseja erilise soosingu osalised, inimesi, kel oli olnud juhus teiste hulgast välja paista ja endale kõrgema ülemuse tähelepanu tõmmata.

Lähme kohe tegevasse sõjaväkke ja saame aadliku nimetuse väärilisek, mis meile sündimise läbi osaks on saanud." Äkki tõmbas mu krahv näo tugevasti kortsu, kaelustas mind ja ütles külmalt: „Head teed sulle, mina aga loodan, et isa ei taha minust lahkuda." Millegagi ei saa võrrelda põlgust, mida ma selsamal silmapilgul hakkasin tundma tema vastu. Ma nägin siis, et juhuslikkude ja auväärsete inimeste vahel on mõnikord äramõõtmatu vahe; et kõrges seltskonnas leidub ülimadalaid hingesid ja et suure haridusega võib olla suur lurjus.

PRAVDIN: Täielik tõde.

STARODUM: Ma jätsin ta maha ja sõitsin viivitamatult sinna, kuhu kutsus mind kohus. Mul oli palju juhuseid välja paista. Mu haavad tõendavad, et ma neid ka mööda ei lasknud. Ülemuste ja sõjaväe hea arvamine minust oli meelitavaks tasuks minu teenistuse eest, kui ma äkki sain teate, et krahv, minu endine tuttav, keda mul oli vastik meelde tuletada, on aukõrgendust saanud, minust aga on mööda mindud, — minust, kes ma lamasin tookord haavadest raskesti haigena! Niisugune ülekohus tekitas mulle ütlematut südamepiina ja ma läksin kohe erru.

PRAVDIN: Mis muud oleks pidanud tegemagi?

STARODUM: Oleks tulnud mõistlik olla. Ma ei osanud hoida end oma erutatud auahnuse esimeste kihkude eest. Mu ägedus ei lasknud mul siis aru saada, et tõeliselt auahne inimene on kade tegude, mitte aukraadide üle; et aukraade saadakse tihti palvete abil, tõelist lugupidamist aga peab ära teenima; et palju ausam on jääda süütult ilma aukõrgenduseta kui saada kõrgendust ilma teeneteta.

PRAVDIN: Aga kas aadlik ei tohi siis mitte milgi juhul erru minna?

STARODUM: Ainult ühel juhul: kui ta on oma südames kindel, et tema teenistus ei too isamaale tõelist kasu. Jah, siis mine!

PRAVDIN: Teie annate tunda aadlimehe kohuse tõelist olemust.

STARODUM: Lahkunud teenistusest, sõitsin ma Peterburi. Siin viis pime juhus mu säärasesse paika, millele ma elades polnud mõtelnudki.

PRAVDIN: Kuhu siis?

STARODUM: Õukonna juurde. Mind võeti õukonna juurde. Mis sa sellest arvad, ah?

PRAVDIN: Kuidas see paik teile näis?

STARODUM: Huvitav. Kõigepealt näis mulle imelik see, et selles paigas ei sõida peaaegu keegi mööda suurt otsest teed, vaid kõik sõidavad ringi, kõverat teed kaudu, lootes rutem pärale jõuda.

PRAVDIN: Olgu kõver, aga kas on see tee lai?

STARODUM: Nii lai, et kui kaks kokku juhtuvad, ei saa nad teineteisest mööda minna. Üks lükkab teise maha, ja see, kes püsti seisab, ei tõsta juba iial seda üles, kes on maas.

PRAVDIN: Siis sellepärast siin auahnus . . .

STARODUM: Siin ei ole mitte auahnus, vaid nii-öelda enda-

armastus. Siin armastatakse kangesti iseennast, hoolitsetakse ainult iseenda eest, muretsetakse ainult käesoleva tunni pärast. Sa ei usu: ma nägin seal palju inimesi, kel ühelgi juhul nende elus ei ole kordagi ei esivanemad ega järeltulijad meelde tulnud.
PRAVDIN: Aga need auväärt inimesed, kes õukonna juures teenivad riiki . . .
STARODUM: Oo, need ei lahku õukonna juurest sellepärast, et nad on õukonnale kasulikud, teised aga sellepärast, et õukond on neile kasulik. Mina ei olnud esimeste hulgas ega tahtnud olla viimaste hulgas.
PRAVDIN: Teid muidugi ei mõistetud õukonna juures?
STARODUM: Seda parem minule. Ma jõudsin kaduda ilma sekeldusteta, muidu oleks mind ikkagi lahkuma sunnitud emmalkummal viisil.
PRAVDIN: Missugustel?
STARODUM: Õukonna juurest sunnitakse lahkuma kahel viisil, mu sõber: kas vihastutakse sinu peale või vihastatakse sind. Ma ei hakanud ootama ei üht ega teist. Otsustasin, et parem on elada oma kodus kui võõras eestoas.
PRAVDIN: Niisiis, teie lahkusite õukonna juurest tühjalt? *(Avab oma tubakatoosi.)*
STARODUM *(võtab Pravdinilt tubakat)*: Kuidas tühjalt? Tubakatoosi hind on viissada rubla. Tulid kaupmehe juurde kaks meest. Üks maksis raha ja tõi koju tubakatoosi; teine tuli koju ilma tubakatoosita. Ja sina arvad, et teine tuli koju tühjalt? Eksid. Ta tõi oma viissada rubla tervelt tagasi. Mina lahkusin õukonna juurest ilma küladeta, ilma lindita, ilma aukraadideta, aga oma vara tõin tervelt tagasi: oma hinge, oma au, oma põhimõtted.
PRAVDIN: Teie põhimõtetega inimesi ei pea mitte õukonna juurest ära laskma, vaid õukonna juurde kutsuma.
STARODUM: Kutsuma? Milleks?
PRAVDIN: Selleks, mille jaoks haigete juurde arsti kutsutakse.
STARODUM: Eksid, mu sõber. Asjata on kutsuda arsti parandamatult haigete juurde. Siin arst ei aita, vaid talle võib veel endale haigus külge hakata.

2. stseen.

NEEDSAMAD ja SOFJA.

SOFJA *(Pravdinile)*: Ma ei suutnud taluda nende kära.
STARODUM *(kõrvale)*: Tema ema näojooned! See on minu Sofja!
SOFJA *(vaadates Starodumile)*: Mu jumal, ta nimetas mu nime! Mu süda ei peta mind . . .
STARODUM *(teda kaelustades)*: Ei! Sina oled minu õe tütar, minu südame tütar!
SOFJA *(viskudes tema kaenlasse)*: Onuke! Ma olen rõõmust meeletu!

STARODUM: Armas Sofja! Ma sain Moskvas teada, et sa elad siin vastu enda tahtmist. Ma olen elanud maailmas kuuskümmend aastat. On tihti tulnud vihastuda, vahel olen võinud endaga rahul olla. Miski ei ole nii piinanud mu südant, kui näha süütust kurikavaluse võrkudes. Iial pole ma olnud endaga nii rahul, kui siis, kui õnnestus kiskuda saak pahe käte vahelt!
PRAVDIN: Kui meeldiv on olla sellele ka tunnistajaks!
SOFJA: Onuke, teie headus minu vastu...
STARODUM: Sa tead, et ma ainult sinu läbi olen seotud eluga. Sa pead olema mu vanaduse tröösti jaks, minu hoolitsus aga peab looma sulle õnne. Läinud erru, panin ma aluse sinu kasvatusele, aga ma ei saanud teisiti panna alust sinu varandusele, kui lahkudes sinu emast ja sinust.
SOFJA: Teie eemalolek kurvastas meid ütlematult.
STARODUM *(Pravdinile)*: Et kaitsta tema elu puuduse eest hädavajalikes asjades, otsustasin ma minna mõneks aastaks sinna maale, kus hangitakse raha ilma seda südametunnistuse vastu vahetamata, ilma alatu roomamiseta, ilma isamaad riisumata; kus nõutakse raha maalt endalt, mis on õiglasem kui inimesed, ei tunne erapoolikust, vaid tasub ainult töö eest kindlalt ja heldelt.
PRAVDIN: Teie oleksite võinud, nagu ma kuulsin, hoopis rohkem rikkust koguda.
STARODUM: Milleks?
PRAVDIN: Et olla rikas nagu teised.
STARODUM: Rikas! Aga kes on rikas? Kas sina tead ka, et ühe inimese tujude jaoks on tervest Siberist vähe? Mu sõber, kõik seisab ettekujutuses. Käi looduse järgi ja sa ei ole iial vaene. Käi inimeste arvamise järgi ja sa ei ole iial rikas.
SOFJA: Kui õige see on, mis te kõnelete, onu!
STARODUM: Ma teenisin nii palju, et sinu mehelemineku ei tarvitseks meid takistada väärilise peigmehe vaesus.
SOFJA: Kogu minu elu jooksul saab teie soov mulle seaduseks olema.
PRAVDIN: Aga pannud ta mehele, poleks üleliigne ka lastele jätta...
STARODUM: Lastele? Jätta rikkust lastele! Ei tule mul pähegi. Kui nad targad on, saavad nad ilma selleta läbi; rumalat poega aga ei aita rikkus. Ma olen näinud mehi kuldsetes kuubedes, aga tinast peadega. Ei, mu sõber! Raha olemasolu ei tähenda väärikuse olemasolu. Kullast puuslik on ikkagi puuslik.
PRAVDIN: Ometi näeme me, et raha toob tihti aukraade, aukraadid harilikult tähtsust, tähtsate vastu aga osutatakse lugupidamist.
STARODUM: Lugupidamist! Üksainus lugupidamine peab inimesele meelitav olema — hingeline; hingelist lugupidamist on aga ainult see väärt, kes on saanud aukraade mitte raha läbi ja tähtsust mitte aukraadide läbi.
PRAVDIN: Teie järeldus on vastuvaidlematu.

(3.—6. stseen. Prostakova kakleb Skotininiga. Tundnud Starodumi ära, lipitseb Prostakova tema ees ja kiitleb Mitrofani eduga õppimises. Starodum läheb puhkama. Tulevad sisse Mitrofani õpetajad.)

7. stseen.

PR. PROSTAKOVA, MITROFAN, TSÕFIRKIN ja KUTEIKIN.

PR. PROSTAKOVA: Kuni tema puhkab, õpi sina, mu sõbrake, vähemalt kombe pärast, nii et tema kõrvu ulatuks, kuidas sa vaeva näed, Mitrofanuška.
MITROFAN: Noh, ja siis edasi?
Pr. PROSTAKOVA: Edasi võtadki naise.
MITROFAN: Kuule, ema. Ma teen sulle heameelt. Õpin. Aga et see oleks viimane kord ja et juba täna oleks kihlus.
Pr. PROSTAKOVA: Küll tuleb tund, mil jumala tahtmine täide läheb!
MITROFAN: On tulnud tund, mil minu tahtmine täide peab minema. Ma ei taha õppida, vaid tahan naist võtta. Sina ise ahvatlesid mind, süüdista ennast. Noh, ma istun. *(Tsõfirkin teritab krihvlit.)*
Pr. PROSTAKOVA: Mina istun siiasamasse. Koon sulle rahakotti, mu armas! Et oleks, kuhu Sofjakese rahakest panna.
MITROFAN: Noh, anna tahvel, garnisonirott! Ütle, mis kirjutada.
TSÕFIRKIN: Teie ausus suvatseb alati ilmaasjata sõimelda.
Pr. PROSTAKOVA *(töötades):* Ah, sa mu jumal! Nüüd ei tohi laps enam Pafnutjitšit läbigi sõimata! Juba vihastuski!
TSÕFIRKIN: Mis seal vihastuda, teie ausus. Meil on vene vanasõna: koer haugub, tuul kannab.
MITROFAN: Noh, anna siis endist korrata.
TSÕFIRKIN: Ikka endist, teie ausus. Endisega jääd ju alati endiseks.
Pr. PROSTAKOVA: Pole sinu asi, Pafnutjitš. Mulle on väga meeldiv, et Mitrofanuška ei armasta edasi sammuda. Kui tema mõistuse juures veel kaugele lennata, jumal hoidku selle eest!
TSÕFIRKIN: Ülesanne: Sa läksid, ütleme, mööda teed minuga. Noh, võtame veel kas või Sidorõtši kaasa. Meie kolmekesi leidsime . . .
MITROFAN *(kirjutab):* Kolmekesi.
TSÕFIRKIN: . . . teel, ütleme näiteks, kolmsada rubla.
MITROFAN *(kirjutab):* Kolmsada.
TSÕFIRKIN: Asuti jagama. Arva õige ära, kui palju iga mehe peale tuleb?
MITROFAN *(arvutades, sosistab):* Üks kord kolm on kolm, üks kord null on null, üks kord null on null.
Pr. PROSTAKOVA: Mis, mis jagamine see on?
MITROFAN: Näe, kolmsada rubla, mis me leidsime, kolme vahel ära jagada.

Pr. PROSTAKOVA: Tühi lora, armas sõbrake! Kui oled raha leidnud, ära jaga kellegagi. Võta kõik endale, Mitrofanuška! Ära õpi seda rumalat teadust.

MITROFAN: Kuuled, Pafnutjitš, anna teine ülesanne.

TSÕFIRKIN: Kirjuta, teie ausus. Õpetamise eest annate mulle aastas kümme rubla.

MITROFAN: Kümme.

TSÕFIRKIN: Nüüd, tõsi küll, ei ole põhjust; aga kui sina, noorhärra, minult midagi õpiksid, siis poleks patt veel kümme juurde panna.

MITROFAN *(kirjutab):* Noh, noh, kümme.

TSÕFIRKIN: Kui palju see siis aastas oleks?

MITROFAN *(arvutades, sosistab):* Null ja null on null; üks ja üks . . . *(Jääb mõtlema.)*

Pr. PROSTAKOVA: Ära näe asjata vaeva, mu armas! Ei ma pane krossigi juurde. Pole ka, mille eest. Ei ole niisugune teadus. Ainult sulle piin, aga kõik, nagu ma näen, tühjus. Kui raha pole — mida siis kokku lugeda? Kui raha on — loeme ka ilma Pafnutjitšita üpris hästi kokku.

KUTEIKIN: Lõpp, Pafnutjitš, tõepoolest. Kaks ülesannet on lahendatud. Ega kontrolli ei tule.

MITROFAN: Ära karda, vennas. Ema ei eksi siin. Tule nüüd sina, Kuteikin, õpime eilse läbi.

KUTEIKIN *(avab raamatu; Mitrofan võtab lugemiskepikese):* Algame ristimärki tehes. Tähelepanelikult minu järgi. „Mina olen ussike . . .“

MITROFAN: „Mina olen ussike . . .“

KUTEIKIN: Ussike, see on loom, lojus. See tähendab: „Mina olen lojus.“

MITROFAN: „Mina olen lojus.“

KUTEIKIN *(õpetliku häälega):* „Ja mitte inimene.“

MITROFAN *(niisamuti):* „Ja mitte inimene.“

KUTEIKIN: „Inimeste teotus.“

MITROFAN: „Inimeste teotus.“

KUTEIKIN: „Ja lai . . .“

(8.—9. stseen. Tunni katkestab Wralmann, kes tahab kaitsta „lapsukest“ „kurnava“ õpetuse eest. Pr. Prostakova ja Mitrofan lahkuvad. Õpetajate vahel tõuseb tüli ja tekib kaklus.)

NELJAS VAATUS.

(1.—7. stseen. Starodumi õpetlik vestlus Sofjaga. Starodum tutvub Miloniga, noore ohvitseriga, keda soovitati temale kui Sofja väärikat peigmeest. Teada saanud Sofja ja Miloni vastastikusest sümpaatiast, nõustub Starodum nende abiellumisega.)

Pr. PROSTAKOVA, PROSTAKOV, MITROFAN, STARODUM, MILON, SKOTININ, JEREMEJEVNA.

Pr. PROSTAKOVA *(sisse astudes):* Kas sul on kõik kaasas, mu armas?
MITROFAN: Noh, ära juba muretse.
Pr. PROSTAKOVA *(Starodumile):* Kas suvatsesid hästi puhata, kullake? Kõik me käisime neljandas toas kikivarbail, et sind mitte tülitada. Ei julgenud ukse vahelt sisse vaadata. Kuulame, sina oled juba ammu siia väljagi tulnud. Ära pane pahaks, kullake . . .
STARODUM: Oo, proua, mul oleks olnud väga kahju, kui te oleksite varem siia tulnud.
SKOTININ: Sina, õde, käid nagu kiuste aina minu kannul. Mina tulin siia oma asja pärast.
Pr. PROSTAKOVA: Mina jälle oma pärast. *(Starodumile.)* Luba siis, kullake, tülitada sind nüüd meie ühise palvega. *(Mehele ja pojale.)* Kummardage.
STARODUM: Missugusega, proua?
Pr. PROSTAKOVA: Esiteks, palun kõiki nii lahked olla ja istuda. *(Kõik võtavad istet peale Mitrofani ja Jeremejevna.)* Vaat, milles on asi, kullake. Meie vanemate palvete eest — meie, patuste palveid poleks kuulda võetudki! — kinkis jumal meile Mitrofanuška. Meie tegime kõik, et ta saaks meil niisugune, nagu sa teda näed. Kas sa ei tahaks võtta vaevaks, kullake, ja vaadata järele, mis ta meil õppinud on?
STARODUM: Oo, proua, minu kõrvu on juba ulatunud, et ta on alles praegu õppimisega lõpule jõudnud. Olen kuulnud tema õpetajatest ja näen ette, missugune kirjatark ta peab olema, olles õppinud Kuteikini juures, ja missugune matemaatik, olles õppinud Tsõfirkini juures. *(Pravdinile.)* Mul oleks huvitav kuulda, mis see sakslane on talle õpetanud.
Pr. PROSTAKOVA: Kõiki teadusi, kullake.
PROSTAKOV: Kõike, mu isa. } *(Koos.)*
MITROFAN: Kõike, mida soovid. }
PRAVDIN: *(Mitrofanile):* Mida siis näiteks?
MITROFAN *(annab talle raamatu):* Vaat, grammatikat.
PRAVDIN *(võttes raamatu)* Näen. See on grammatika. Mis te siis sellest teate?
MITROFAN: Palju. Nimisõna ja omadussõna . . .
PRAVDIN: Näiteks uks on missugune sõna: nimi- või omadussõna?
MITROFAN: Uks? Misuke uks?
PRAVDIN: Missugune uks! Vaat see.
MITROFAN: See? Omadussõna.
PRAVDIN: Miks siis?
MITROFAN: Sellepärast, et ta on omal kohal. Sahvril vaat on

uks kuuendat nädalat üles panemata: see on siis esialgu nimisõna.
PRAVDIN: Sõna lollpea on siis sinu arvates sellepärast omadussõna, et teda omistatakse rumalale inimesele.
MITROFAN: Teadagi.
Pr. PROSTAKOVA: Noh, kuidas on, kullake?
PROSTAKOV: Kuidas on, mu isa?
PRAVDIN: Parem ei saa enam ollagi. Grammatikas on ta tugev.
MILON: Ma arvan, ka ajaloos mitte vähem.
Pr. PROSTAKOVA: Jah, kullake, ta on juba lapsest saadik maias kõiksugu lugude peale.
SKOTININ: Mitrofan on minu järgi. Mina ise ei jää iial enne magama, kui vallavanema abi pole mulle lugusid jutustanud. Meister selle peale, lurjus! Kust ta seda võtab?
Pr. PROSTAKOVA: Aga ei saa siiski Adam Adamõtši vastu.
PRAVDIN *(Mitrofanile):* Aga kas olete ajaloos kaugel?
MITROFAN: Kaugel? Nii kuidas lugu on. Mõnes lendad merede taha, võõrastesse maadesse.
PRAVDIN: Aa! Siis niisugust ajalugu õpetab teile Wralmann?
STARODUM: Wralmann! Nimi on kuidagi tuttav.
MITROFAN: Ei, meie Adam Adamõtš ei jutusta lugusid. Tema armastab, nagu mina isegi, kuulata.
Pr. PROSTAKOVA: Nad mõlemad lasevad jutustada endale lugusid karjatüdruk Havronjal.
PRAVDIN: Kas mitte tema juures pole teie mõlemad ka geograafiat õppinud?
Pr. PROSTAKOVA *(pojale):* Kas kuuled, mu kallis? Mis teadus see on?
MITROFAN *(tasa emale):* Kust mina tean.
Pr. PROSTAKOVA *(tasa Mitrofanile)*: Ära jonni, kallike, nüüd just pead ennast näitama.
MITROFAN *(tasa emale):* Ma ei saa ju aru, mida küsitakse.
Pr. PROSTAKOVA *(Pravdinile)*: Kuidas sa seda teadust nimetasid, kullake?
PRAVDIN: Geograafia.
Pr. PROSTAKOVA *(Mitrofanile):* Kuuled, eorgahvia.
MITROFAN: Mis asi see on? Issand jumal! Kohe noaga kõri kallal.
Pr. PROSTAKOVA *(Pravdinile):* Teadagi, kullake. Aga ole lahke, ütle talle, mis teadus see on: küll ta siis jutustab sellest.
PRAVDIN: Maa kirjeldus.
Pr. PROSTAKOVA *(Starodumile):* Aga milleks seda, ütleme, võiks tarvis minna?
STARODUM: Kõlbaks, ütleme kas või selle jaoks, et kui juhtuks vaja olema kuskile sõita, siis tead, kuhu sõidad.
Pr. PROSTAKOVA: Ah, kullake! Milleks siis võorimehed on? See on nende asi. See polegi ju aadlike teadus. Aadlikul tarvitseb ainult öelda: vii mind sinna, — viiakse, kuhu soovid. Usu mind,

kullake, et see, mida Mitrofanuška ei tea, on kindlasti mõttetus.
STARODUM: Oo, muidugi, proua. Inimlikus harimatuses on väga tröödstiv lugeda mõttetuseks kõike seda, mida ei tea.
[Pr. PROSTAKOVA: Ilma teaduseta on inimesed elanud ja elavad. Isa kadunuke oli viisteist aastat vojevoodiks ja surigi nii, et ei osanud kirjatarkust, aga oskas varandusekese teenida ja alal hoida. Palujaid, mäletan, võttis alati vastu raudkirstul istudes. Igaühe järel avab kirstu ja paneb midagi sisse. Oli alles kokkuhoidlik! Ei hoolinud oma elust, et aga kirstust mitte midagi välja võtta. Teise ees ei hakka kiitlema, aga teie ees ei varja: kallis kadunuke suri rahakastil lamades nii-ütelda nälga. Noh, kuidas see teile meeldib?
STARODUM: See on ülikiiduväärne. Peab olema Skotinin, et saada nii õndsa otsa osaliseks.]
SKOTININ: Ja kui tõendada, et õppimine on rumalus, siis võtame onu Vavila Faleleitši. Kirjatarkusest pole temalt keegi kuulnud ega tahtnud tema kelleltki kuulda. Aga missugune nupp oli!
PRAVDIN: Mis siis oli?
SKOTININ: Vaat mis temaga eluajal juhtus. Ratsa tulise hobuse seljas kihutas teine purjus peaga hooga kiviväravasse. Oli hea põrakas mees, värav oli madal: unustas kummardada — raksatas otsaesisega vastu värava põikpalki, nii et vajus kuklaga vastu sabarihma, ja erk hobune viis ta väravast läbi majatrepi ette kohe selili maha. Ma tahaksin teada, kas on maailmas õpetatud otsaesist, mis niisugusest vopsust ei oleks lõhki läinud. Onu aga, igavene mälestus talle, kui oli toibunud, küsis ainult: kas värav on terve?
MILON: Teie, härra Skotinin, ise tunnistate end mitteõppinud inimeseks. Aga ma arvan, sel juhul ei oleks ka teie otsaesine õpetatust tugevam olnud.
STARODUM *(Milonile):* Ära vea kihla, mu sõber. Ma arvan, et Skotininid on kõik loomu poolest kõvapealised.
Pr. PROSTAKOVA: Sa mu kullake! Mis lõbu pakubki tarkust õppida? Me näeme oma silmadega ja omal maal. Kes arukam on, selle valivad oma vennad otsekohe mõne ameti peale.
STARODUM: Aga kes arukam on, see ei ütle ka ära olemast kasulik oma kaaskodanikkudele.
Pr. PROSTAKOVA: Jumal teid teab, kuidas te tänapäeval otsustate. Meie ajal igaüks ainult vaatas, et saaks ametist vabaks.

(9. stseen. Vastuseks Prostakova ja Skotinini pealekäimisele teatab Starodum, et Sofja on kihlatud. Prostakova otsustab Sofja salaja röövida.)

VIIES VAATUS.

1. stseen.

STARODUM ja PRAVDIN.

PRAVDIN: See oli too kiri, millest mulle teie juuresolekul teatas eile siinne perenaine ise.
STARODUM: Niisiis, sul on nüüd abinõu lõpetada õela mõisnikuproua ebainimlikkus?
PRAVDIN: Mulle on tehtud ülesandeks võtta hoolduse alla maja ja külad esimese vihahoo puhul, millest võiksid kannatada tema võimu all olevad inimesed.
STARODUM: Tänu jumalale, et inimkond võib leida kaitset! Usu mind, mu sõber, seal, kus valitseja mõtleb, kus ta teab, milles seisab tema tõeline kuulsus, seal ei või inimkonnale ta õigused tagasi andmata jääda. Seal saavad varsti kõik tunda, et igaüks peab otsima oma õnne ja kasu ainuüksi selles, mis on seaduslik, ja et rõhuda orjusega endasuguseid on seadusevastane.
PRAVDIN. Olen selles teiega nõus. Aga kui raske on kaotada sissejuurdunud eelarvamusi, milles madalad hinged endale kasu leiavad!
STARODUM: Kuule, mu sõber! Suur valitseja on ülitark valitseja. Tema asjaks on näidata inimestele nende tõelist hüve. Tema tarkuse kuulsuseks on see, et ta valitseb inimesi, sest et puuslikkudega hakkama saada, selleks pole vaja tarkust. Talupoeg, kes on külas kõigist viletsam, valitakse harilikult loomi karjatama, sest pole vaja palju mõistust elajate karjatamiseks. Oma trooni väärt olev valitseja püüab ülendada oma alamate hingi. Me näeme seda oma silmadega.
PRAVDIN: Heameel, mida tunneb valitseja, valitsedes vabu hingi, peab olema nii suur, et ma ei mõista, missugused kaalutlused võiksid juhtida kõrvale ...
STARODUM: Ah, kui kõrge hing peab olema valitsejal, et asuda tõe rajale ja mitte iialgi sellelt kõrvale pöörduda! Kui palju võrke on seatud inimese hinge püüdmiseks, kes hoiab enda käes omataoliste saatust! Ja kõigepealt, jõledate meelitajate kari püüab teda uskuma panna, et inimesed on loodud tema jaoks, mitte tema inimeste jaoks.
PRAVDIN: Ei saa ilma hingelise põlguseta ette kujutada, mis on meelitaja.
STARODUM: Meelitaja on olend, kel mitte ainult teistest, vaid ka endast pole head arvamust. Kogu ta püüdmine on sihitud sellele, et esiteks pimestada inimesel mõistus, siis aga teha temast, mis tal vaja. Ta on öine varas, kes enne kustutab küünla ja siis hakkab varastama.
PRAVDIN: Inimeste õnnetuste põhjuseks on muidugi nende eneste rikutus, aga abinõud teha inimesi heaks ...

STARODUM: Need on valitseja käes. Niipea kui kõik näevad, et ilma kombelisuseta ei saa keegi tähtsaks meheks tõusta; et ei alatu roomamisega ega mingisuguse raha eest saa osta seda, millega tasutakse teenet; et inimesed valitakse kohtade jaoks, mitte kohad ei kista inimeste poolt vägivaldselt endale, — siis leiab igaüks oma kasu selles, et olla kombeline, ja igaüks muutub heaks.
PRAVDIN: Õige. Suur valitseja jagab . . .
STARODUM: . . . armu ja sõprust neile, kellele suvatseb; kohti ja aukraade neile, kes on seda väärt.
PRAVDIN: Et väärilistest inimestest puudust ei oleks, selleks rakendatakse tänapäeval erilist hoolt kasvatusele . . .
STARODUM: See peabki olema riigi heaolu pandiks. Me näeme kõiki halva kasvatuse õnnetuid tagajärgi. No mis võib isamaa jaoks tulla Mitrofanuškast, kelle eest harimatud vanemad maksavad veel rahagi harimatuile õpetajaile! Kui palju on aadlikke isasid, kes oma pojukese kõlbelise kasvatuse usaldavad oma pärisorja hoolde! Aasta viieteistkümne pärast ongi siis ühe orja asemel kaks: vana kasvataja-teener ja noor härra.
PRAVDIN: Aga kõrgema seisuse isikud harivad oma lapsi . . .
STARODUM: See kõik on õige; aga ma sooviksin, et kõigi teaduste juures ei unustataks kõigi inimlike teaduste peamist sihti — kombelisust. Usu mind, et teadus rikutud inimeses on halastamatu sõjariist kurja tegemiseks. Haridus ülendab ainult vooruslikku hinge. Ma tahaksin näiteks, et suure isanda poja kasvatamisel tema õpetaja iga päev lööks ta ees lahti ajaloo ja näitaks talle seal kahte kohta: seda, kuidas suured inimesed aitasid kaasa oma isamaa heaolule; ja seda, kuidas vääritu aukandja, kes tarvitas kurjasti oma volitust ja jõudu, oma uhke tähtsuse kõrgusest langes põlguse ja häbi kuristikku.
PRAVDIN: On tõepoolest vaja, et igal inimeste seisusel oleks temale sobiv kasvatus. Siis võib olla kindel . . . Mis müra see on?
STARODUM: Mis on juhtunud?

2. stseen.

NEEDSAMAD, MILON, SOFJA, JEREMEJEVNA.

MILON *(tõugates Sofiast eemale Jeremejevnat, kes oli temast kinni haaranud, karjub teenrite peale, hoides käes paljast mõõka):* Ärgu julgegu keegi mulle läheneda!
SOFJA *(sööstes Starodumi juurde):* Ah, onuke, kaitse mind!
STARODUM: Mis on, mu kallis?
PRAVDIN: Missugune kuritegu!
SOFJA: Mu süda väriseb!
JEREMEJEVNA: Otsas on minu eluke! } *(Koos.)*
MILON: Kurjategijad! Siia tulles näen hulka inimesi, kes, haaranud tal käte alt kinni, hoolimata vastupanust ja kisast, viivad teda juba trepist alla tõlla juurde.

SOFJA: See on minu vabastaja.
STARODUM: Mu sõber!
PRAVDIN *(Jeremejevnale):* Ütle kohe, kuhu viia tahtsite, või nagu kurjategija . . .
JEREMEJEVNA: Laulatusele, mu kullake, laulatusele!
Pr. PROSTAKOVA *(kulisside taga):* Kelmid! Vargad! Petised! Lasen kõik vaeseomaks peksta!

3. stseen.

NEEDSAMAD, pr. PROSTAKOVA, PROSTAKOV ja MITROFAN.

Pr. PROSTAKOVA: Mis perenaine ma majas olen! *(Osutades Milonile.)* Võõras ähvardab ja minu käsust ei hoolita midagi!
PROSTAKOV: Kas olen mina süüdi?
MITROFAN: Teenritele pihta asuda! } *(Koos.)*
Pr. PROSTAKOVA: Ma ei hooli oma elust!
PRAVDIN: Kuritegu, mille tunnistajaks ma ise olen, annab teile kui onule ja teile kui peigmehele õiguse . . .
Pr. PROSTAKOVA: Peigmehele!
PROSTAKOV: Kena lugu meile! } *(Koos.)*
MITROFAN: Kõik läheb kuradile!
PRAVDIN: . . . nõuda valitsuselt, et Sofjale tehtud ülekohut karistataks kogu seaduse valjusega. Kohe annan ta kohtusse kui avaliku rahu rikkuja.
Pr. PROSTAKOVA *(viskudes põlvili)*: Kullakesed! Andke andeks!
PRAVDIN: Mees ja poeg ei võinud kuriteost osa võtmata olla.
PROSTAKOV: Olen süüta süüdlane!
MITROFAN: Anna andeks, onuke!
(Koos, viskudes põlvili.)
Pr. PROSTAKOVA: Ah, ma alatu loom! Mis ma olen teinud?

4. stseen.

NEEDSAMAD ja SKOTININ.

SKOTININ: Noh, õde, ilusa nalja pidid . . . Tohoh! Mis see on? Kõik meie omad on põlvili!
Pr. PROSTAKOVA *(põlvili):* Ah, mu kullakesed! Kes kahetseb, seda ei raiu mõõkki. Minu süü! Ärge saatke mind hukka! *(Sofjale.)* Sa mu kallike, anna mulle andeks, halasta minu peale *(osutades mehele ja pojale)* ja vaestelaste peale!
SKOTININ: Õde! Kas sa oled mõistuse juures?
PRAVDIN: Ole vait, Skotinin!
Pr. PROSTAKOVA: Jumal annab sulle ja sinu kallile peigmehele õnnelikku elu. Mis on sul minu peast?
SOFJA *(Starodumile):* Onuke, ma unustan oma teotuse.
Pr. PROSTAKOVA *(tõstes käed Starodumi poole):* Kullake, anna ka sina mulle, patusele, andeks! Ma olen ju inimene, mitte ingel.

STARODUM: Tean, tean, et inimene ei saa olla ingel, aga pole vaja ka kurat olla.
MILON: Nii kuritegu kui kahetsus temas on põlguse väärt.
PRAVDIN *(Starodumile):* Teie väiksem kaebus, üks teie sõna valitsuse ees ... ja teda ei saa enam päästa.
STARODUM: Ma ei taha kellegi hukatust. Ma annan talle andeks.
(Kõik kargavad põlvedelt püsti.)
Pr. PROSTAKOVA: Andis andeks! Ah, kullake ... Noh, nüüd ma annan kerehelinat oma lurjustele teenritele! Nüüd ma alles võtan nad kõik ükshaaval läbi! Nüüd vast uurin välja, kes ta käte vahelt lahti laskis! Ei, petised! Ei, vargad! Seda pilget ei anna ma eladeski andeks!
PRAVDIN: Aga mille eest tahate te oma teenreid karistada?
Pr. PROSTAKOVA: Ah, kullake! Mis küsimus see on? Kas mul ei ole võimu oma teenrite üle?
PRAVDIN: Teie loete endal õiguse olevat kakelda siis, kui teil pähe tuleb?
SKOTININ: Kas siis aadlik ei tohi teenrit läbi kolkida, millal ta tahab?
PRAVDIN: Millal tahab! Aga mis tahtmine see on? Sa oled tõeline Skotinin! *(Pr. Prostakovale.)* Ei, proua, kellelgi pole voli türanni mängida.
Pr. PROSTAKOVA: Ei ole voli! Aadlikul ei ole voli teenrit läbi peksta, kui ta tahab! Milleks on meile siis antud ukaas aadliseisuse vabadusest[1]?
STARODUM: Kus meister ukaase tõlgendama!
Pr. PROSTAKOVA: Pilgake, kui tahate; aga mina võtan kohe kõik käsile ... *(Kipub minema.)*
PRAVDIN *(teda peatades)*: Pidage, proua. *(Võttes paberi välja, tähtsa häälega Prostakovile.)* Valitsuse nimel käsin teil otsekohe kõik oma teenrid ja talupojad kokku kutsuda neile määruse kuulutamiseks, et teie naise ebainimlikkuse pärast, milleni tal on lasknud minna teie äärmine mõttenõrkus, käsib valitsus mul võtta hoolduse alla teie maja ja külad.
PROSTAKOV: Ah, nüüd oleme siis nii kaugel!
Pr. PROSTAKOVA: Kuidas! Uus häda! Mille eest? Mille eest, kullake? Et mina oma majas perenaine olen ...
PRAVDIN: Ebainimlik perenaine, kelle kõlvatust hästikorraldatud riigis sallida ei või. *(Prostakovile.)* Minge.
PROSTAKOV *(lüües käsi kokku, ära):* Kellelt see on, kullake?
Pr. PROSTAKOVA *(nukrutsedes):* Oh, häda! Oh, kurbust!
SKOTININ *(kõrvale):* Tohoh! Tohoh! Niiviisi jõutakse veel minugi naha kallale. Niiviisi võib veel iga Skotinin hoolduse alla sattuda ... Kaon õige siit heaga.
PRAVDIN *(Skotininile):* Ja kõigepealt veel sina. Ma olen kuul-

[1] Peeter III ukaas, mis puudutas peamiselt aadlike vabastamist kohustuslikust riigiteenistusest.

nud, et sa sigadega võrdlematult paremini ümber käid kui inimestega.
SKOTININ: Sa mu armuline isand! Kuidas peakski mu süda inimeste poole hoidma? Mõtle ise: inimesed näitavad minu ees oma tarkust, sigade hulgas olen mina ise kõige targem.
Pr. PROSTAKOVA: Kaotan kõik! Lähen hoopis hukka!
SKOTININ *(Starodumile)*: Tulin sinu juurde selgust saama. Peigmees...
STARODUM *(osutades Milonile)*: Seal ta on.
SKOTININ: Ahaa! Siis pole mul siin midagi tehagi. Hobused kibitka ette, ja...
PRAVDIN: Ja minegi oma sigade juurde. Ära unusta siiski kõigile Skotininitele teatamast, mis neid ootab.
SKOTININ: Kuidas sõpru mitte hoiatada! Teatan neile, et nad teenreid...
PRAVDIN: Enam armastaksid, või vähemalt...
SKOTININ: Noh...
PRAVDIN: Vähemalt ei puudutaks.
SKOTININ *(ära minnes)*: Vähemalt ei puudutaks.

5. stseen.

Pr. PROSTAKOVA, STARODUM, PRAVDIN, MITROFAN, SOFJA, JEREMEJEVNA.

Pr. PROSTAKOVA *(Pravdinile)*: Kullake, ära saada mind hukka! Mis kasu sul sellest on? Kas ei saa kuidagi määrust tühjaks tunnistada? Kas siis kõiki määrusi täidetakse?
PRAVDIN: Mina ei tagane kuidagi oma kohusest.
Pr. PROSTAKOVA: Anna mulle vähemalt kolm päeva aega. *(Kõrvale.)* Ma näitaksin, mis ma oskan...
PRAVDIN: Mitte kolme tundigi.
STARODUM: Jah, mu sõber, ta jõuab ka kolme tunniga nii palju pahandust teha, et saja aastaga ei paranda.
Pr. PROSTAKOVA: Kuidas siis teie, mu kullake, ise hakkate pisiasjadesse tungima?...
PRAVDIN: See on minu asi. Kõik võõras antakse omanikkudele tagasi, aga...
Pr. PROSTAKOVA: Aga võlad õiendada?... Õpetajatele ei ole veel kõik makstud.
PRAVDIN: Õpetajatele? *(Jeremejevnale.)* On nad siin? Too nad siia.
JEREMEJEVNA: Küllap on vist siia lonkinud. Aga sakslast, kulla isand?...
PRAVDIN: Kutsu kõik. *(Jeremejevna ära.)* Ära muretse millegi üle, proua, ma rahuldan kõik.
STARODUM *(nähes pr. Prostakovat nukrana)*: Sa hakkad ennast

ise paremini tundma, proua, kui oled kaotanud jõu teistele kurja teha.
Pr. PROSTAKOVA: Tänan helduse eest. Mis mu'st siis enam asja on, kui ma oma majas omaenda kätele enam ei tohi voli anda.

6. stseen.

NEEDSAMAD, JEREMEJEVNA, WRALMANN, KUTEIKIN ja TSÕFIRKIN.

JEREMEJEVNA *(õpetajaid sisse juhtides, Pravdini poole):* Siin on sulle kõik meie vurled, kullake.
WRALMANN *(Pravdinile):* Teie körgeausus sufatses siia paluda?
KUTEIKIN *(Pravdinile):* Kutsuti ja ma tulin.
TSÕFIRKIN *(Pravdinile):* Mida käsite, teie ausus?
STARODUM *(Wralmanni tulekust saadik teda silmitsedes):* Tohoh! See oled sina, Wralmann?
WRALMANN *(tundes ära Starodumi):* Ai! ai! ai! ai! ai! See on teie, mu auline herr! *(Suudeldes Starodumi hõlma.)* Kas elad hee terfise juures, mu isa?
PRAVDIN: Kuidas! Te tunnete teda?
STARODUM: Veel ei peaks tundma! Ta oli kolm aastat minu juures kutsariks.

(Kõik on imestunud.)

PRAVDIN: Tore õpetaja!
STARODUM: Sina oled siis siin õpetajaks, Wralmann? Mina arvasin tõesti, et sina oled hea inimene ega hakka võõrast ametit pidama.
WRALMANN: Mis seel tegema, mu isand! Ei mina esimene, ei fiimane. Kolm kuu lonkisin Moskus ilma koht, kutšer pole kuski faja. Pidin kas nelg surema või õpetaja . . .
PRAVDIN *(õpetajatele):* Saanud valitsuse tahtel selle maja hooldajaks, lasen teid lahti.
TSÕFIRKIN: Õige tore!
KUTEIKIN: Suvatsete lahti lasta? Aga enne õiendame arved . . .
PRAVDIN: Mis sul vaja on?
KUTEIKIN: Ei, auline härra, minu arve ei ole sugugi väike. Poole aasta õpetuse eest, jalanõude eest, mis ma olen kolme aasta jooksul ära kulutanud, ilma tööta raisatud aja eest, et kõmbid vahel siia ilmaasjata, ja veel . . .
Pr. PROSTAKOVA: Täitmatu hing! Kuteikin? Mille eest see?
PRAVDIN: Ärge segage end vahele, proua, ma palun teid.
Pr. PROSTAKOVA: Kui juba tõtt kõnelda: mis sa oled õieti Mitrofanuškale õpetanud?
KUTEIKIN: See on tema asi, mitte minu.
PRAVDIN *(Kuteikinile):* Hästi, hästi. *(Tsõfirkinile.)* Kas sinule on palju maksta?
TSÕFIRKIN: Minule? Mitte midagi.

Pr. PROSTAKOVA: Tema, kullake, sai ühe aasta eest kümme rubla, aga järgmise aasta eest pole krossigi makstud.
TSÕFIRKIN: Nii, nende kümne rubla eest olen ma kahe aasta jooksul saapaid kulutanud. Siis olemegi tasa.
PRAVDIN: Aga õpetuse eest?
TSÕFIRKIN: Ei midagi.
STARODUM: Kuidas midagi?
TSÕFIRKIN: Ma ei võta midagi. Ta ei ole midagi õppinud.
STARODUM: Sellest hoolimata tuleb ju sulle tasuda.
TSÕFIRKIN: Pole millegi eest. Ma teenisin keisrit üle kahekümne aasta. Teenistuse eest võtsin raha, ilmaasjata ei ole võtnud ega võta.
STARODUM: Vaat see on tõeliselt hea inimene! *(Starodum ja Milon võtavad rahakottidest raha.)*
PRAVDIN: Kas sul pole häbi, Kuteikin!
KUTEIKIN *(lastes pea norgu)*: Häbistasin end, nurjatu.
STARODUM *(Tsõfirkinile)*: Säh sulle, mu sõber, hea südame eest.
TSÕFIRKIN: Aitäh, teie kõrgeausus, olen tänulik. Kinkida mulle on sul vaba voli. Kui ise pole ära teeninud, ei nõua iial.
MILON *(andes talle raha)*: Säh veel, mu sõber!
TSÕFIRKIN: Ja veel aitäh. *(Ka Pravdin annab raha.)*
TSÕFIRKIN: Mille eest näitate heldust üles, teie ausus?
PRAVDIN: Selle eest, et sa pole Kuteikini sarnane.
TSÕFIRKIN: Hüü! Teie ausus! Mina olen soldat.
PRAVDIN *(Tsõfirkinile)*: Mine siis, mu sõber, ja jumal kaasa. *(Tsõfirkin ära.)* Sina, Kuteikin, aga tule homme siia ja võta vaevaks õiendada arved proua endaga.
KUTEIKIN *(välja joostes)*: Endaga! Ütlen kõigest lahti.
WRALMANN *(Starodumile)*: Erge fana teener maha jetab, teie ausus. Fötke mind jelle enda juures.
STARODUM: Aga sina, Wralmann, oled ju vist ka hobustest võõrdunud, ma arvan?
WRALMANN: Ei mitte, mu isand! Siit herrastega elades neis mul, et ikke olen hobuste koos.

7. stseen.

NEEDSAMAD JA KAMMERTEENER.

KAMMERTEENER *(Starodumile)*: Teie tõld on valmis.
WRALMANN: Kas kesid mind end koha peel viima?
STARODUM: Mine, istu pukki. *(Wralmann ära.)*

Viimane stseen.

Pr. PROSTAKOVA, STARODUM, MILON, SOFJA, PRAVDIN, MITROFAN, JEREMEJEVNA.

STARODUM *(Pravdinile, hoides Sofja ja Miloni käsi):* Noh, mu sõber, meie sõidame. Soovi meile . . .
PRAVDIN: . . . kogu õnne, mille peale ausatel südametel on õigus.
Pr. PROSTAKOVA *(sööstes poega kaelustama):* Sina üksi oled mulle jäänud, mu kallis Mitrofanuška!
MITROFAN: Jäta rahule, ema! On kaelas nagu . . .
Pr. PROSTAKOVA: Ka sina, ka sina jätsid mu maha! Ah, tänamatu! *(Langeb minestusse.)*
SOFJA *(jooksnud ta juurde):* Mu jumal! Ta on meelemärkuseta.
STARODUM *(Sofjale):* Aita teda, aita. *(Sofja ja Jeremejevna aitavad.)*
PRAVDIN *(Mitrofanile):* Sa kõlvatu, kas on sinul õigus ema vastu jäme olla? Tema meeletu armastus sinu vastu kõige enam viiski ta õnnetusse.
MITROFAN: Ta ju nagu ei tea mis . . .
PRAVDIN: Jõhkard!
STARODUM *(Jeremejevnale):* Kuidas ta nüüd on? Mis?
JEREMEJEVNA *(vaadates teraselt pr. Prostakovale ja lüües käsi kokku):* Ärkab, isandake, ärkab.
PRAVDIN *(Mitrofanile)*: Sinuga tean ma, mis teha, sõbrake. Mine õige teenima . . .
MITROFAN *(lüües käega):* Minugi poolest, kuhu kästakse . . .
Pr. PROSTAKOVA *(ärgates, meeleheitel):* Ma olen täiesti otsas! Võim on minult võetud! Häbi pärast ei tohi kuhugi nägugi näidata! Ei ole mul poega!
STARODUM *(osutades pr. Prostakovale):* See on kõlvatuse väärtiline vili!

ALEKSANDER NIKOLAJEVITŠ RADIŠTŠEV.

(1749—1802)

*

Teekond Peterburist Moskvasse.[1]

(1790)

Koletis, peletav, tembukas, suur, sajasuine ja haukuv.
„Telemahhiid", II köide, XVIII raamat, 514. värss.[2]

A. M. K.

Armsaimale sõbrale.

Mida mu mõistus ja süda ka tahaksid luua, olgu see pühendatud sulle, oo mu mõttekaaslane! Kuigi minu arvamused paljudest asjadest lähevad lahku sinu omadest, ometi tuksub sinu süda minu omaga kooskõlas ning sina oled mu sõber.

Ma vaatasin enda ümber ja inimkonna kannatused veristasid mu hinge. Ma pöörasin oma pilgu enda sisemusse ja nägin, et inimese hädad tulenevad inimesest ning sageli ainult sellest, et ta vaatleb teda ümbritsevaid asju valesti. Kas tõesti, ütlesin ma endale, oli loodus sedavõrd ihne oma laste vastu, et ta on varjanud igaveseks tõe süütult eksijate eest? Kas tõesti on see vali võõrasema toonud meid ilmale selleks, et me tunneksime hädasid, õndsust aga mitte kunagi? Mu mõistus hakkas sellest mõttest värisema ning mu süda tõrjus selle endast kaugele eemale. Ma leidsin inimesele lohutaja temas endas. „Võta kate loomulike tundmuste silmade eest — ning olen õnnis." See loodusehääl kõlas minus valjusti. Ma toibusin oma norgusest, millesse olid mind viinud tundlik meel ja kaastunne; ma tundsin endas küllalt jõudu, et panna vastu eksiarvamusele; ning — sõnus väljendamatu rõõm! — ma tundsin, et igaüks saab olla kaastegev endasarnaste heategevuses. — See on mõte, mis ajendas mind kirjutama seda, mida loed. Kuid, ütlesin ma endale, kui ma leian kellegi, kes kiidab heaks minu kavatsuse, kes hea eesmärgi pärast ei halvusta mõtte ebaõnnestunud väljendamist, kes tunneb koos minuga kaasa oma kaasvendade hädadele, kes toetab mind minu teekonnal, kas ei kanna siis minu alustatud töö kahekordset vilja?... Milleks, milleks pean ma otsima kedagi kaugel? Mu sõber! Sa oled mu südame lähedal — heitku su nimi valguskiiri sellele algusele.

---

[1] Lühendatult.

[2] „Telemahhiid" — V. K. Trediakovski poeem, mis kujutab endast prantsuse kirjaniku Féneloni moraaliõpetusliku romaani „Telemachose seiklused" ümberjutustust. Motona esitatud värsiga väljendas Radištšev oma suhtumist isevalitsuslikku ja pärisorjuslikku Venemaasse.

Kas ma sõitsin talvel või suvel, teile, mõtlen, on see ükskõik. Võib-olla nii talvel kui suvel. Seda juhtub reisijatega sagedasti: sõidavad välja saanidega, tagasi aga pöörduvad vankritega.

— Suvel. — Palgijuppidega sillutatud tee oli vintsutanud mu küljekondid; ma ronisin kibitkast välja ja läksin jalgsi. Minu lamades kibitkas olid mu mõtted pöördunud maailma mõõtmatusse. Hingeliselt maast eraldudes näis mulle, et löögid vastu kibitka seinu olid mulle kergemad. Kuid vaimsed harjutelud ei vii alati meie mõtteid kehaliselt eemale, ja oma külgede säästmiseks läksin ma jalgsi. — Mõni samm teest eemal nägin talupoega põldu kündmas. Oli kuum aeg. Ma vaatasin kella. Nelikümmend minutit ühel. Sõitsin välja laupäeval. Täna on pühapäev ... Kündev talupoeg kuulub muidugi mõisnikule, kes ei võta temalt kruntrenti ... Talupoeg künnab väga suure hoolega ... Põld ei ole muidugi härraste oma ... Atra pöörab ta imesteldava kergusega ... „Jõudu," ütlesin ma, astudes kündja juurde, kes peatumata lõpetas alustatud vagu ... „Jõudu," kordasin ma ... „Tänan, härra," ütles mulle kündja, raputades mulda adrateralt ja viies atra uuele vaole. „Sa oled muidugi lahkusuline, et künnad pühapäeviti?" — „Ei, härra, mina löön risti ette õige ristiga," ütles ta, näidates mulle kokkupandud kolme sõrme. — „Jumal aga on armuline, ei luba nälga surra, kui on jõudu ja peret ..." — „Kas sul kogu nädala jooksul ei ole aega töötada, et sa ka pühapäeva vahele ei jäta, ja pealegi säärase kuumusega?" — „Nädalas on kuus päeva, härra, meie aga käime kuus korda nädalas teol. Vastu õhtut veame metsa jäänud heina härraste õue, kui on hea ilm; naised ja tüdrukud aga, et jalutada, käivad pühapäeviti metsas marju ja seeni korjamas. Annaks jumal (risti ette lüües), et selle päeva õhtuks tuleks vihma. Härra, kui sul on oma talupoegi, siis need paluvad issandalt sedasama ..." — „Minul, mu sõber, ei ole talupoegi ja sellepärast ei nea mind keegi. On su pere suur?" — „Kolm poega ja kolm tütart. Esimesel on juba kümnes aasta." — „Kuidas sa jõuad siis leiba muretseda, kui sul on ainult pühapäev vaba?" — „Mitte üksi pühad — ka öö on meie. Kui meiesugune ei laiskle, ei sure ta ka nälga. Näed sa, üks hobune puhkab, aga kui see väsib, võtan teise. Nii töö edenebki! ..." — „Kas sa töötad nii ka oma isanda heaks?" — „Ei, härra, oleks patt niisamuti töötada. Tal on väljal sada kätt ühe suu tarvis, aga minul on kaks seitsme suu tarvis, ise oskad arvata. Ja sa kuku või maha mõisatööl, siis selle eest aitäh ei öelda. Härra ei tasu pearaha ega loobu oinast, lõuendist, kanast ega võist. Niisugune ei ole meiesuguse elu siis, kui härra nõuab kruntrenti talupojalt, ja pealegi ilma valitsejata. Tõsi, vahel võtavad ka head härrased üle kolme rubla hingelt, kuid see on siiski parem teoorjusest. Tänapäeval hakkab veel ka kombeks saama anda külasid rendile, nagu seda nimetatakse, kuid meie nimetame seda „anda ära

peaga". Puruvaene rentnik pigistab talupoegadelt viimse välja, isegi paremat aega ei jäta neile. Talvel ei lase voori ega linna töödele; tööta aina temale, sest et ta tasub meie eest pearaha. Kõige kuratlikum väljamõeldis on anda oma talupoegi tööle võõrale. Halva valitseja peale võib vähemalt kaevata, aga rentniku üle kellele?..."

„Mu sõber, sa eksid. Seadused keelavad inimesi piinata." — „Piinata. Tõsi! Kuid, härra, minu nahas sa siiski ei tahaks olla." — Vahepeal rakendas kündja teise hobuse adra ette ja alustanud uut vagu, jättis minuga hüvasti.

Selle talupoja jutt äratas minus palju mõtteid.

Esimeseks nägin talupoegade seisukorra ebavõrdsust. Võrdlesin riigitalupoegi mõisate talupoegadega. Nii need kui teised elavad külades, kuid ühed maksavad kindlaksmääratud makse, teised peavad valmis olema maksma seda, mida nõuab mõisnik. Ühtede üle mõistavad kohut neile võrdsed, teised on aga seaduse suhtes surnud, või olgu siis kriminaalasjus. Ühiskonna liige saab alles siis valitsusele teatavaks, kui ta rikub ühiskondlikku korda, muutub kurjategijaks. See mõte pani mu vere keema. „Karda, julmasüdameline mõisnik, iga sinu talupoja laubal näen sinu hukkamõistu."

Olin süvenenud neisse mõtiskeludesse, kui mu pilk langes kogemata mu teenrile, kes, istudes mu ees kibitkas, õõtsus ühelt küljelt teisele. Järsku tundsin veres kiireid külmajudinaid, mis ajasid kuumuse üles ja sundisid seda levima üle näo. Mul hakkas mu sisimas nii häbi, et oleksin peaaegu nutnud. „Oma vihas," ütlesin endale, „tungid sa kallale uhkele isandale, kes kurnab talupoegi oma väljal. Aga kas ei tee sa ise sedasama või veel palju halvemat? Missuguse kuriteo on sooritanud sinu vaene Petruška, et sa keelad talle meie hädade leevendajat, looduse suurimat andi õnnetule — und!... Ta saab palka, on söönud, riietatud, sa ei peksa teda kunagi piitsa ega kepiga (oo, mõõdukas inimene!) ja sa mõtled, et tükk leiba ja riiet annavad sulle õiguse kohelda sinuga sarnanevat olendit kui vurrkanni, ja sellega sa kiitledki, et sa ei kihuta teda sageli taga tema väntamisel! Tead sa, mis meie esmajärguliselt tähtsas seadustikus, igas südames on kirjutatud? Kui ma löön kedagi, võib see ka mind lüüa. Tuleta meelde päeva, mil Petruška oli joobnud ja ei jõudnud sind õigeks ajaks riietada. Tuleta meelde kõrvakiilu temale. Oo, kui ta siis, olgugi joobnuna, oleks toibunud ja vastanud sulle vastavalt su küsimisele! — Ja kes andis sulle võimu tema üle? Seadus...? Ja sa julged teotada seda püha nime? Õnnetu!"

Pisarad hakkasid voolama mu silmist ja selles seisundis vedasid mind kurnatud kronud järgmise jaamani.

...Mul tekkis kujutlus, et olen tsaar, šahh, khaan, kuningas, bei[2], nabob[3], sultan, keegi nendest, kes istub valitsemas troonil. Minu troon oli puhtast kullast ja säras kiirgavalt keerukalt kokkuseatud mitmevärvilistest kalliskividest. Miski ei olnud võrreldav minu riiete hiilgusega. Minu pead ilustas loorberipärg. Minu ümber olid minu võimu väljendavad tunnused...

Arglikult lipitsedes ning minu pilke püüdes seisid minu aujärje ümber riigi ametivõimud. Kaugemal minu aujärjest tungles loendamatu rahvahulk, kelle erinevad riided, näojooned, hoiak, välimus ja rüht näitasid nende päritolu eri hõimudest. Nende hirmust kartlik vaikimine tõestas, et nad on kõik minu võimualused[4]... Sel koosolekul valitses sügavaim vaikimine; näis, et kõik olid mingi tähtsa sündmuse ootel, millest olenes kogu seltskonna rahulolu ja õndsus. Pöördunud endasse ja tundes oma hinges sügavale juurdunud igavust, mis tekib kiiresti küllastavast üksluisusest, täitsin ma looduse nõuet ja avades suu kõrvadeni, haigutasin kõigest jõust. Kõik taipasid mu hinge tunnet. Järsku levitas segadus oma tumeda katte üle rõõmuilme, naeratus lendas ära õrnusehuultelt ning rõõmuläige lõbupalgeilt. Moonutatud pilgud ning ümbervaatamine ilmutasid ootamatu hirmu ja eeloleva häda tulekut. Oli kuulda ohkeid, kurvastuse torkavaid sõnumitoojaid ja juba hakkas kuulduma hirmust tagasihoitud oigamisi. Kõigi südameis astusid juba kiirete sammudega meeleheide ja surmavärinad, piinarikkamad kui surm ise. Liigutatud südame sügavuseni sellisest kurvast vaatepildist, tõmbusid mu põsemusklid tundmatult kõrvade poole ja välja venitades huuled, tekitasid minu näojoontes kõverduse, sarnase naeratusega, mille järel ma väga kuuldavalt aevastasin. Nagu paksust udust raskendatud süngesse õhku tungib lõunapäikese kiir... samuti ka minu naeratuse tõttu hajus kõigi koosviibijate nägudele laskunud kurbuse ilme; kiiresti tungis rõõm kõigi südamesse ja kuhugi ei jäänud rahulolematuse viltust ilmet. Kõik hakkasid hüüdma: „Elagu meie suur valitseja, elagu igavesti!" Vaikse lõunatuule sarnaselt, mis hõljutab puude lehti ja tekitab tammikus armuihkelist mühinat,

---

[1] Jaama nimetus Moskva-Peterburi teel.

[2] Bei — türgi tiitel: vürst, isand.

[3] Nabob — provintsi valitseja Indias.

[4] Edasi antakse allegoorilisel kujul Katariina II ja lipitseva õukonna kujutus. Katariina, lugedes seda kirjeldust, mõistis Radištševi vihjeid: „Oelge autorile, et ma lugesin ta raamatu läbi kaanest kaaneni, ja läbi lugenud, jäin kahtlema, kas pole minu poolt sündinud temale mingit ülekohut." Tema sekretär Hrapovitski märkis oma päevikusse 11. augustil 1790. a.: „Ettekanne Radištševist on kästud Nõukogus läbi vaadata suure tundelisusega, et mitte olla ebaõiglane, ja teatada, et ei võetaks arvesse seda, mis puutub minusse, kuna ma põlgan sellist teguviisi." Katariina II teesklemine on ilmne, sest oma kirjaga 13. juulist 1790. a. keelas ta ära Radištševi teose, kuna see „kombelises riigis hoopiski ei või olla sallitav".

hakkas kõigi koosolijate hulgas kuulduma rõõmsat sosinat. Mõni kõneles poolvaljult: ta rahustas välised ja sisemised vaenlased, laiendas isamaa piire, alistas tuhanded mitmesugused rahvad oma võimule. Teine hüüdis: ta rikastas riiki, laiendas sise- ja väliskaubandust, ta armastab teadusi ja kunste, edendab põllumajandust ja käsitööd. Naisterahvad kuulutasid õrnusega: ta ei lasknud hukkuda tuhandetel kasulikel kodanikel, päästes neid veel enne imema hakkamist hävitavast surmast. Mõni neist hüüatas tähtsa näoga: ta suurendas riigi tulusid, kergendas rahva maksukoormat, hankis talle kindla peatoiduse. Noorsugu, sirutades vaimustuses käsi taeva poole, hüüdis: ta on armuline, õiglane, ta seadus on kõigile ühtne, ta peab end selle esimeseks teenijaks. Ta on tark seaduseandja, õiglane kohtumõistja, hoolikas täitja, ta on suur, üle kõigi kuningate, ta annetab vabadust kõigile[1].

Sellised kõned, tabades minu kõrva trumminahka, helisesid valjusti minu hinges. Need kiidusõnad said minu mõistuses tõelikkuse ilme, sest neid saatsid siiruse välised avaldused. Sellistena neid võttes ülenes minu hing kõrgemale harilikust vaatepiirist; ta laienes oma olemuses ja haarates kõike, puudutas jumaliku ülitarkuse astmeid. Kuid miski ei võrdunud eneseheakskiidu mõnuga käskude andmisel. Esimesel väeülemal käskisin ma minna suurehulgalise sõjaväega kogu taevavõõtme võrra minust eemal asuvat maad vallutama.

---

[1] Katariina pidas sõdu Türgiga (1768—1774, 1787—1791) ja Rootsiga (1788—1790); tema ajal toimus Poola jagamine (1772), Krimmi vallutamine (1783), algas Põhja-Kaukaasia koloniseerimine, koloniseeriti Novorossia (Lõuna-Ukraina). Sisemisteks vaenlasteks olid ülestõusnud talupojad ja töölised. Ülestõusud kasvasid hiiglaslikuks rahvahulkade liikumiseks Pugatšovi juhtimisel (1773—1775).

Katariina oli kirjanik, ise kirjutas ajakirjades, kuid iga enam-vähem julgemat ühiskonnaelu puuduste paljastamist jälitati tema poolt; nii pandi seisma Novikovi, Fonvizini ja teiste ajakirjad. Ta oli kirjavahetuses Euroopa kirjanikega (Voltaire'i ja teistega) ja valetas neile häbenemata, kirjeldades Venemaa elu kui kõige õnnelikumat. Nii kirjutas ta ühele korrespondendile: „Vene talupoeg on sada korda õnnelikum ja jõukam kui teie prantsuse talupojad..., meil surrakse liigsöömisest, kuid mitte kunagi näljast. Meil pole üldse näha kõhnu inimesi ning mitte ühtegi hilpudes, ja kui on kerjused, siis on need suuremalt osalt laiskvorstid — nii kõnelevad talupojad ise."

1781. a. koostas krahv Bezborodko Katariina II jaoks tema valitsemisaja ürituste loetelu 19 aasta jooksul:

Kubermange korraldatud uut moodi	29
Linnu ehitatud	144
Sõlmitud lepinguid ja traktaate	30
Võite saavutatud	78
Antud tähtsamaid konstitutsioonilisi ja administratiivseid seadusi	88
Seadusi rahva elu kergendamiseks	123
Kokku	492

Katariina, teatades sellest F. Grimmile, prantsuse literaadile, küsis talt kiitlevalt: „Noh, kuidas Te meiega rahul olete? Kas me olime laisad?" Radištšev, näidates oma raamatus maa tõelist olukorda, paljastas selles peatükis Katariina näilised „heateod".

„Valitseja," vastas ta mulle, „üksi sinu nime kuulsus võidab rahvad, kes asustavad seda maad. Hirm käib sinu sõjariistade ees ja tagasi tulles toon kaasa vägevate kuningate andameid."

Laevanduse korraldajale sõnasin ma: „Minu laevad levigu kõigile meredele, nähku neid tundmatud rahvad, minu lipp saagu tuttavaks põhjas, idas, läänes ja lõunas."

„Täidan, valitseja." — Ja ta lendas käsku täitma nagu tuul, mille ülesandeks on laeva purjesid paisutada.

„Teata minu sünnipäevast mu maa äärmiste piirideni," sõnasin ma seaduste valvurile, „et seda tähistatakse ajaraamatutes igaveseks üldise andestamisega. Avanegu vanglad, tulgu välja süüdimõistetud, tulgu nad tagasi oma kodudesse nagu õigelt teelt eksinud." — „Sinu armulikkus, valitseja, on kõikhelde olevuse kuju. Ma jooksen teatama rõõmu oma laste pärast kurvastavatele isadele, oma elukaaslaste pärast kurvastavatele abikaasadele."

„Kerkigu," ütlesin ma esimesele ehitusmeistrile, „toredaimad hooned muusadele varjupaigaks, ilustatagu neid mitmesuguste looduse jäljendustega; olgu nad hävitamatud nagu taeva elanikud, kelle jaoks nad ka valmistatakse." — „Oo, ülitark," vastas ta mulle, „sinu käskivale häälekõlale on alistunud kõik loodusjõudki ja ühendades oma võimed, asutanud kõrbetes ja laantes laialdasi linnu, mis oma toredusega ületavad vanal ajal kuulsaimaiks olnuid. Kui tühine on see töö sinu käskude püüdlikele täitjaile. Sa ütlesid, ja juba kuulavad toored ehitusmaterjalid sinu käsku." — „Avanegu nüüd," ütlesin ma, „helduse käsi, voolaku külluse ülejäägid puudustkannatajatele, tarbetud aarded mingu tagasi oma allika juurde." — „Oo, kõikhelde valitseja, kõigekõrgemalt meile annetatud, oma laste isa, kerjuse rikkaks tegija, sündigu sinu tahtmine." — Iga minu ütluse puhul hüüatasid kõik eesolijad rõõmsalt ja käteplaksutamine mitte ainult saatis mu sõnu, vaid ennetas ka minu mõtteid.

Ainus naisterahvas kõigi koosviibijate hulgast, toetudes kõvasti sambale, tõi kuuldavale kurbuse ohkeid ning avaldas põlguse ja nördimuse ilmet. Ta näojooned olid karmid ning riietus lihtne. Ta pea oli kaetud kübaraga, kuna kõik teised seisid palja päi. „Kes ta on?" küsisin lähedalseisjalt.

„See on meile tundmatu rändur, nimetab end Otsenägijaks ning silmaarstiks . . ."

Ma jätkasin uuesti oma kõnet: „Mingem, minu riigi alussambad, minu võimu toed, mingem mõnulema tööst. Maitsku töötaja vääriliselt oma töö vilja. Tsaar väärib rõõmu maitsmist, kuna ju tema ise valab rikkalikult rõõmu kõigile. Juhata meid sinu poolt valmistatud pidustustele," ütlesin lõbustuste korraldajale. „Me järgneme sulle." — „Peatu," ütles mulle rändur omalt kohalt, „peatu ning tule minu juurde. Ma olen arst, kes on saadetud sinu ja sinutaoliste juurde, et sinu nägemist puhastada. Millised kaed!" ütles ta hüüatades.

Mingi nägematu jõud sundis mind minema tema ette, kuigi kõik ümberolijad mind ses takistasid, isegi vägivalda tarvitades.

„Mõlemal silmal kaed," ütles rändur, „kuid siiski otsustasid nii kindlalt kõige üle." Siis puudutas ta minu mõlemat silma ja võttis neilt ära paksu kelme, mis sarnanes sarvest kestaga. „Sa näed," ütles ta mulle, „et sa olid pime, täielikult pime. Mina olen Tõde. Kõigekõrgem, äratatud halastusele sinule alluva rahva oigamisest, saatis mind alla taevaliste hulgast, et ajaksin ära pimeduse, mis takistab sinu vaadet sügavale tungimast. Ma täitsin selle ülesande. Kõik asjad esinevad täna sinu vaatele nende loomulikus kujus. Sa tungid südamete sisemusse. Ei jää enam sinu eest peitu madu, mis peitub hinge keerdudes. Sa tunned ära oma ustavad alamad, kes kaugel sinust ei armasta sind, vaid kodumaad, kes on alati valmis sinu lüüasaamiseks, kui see maksab kätte inimese orjastamise eest. Kuid nad ei häiri kodanlikku rahu enneaegselt ja kasutult. Neid kutsu endale sõpradeks. Kihuta minema see uhke pööbel, kes sinu ees seisab ja oma hinge häbi katab kullatud riietega. Need on sinu tõelised kurjategijad, kes su silmi pimestavad ja minu tulekut sinu kotta keelavad. Ainus kord ilmun kuningate ette nende valitsusaja kestel, et nad tunneksid mind minu tõelises kujus, kuid ma ei lahku kunagi surelikkude kodudest. Minu asupaik ei ole tsaari paleedes . . .

Kuid mina, ütlen sulle, jään mõnd aega elama sinu valdkonna piiridesse. Kui sa tahad mind näha, kui sinu lipitsuse intriigidest ümbritsetud hing hakkab janunema minu vaadet, siis kutsu mind oma kaugusest; kus on kuulda minu tugevat häält, sealt mind leiadki. Ära karda mu häält kunagi. Kui rahva keskelt tõuseb mees, kes su tegusid laidab, tea, et see on su tõsine sõber. Võõras lootusele saada tasu, võõras orjalikule kartusele, teatab ta kindla häälega sinule minust. Ole tähelepanelik ja ära julge teda karistada nagu üldist segadustele õhutajat. Kutsu teda, kostita kui rändurit. Sest igaüks, kes laidab tsaari tema isevalitsuses, on nagu rändur maal, kus kõik tema ees värisevad. Kostita teda, lausun, austa teda, et ta tagasi tulles võiks ikka enam kõnelda mittelipitsevalt. Kuid niisuguseid kõvu südameid tuleb ette harva, vaevalt üks kogu sajandis ilmub maailma võitlusväljale. Ja et sinu valvsus ei saaks uinutatud võimu hellitusest, kingin sulle selle sõrmuse, et ta kuulutaks sulle ebaõiglust, kui sa seda julgeksid tegema hakata . . .

Kuid pööra nüüd oma pilgud endale ja enda ees olijaile, vaata, kuidas täidetakse su käskusid, ja kui su hing ei värahta hirmust seda nähes, siis lähen ma sinu juurest ning sinu koda kaob alatiseks minu mälust."

Kõnelnud ränduri nägu näis rõõmus ja hiilgav. Vaade temale valas mu hinge rõõmu . . . Ma tundsin selles rahu . . .

Mu riided, nii hiilgavad, näisid verega määrdunuina ja pisaraist niisutatuina. Oma sõrmedel nägin inimese peaaju jäänuseid, mu jalad seisid mudas. Mu ümber seisjad esinesid veel enam

ihnuritena. Kogu nende sisemus näis mustana ning põlevana täitmatuse tumedast leegist. Nad heitsid minule ja üksteisele moondunud pilke, milles valitsesid kiskjalikkus, kadedus, salakavalus ja põlgav viha. Mu väeülem, saadetud vallutustele, uppus toredusse ja lõbutsemisse. Sõjavägedes polnud distsipliini, minu sõjamehi peeti halvemaks loomadest . . .

(Vaadates enese ümber kaedest puhastatud pilkudega, nägi valitseja oma näiliselt hiilgavas valitsemises tõelist ja kurba tõtt: ta käske täideti kas hooletult või neid otse moonutati, isegi armuandmine muutus kauplemiseks ja ainult sellele, kes andis rohkem, koputas halastuse ning suuremeelsuse haamer.)

Pisarad valgusid mu silmist ja varjasid mu eest sellised minu järelemõtlematu helduse hädalised kujutused. Nüüd nägin ma selgesti, et austusemärgid, mida jagasin, said alati osaks mitteväärseile . . . „Tule," laususin ma vanamehele, keda nägin oma laia maa äärel peitvat end sammaldunud hurtsikus, „tule kergendama mu koormat, tule ja anna mu vaevlevale südamele ja ärritatud mõistusele rahu tagasi."

Öelnud seda, pöörasin pilgu oma kõrgele auametile, tundsin oma kohustuse laiust, tundsin, millest tuleneb mu õigus ja võim. Ma värahtasin oma sisemuses, kartsin oma ülesandeid. Mu veri sattus hirmsasse lainetusse ja ma ärkasin. Mitte veel meelemärkusele tulnud, haarasin kinni oma sõrmest, kuid okassõrmust sel ei olnud. Oo, kui see oleks olnud valitsejate kas või väikesel sõrmelgi!

Maailma valitseja, kui sa, lugedes mu unenäost, naeratad pilkavalt või kortsutad laupa, tea, et minu nähtud rändur lendas sinust kaugele ja põlgab su kodasid.

NIKOLAI MIHHAILOVITŠ KARAMZIN.

(1766—1826)

———*———

Vaene Liisa.

(1792)

Vist küll keegi Moskva elanikest ei tunne nii hästi selle linna ümbrust kui mina, sest vaevalt käib keegi nii sagedasti linnast väljas, vaevalt hulgub keegi minust rohkem ringi — jalgsi, plaanita, sihita, kuhu aga jalad viivad — mööda nurmi ja niitusid, mööda mäekinke ja metsatukki. Igal suvel leian seal uusi veetlevaid kohti, või vanades kohtades uusi veetlusi.

Kuid kõige armsam on mulle see koht, kus kerkivad Siimoni kloostri sünged gooti tornid. Seistes sel mäel, näed endast paremal peaaegu kogu Moskvat, kogu seda tohutut majade ja kirikute rägastikku, mis tõuseb meie silmade ette majesteetliku amfiteatrina. See on suurepärane vaatepilt, eriti kui sellele paistab päike, kui ta õhtused kiired lõõmavad neil loendamatuil kuldsetel kuplitel, loendamatult taeva poole tõusvatel ristidel! All laiuvad lopsakad tumerohelised õitsvad aasad, nende taga aga mööda kollast liiva voolab valev jõgi, mida panevad lainetama kas kalapaatide kerged aerud või mis kohab raskete parklaevade roolide all, mis sõidavad siia Vene impeeriumi viljarikastest osadest, selleks et varustada ablast Moskvat leivaviljaga. Üle jõe on näha tammesalu ja selle ümbruses söövad rohkearvulised loomakarjad; seal näeme ka noori karjaseid, kes istuvad puude vilus, laulavad lihtsaid kurbi laule ja lühendavad sellega neile nii üksluisi suvepäevi. Kaugemal, põliste jalakate tihedas haljuses sätendab kullatud tornidega Daanieli klooster; veel edasi, peaaegu silmapiiril endal sinavad Vorobjovi mäed. Vasakul pool aga paistavad laiad viljaga kaetud väljad, metsatukad, kolm-neli küla ja veel kaugemal Kolomna alevik oma kõrge paleega.

Ma külastan sageli seda kohta ja peaaegu alati võtan siin vastu kevadet; siia tulen aga ka mornidel sügispäevadel — leinama ühes loodusega. Õudselt uluvad siis tuuled mahajäetud kloostri müürides, pika rohuga kinnikasvanud kalmude vahel ning kloostri kongide hämarais vahekäikudes. Ja seal siis, toetudes tohutuist kivimürakaist varemeile, kuulan ma möödunud aegade kumedaid oigeid, neid sügavusse maetud minevikuaegade oigeid, mis panevad värisema ja võbisema mu südame. Astun vahel mungakongidesse ja kujutlen neid, kes seal kord on elanud. Ma näen seal hallpead, kes on laskunud põlvili ristikuju ette ja palub, et teda võimalikult ruttu vabastataks maistest köidikutest, sest elu ei paku talle enam mingisugust naudingut, sest ta tunded, peale haiguse- ja nõrkusetunde, on vaibunud. Seal seisab aga noor munk — kahvatanud näoga ja roidunud ilmega, vaatab välja läbi

aknavõre, näeb lõbusaid linde vabalt sukeldumas õhumeres, vaatab ja valab kibedaid pisaraid. Ta piinleb, närbub ja kuivab, ning kella kaeblik hääl teatab mulle tema enneaegsest surmast. Vahel vaatlen templi altari peaväravail kujutusi imetegudest, mis selles kloostris kunagi on juhtunud: seal sajab taevast kalu vaenlase poolt piiratud kloostri elanike nälja kustutamiseks, seal ajab jumalaema kuju vaenlased põgenema. Kõik see äratab mu mälus ellu meie kodumaa mineviku — meie kodumaa kurva ajaloo noist aegadest, mil metsikud tatarlased ja leedulased tule ja mõõgaga laastasid meie pealinna ümbrust, ja kuidas siis Moskva, otsekui kaitsetu lesknaine, ootas ainult jumalalt abi neis oma julmades hädades.

Kuid kõige sagedamini tõmbab mind Siimoni kloostri müüride juurde mälestus Liisa, vaese Liisa kurvast saatusest. Ah! ma olen kiindunud esemeisse, mis liigutavad mu südant ja sunnivad mind valama hella leina pisaraid!

Sülda seitsekümmend kloostri müürist, kasetukakese kõrval, keset haljast niitu seisab tühi hurtsik, ilma usteta, ilma aknaraamideta, ilma põrandata; katus on ammu ära mädanenud ja sisse langenud. Sellessamas hurtsikus elas aastat kolmkümmend tagasi ilus ja armas Liisa oma vana emaga.

Liisa isa oli olnud kaunis jõukas talumees, sest et ta armastas tööd, haris hästi oma põldu ja elas kainet elu. Kuid peagi pärast tema surma muutus ta naise ja tütre elu kehvaks. Palgatud sulase laisk käsi haris maad halvasti ja vili lakkas hästi kasvamast. Nad olid sunnitud andma maa rendile, ja üsna tühise raha eest. Seejuures vaene lesk ise, kes aina vahetpidamata valas pisaraid oma mehe surma pärast — sest ka talunaised mõistavad armastada! —, muutus päev-päevalt üha nõrgemaks ega suutnud peaaegu üldse enam tööd teha. Liisa aga, kes isast jäi maha viieteistkümne-aastasena — Liisa üksi, säästmata oma õrna noorusiga, säästmata oma erakordset ilu, töötas ööd ja päevad — kudus kangaid, tegi sukki, korjas kevadel lilli ja suvel marju ning müütas neid Moskvas. Tema hell ning hea emake, nähes tütre väsimatust, surus teda sageli vastu oma nõrgalt tuksuvat südant, nimetas teda jumala armuteoks, toitjaks, oma vanaduspäevade ainsaks lohutuseks ja palus jumalat, et see tasuks tütrele kõige eest, mis ta teeb oma ema heaks.

„Jumal on andnud mulle käed, selleks et töötada," rääkis Liisa. „Sina oled toitnud mind oma rinnaga ja hoolitsenud minu eest, kui ma laps olin, nüüd aga on saabunud minu kord sinu eest hoolitseda. Lakka parem hädaldamast ja nutmast — ega meie pisarad ei suuda isakest enam ellu äratada."

Kuid sageli ei suutnud Liisa siiski talitseda omigi pisaraid — ah! tal tuli meelde, et kord oli tal isa ja et enam teda ei ole. Kuid oma südametunnistuse rahustamiseks püüdis ta varjata oma südamevalu ja näida rahuliku ning rõõmsana.

„Teises maailmas, kallis Liisa," rääkis murest murtud emake,

„tolles teises maailmas lakkan ma nutmast. Seal, nagu räägitakse, on kõik rõõmsad ja minagi olen kindlasti rõõmus, kui näen sinu isa. Praegu aga ei tahaks ma veel surra — sest mis saaks sinust ilma minuta? Kelle hooleks ma su jätan? Ei, enne aidaku mind jumal sobitada sind mingile kohale. Võib-olla leiame sulle peagi sobiva inimese. Siis õnnistan teid, armsaid lapsi, löön risti ette ja heidan rahulikult külma mullasängi . . ."

Oli möödunud juba kaks aastat Liisa isa surmast. Niidud olid kaetud lilledega ja Liisa läks piibelehtedega Moskva. Teda kohtas tänaval hästi riietatud, meeldiva välimusega noormees. Liisa näitas talle lilli — ja punastus.

„Sa müütad neid, tütarlaps?" küsis noormees naeratades.

„Müütan," vastas Liisa.

„Palju sa neist tahad?"

„Viis kopikat."

„Sellest on liiga vähe. Siin on sulle rubla."

Liisa imestus, söandas noormehele otsa vaadata, punastus veel enam ja, lüües silmad maha, vastas, et ta rublat ei võta.

„Miks siis mitte?"

„Mul pole liigset vaja."

„Mina aga arvan, et kenad piibelehed, korjatud pealegi kena tütarlapse poolt, väärivad rublat. Kui sa aga seda vastu ei võta, siis olgu sulle viis kopikat. Ma sooviksin aga alati sinult lilli osta ja sooviksin, et sa korjaksid neid ainult minu jaoks."

Liisa andis lilled, võttis viis kopikat vastu, kummardas ja tahtis minna, kuid tundmatu võttis tal käest kinni.

„Kuhu sa lähed, tütarlaps?"

„Koju."

„Ja kus su kodu on?"

Liisa ütles, kus ta elab, ütles ja läks. Noormees ei takistanud teda enam, ja võib-olla ka sellepärast, et möödakäijad hakkasid neid tähele panema ning tigedalt naeratama.

[Nii algas Liisa tutvus noore aadliku Erastiga. Edaspidi muutus see tutvus leekivaks vastastikuseks armastuseks. Liisa tunded olid sügavad, siirad ja püsivad. Erast aga jahtus ruttu, Liisa armastus hakkas teda tüütama.]

Vahel rääkis Erast hüvasti jättes temale:

„Homme, Liisa, ei saa ma sind vaatama tulla, mul on üks tähtis asjatoimetus," — ja iga kord nende sõnade juures Liisa ohkas.

Kord möödus juba viis päeva, mil Liisa ei näinud Erasti ja oli suures rahutuses. Kuuendal päeval tuli ta kurva näoga ja ütles Liisale:

„Kallis Liisa! Ma pean mõneks ajaks sinust lahkuma. Sa tead, et meil on sõda, ja ma olen teenistuses. Meie polk läheb sõjaväljale."

Liisa kahvatus ja oleks peaaegu minestusse langenud.

Erast kallistas teda ja kinnitas, et ta alati armastab edasi oma Liisat ja et pärast tagasitulekut ei lahku enam kunagi temast.

Kaua vaikis Liisa, siis puhkes ta kibedasti nutma, haaras Erasti käe ja vaadates ta otsa kogu oma armastuse hellusega, küsis:

„Kas sa ei saaks jätta minemata?"

„Saaksin," vastas Erast, „kuid see oleks suurimaks häbiks, suurimaks plekiks minu aule. Kõik hakkavad mind põlgama ja minust kui argpüksist, kui oma isamaa vääritust pojast eemale hoiduma."

„Ah, kui nii," ütles Liisa, „siis sõida, sõida kuhu jumal sind käsib! Kuid sa võid surma saada!"

„Surm isamaa eest pole hirmus, kallis Liisa."

„Ka mina suren, kui sind pole enam siin maailmas."

„Aga milleks kohe nii mõelda? Ma loodan jääda ellu ja tulla tagasi sinu, oma sõbratari juurde."

„Annaks jumal! Annaks jumal! Iga päev, iga tund palvetan sinu eest. Ah, miks ma ei mõista lugeda ega kirjutada! Sina teadustaksid mulle kõigest, mis sinuga juhtub, mina aga kirjutaksin sulle — oma pisaraist."

„Ei, hoia ennast, Liisa, hoia end oma sõbra jaoks. Ma ei taha, et sa ilma minuta nutaksid."

„Julm inimene, sa mõtled mind sellestki rõõmust ilma jätta! Ei! Olles lahkunud sinust, lakkan ehk siis nutmast, kui on ära kuivanud mu süda."

„Mõtle sellele armsale hetkele, mil me jälle teineteist näeme."

„Mõtlen, küll ma juba mõtlen sellele! Ah! kui see silmapilk aga rutem saabuks! Armas, kallis Erast! Mäleta, mäleta oma vaest Liisat, kes armastab sind rohkem kui iseennast!"

Kuid ma ei suuda kirjeldada kõike, mida nad sel korral rääkisid. Järgmisel päeval pidi olema viimane kokkusaamine.

Erast tahtis jumalaga jätta ka Liisa emaga, kes ei saanud hoiduda pisaraist, kui kuulis, et tema lahke ning kena härra peab minema sõtta. Erast sundis teda endalt vastu võtma veidi raha ja ütles:

„Ma ei taha, et Liisa minu äraolekul müütaks oma käsitööd, mis kokkuleppe järgi kuulub minule."

Vanake külvas teda üle õnnistustega.

„Andku jumal," ütles ta, „et sa tuleksid tervisega tagasi ja et ma sind veel kord näeksin selles elus! Võib-olla leiab Liisa selleks ajaks juba endale meelepärase mehe. Kuidas ma tänaksin jumalat, kui sa sõidaksid meie pulma! Kui aga Liisal tulevad lapsed, siis tea, härra, et sinul tuleb neid ristida! Ah, kuidas ma tahaksin elada selle ajani!"

Liisa seisis ema kõrval ega julgenud temale vaadatagi. Lugeja võib kergesti kujutleda, mida ta tundis sel hetkel.

Mida ta aga pidi tundma siis, kui Erast, emmates teda viimast korda, viimast korda surudes teda vastu rinda, ütles:

„Hüvasti, Liisa! . . ."

Milline liigutav pilt! Hommikune koit levis idataevas nagu helepunane meri. Erast seisis kõrge tamme okste all, hoides embuses oma kahvatut, piinatud ja murest muljutud sõbratari,

TRÜ Raamatukogu

kes hüvasti jättes temaga jättis hüvasti ka oma hingega. Kogu looduses valitses vaikus.

Liisa nuuksus, Erast nuttis. Tema lahkumisel langes Liisa põlvedele, tõstis käed taeva poole ja vaatas järele Erastile, kes eemaldus — kaugemale, kaugemale, kuni lõpuks kadus. Päike lõi sätendama, Liisa aga, vaene ja mahajäetud, kaotas meelemärkuse.

Ta tuli meelemärkusele — ja maailm näis talle kurb ning lohutu. Kõik looduse veetlused olid talle kadunud ühes tema südame armsamaga. „Ah!" mõtles ta, „milleks jäin ma sellesse kõrbesse? Mis takistab mind lendamast oma armsa Erasti järele? Sõda pole mulle hirmutav, hirmus on ainult seal, kus ei ole minu sõpra. Tahan temaga elada ja temaga surra, või oma surmaga päästa tema kallihinnalise elu. Oota, oota, kallis! Ma lendan sinu juurde!" Ta tahtis juba joosta Erastile järele, kuid mõte: „Mul on ema" — peatas teda. Liisa ohkas ja norgus päi ning aeglaste sammudega läks ta oma hurtsiku poole.

Sellest tunnist olid kõik tema päevad ahastuse ja mure päevad, mida tuli varjata hella ema eest; seda rohkem kannatas aga ta enda süda! Ainult siis kergenes see valu, kui Liisa, eraldudes paksu metsa üksindusse, võis vabalt valada pisaraid ja oiata lahkumise üle oma armsast. Sageli ühendas kurb turteltuvi oma kaebleva hääle tema oietega. Vahel aga — ehkki väga harva — tungis tema leina pimedusse kuldne lootuse ja lohutuse kiir: „Kui ta on kord minu juures tagasi, kuis olen ma õnnelik! Kuis siis kõik muutub!" Sellest mõttest selgis ta pilk, värskenesid roosid ta põskedel ja Liisa naeratas jälle nagu maikuu hommik pärast tormist ööd.

Nii möödus umbes kaks kuud.

Ühel päeval tuli Liisal minna Moskvasse, et osta roosivett, millega ema ravis oma silmi. Ühel suurtest tänavatest tuli talle vastu tore tõld ja selles tõllas nägi ta Erasti. „Ah!" hüüdis Liisa ja tormas tema poole, kuid tõld sõitis mööda ja pöördus ühte hoovi. Erast väljus sellest ja tahtis juba minna suure maja trepile, kui tundis end korraga Liisa embuses. Ta kahvatus, siis, lausumata sõnagi Liisa hüüete peale, võttis ta kättpidi, viis oma kabinetti, sulges ukse ja ütles talle:

„Liisa! Asjaolud on muutunud: ma olen kihlatud abiellumiseks. Sinul tuleb mind rahule jätta ja iseenda hingerahu pärast mind unustada. Ma armastan sind, armastan sind praegugi, see tähendab — soovin sulle kõike head. Siin on sada rubla — võta see (ta pani raha talle tasku), lase end veel viimast korda suudelda ja mine koju."

Enne kui Liisa jõudis toibuda, viis Erast ta kabinetist välja ja ütles teenrile:

„Juhata see tütarlaps hoovist välja."

Mu süda tilgub verd praegusel hetkel. Ma unustan Erastis inimese, olen valmis teda needma. Kuid mu keel ei liigu, ma vaatan

taeva poole ja pisar veereb mu palgele. Ah! miks ei kirjuta ma romaani, vaid kurba tõsilugu!

Järelikult valetas Erast Liisale, öeldes, et ta sõidab sõjaväkke? Ei, ta oli tõepoolest sõjaväes, kuid selle asemel et võidelda vaenlasega, mängis ta kaarte ja mängis maha peaaegu kogu oma mõisa. Varsti aga sõlmiti rahu ja Erast tuli Moskvasse tagasi, kaelas rasked võlad. Talle jäi üle vaid ainus abinõu oma raske olukorra parandamiseks — abielluda rikka vanapoolse lesega, kes oli temasse armunud. Ta otsustas astuda selle sammu ja siirdus elama tema majja, pühendades oma Liisa mälestusele siira ohke. Kuid kas sellest piisab tema õigustamiseks?

Liisa aga leidis end tänaval ja sellises seisundis, mida ükski sulg ei suuda kirjeldada.

„Tema, tema ajas minu välja? Tema armastab teist? Ma olen kadunud!" Niisugused olid tema tunded, tema mõtted!

Järsk meelemärkuse kaotus katkestas need mõneks ajaks. Üks hea naisterahvas, kes läks mööda tänavat, peatus maas lamava Liisa juures ja püüdis teda meelemärkusele äratada. Lõpuks avas õnnetu silmad, tõusis selle hea naisterahva abil üles, tänas ja astus edasi, isegi teadmata, kuhu.

„Ma ei saa enam elada," mõtles Liisa, „ei saa enam! ... Oo, miks ei lange taevas mulle peale, miks ei neela maa mind õnnetut ... Ei, taevas ei lange ega maa ei võngu! Häda mulle!"

Ta läks linnast välja ja leidis end korraga sügava tiigi kaldal igivanade tammede vilus, mis nädalaid tagasi olid olnud tema elu õnnelike hetkede tummadeks tunnistajateks. See mälestus vapustas ta südant, hirmsad südamepiinad peegeldusid ta näol. Kuid mõne minuti pärast vajus ta mõtetesse — vaatas enda ümber, nägi oma naabri tütart (viieteistkümne-aastast tütarlast), kes läks teed mööda, hüüdis teda, võttis taskust kümme imperiaali[1], andis need temale ja ütles:

„Armas Anjuta, armas sõbratar! Vii see raha minu emakesele — see ei ole varastatud. Ütle talle, et Liisa on tema ees süüdlane, et ma pidasin tema eest salajas oma armastust ühe julma inimese, ühe E ... vastu. Kuid milleks vaja teada tema nime? Ütle, et ta jättis mind maha; palu, et ema mulle andestaks — küll jumal aitab teda. Suudle tema kätt, nagu mina praegu suudlen sinu oma. Ütle, et vaene Liisa käskis suudelda teda, ütle, et ma ..."

Siin sööstis ta vette. Anjuta hakkas karjuma ja nutma, kuid ei suutnud teda päästa. Ta jooksis külasse ... Tulid inimesed ja tõmbasid Liisa välja, ta oli aga juba surnud.

Nii lõppes see hingeliselt ja kehaliselt kaunis elu. Kui meie seal uues elus kokku saame, tunnen ma su ära, õrn Liisa!

Ta maeti tiigi lähedale sünge tamme alla ja hauale pandi puust rist. Siin istun ma sageli mõtetes, toetudes Liisa põrmu asupai-

[1] Imperiaal — 10-rublane kuldraha.

gale. Minu silmade ees helgib tiik, minu pea kohal kohavad lehed.

Liisa emal, kui ta kuulis oma tütre hirmsast surmast, tardus õudusest veri soontes ja ta sulges igaveseks silmad... Hurtsik jäi elaniketa. Temas uluvad tuuled ja ebausklikud külaelanikud, kuuldes öösiti seda ulgumist, räägivad: „Seal oigab koolnu, seal oigab vaene Liisa!"

Erast oli oma elu lõpuni õnnetu. Kuulda saades Liisa surmast, ei suutnud ta leida lohutust ja pidas ennast mõrvariks. Mina tutvusin temaga aasta enne tema surma. Ta ise jutustas mulle selle loo ja viis mind Liisa haua juurde... Nüüd võib-olla on nad juba teineteisega ära leppinud!

VASSILI ANDREJEVITŠ ŽUKOVSKI.

(1783—1852)

*

Svetlana.

Ballaad.

(1810—1812)

Vana aasta lõpu eel
ennustasid neitsid:
kingakesi õueteel
üle õla heitsid,
teri heitsid õhinal
kanadele maha,
kuulatasid akna all,
põletasid vaha,
puhta veega peekrisse
kõrvarõngad, sõrmuse
panid nagu vaja;
rätikuga katsid siis;
kaunilt nende lauluviis
kõlas läbi maja.

Tuhmilt taevas paistab kuu,
nõrku kiiri saates.
Toas Svetlana sõnatu, —
kurbus on ta vaates.
„Kullake, miks kurdad sa?
Meie hulka tõtta.
Ringilaulu kuulata,
sõrmus sõrmest võta.
Laula: kallis sepake,
mulle pärg ja sõrmus tee;
sõrmuse ma annan
armupandiks peiule,
aga pärg jääb neiule, —
pärga pulmas kannan."

„Kurb on rõõmsaid kohates.
Üksinduses hallis
istun, ootan ohates.
Kaugel on mu kallis.
Aasta saab, kui ridagi
teadet talt ei tule.
Ilm ei tõota midagi
mulle, õnnetule.
Kas veel minust mõtled sa?
Kus sa viibid? Üksinda
kurb on minu hingel.
Pisarais ma anun siin,
võta minult hingepiin,
lohutaja-ingel."

Valmis ongi laua peal
lumivalge lina.
Seal on peegel, küünal seal
valab vaikset vina.
„Täna imejõud on tööl.
Üksi kambris püsi.
Puhtalt peeglilt südaööl
tulevikku küsi.
Saatust näed sa nõiaväel:
sinu kallim kergel käel
puutub lingirauda.
Lahti vajub uks ta ees
ja siis ihaldatud mees
istub sinu lauda."

Juba ongi üksinda
piiga keset tuba.
Argselt pilgu heidab ta
peegli poole juba.
Mis seal voogab udu sees,
pilk ei arva ära,
küünal võbinal ta ees
valab nõrka sära.

Süda hakkas põksuma,
hirm on taha vaadata,
nõnda vait on maja.
Rahutum on tulevik,
kaebelaulu algab kilk,
kesköö kuulutaja.

Istub, hoides hingamist.
Äkki läbi tuule
õues hääled — keegi vist
koputab seal, kuule.
Piilub peeglit, hirmu täis,
soontes tardub veri:
keegi välgutavat näis
erke silmateri.
Süda sees jääb seisma tal.
Äkki kergel sosinal
kuuleb selja taga:
„Ilmusingi, kallis, näed,
kuulda võtsid taevaväed
sinu palvet vaga."

Vaatab . . . kallim ulatab
käed seal talle vastu,
hinges hirmu sulatab . . .
„Kallis, kaasa astu.
Ootab vana, ootab noor,
ootab papp me pärast.
Pulmalaulu laulab koor,
kirik helgib särast."
Käsikäest nad võtavad,
laia õue tõttavad.
Saan on ilmund sinna.
Ees ju ratsud rahutud
hirnatavad, neil on rutt
jälle teele minna.

Juba hiiglaajuga
kihutasid hanges.
Ümber saani sajuna
lumi kabjult langes.
Ratsud tõttavad kui tuul.
Lagendik ei lõpe.
Sapisõõr on ümber kuul,
maa kaob uduhõppe.
Äkki hirmu tunneb neid.
„Armas, miks sa vakka jäid?"
lausub kallimale.

Peig ei vasta. Sõnata
kaugusesse vaatab ta,
kahvatu ja hale.

Hanges öise taeva all
kihutavad suksud.
Kirik väljal lagedal . . .
Pühakoja uksed
lahti paiskas tuulehoog:
rahvast täis on hoone,
kerkib viiruk nagu voog,
mähib lühtrikroone.
Kirst on keset kirikut,
kurvalt kõlab papi jutt:
„Mullaks pead sa saama . . ."
Piigal süda tardub sees.
Ratsud mööda . . . ikka mees
vaikib, kurb ja kaame.

Äkki kõike mähkides
tuisk on taevast maani.
Tiibadega vehkides
kaaren saadab saani,
kraaksub: mure! Enam teed
silma öös ei hakka.
Hirmul erksad hobused
judistavad lakka.
Äkki kaugel tuli on,
silma paistab vaikne onn
keset valgeid välju.
Lumi tuiskab saani alt,
onni poole lõbusalt
kihutavad nelju.

Ongi päral! Äkki neid
keset öist maailma
peigmeest, saani, hobuseid
kusagil ei silma.
Kole on see võõras koht:
keset tuisku, hanges,
üksi, ümber öö ja oht . . .
Hirm ta hinge langes . . .
Ümber varje kubiseb,
aknast tuli vubiseb;
argselt astus sajus,
risti lõi ja uksele
kloppis tasa — vankus see,
vaikselt lahti vajus.

Puusärk keset hurtsikut,
katteks valge palak.
Vahaküünal kahvatut,
kurba valgust valab.
Oh, Svetlana! Mis see on?
Kuhu tulid? Häda!
Hirmus on see tühi onn,
mees, kes valvab seda.
Läheb sisse silmavees,
põlvitab ikooni ees:
„Issand, armu heida!"
Astub hirmuvärinal,
nurgas pühakuju all
loodab varju leida.

Vaikus . . . Tuisk jäi järele . . .
Küünlalt rasva tilgub.
Rõõmsalt leek ei värele,
hädavaevalt vilgub.
Surmaund on maja täis,
hirmus vaikus ringi.
Kuula — läbi ruumi käis
äkki sahin mingi.
Lähenes seal temale
lumivalge tuvike,
laskus salamahti,
neiu käele seisma jäi,
oma valged tiivad lõi
ümber sõrme lahti.

Jälle ruum on vaikust täis . . .
Neitsi hirmust kanges:
koolja liigutavat näis,
lina kirstult langes.
Näha on nüüd surnud mees,
huuled tardund, külmad,
kooljapärg tal otsaees,
suletud on silmad.
Aga äkki üminal
liigub suu ja värin tal
veereb üle palge.
Õudus haaras tütarlast,
aga truult ei lahku tast
tuvikene valge.

Võpatades linnuke
laotas tiivad valla,
laskus surnu rinnale . . .
Jõuetuna alla
vajus koolja silmapilk,
lauge tõstes vaevu,
piiga poole pöördud pilk
täis on hirmsat raevu . . .
Tardus raskelt ohates . . .
Tema pilku kohates
võpatades märkas
tütarlaps, et kirstu sees
lamab armastatud mees,
ah . . . ja üles ärkas.

Kus ta viibib? Üksinda
peegli ees kesk tuba.
Läbi kerge kardina
hommik tungib juba.
Kukk seal kireb õueteel
päeva vastu võttes.
Rahutu on neitsi meel,
uni on tal mõttes.
Tuska koit ei vähenda.
„Ah, ma tean, ei tähenda
head see unenägu!
Tulevik, mis tood sa veel?
Ootab õnn või häda eel?
Vasta, kuldne agu!"

Istub. (Rind on raske tal.)
Pilgu õue heidab.
Maantee laiub akna all,
kaugust udu peidab.
Üle lume sinise
koidu helgid hellad.
Oi, kas seal ei tinise
rõõmsad aisakellad?
Saan seal eemalt läheneb,
kaugus kiirelt väheneb.
Majja suuna võtab
saan ja peatub ukse ees,
ukse poole nägus mees,
kes — ta peigmees tõttab.

Näe, ei halba unenäod
sulle tuua suutnud . . .
Oma sõbra kaissu vaod.
Teda aeg ei muutnud.
Pilgud sama vagusad,
sama soojad, pikad,

jutud sama magusad,
sama armurikkad.
Pühakoda, avane,
tõotused, oh lennake
üles taevateile.
Noor ja vana, piduhoos
peekrit tõstes laulge koos:
Palju aastaid neile.

Naeratasid, mulle näis,
kaunis lugejanna,
imesid mu laul on täis,
muud need read ei anna.
Sinu pilgust õnnelik,
austust ma ei taha;
aul ei ole iga pikk,
au meid jätab maha.
Seda õpetab ballaad:
Mida väärid, seda saad,
julgelt otse mine
oma teed siin ilmas, kus
uni on kõik õnnetus,
õnn on — ärkamine.

Oh, et eal ei kohutaks
uned sind, Svetlana,
rõõm sind kõikjal lohutaks,
ilm näiks õnnemaana,
õnnemaana, millele
ikka paistab päike,
et ei teeks mu lillele
halba häda-äike,
mingu elu igal pool
nagu värske oja vool
haljendavas luhas,
ikka nagu senini
käigu kaasas alati
rõõm sul suur ja puhas.

Merele.

Eleegia.

(1822)

Sa sõnatu meri, sa sinetav meri,
ma võlutult seisan su suuruse ees.
Sa elad, sa hingad ja armastustundest
ja rahutust mõttest on ärev su põu.
Sa sõnatu meri, sa sinetav meri,
oma saladus sügav nüüd ava mu ees.
Miks rahuta õõtsub su ääretu süli,
mis tunnetes voogab su pinevil rind?
Kas põhjatu taevas, nii hele ja kauge,
siit orjusest maisest ehk ligi sind veab? . . .
Täis mõistmatuks jäävat ja magusat elu
ta puhtusest, meri, on puhas su pind.
Ta helendav sina su voogudel hoovab,
su lainetel põleb ta eha ja koit.
Sa hellitad õrnalt ta kullaseid pilvi
ja rõõmsalt ta tähtesid peegeldad öös.
Kui koonduvad aga siis tumedad rünkad,
et röövida heledat taevast su käest,
sa väänled, sa möirgad, sa paisutad laineid,
sa käristad pilvi, mis taeva ees on.

Ja pimedus hajub ja lahkuvad pilved,
kuid ikka veel oled sa rahutust täis
ja veerevad kaua veel kohkunud lained;
ei taevaski, millel õrn jälle on helk,
too tagasi sulle su kadunud rahu
ja pilkusid petab su tasane pind:
su vaikuse põhjas on rahutus varjul,
sul hõlmates taevast ta pärast on hirm.

KONDRATI FJODOROVITŠ RÕLEJEV.

(1795—1826)

*

Soosikule.

(1820)

Oh soosik, jultunud — täis alatust ja õelust,
monarhi meelitad ja varjad sünget tõelust.
Intriige haududes sa võimu juurde said
ja nüüd türannina pead ikkes alamaid.
Mind vaatad põlgavalt, jääkülmi pilke saates,
loen õelat vihkamist su ähvardavas vaates.
Kuid sinu tunnustust ei ihalda mu vaim,
sest parim tunnustus on minule su laim.
Mis sinu mõnitus saaks mulle tähendada?
Kas sinu põlgus võib mu väärtust vähendada,
kui ise põlgan sind ja auks pean endale,
et sinu hingega mu hing ei sarnane?
Mis sest, et ülistab sind müüdav kiidulaulik,
et suur on sinu võim ja sinu amet aulik?
Ah, parem elada on keset teadmatust
kui sinu hiilguses: su hinge räpasust
kaaskodanike karm ja uuriv pilk näeb läbi
ja selle kohtu ees on alasti su häbi.
Mis aitab amet, au ja austajate ring,
kui vääritu on mees ja tühine ta hing.
Ei seisus ega koht, vaid väärikus on aare;
see üksi suureks teeb Seianust[1] kui ka tsaare.
Ei austa Ciceros[2] ma konsulit, vaid meest,
kes päästis roomlased kord Catilina eest.
Oh mees, auväärne mees! Kui praegu sünniks tema,
maa jälle ohu ees ta sunniks ühinema.
Jah, värise, türann! Aeg võib veel tulla, kus
uus Brutus[3] tõstab pead, või Cato[4], Cassius[5].
Küll hõiskab lüüra siis, kui mees kord ilmub vahva,
kes neetud soosikust teeb vabaks maa ja rahva.

---

[1] Seianus — Rooma keisri Tiberiuse (14—37 m. a. j.) soosik, kes keisri käsul ära kägistati.

[2] Cicero (I saj. e. m. a.) — Rooma riigitegelane, kuulus kõnemees, aristokraatliku vabariigi kaitsja; tungis oma kõnedes kallale Catilinale, kes organiseeris vandenõu Rooma vabariigi vastu. Catilina paljastati Cicero poolt.

[3] Brutus — vabariiklaste vandenõu juht Julius Caesari (tapeti 44. a. e. m. a.) vastu.

[4] Cato — juhtis võitluses Caesari vastu aristokraatlik-vabariiklikku parteid.

[5] Cassius — osavõtja vandenõust Julius Caesari vastu, kes hävitas aristokraatlik-vabariikliku korra.

Sa silmakirjatsed, vist petta lootes meid,
et ühiskond ei näeks me häda põhjuseid.
Nii oled vajunud sa pimestuse unne —
ei oma vigu näe, ei nende raskust tunne!
Ükskõik kui osavalt sa teeskled, kavaldad,
kuid oma tegudes sa siiski avaldad
tõe, mida kõigi eest nii kaua oled peitnud,
ja rahvas teada saab, kes meid on ikke heitnud,
kes laastas asulad[1]... Siis, neetud soosik, siis
sa hirmus lõdise, end põrmu maha heida —
sul rahva viha eest ei ole pääsu leida.
Ja kuigi soosikuid õel saatus hellitaks
ja elupäevil sind ei tabaks kättemaks,
sa siiski värise!... Aeg nuhtleb kord türanne
ja kaasa nendega käib järelpõlve vanne!

Laul.

(1824)

Ah, ka siin, ka koduteel
masendatud, kurb on meel.
Orjus aina
raskelt painab
rahvast hällist hauani.

Kauaks jääd veel, Venemaa,
isandate tallata?
Millal enam
loomadena
meid ei müüda, osteta?

Kes siis orjaks mõistis meid,
valitsema määras neid?
Kes on pannud
kehva kannul
käima kupja piitsaga?

Maameest pöevad isandad,
tema külvist lõikavad,
meie vahvalt
vabalt rahvalt
priiuse on röövinud.

Kuid mis võetud vägisi,
ainult jõuga uuesti
kätte saame,
et me maale
asuks jälle vabadus.

Aga praegu isandad
häbitult meid koorivad,
talupoja
nurme, koja,
kukru paljaks röövivad.

Kõiki toitku nurmelapp.
Mõisnik, kohtusaks ja papp
ikkes peavad,
ringi veavad
mööda kohtuid kehvikut.

Iial õigust kohtu ees
ära otsi, talumees.
Pole raha —
asi paha,
ilma süüta süüdi jääd.

Uksehoidjat määrima
pead, et ette pääseda.
Lahket nägu
kõigilt nagu
kallist kaupa ostma pead.

[1] Rõlejev vihjab siin sõjaasundustele, mis loodi Aleksander I käsul Araktšejevi poolt. Julma ekspluateerimise tõttu tekkisid neis asundustes pärisorjadesoldatite ülestõusud, mis harilikult halastamatult maha suruti.

Sekretär ja kohtunik,
iga viimne ametnik —
krossi pärast
rõõmusäras
kõigil pilk lööb hiilgama.

Välja kurnanud me maa
tsaar on raske maksuga.
Me ei jaksa
enam maksa
ja nüüd surm on silma ees.

Aga tsaari kotka all
mürgi müük käib tänaval;
rahvast petab,
vee eest võtab
neljakordselt kõrtsimees.

Nõnda vilets Venemaa
on, et issand halasta!
Kõike seda
rasket häda
Araktšejev toonud on.

Ette puhub tsaarile
ja ukaasi annab see:
talle nali,
aga vali
on me liisk, et oi-oi-oi!

Kõrgel jumal, kaugel tsaar!
Kuid meil on ju kõrvapaar.
Pangem paha
kõrva taha,
oma aega oodakem!

Kodanik.

(Detsember 1825)

Kas raskel ajal võiksin reeta
ma kodaniku väärikust
ja mandund hõimu viisil aega veeta,
kes elus näeb vaid meelelahutust?
Ei, prassinguis ma noore hinge jõudu
ei raiska häbiväärsel õhinal,
sest isevalitsuse raske ikke all
on rind täis ahastust ja õudu.
Need üksi kõhklevad, kes veel ei tea,
miks saatus neid on määrand siia,
ja võitlusvalmis end ei sea,
et inimsugu vabadusse viia.
Nad näevad kannatamas isamaad,
see külma hinge naudinguid ei sega,
sest nad ei häbene, ei aima nad,
et järelpõlv neid põlgab õigusega.
Nad kahetsevad veel ... Kui vallandunud jõus
kord rahvas teostab otsustavat muutust,
neid lõbustustelt tabab ülestõus,
ei leia neis Riegot[1] ega Brutust.

[1] Rafael Riego — hispaania revolutsionäär, kes organiseeris 1819.—1820. a. ülestõusu, hukati reaktsiooni võimutsemise ajal 1823. a. novembris.

1824. aastal kuulsid vene mereväeohvitserid (tulevased dekabristid) Hispaanias Riego hümni ja „tõstsid vaimustusega klaasid tema mälestuseks" (dekabrist Bestuževi sõnade järgi). Tema portree oli 1825. a., tsaaride vahetuse ajal välja pandud ühes Peterburi raamatukaupluses. Riego hümn on vabariikliku Hispaania ametlikuks hümniks.

ALEKSANDER SERGEJEVITŠ GRIBOJEDOV.

(1795—1829)

*

Häda mõistuse pärast.[1]

(1823)

Komöödia neljas vaatuses.

TEGELASI:

PAVEL AFANASJEVITŠ FAMUSSOV, asjadevalitseja kroonuasutuseš.
SOFJA PAVLOVNA, tema tütar.
LIISA, teenija.
ALEKSEI STEPANOVITŠ MOLTŠALIN, Famussovi sekretär, kes elab tema juures majas.
ALEKSANDER ANDREJEVITŠ TŠATSKI.
POLKOVNIK SKALOZUB, Sergei Sergejevitš.
FAMUSSOVI TEENER.

Tegevus toimub Moskvas Famussovi majas.[2]

TEINE VAATUS.

1. stseen.

FAMUSSOV, TEENER.

FAMUSSOV

Petruška, alati sa küünarnukke lõhud.
Too kalender ja vaatame, mis on meil ees;
sa ära loe nii nagu kellamees,
vaid tunde, mõttega ja nii, et oleks rõhud.
Pea'nd, pea. — Sa märkmelehel märgi hoolega,
kust hakkab vastne nädal, peale selle:
Praskovja Fjodorovna poole ma
sain kutse teisipäevaks — proovima forelle.
Nii kaunis on maailm, et sa ei tea!
Filosofeeri — segi läheb aru;
kord hoiad tagasi, kord lõunasöök on hea:
sööd tundi kolm, kolm päeva keetmiseks sa varu!
Sa märgi samal päeval veel . . . Ei mitte, pea!
Mul neljapäeval kutse külastada matust.
Oo inimsugu! see on unustatud,
et igaüks ju ronima peab samasse
puukirstusse, et kõik seal ükskord lamame.

---

[1] Lühendatult.

[2] Ühele variandile on lisatud: „Kümme aastat pärast 1812. a. sõda, s. o. 1822. a."

Kes aga mälestuse endast tahab luua,
et elas kiiduväärselt, siin on näide ju:
auväärne kammerhärra[1] oli kadunu,
tal võti, võtme pojalegi oskas tuua,
ta oli rikas küll, nais rikka naisegi
ja naitis lapsed, lapselapsedki,
siis suri; kõik nüüd kurvalt mäletavad, oskas
Kuzma Petrovitš! Rahu põrmule! —
Mis tuusad elavad ja surevad küll Moskvas! —
Sa märgi neljapäev, kõik ühtekokku see,
võib-olla reede, laupäev koguni — nii märgi —
pean tohtri lesel lapse ristima.
Ta pole sünnitand, kuid arvestuse järgi,
mis mul: peab sünnitama ta. —

2. stseen.

FAMUSSOV, TEENER, TŠATSKI.

FAMUSSOV

Aa, teie, Aleksander Andreitš, tervitame,
te istuge's.

TŠATSKI

Te tegevuses?

FAMUSSOV *(teenrile)*

Mine sa.

(Teener ära.)

Jah, mitmeid asju raamatusse kirjutame,
pea muidu neid ei unusta. —

TŠATSKI

Te tusane, mis põhjus tusaks?
Ei tulnud õigel ajal vist mu külastus?
Või viimaks mingi kurvastus
saand Sofja Pavlovnale osaks?
Teil näos ja teos on mingit kärsitust.

FAMUSSOV

Ah, kullake, kus leidis äkki
nüüd mõistatuse ... see on alles jutt!
Mu eas ei saa ju tantsida trepakki[2]!

TŠATSKI

Ei keegi kutsu selleks teid;
siin küsimus on sõnast kahest,
kas haige Sofja Pavlovna on vahest?

---

[1] Kammerhärra — õukondlik aunimi. Kammerhärrad kandsid paraadmundril kuldvõtit; siit väljend „võtme pojalegi oskas tuua", s. o. tegi ka pojast kammerhärra.

[2] Trepakk — vene rahvatants.

FAMUSSOV

Ptüi, issand hoia! Kordi tuhandeid
ta kordab sama ja ei oska enam.
Kord Sofja Pavlovna maailmas kõigist kenam,
kord haige Sofja Pavlovna.
Kas sulle ta on hakand meeldima?
Maailma läbi käisid, tahad naida teda?

TŠATSKI

Ja teil mis sest?

FAMUSSOV

Eks põhjust mindki küsitleda,
mul temaga ju pisut sugulust;
nii asjatult ei ole just
mind vanast ajast hüütud isaks.

TŠATSKI

Ja kui ma kosiksin, mis teil siis öelda lisaks?

FAMUSSOV

Mul esmalt öelda oleks: vaata hoolega,
et oma mõisat, vennas, sa ei hülgaks,
peaasi aga, teenistusse astu sa.

TŠATSKI

Ma meelsalt teeniksin, kuid pugeda on tülgas.

FAMUSSOV

Kus alles uhkeldajad olete!
Kas teate, kuidas isadel on käinud see?
Kui vanemaile vahest pilgu saadaksite,
meid näiteks või siis kadund onu vaataksite,
Maksim Petrovitšit: ei söönud hõbedal,
vaid puhtal kullal; ringi teenreid terve sada;
rind ordeneis; kuus hobust ikka kihutada;
õukonnas eluaeg nii möödus tal,
ja millises! — ei ses, mis on meil praegu,
ta teenis ju keisrinna Katariina aegu.
Siis tähtis ja ka tüse oli igamees...
Kui kummardad — ei nõksatust tupees[1].
Suur võimukandja juhul[2] — seda tähtsam:
kui sõi ja jõi, kõik oli hoopis ehtsam.
Ja onu! mis on vürst või krahvgi veel?
Kõrk loomus, tõsine ja range meel.
Kus aga vaja meeldida, seal mitmevõrra
ka tema kummardusi tõi:
kurtagil[3] juhtumisi komistas ta korra
ja kukkus nii, et peagu kukla ära lõi;

---

[1] Tupee (prantsuse *toupet*) — kuklasse koondatud juuksesalk, meeste soeng Katariina ajal.

[2] Juhul — keisri või keisrinna soosingus.

[3] Kurtag (prantsuse *cour'i* ja saksa *Tag'i* liide) — vastuvõtt õukonnas.

rauk ohatas, hääl nõrgast nõrgem:
sai naeratus siis talle osaks kõigekõrgem;
nad suvatsesid naerda, aga ta?
Ta tõusis, ennast kohendas ja — meelega —
teist korda kukkus just, kui hakkas kummardama;
naer hullem veel, ja kolmas kord ta tegi sama.
Mis teie arvate? Me arust mõistlik mees.
Ta haigelt kukkus, tõusis tervelt aga.
See-eest kes vistile[1] saab kutseid kõige ees?
Õukonnas kõnelda võib kõigekõrgemaga?
Maksim Petrovitš. Au sees igal pool kes on?
Maksim Petrovitš. Kellest ripuvad aukraadid,
kes ütleb, kellele saab pension?
Maksim Petrovitš! Jah! Te praegused, kõik — naadid!

TŠATSKI

On rumalamaks läind maailm,
te võite ohkel öelda praegu;
kui võrdleb vaim ja vaatab silm
nii praegusi kui möödund aegu:
ehk värske küll legend, on raske uskuda.
Siis saadi kuulsaks tihti painutades kaela;
ei mitte sõjas, rahus võeti rinnaga;
pead põrandale taoti nagu naela!
Kel häda, neile — kõrkus, lamagu nad maas,
kes kõrgel, neile meelitusi öelda taas.
See oli sirge alanduse, hirmu
aeg tsaaritruuduse näokatte all.
Ei onust räägi ma, las olla rahu tal;
me ärgem segagem ta põrmu;
kuid keda siiski valdab tahtmine
ja olgugi ta orjameelne üleliia,
nüüd, et saaks lõbu rahvale,
nii vapralt kukalt ohvriks viia?
Ent omaealine ja vanamees
nii mõni — nähes toda hüpet ees —
end välja pingutades vanast nahast
siis ütles: asi mullegi ei oleks pahast!
On igal pool küll vingerdada soovijaid,
nüüd naeruhirm ja häbi köidab agaraid;
ei asjatult neid kitsilt eduta ju tsaarid.

FAMUSSOV

Ah, jumal, ta on karbonaar[2]!

TŠATSKI

Ei, praegu maailm pole enam nii.

---

[1] Vist — vanaaegne kaardimäng.

[2] Karbonaarid — salajase revolutsioonilise poliitilise organisatsiooni liikmed Itaalias ja Prantsusmaal XIX sajandi kahekümnendail aastail.

FAMUSSOV

Mees ohtlik.

TŠATSKI

Igaüks nüüd hingab vabamana
ja narripolku astuma ei ruttagi.

FAMUSSOV

Nii kõneleb kui kirjutab — see lugu vana!

TŠATSKI

Et kõrge kaitsja juures lakke haigutaks
ja vaikiks, kummardaks ja ette lükkaks toole
ja lõunat sööks, maast rätti kergitaks.

FAMUSSOV

Ta kõne sihib vabaduse poole!

TŠATSKI

Kes viibib reisil, maal kes võtab elada . . .

FAMUSSOV

Ta võimu hoopiski ei tunnusta!

TŠATSKI

Kes teenib asja, isikuid ei teeni . . .

FAMUSSOV

Ma valjult keelaksin neil härradel
pealinna ligi tulla laskekauguseni.

TŠATSKI

On varsti lõpp ka jutul sel . . .

FAMUSSOV

Ei jätku kannatust, ei jõudu, hakkab paha.

TŠATSKI

Te aega armutult ma tegin maha
ja teie võimuses nüüd olgu see:
sest kas või pealekauba meie ajale
te ära heitke mõni pala;
nii jäägu see, ma pisaraid ei vala.

FAMUSSOV

Ma kõlvatust ei salli, teid siis ammugi.

TŠATSKI

Ma lõpetasin.

FAMUSSOV

Hea, mul kõrvad kumisevad,
need topin kinni.

TŠATSKI

Miks siis, haavasin neid nii?

FAMUSSOV *(kiirkõnes)*

Maailmas luusivad ja logelevad,
taas tulevad, neilt oota korda siin.

TŠATSKI

Ma lakkasin.

FAMUSSOV

Jah, säästa — kuulata on piin.

TŠATSKI

Ei mina vaidlust pikendada võta.

FAMUSSOV

Hing vähemasti rahule sa jäta!

TEENER *(ilmub)*

3. stseen

Polkovnik Skalozub.

FAMUSSOV *(ei näe ega kuule midagi)*

Sind tõmbavad
kord küllap kohtu alla nad.

TŠATSKI

Te juurde tuli keegi, andke andeks.

FAMUSSOV

Ei, kohtu alla!

TŠATSKI

Keegi ilmus ettekandeks.

FAMUSSOV

Ei kuula, kohtu alla, kohtusse!

TŠATSKI

Teid kutsutakse, kuulge, pöörduge.

FAMUSSOV *(pöördub ümber)*

Mis? Mäss? No nüüd vast algab lugu alles!

TEENER

Polkovnik Skalozub. Mis öelda käsite?

FAMUSSOV *(tõuseb)*

Te, eeslid, sada korda sama küsite!
Ta vastu võtta, paluda ja öelda talle,
et kodus on, et väga rõõmus. Mine, kao's.

(Teener ära.)

End, härra, palun, tema juures hoia vaos:
ta tuntud mees, soliidne läbi,

aumärke haarand hulga määratu;
auaste ka ea kohta ei tee häbi,
võib täna-homme olla kindral ju.
Ta juures, palun väga, ole tasapisi...
Eh, Aleksander Andreitš, sest ei tule head!
Ta minu juures sagedasi külalisi,
ma igaühe üle olen rõõmus, tead;
ja Moskvas korratakse ühte juttu:
ta naivat Sonjakese. Kuid seega pole ruttu.
Võib-olla rõõmustaks, kui saaks ta Sonja käe,
kuid selles vajadust ma ise suurt ei näe,
et tütart naiseks anda nõnda kähku;
ta noor. Kuid, muide, mida issand tahab, tehku.
Ta juures, palun, ära vaidle nii ja naa
ja kehklevad ideed, need heida minema.
Kuid teda pole, mis on põhjus asjaloole?...
Ah, küllap läks ta teise külge minu poole.
(Rutakalt ära.)

4. stseen.

TŠATSKI

Ta kuidas askeldab! Mis väledus see nii!
Ja Sofja? — Tõesti, kas siin pole peigmees keegi?
Nad võõrastavad mind, ei minust välja teegi!
Mis ajast saadik on see sedasi?...
Kes on too Skalozub? Tast isa sonib, aga
võib-olla pole ainult isa see...
Ah! kolmeks aastaks sõites kaugele
sa armastus küll jäta jumalaga.

5. stseen.

TŠATSKI, FAMUSSOV, SKALOZUB.

FAMUSSOV

Sergei Sergeitš, palun alandlikult, meil
on soojem siin, te siia tulge;
on külmetada tulnud teil;
teid varsti soojendame, olge julge.

SKALOZUB *(sügava bassiga)*

et aga ise ronida, ei ole nõus!...
Mul piinlik, nagu ohvitser, kes aus.

FAMUSSOV

Sergei Sergeitš, kallis, on's mu jalg nii kange,
et sõbra heaks ei tohiks teha sammu! Eks
te oma kübar, mõõkki ära pange;
siin sohva, asetuge puhkuseks.

SKALOZUB

Te kuhu käsite, saaks ainult võtta aset.

(Istuvad kõik kolm, Tšatski kaugemale.)

FAMUSSOV

Ah! sõber, ütlen, et ei oleks unustust:
me omavahel sugulased;
ehk kauged küll, ei jaga pärandust;
ei olnud teada mõlemale meile, —
sain teada alles, tänu teie nõbule, —
mis on Nastasja Nikolavna teile.

SKALOZUB

Ei ole mulle teada see,
sest vabandust; ei ühes teenind meie.

FAMUSSOV

Sergei Sergeitš, olete see teie!
Ei, mina sugulaste ees käin roomavalt;
nad otsin üles kas või mere alt.
Mu juures võõrad teenijad on harvad tõesti;
kõik rohkem lapsed õeste, naiseõeste;
Moltšalin ainus võõras hulga sees,
ja sedagi, et ta on kirjatundja mees.
Kui esitad, et antaks koht või ristikesi,
noh, kuidas sa siis jätad oma inimesi! . . .
Te nõbu, minu sõber, ütles, kuhjaga
te läbi teenistuses tulu saanud ta.

SKALOZUB

Koos aastal kolmteist hiilgasime jäägripolgus
kolmkümmend, hiljem nelikümmend viis — see olgu's
nüüd öeldud.

FAMUSSOV

Säärast poega omada on õnn;
autähekegi küllap tal nööpaugus on?

SKALOZUB

Too kolmas august, mille eest need võeti anda:
sai talle lindiga ja mulle kaelas kanda.

FAMUSSOV

Mees armastusväärne, ja kui vaatad sa,
siis uljas on te nõbu; tore mees on ta.

SKALOZUB

Kuid mingeid uusi reegleid kõvasti ta tuupis.
Aukõrgenduse eel siis koha viskas huupi
ja maale lugema läks raamatuid.

FAMUSSOV

Kus alles noorus . . . aina lugemine! . . . Kuid
seevastu teie korralikult ajand asja,
polkovnik ammu, teenistusse tulnud äsja.

SKALOZUB

Mul seltsimeeste poolest pole tülinaid,
on kohad parajasti vabad;
kord välja lülitakse vanemaid,
ja teisi, vaata, kuul on taband.

FAMUSSOV

Jah, issand karistab ja issand ausse seab!

SKALOZUB

Küll juhtub, mõnel minust paremini veab.
Meil viieteistkümnendas diviisis, sõnal kindlal
võin öelda, näiteks on brigaadikindral.

FAMUSSOV

Sa heldus, mis siis puudub teil, kes öelda teab?

SKALOZUB

Ei kaeba, minust lugu peeti,
kaks aastat aga siiski polgu järel veeti.

FAMUSSOV

Pead jooksma, et sa polgu kätte saad?
Seevastu aga muus on palju maad,
et teiega end ühte ritta seada.

SKALOZUB

Ei, korpuses on minust vanemaidki teada,
ma üheksandast aastast teenin sõjaväes;
jah, palju kanaleid, et uut auastet nõuda;
kui õigel filosoofil mul on aru käes;
ma ainult kindraliks veel tahan jõuda.

FAMUSSOV

See tubli otsus, andku jumal tervist siis
ja kindrali auaste, nagu kord ja viis;
ja seal ei maksa enam jätta kauaks,
et kõnelda, kes sobib kindralile prouaks.

SKALOZUB

Naist võtta? Midagi ei ole vastu mul.

FAMUSSOV

Mis siis? Kel tütreid, õe- ja vennatütreid, küll
ja küll on Moskvas pruute igasugu;
neid sigib aastast aastasse — ei sellest lugu;
ah, kulla sõber, teadke, vaevalt leiame
pealinna kuskil teist, mis Moskva sarnane.

SKALOZUB

Distantsid määratud ses suures linnas.

FAMUSSOV

Meil maitse, hea maneer on hinnas;
on kõigeks oma seadused kõik aeg;
nii näiteks vanast ajast pruugiks ümberringi,
et isa järgi au sees on ka poeg;
võib olla halb, on sugukondlikke tal hingi
kolm tuhandet, — siis sellega
on juba peigmees ta.
Ja teist, kes väledam, täis kõrkust igasugu,
las ennast peab küll püsti arukaks,
ei võeta vastu meil. Ja mis ta's pahandaks!
Ju ainult siin veel peetaksegi aadlist lugu.
Ja kas vaid seda? Võtke kas või võõrustust:
kes tahab tulla, — ega kinni panda ust
ei kutsutud, ei kutsumata võõrastele,
ja iial mitte välismaalastele.
Kas inimene aus või mitte, meil
on ükstapuha, lõuna valmis kõigil' neil'.
Te võtke pealaest tallani ja risti, põiki,
märk eriline märgib moskvalasi kõiki.
Te suvatsege vaadata me noorustki,
me poegi, pojapoegi, keda hurjutada
meil komme on, kuid kes, saand aastat viisteist, nii
me õpetajaid võivad õpetada!
Ja meie vanad? — Kui neid korra valdab trots,
on iga nende sõna — kellelegi ots,
ju põlisaadlikud, ei tühjalt vuntsi puhu;
ja leiavad nad valitsuse kohta juhu,
siis arutavad, et kui keegi kuuleks ... oi!
Ei mitte, et nad uuendusi tooksid, — ei,
meid hoidku jumal! Ei. Sest mitte kihku, kahku.
Niisama selle, teise kallal norivad
ja vaidlevad ja müravad ja ... lähvad lahku.
Puht erukantslerid kõik — aru poolest nad!
Ma ütlen teile, aeg veel küps ei ole,
kuid ilma nendeta ei läbi tule. —
Ja daamid? — Mine, katsu sulgeda neil suid;
nad kohtunikud kõige üle kõikjal, kuid
ei nende üle ole kohtunikku; teadke,
kui hakkavad nad kaardilauas mässama,
siis aita issand, — naisemees ju olin ka.
Neid rivi ette kamandama seadke!
Neid senatisse saatke istuma!
Irina Vlassevna! Lukerja Aleksevna!
Tatjana Jurjevna! Pulheria Andrevna!

Ja tütreid kes on näind, — pea norgu vajub neil;
ta kõrgus Preisi kuningas kord oli meil,
muul, mitte Moskva viisil võttis imetella
ta tütarlaste kombeid, mitte nägu hella.
Ja kindel, kes veel kasvatatum olla võiks;
nad ehtida ju oskavad end kõik
küll tafti, sametisse, loori valevasse,
ei lausu sõna lihtsalt, et ei teeks grimasse,
nad prantsuse romansse laulavad
ja välja peavad ülemised noodid
ja sõjameeste vastu liibuvad
ja sestap, et on patrioodid,
ma ütlen otsustavalt: vaevalt leiame
pealinna kuskil teist, mis Moskva sarnane.

SKALOZUB

See on mu arvamuseks,
et tuli[1] kaasa aidanud ta kaunistuseks.

FAMUSSOV

Te jätke, vähe's veel on saadud ohkida!!
Sestsaadik trotuaarid, teed ja rajad
ja majad kõik on uue laadiga.

TŠATSKI

Te rõõmustage, uued on küll majad,
eelarvamused vanad veel, ei hävita
neid moodid, tulekahjud ega ajad.

FAMUSSOV *(Tšatskile)*

Hei, sõlm seo rätikusse, sõbrake;
ma palusin, et vaikiksid, on's nõnda raske?
(Skalozubile)
Te lubage. Siin Tšatskit tutvustada laske,
Andrei Iljitši, kadund sõbra poeg on see:
ei teeni, tähendab, ei tulusaks pea seda,
kui aga tahaks, — oleks töömees hea.
On kahju, väga kahju, poisil tubli pea;
ja hästi kirjutab ja tõlgib. Keda
veel kahetsed, kui mitte ühte sääraseist . . .

TŠATSKI

Kas poleks võimalik teil kahetseda teist?
Ja teie kiitus tüütab mind.

FAMUSSOV

Pea meeles, sina,
kõik hukka mõistavad, ei mitte ainult mina.

[1] 1812. a. tulekahju.

Ent kohtunikud kes? — Nad rauklusest
on vaba elu vastu leppimatus vimmas
ja vaateid ammutavad unund lehtedest
me võiduaegadelt Otšakovis ja Krimmis[1],
neil ikka kaeblemas on keel,
üks-sama laul — ei rohkem, vähem,
ei aga endast märka meel:
on mida vanem, seda pahem.
Te näidake, kus isad meie isamaal,
kes oleksid eeskujuks, kelle nimel kaal!
Kas need, kes riisumisest rikkaks läinud,
kel sugulus ja sõprus päästjaks kohtu alt,
kes suurepärased on lossid üles teinud,
kus laiutavad pidutsedes, pillavalt
ja kus siis nende välismaalastest kliendid
neil möödund elu alatust ei meenuta?
Sest kes küll Moskvas lõuna, eine, tantsuga
suud sulgeda ei laseks endil?
Kas pole teie see, kas juba lapseeas
ei veetud kummardama mind te juurde,
kes teab, mis kavatsused peas, —
too nestor[2] nurjatute suurte,
kes ümbritsetud teenritest?
Nood joominguil ja kaklustes — ei maksa kurta —
ta au ja elu tihti päästsid ohtudest:
siis järsku nende eest ta vahetas kolm hurta!
Või too, kes seks, et saada hetki lõbusaid,
balletiks pärisorjuslikuks mitmes vooris
a'as kokku lapsi, nutma jättes vanemaid?!
Vaim kiindunud zefiire[3], amorite[4] koori,
ta pani kogu Moskva imetlema neid!
Kuid nõusse võlgnikud ei võinud lüüa:
zefiire siis ja amoreid
tal ühekaupa tuli müüa!
Need on, kes üle astunud on raugaeast!
Neid peame austama, kui puudu inimesed!
Need hindajad ja kohtunikud igavesed!
Ja kui nüüd leidub üks me seast,
meist noortest, kes karjäärile on vaenuline,

---

[1] Otšakovi kindlus vallutati 1788. a. sõjas Türgimaaga; Krimm liideti Venemaaga 1783. a.

[2] N e s t o r — üks „Iliase" tegelane; vanake, kes oli kuulus oma tarkade nõuannete poolest; piltlikus mõttes — tark, nõuandja, juhtija.

[3] Z e f i i r — õhuvaim.

[4] A m o r — armastusejumal vana-rooma mütoloogias; teda kujutati tiivulise poisikesena vibu ja nooltega.

ei kohast unista, aukõrgendusest heast,
kes ihkab teadust, kellel tähtis teadumine,
või kelle hinge jumal tule sisendab,
et loovaid kunste ülevaid ja kõrgeid püüab, —
noist igaüks siis: röövel! kisendab
ja teda ohtlikemaks unistajaks hüüab! —
Vaid munder! ainult munder! — endiselus see,
nii uhkelt väljaõmmeldud ja tore, varjas
neil meeltevankuvuse, arunappuse;
head teed siis meile minna nende karjas!
Ja naistel, tütardel — seesama mundrikihk!
Ta ise ammu's heitsin hella meele pärast?!
Ei valluta mind enam nüüd too lapsik ihk;
kuid tollal võlutud kõik olid mundrisärast.
Kui kaardiväest või siis õukonnast ka
meid mõni oli külastanud,
siis naised karjusid: hurraa!
ja õhku lennutasid tanud!

FAMUSSOV *(endamisi)*

Toob õnnetuse kaela ta.

(Valjusti)

Sergei Sergeitš, lähen ja
teid ootan oma kabinetis.

6. stseen

SKALOZUB, TŠATSKI.

SKALOZUB

See mulle meeldib, kuidas selles setis
te riivasite Moskva suurt eelarvamust
ja moskvalaste vaimustust
küll ihukaardiväe, küll kaardiväegi läikest,
kuldtikandeid neil imetellakse kui päikest!
Kuid mis on viga Esimeselgi armeel?
Kõik nõnda korralik ja taljed kõik nii ahtad,
et paremat ei oska enam tahta,
ja loendame kord ohvitsere veel,
siis mõnel suus on hoopis prantsuskeel.

KOLMAS VAATUS.

3. stseen.

TŠATSKI, siis MOLTŠALIN.

TŠATSKI

Ah, valind tõesti ta Moltšalini! Jah, eks
too ole mees! Vaid mõistust pisut pandud pähe. —
Ta vaikne, valmis teenima, näol jume hea.

(Tuleb Moltšalin.)

Sealt tuleb kikivarbail, pole sõnarikas,
mis nõidusega võitis südame, ei tea.

(Pöördub tema poole.)

Meil pole, Aleksei Stepanõtš, ikka
veel korda läinud sõna kõnelda.
Noh, kuidas on te eluviisiga?
Kas muret, kurbust praegu teil või mitte?

MOLTŠALIN

Kui ennegi.

TŠATSKI

Ja enne kuidas elasite?

MOLTŠALIN

Nii, päevast päeva, täna nagu eilegi.

TŠATSKI

Sulg — kaardilaud, siis jälle sulg, eks ole nii?
Ja tõus ning mõõn on pandud kindlalt piiridesse?

MOLTŠALIN

Sestsaadik kui mind määrati Arhiividesse,
ma tööd ja jõudu mööda — öelda võin —
ju korda kolm autasu sain.

TŠATSKI

Ons välja meelitatud austus ja aurikkus?

MOLTŠALIN

Ei, igaühte juhib ta talent...

TŠATSKI

Ja teid?

MOLTŠALIN

Mul kaks on neid:
need parajus ja korralikkus.

TŠATSKI

Kui meie omad kokku rohkem väärt need on.

MOLTŠALIN

Te pole saand aukraade, oli ebaõnn?

TŠATSKI

Eks inimesed jagavad aukraade
ja inimestel ekslik olla võib ju vaade.

MOLTŠALIN

Küll meie imestasime!

TŠATSKI

Mis imet siis?

MOLTŠALIN

Teist oli kahju.

TŠATSKI

Ilmaaegne viis.

MOLTŠALIN

Tatjana Jurjevna kord teadis seda,
kui tuli Peterburist, et
ministritega teil seal olnud sidemed,
kuid katkend siis . . .

TŠATSKI

Miks vaevab see siis nõnda teda?

MOLTŠALIN

Tatjana Jurjevnat!

TŠATSKI

Ta mulle tundmatu.

MOLTŠALIN

Tatjana Jurjevna!!

TŠATSKI

Me elus kohtund pole;
on kuulda, tühine.

MOLTŠALIN

Kas teine's too ei ole?
Tatjana Jurjevna!!! Ta laialt tuntud ju
ja kõik ta omaksed ning sõbrad on aukandjad
ja ametmehed, tooniandjad;
Tatjana Jurjevnat kord külastage te.

TŠATSKI

Miks siis?

MOLTŠALIN

Nii: soosimist me tihti leiame
sealt, kust ei püüa.

TŠATSKI

Naisi külastan küll tihti,
kuid iialgi mul pole säärast sihti.

MOLTŠALIN

Kui lahke, armas, hea ja lihtne ta!
Peab jõulust paastuni ta balle,

mis ülitoredad, ja suvega
maal pidud armsaks saavad talle.
Miks mitte teilgi võtta Moskvas teenistust,
et saada tasusid ja elada, et lust?

TŠATSKI

Kui olen töös — siis lõbustusi vihkan,
kui lollust teen — siis ainult lollust ihkan,
et segada neid asju kahest reast,
seks küllalt meistreid on, ma pole nende seast.

MOLTŠALIN

Te vabandage, siin ei näe ma omavoli;
Foma Fomitš on tuttav teile?

TŠATSKI

Ja mis see's?

MOLTŠALIN

Ministri kolme ajal kõrge ülem oli,
nüüd toodi siia.

TŠATSKI

Tühiseim on mees,
tõepoolest üks neid viimseid sõgedikke.

MOLTŠALIN

Kuis nii! ta stiili kiidavad eeskujuna,
kas lugend olete?

TŠATSKI

Ei taha lugeda
ma rumalusi, liiati eeskujulikke.

MOLTŠALIN

Ei, mina mõnusamat pole lugend vist,
ma pole kirjamees . . .

TŠATSKI

On kõige järgi näha.

MOLTŠALIN

Ei julge avaldada oma arvamist.

TŠATSKI

Miks sellest saladust siis teha?

MOLTŠALIN

Ei tohi julgeda ju minu eas,
et oma arvamine oleks teiste seas.

TŠATSKI

Me teiega ei ole lapsed, nagu teame,
miks siis vaid teiste arvamusi pühaks peame?

MOLTŠALIN

Peab teistest rippuma ju, kuidas muidu saad.

TŠATSKI

Miks siis just peab?

MOLTŠALIN

Eks ole väike meil aukraad.

TŠATSKI *(peaaegu valjusti)*

Siis nende tundmustega armas ollaksegi
ja selle hingega! . . . Mind petis näeruks tegi!

NELJAS VAATUS.

10. stseen.

(Viimane lamp kustub.)

TŠATSKI *(tuleb uksehoidja toast)*

Mis on? Kas kuulsin õieti? On see siis tõelus?
See pole naer, vaid lausa õelus.
Mis ime sünnib siin, mis nõidus käib,
et seda mõttetust kõik minust korrutavad!
Ja mõnedele nagu võit see näib,
kaastunnet teised justkui avaldavad . . .
Oo, kui võiks inimesi mõista meel:
mis halvem neis, kas hing või keel?
see kelle väljamõtlemine?
Jäid lollpead uskuma, neilt teised kuulevad,
seal eided tõstavad ju häiret ärevat —
ja käeski avalik on arvamine!
Ja siin nüüd kodumaa . . . Ei, sellel sõidul, tean,
ta tüütab mind ju õige pea.
Ent Sofja? — Võimatu, et talle öeldud pole,
ja mitte seda, et ta kahjuks minule
end lõbustas, ja on siis tõde, vale see, —
tal ükstapuha, teine see või mina olen,
ta kalliks südamest ei pea ju kedagi.
Kuid põhjused, mis teda minestama viisid? —
Närv, hellitatus ja kapriisid, —
ei osuta need kirge elavat ja vaba. —
Tal samutigi oleks närtsind meel,
kui keegi oleks talland oma teel
kas koera või siis kassi saba.

SOFJA *(trepi kohal teisel korrusel küünlaga)*
Moltšalin, teie?
(Suleb kiiresti jälle ukse.)

TŠATSKI
Tema, tema ise see!
Ah, huugab pea ja veri tuikab rahutuses!
Ta ilmus! Teda pole! Kas siis nägemuses?
Kas tõesti olen kaotand mõistuse?
Ma ebatavaliseks nagu tunnen sundi,
kuid pole nägemust, näen kohtamise tundi.
Miks ennast petta mul on kange jonn?
Moltšalinit ju hüüdis, seal ta tuba on.

TEMA TEENER *(trepil)*
Tõld...

TŠATSKI
Tasa!...
(Lükkab ta välja.)
Siia jään ja silmagi ei sulge
kas hommikuni või. Kui juba muret sa
pead jooma, parem korraga see tulgu,
kui viivitada, viivitus ei lahenda
su häda. Ukse avab ta.
(Peidab end samba taha.)

11. stseen.
TŠATSKI (peidus), LIISA (küünlaga).

LIISA
Ah! pole jõudu, lähen araks:
öö, pime esik, kardan tonte koledaid
ja kardan inimesi elavaid.
Mis preili — temast ainult piin on varaks.
Ja Tšatski tal kui silmas kae;
siin paistis olevat ja kohe: mine, kae!
(Vaatab ringi.)
Noh, on tal lõbus esikus siin kooserdada?!...
Ta vististi ju ammu oma rada
läind koju, heitnud magama,
eks homme jälle armasta!
Kuid käsk on nii, et preili kallimat nüüd nähku.
(Koputab Moltšalini juurde.)
Te kuulge. Suvatsege üles tõusta kähku.
Teid hüüab preili, preili kutsub teid.
Kuid rutemini, et ei nähtaks meid.

12. stseen.

TŠATSKI (samba taga), LIISA, MOLTŠALIN (ringutab ja haigutab), SOFJA (hiilib ülalt).

LIISA

Te nagu kivi, nagu jää, ma ütlen teile.

MOLTŠALIN

Kas enda poolt sa, Liisa?

LIISA

Ei, mind saatis preili.

MOLTŠALIN

Kes seda oleks võinud aimata,
et palekestel neil, et soontes neis ei palaks
veel armastuse tuli kuumana!
On sul ka tuju olla vaid käskjalaks?

LIISA

Ja teil, kes mõrsjat otsite, küll vist
ei mõnulda, ei haigutada maksaks;
on hea ja armas see, kes jätta magamist
ja söömatagi olla enne pulmi jaksaks.

MOLTŠALIN

Mis pulm ja kellega?

LIISA

Kuid preili?

MOLTŠALIN

Mine nüüd,
on vaba olla minu püüd,
me aega pulmatagi võime veeta.

LIISA

Mis jutt see, härra, kellega siis veel!
Peigmeheks kas teid meil ei peeta?

MOLTŠALIN

Ei tea. Kuid hirmu tunneb minu meel
ja värisen ma ainsast mõttest juba,
et Pavel Afanasjitš kord
meid tabab, vihastub siis sedavõrd,
et neab meid ära!... Paljastada hinge luba!
Ma Sofja Pavlovnas ei leia midagi,
mis kadestatav. Õnne jumal võtku anda,
ta korra Tšatskit võinud hinges kanda,
mind jätab maha nagu tedagi.

Ah, sooviksin, et pooltki, minu ingel,
ta vastu tunneksin, mis sinu vastu ma:
kuid ei, niipalju kui ka võtan katsuda,
et olla õrn, näen teda, jälle külm on hingel.

SOFJA *(kõrvale)*
Mis alatus!

TŠATSKI *(samba taga)*
On lurjus see!

LIISA
Teil pole piinlik?

MOLTŠALIN
Isa ütles minule,
et meele järgi erandita kõikidele
ma olgu: peremehele, kus elan ma,
ja ülemusele, kus antud teenida,
ta teenrile, kes annab läiget riietele,
ja uksehoidjale ja kojamehele
ja tema koerale, et lahke oleks see.

LIISA
Teil, härra, nõnda otse määratu on hooldus!

MOLTŠALIN
Ja armukese näo ma võtan nii,
et minul oleks selle mehe tütre pooldus . . .

LIISA
Kes toidab teid ja joodab alati,
aukõrgendustki kingib koguni?
Kuid läki nüüd, on küllalt tehtud sõnu.

MOLTŠALIN
Jah, läki, jagagem nüüd armastuse mõnu.
Las kõigest südamest sind emban ma.
(Liisa ei anna järele.)
Miks pole tema sa!
(Tahab minna, Sofja ei lase.)

SOFJA *(peaaegu sosinal, kogu stseen poolsosinal)*
Ei sammu edasi, ma kuulnud küllalt juba,
te hirmus mees, ma seinu häbenema pean!

MOLTŠALIN
Te, Sofja Pavlovna . . .

SOFJA
Ei sõna öelda luba
ma enam, mis teist arvata, nüüd tean.

MOLTŠALIN *(viskub põlvili, Sofja lükkab ta ära)*
Te meelde tuletage, ärge pahandage! . . .

SOFJA
Ei mäleta ma üldse, ärge tüüdake.
On mälestused — terav nuga minule.

MOLTŠALIN *(roomab ta jalge ees)*
Te andke andeks . . .

SOFJA
Tõuske, ärge kõverdage.
Ei vastust oota ma, te teisiti ei või
kui valetada . . .

MOLTŠALIN
Andeks andke . . .

SOFJA
Ei. Ei. Ei.

MOLTŠALIN
Ei muud, mind naljatuju kõnelema ajas . . .

SOFJA
Te jätke, ei ma usu sõnu neid,
ma karjun, üles äratan kõik majas
ja hukutan nii ennast kui ka teid.
(Moltšalin tõuseb.)
Sestsaadik teid ma nagu tundnudki ei oleks.
Te ärge lootke etteheiteid, pisaraid,
te neid ei väära; ütlen ühte vaid,
et hommikul teid enam selles majas poleks
ja et te enam minu teelegi ei tuleks.

MOLTŠALIN
Nii nagu käsite.

SOFJA
Või muidu isale
kõik jutustan, mis olnud, meelepaha sunnil.
Ei kalliks end ma pea. Nüüd kaduge. —
Ja olge rõõmus, et kesköisel tunnil,
me kohtamistel just
te ikka aremaks ja kartlikumaks jäite
kui isegi te päeval, ilmsi näite;
teis vähem ülbust on kui hinge kõverust.

Ma ise rõõmus, et sain teada pimeduses,
et etteheitvaid tunnistajaid kah
ei ole, nagu siis, kui olin minestuses,
siin oli Tšatski . . .

TŠATSKI *(sööstab nende vahele)*
Siin ta, teeskleja!

LIISA ja SOFJA
Ah! Ah!
(Liisa laseb ehmatusest küünla kukkuda;
Moltšalin kaob oma tuppa.)

13. stseen.

NEEDSAMAD ilma MOLTŠALINITA.

TŠATSKI
Noh, ruttu minestusse, nüüd see oleks kavas,
nüüd tähtsam põhjus on kui endine,
vaat, mis nüüd lõpuks mõistatuse avas,
vaat ohverdatud olen kellele!
Ei tea, kuis pöörasust ma võisin talitseda!
Ma vaatasin ja nägin ning ei uskund seda!
Ja armsam, kelle pärast unustatud nii
on vana sõber, naise hirm ja häbigi,
too kardab vastust kanda, kadunud on silmast.
Ah, mõistmatu on saatus, tema mäng!
See hingelistele on piin ja äng! —
Moltšalinitel hea on elada maailmas!

SOFJA *(pisaratega)*
Te ärge jätkake, end süüdistan ju ma.
Kes mõelda võis, et nõnda kurikaval ta!

LIISA
Ah, jumal, kogu majas kolin, mürin, kisa!
Nad siia jooksevad. No tänab teid te isa!

14. stseen.

TŠATSKI, SOFJA, LIISA, FAMUSSOV, salk teenreid küünaldega.

FAMUSSOV
Mu järel! Ruttu! Sedamaid!
Ja rohkem küünlaid, laternaid!
Kus kodukäijad? Pah! Siin tuttavaile satud!
Mu tütar, Sofja Pavlovna, sa häbematu!
Kus oled, kellega! Noh, võta, jäta, see
kui tema ema, kadund naisuke.

Kui juhtus nii, et selja tälle pööran mina, —
ju võõra mehega ta kokku pistab nina!
Sa karda jumalat, mis kiusatus see sul,
kui ise ütlesid, et ta on hull?
Ei, olen sõge, olen hoopis rumal!
See puha vandeselts, kus osaline ta
ja võõrad kõik. Ah, milleks nuhelda
mind võtab armuline jumal! . . .

TŠATSKI *(Sofjale)*
Siis teie väljamõeldis ongi see?

FAMUSSOV
Sa, vennas, ära vigureid siin tee,
kas kaklema või minge, — ei ma usu.
Sa püsti puupea, Filka, määrasid portjee,
kes laisk ja kellel mõistust pole jusu,
kes midagi ei aima, midagi ei tea.
Kus oled olnud, kus sa väljas käinud?
Ja esikut miks lukus sa ei pea?
Ja miks ei kuulnud sa ja kuidas sa ei näinud?
Noh, tööle saata teid ja välja saata teid:
mind krossi eest nad ära müüa võivad.
See sina, kiirsilm, teed neid vigureid;
seal on Kuznetski Most ja ehted, uued rõivad;
seal oled õppind sobitama armsamaid;
kuid oota, küll sind parandan: marss, kätte võta,
sulgloomi karjatama maale jalamaid!
Ka sind, mu sõber, tütar, ma ei jäta,
kui pole enesel sul aru peas:
ei ela Moskvas sa, ei inimeste seas;
neist uhkeldajaist lahku kohta kõrvalisse, —
läed tädi juurde, kolkasse, Saraatovisse,
seal käsitööde taga võtad leinata
ja pühakirja juures haigutada sa.
Ja teid, mu isand, palun ausalt: sinna
ei otseteed, ei kõverteedki mitte minna
ja teie viimne saatus see, et suletuks
siitsaadik igal pool jääb teile uks:
ma hädakella löön, ma hoolitseda püüan,
ma terve linna läbi tuulutan
ja kogu rahvale sest kuulutan:
läen senati, ministreid, keisrit appi hüüan.

TŠATSKI *(pärast vähest vaikimist)*
Ei aru pähe võta . . . vabandust,
ja kuulan ega mõista suuda;
just nagu tahetaks veel anda seletust,
mu mõtted laokil . . . oh, ei miski asja muuda.
(Tuliselt.)

Mis keerisesse, sõge, end ma paiskasin!
Mul oli rutt, sest lootsin, — ligi õnn ja tasu.
Mis oli minu kirglikkusest kasu,
ma kelle ees siin õrnu sõnu raiskasin!
Ja teie mihukese välja valind mehe!
Te keda mulle eelistand!
Miks lootusega mind te meelitand?
Miks te ei öelnud otsekohe,
et naeruks teil on tehtud minevik,
et teid ju kogunisti mälestus on tüüdand
noist tundeist, mida minus lahusolu pikk,
ei kaugus pole jahutand, mis ikka süüdand
mu hinge, millest olen elanud
ma igal pool ja igal ajal, nüüd te teate?!
Kui oleksite öelnud, et mu tulekut,
mu nägu, sõna, tegu vastumeelseks peate,
ma kohe oleksin siis katkestanud ju
ja enne, kui teid jätta jumalaga,
ma poleks enam uurinud nii väga,
kes on too teie äravalitu...

(Pilkavalt.)

Te kainelt ära leppige ja aitab kärast.
End nõnda vaevata, ja millekski!
Te mõtelge, eks või ju teda alati
te hoida, mähkida ja saata asja pärast;
mees-poisike, mees-teener, naiste paaž siin maal
on kõigi Moskva meeste kõrge ideaal. —
Nüüd küllalt!... Teist ma lahkun uhkes rahulduses.
Ta teie, härra, tuline auastme-kütt:
te tukkuge ses õnnelikus teadmatuses,
ei mõtle paluda ma teie tütre kätt.
Küll leidub teine, kes siin võtab käia,
kes maani kummardab ja muidu asjamees
ja kellel niivõrd väärtusi on sees,
et viimaks väärib oma äia.
Nii! kainestusin täielikult ma,
läind silmist unelmad ja kate langend ka;
ja kuidas nüüd siis valada ei taha
nii isale kui tütrele, kord kallile,
ja armukesele, nii lollile,
ja kogu ilmalegi sappi, meelepaha!
Oh kuhu, kelle juurde heitnud saatus mind!
Kõik kiusavad, kõik kiruvad, et ängis rind!
Hulk reetjaid armastuses, vaenus väsimatuid,
ja jutustajaid, ohjes püsimatuid,
ja tõmpe tarkpäid, lihtsameelseid kavalaid,
ja eiti endelisi, rauku närbuvaid,

et välja mõelda mõttetusi vooris, —
te hullumeelseks hüüdsite mind kooris!
Teil õigus: tulest väljub tervena,
kes päeva teie keskel ringi käinud,
üht-sama õhku hingand teiega
ja kes siis veel ei ole hulluks läinud.
Nüüd ära Moskvast, kus mind varitsenud oht!
Ma oma tundmused maailma tahan viia
ja otsida, kus solvatule leidub koht! . . .
Tõld mulle ruttu siia!

(Sõidab ära.)

15. stseen.

Ilma TŠATSKITA.

FAMUSSOV

Ta püsti hull, kas selles nüüd veel kahtlust jäi?
Sa ütle, ole kena:
mis lollust rääkis — maani kummardaja, äi,
ja Moskvat vandus üpris vihasena!
Ja sina — surnuks piinata mind tahtsid sa?
Kas pole kahetsust ma väärt, ja mis nüüd teen ma?
Ah, jumal, mida võtab ütelda
vürstinna Marja Aleksejevna!

ALEKSANDER SERGEJEVITŠ PUŠKIN.

(1799—1837)

*

Priius.[1]

Ood.

(1817)

Nüüd mine, kao mu silmist, põrm —
sa nõrk Chytera kuninganna[2]!
Kus oled, kuningate hirm,
sa uhke priiuse lauljanna?
Sa tule, peast mul rebi pärg,
löö puruks magus valekannel ...
Las priiust ülistab mu anne,
las hävib pahelik aujärg.

Sa ava mulle üllas jälg,
mis jätnud ülev gallialane[3]
see, kellele su enda palg
nii julgeid hümne suhu paneb.
Ta kannid saatustuule käes,
türannid, värisege tormis!
Kuid teie olge kindlad, karmid
ja tõuske põrmust, orjaväed!

Oh, häda! Pilk kus peatubki —
näen kõikjal nuute, kõikjal raudu
ning tapvaid häbiseadusi
ja orjust, nutust nõrka laugu.
On kõikjal piiramatu Võim
eelarvamuste rängas udus,
ja orjaelu, Vaimu õudus
ning sünge Kuulsuskire-taim.

---

[1] Luuletust levitati käsitsi kirjutatult, trükis ilmus ta esmakordselt täielikul kujul 1905. a. Puškini teoste akadeemilises väljaandes (vahele oli jäetud 9. stroofis sõna *Neeva*, et varjata „türann" Pauli tapmiskohta).

[2] Chytera kuninganna — jumalanna Veenus, kelle auks ehitati Chytera saarele tempel. Selle kaksikvärsi mõte: poeet keeldub ülistamast armastust.

[3] Ülev gallialane — André Chénier (1762—1794), prantsuse poeet; Puškin pühendas talle luuletuse „André Chénier". Gallialased — prantslased.

Vaid seal ei ole trooni poolt
ränkraskeid piinu rahval antud,
kus püha priiuse eest hoolt
on võimsa seadusega kantud,

kus kilp on kaitseks kõigi ees,
kus ustavate käte vahel
on kodanike mõõk nii vahe,
mis kõigil võrdselt õigust teeb;

kus võim peab õiguse eest hoolt,
ei kurja karistamast väsi,
kus ahnuse või hirmu poolt
on äraostmata ta käsi.
Jah, valitsejad! Krooni teil'
on andnud Seadus — mitte Loodus —
te rahvast kõrgemal, kuid sootuks
on kõrgemal teist Seadus veel.

See hõim vaid häda ikka näeb,
kus puhkab seadus une süles,
kus Rahva või siis tsaari käes
on võimu Seadustähe üle.
Nüüd tunnistajaks sind ma sean,
sa eksituste kannataja,
kes sa me vanemate ajal
ka tsaaril võtsid maha pea.

Läeb surma Louis[1] ja vaatab pealt
põlv tulev vaikimise vallas,
ta oma kroonikandja pea
seab verest sooja kirve alla.
Vait Seadus — vait on Rahvahulk,
kui langeb kuri tapakirves . . .
ent jälle ilmuvad porfiirid[2] —
gall elama peab needitult.

Sa roimar, isehakanu!
Sind, sinu trooni mina vihkan,
su surma, laste hukatust
ma õela rõõmuga vaid ihkan.
Su näol, su laubal, juuste all
on rahva needus kirja pandud,
sa oled loodushäbi manduv
ja etteheide jumalal'.

[1] Louis XVI, Prantsuse kuningas, hukati Konvendi otsusel 1793. a.
[2] Porfiir — „Napoleoni porfiir" (poeedi enese seletuse järgi) — tsaari esindusrõivas. Puškin pidas siin silmas Napoleoni hirmuvalitsust.

Kui sünge Neeva vete peal
täht kiirgab südaöisel tunnil,
kui murest vaba inimpea
on puhkama jäänd une sunnil,
siis vaatab mõtlikult poeet
ööudus magavat ja kõrki
türanni mälestusemärki —
nüüd maha jäetud suurt paleed[1].

Ja kostab Clio[2] hirmus hüüd
sealt õudse lossi müüre vahelt,
Caligulaid[3] ta ka veel nüüd
näeb selgelt ja ka nende pahet.
Ta näeb — läeb mõrvarite tee, —
nii Viinast kui ka Kurjast joobnud,
aulindid, tähed, — aga toorus
neil näol, hirm südametes keeb.

Vait truudusetu tunnimees
ja tõstesild on lastud alla,
on reetur väravate ees,
mis pimeduses jäetud valla ...
Oo häbi! Meie aja õud!
Kui kiskjakari janitšarid[4]
surm-äkki lüües karistasid,
ja hukkus roimar, kroonit' jõud.

Ja nüüdki teadke, kroonitud!
ei karistus, ei austustasu,
ei salakambrid, kirikud
ei anna teile kindlat asu.
Te kummardage oma pea
truukindla seadusmüüri taha,
siis trooni eal ei jäta maha
te rahva priius, rahu hea.

---

[1] Mahajäetud suur palee — Mihhailovski loss, kus tapeti 1801. a. Paul I.

[2] Clio — ajaloo ja eepose muusa kreeka mütoloogias.

[3] Caligula — Rooma imperaator (37—41 m. a. j.), tuntud oma julma ja mõttetu despotismi poolest.

[4] Janitšarid — Türgi sultani ihukaitseväelased, kes riisusid elanikkonda. Janitšarid kaitsesid sultani lossi, segasid vahele valitsuse asjadesse, võtsid osa kojarevolutsioonidest.

Tšaadajevile.[1]

(1818)

Ei vaikse au ja õnne ootus
meid enam peta iganes.
Kui habras udu lahtus lootus,
kui uni noorus põgenes.
Kuid köeb veel, ilma et ta väsiks,
meis soov — ei aeg sest võitu saa:
me ootame, et isamaa
meid võitlusesse minna käsiks.
Me unistame kogu aja,
et jõuaks vabaduse tund,
nii nagu kohtumisest und
näeb noor ja ustav armastaja.
Niikaua kuni hindab põu
au, vabaduse ideaale,
kõik leegitseva hinge jõu
me pühendame isamaale.
Me usku murda aeg ei saa:
veel õnnetäht kord tõuseb hele,
siis unest ärkab Venemaa
ja tsaaritrooni kildudele
ka meie nimed märgib ta.

Küla.[2]

(1819)

Nüüd jälle tervitan sind, üksildane paik,
sa tööle virgutav ja puhkust pakkuv maja,
kus vaikne loomisrõõm ja lihtne õnne maik
nii viljakaks teeb jõudeaja.
Jäi maha võrgutav ja paheline õu,
suurilma tühisus ja rõkkav pidukaja.
Nüüd mulle armsamad on väljad, metsapõu
ja vaba puhkeaeg, mu mõtte tiivustaja.
Ma kuulun teile, lilled maas,
suur tume aed ja tuulevired,
kesk puhmaid helkivad ja laulvad ojanired,
õrn õhuvirvendus ja heinast lõhnav aas.

See avar maastik siin on tulvil rõõmsaid värve:
näen keset luhtasid kaht helesinist järve,

[1] Levitati käsitsi kirjutatult. Trükis ilmus 1903. a.
[2] Levitati käsitsi kirjutatult. Täies ulatuses ilmus trükis 1870. a.

kus puri valendab aeg-ajalt vaikses voos.
Mu ees on tuulikud, mäekingud, vetesooned,
siin tunnistavad eluhooned,
suits rehetaredel ja veised pilliroos,
need värvikirevad, noolsirged põllujooned,
et hool ja jõukus elavad siin koos.

Hing, tähtsaks pidades vaid vabaduse-aadet,
nüüd seadust jumaldab ja õpib tundma tõtt.
Mul kohe südames on siiras osavõtt,
kui märkan paluvat või kurba silmavaadet,
kuid juhmi jõugu ees jääb suletuks mu rind
ja kadedaks ei muuda mind
suurilma rumalpää või kelmi hiilgav elu.
Teilt, suured nägijad[1], ma küsin tarka nõu!
Kesk pühalikku mõtiskelu
on teile avatud mu põu:
te hääli kuulsin une-vidus,
mu hinges tärkas rõõmus aim,
ja nüüd on äkki suures idus
sääl teie loovalt-võimas vaim.
Kui hirmus painaja mu mõtteil siiski lasub:
siin igal sammul märkab silm,
kuis tuima tooruse ja häbi kütkes asub
see värskelt-haljendav ja viljakas maailm.
Kes hoolib küll neil rohumaadel
siin väsind ohkajast või tema silmaveest?
Kaastundest võõrdunud ja vägivaldne aadel
ükskõikselt orjastab ja rõhub talumeest,
kes vitsa kartusel peab kündma võõrast vagu.

Siin kõrsi õsudes jääb tuimaks pahklik pihk,
siin voolab higi näolt, kuid iga viljavihk
on jõhkra omaniku jagu.
Maadligi masendus siin rusub igameest
ja kõigil surmani on kannul raudne astel.
Siin kaitset rüvetaja eest
ei ole õitsevatel tütarlastel.
Ja pojad, isa rõõm ning tugi raugaeas,
ei kõnni koduteel, vaid mõisa külvireas,
kus plaksub kupjapiits, ja vägivalla-vanne
poolsurnuks närtsitab nad orjakarja seas.
Miks puudub ometi mul vägev luuleanne,
mis laulus vapustaks nii hirmsalt nagu kõu,
et lahti tuimusest saaks iga inimpõu?

[1] Suured nägijad — mõttetargad ja luuletajad, kelle töid Puškin luges ja oma maailmavaadet kujundades tundma õppis.

Mu sõbrad, vastake: kas näen kord priiust? Kunas
kaob tsaari viipel küll me rahva orjapõlv,[1]
et hajuks pimedus ja kirkas koidupunas
lööks lõpuks leekima see pime taevavõlv?

Merele.

(1824)

Nüüd lahkun, meri, sinu vallast!
Mu ees veel viimast korda nii
lööd sinilaineid vastu kallast
ja hiilgad, võimukas ja prii.

Su hääl jääb mulle meelde üha
kui sõbra valuline hüüd —
su laintelaul ja tume müha
mind viimast korda kutsub nüüd.

Mu vaba vetevald! Nii tihti
siin rändasin ma rannateel
ja sõnatult üht salasihti
siis hellitas mu nukker meel.

Mis kõnet sügavusest kaikus!
Mind võlusid su vihahood,
umbhäälselt kohisevad vood,
su tujukus ja tuulevaikus.

Sa kalapaati vaiksel veel
nüüd hällitad ja hingad vaevu.
Sääl virgubki su kiskjameel
ja laintekuristikku laevu
ju kisub metsik veteneel.

Oh tüütu rand ja eluase!
Kuid saatus üle ulguvee
siit purjetada mind ei lase
ja võõraks jäi mul pagulase
poeetiline meretee.

Sa hüüdsid, püüdsid ... Tummas valus
mu kirest vapustatud rind
sind ihaldas, kuid kütked jalus
ei lasknud põgeneda mind.

[1] Ühes „Küla" käsitsi kirjutatud eksemplaris oli see rida Puškini eluajal kirjutatud järgmiselt: „kaob tsaar ja meie rahva orjapõlv".

Miks leinata? Kus praegu randuks
ma üsna muretuna veel?
Vaid ühe sihi poole kanduks
neil veteväljadel mu meel.

Üht saart ma otsiks[1] hardal vaatel,
kus hiiglamõtted hääbund on —
sääl kustus laintelaulu saatel
suur langev täht — Napoleon.

Ta uinus tuhisevas tormis.
Ka teise geeniuse siis,
kes meie mõtteilma vormis,
surm elavate killast viis.[2]

Ta hauale jäi nutma priius,
ta luulepärja päris maa.
Voog, mässa valulises riius:
su laulik, meri, oli ta.

Su rahutus ta rinnas kihas,
ta hing ei painutanud end —
jõuküllus es ja uhkes vihas
ta oli sinu vaimuvend.

Suur tühjus nüüd maailma halvab . . .
Kus oleks veel mu peatuskoht?
Meid sama saatus kõikjal salvab;
kus asub õnn, sääl juba valvab
türann või valgustuse-oht.[3]

Hääd tervist, meri! Laintest lahus
jääb sinu kütkesse mu meel
ja kaua, kaua õhturahus
su kohisemist kuulen veel.

Viin vaikivasse laanekurru
ja steppi sinu tuulehood,
su kaljurahnud, laintemurru,
su kiirguse ja laulvad vood.

---

[1] St. Helena saar, kus 1821. a. suri pagendatud Napoleon.

[2] Byron, suri 1824. a. Kreekas, kus ta võttis osa kreeka rahva vabadusvõitlusest.

[3] A. S. Puškin kõneleb siin irooniliselt valitseva aadlike ja kodanluse klassi „valgustusest" ja „kultuurist".

A. P. Kernile.

(1825)

Kui ime jäi see tund mul meelde:
just nagu põgus nägemus
sa, kaunis, ilmusid mu teele
kui puhta ilu geenius[1].

Kui süda mures troosti vajas,
kui elulärm mu ümber kees,
õrn hääl veel kaua kõrvus kajas,
hell pilk veel seisis silma ees.

Aeg läks ja elu marus ruttu
kõik unistused hajusid
ja paksu unustuse-uttu
su hääl ja pilgud vajusid.

Ja keset halli oleskelu
siis õhtusse mu päevad said.
Mul polnud armastust ei elu,
ei vaimustust, ei pisaraid.

Kuid ärkamine jõudis hingel':
just nagu põgus nägemus
sa jälle ilmusid, mu ingel —
kui puhta ilu geenius.

Ja valgus sügav rõõm mu rindu
ja süda lööb täis joobumust:
ta jälle tunneb eluindu
ja pisaraid ja armastust.

19. oktoobril 1825. a.

(1825)

Mets hõreneb — ta purpurehe vaob,
külm nurmele on külvand hõbehalla.
Kui vastumeelt päev pilvist vaatab alla
ja varakult siis silmapiiril kaob.
Sees kamin köeb — leek paistab kurba tuba.
Nüüd sõber öös ja üksinduses — vein,
rind rõõmsaks tee, mind joobuda nüüd luba,
et hetkekski võiks ununeda lein.

[1] Geenius — siin tähenduses: jumalik kehastus.

Ma olen kurb — ei seltsiks sõpra mul,
koos kellega siin vestleks, veini prooviks;
kätt surudes veel palju aastaid sooviks
ma temale sel tähtsal õdangul.
Ma üksi joon ja kerkib ilmaaegu
mu vaimusilmis kallis sõprusring,
sest tulemas ju ühtki pole praegu,
ei loodagi neid kohata mu hing.

Ma üksi joon, kuid Neeva kaldal hoos
on sõbrad nüüd ja peavad rõõmsat pidu[1].
Kas aga aeg on säästnud teie ridu?
Või polegi teid kõiki enam koos?
Kas külm maailm ei suutnud ära osta
mõnd teie seast? Kui loendust peab me lend,
ju mitme häält ehk vastuseks ei kosta?
Kas puudub mõni kallis koolivend?

Ei ole seal te rõõmu jagamas
me käharpead[2] — on vaikind magus-valus
kitarrimäng ja laulik mirdisalus
Itaalias on vaikselt magamas.
Ei emakeelset sõna leina täheks
ta peatsis näe, et kalmu kohates
kord põhja poeg jääks võõrsil seisma väheks
ja kodumaale mõtleks ohates.

Kas teiste seas sa istud, reisimees,
kel rännukihk ju vara oli veres,
või kesköömaal sul õelas Põhjameres
jäälagendik nüüd laiub pilgu ees?
Õnn sinuga! Sa kohe läksid laeva,
kui lahkusid me kooli väravast,
ja elutee viis alla võõra taeva
sind, lainete ja tormi lemmiklast.[3]

Ja kus sa iganes ka tõtlesid,
ei ununend sul meie noorus hele.
Me koolile ja koolirõõmudele
kesk marust merd sa tihti mõtlesid.

---

[1] 19. oktoobril 1811. a. asutatud Tsarskoje Seloo lütseumi aastapäeva pühitsesid esimese — Puškini lennu lütseistid igal aastal, kogunedes Peterburi.

[2] N. A. Korsakov, Puškini lütseumisõber, suri Firenzes 25. septembril 1820. a.

[3] 5. ja 6. stroof käivad F. F. Matjuškini kohta, kes pärast lütseumi lõpetamist võttis osa reisist ümber maailma, hiljem astus Balti mere laevastikku, 1820.—1824. a. aga võttis osa F. P. Wrangeli poolt juhitavast ekspeditsioonist, kes uuris Ida-Siberi põhjakaldaid.

Ja mulle näib kui üle lainte haua
sa sirutaks me poole sõbrakäe.
Ja lahkudes sa laususid: „Nüüd kaua
ehk kaaslasi meist mitmedki ei näe."

Me sõpruskond — mis kindlust hoovab siit!
Meid ükski jõud ei suuda lahku heita.
Ei kindlamat maailmas liitu leita
kui muretu ja vaba noorte liit.
Ükspuha, kuidas õnn ka vahel pööraks,
ükspuha, mida saatus veel ei too, —
kuid muu maailm jääb meile ikka võõraks,
me kodu on vaid Tsarskoje Seloo.

Kui vaevlesin ma elu võrkudes
ja saatus mind maailma teedel loopis,
meelt heitsin ma ja julgus kadus hoopis,
ja võõra ette põrmu nõrkudes
siis oma hinge kurva, tormilise
ma avasin, täis usaldust ja tõtt.
Kes mööda läks, kes hädas oli ise,
kuid hingetuks jäi võõra osavõtt.

Siis äkki siin, kus ümber mustavad
ju sügisööd ja peagi kõik on hanges,
kui kingitus rõõm äkki osaks langes —
ma kolme teist, mu sõbrad ustavad,
sain sülelda. Sa, kallis Puštšin[1], leidsid
mu kaugesse ja unund majja tee.
Mu maapao öös sa rõõmsat valgust heitsid
ja lütseumi päevaks sai nüüd see.

Oh Gortšakov[2], ma teadsin, et ei saa
sind köita külma säraga Fortuna[3],
et sõbraks jääd ja iialgi ei suuna
muud sihid sind kui au ja isamaa.
Meid lahutas ju vara saatus pime
ja eri teid viis elu rajudes,
kuid kõrvalteel siis äkki kohtusime
üksteise kaissu rõõmsalt vajudes.

---

[1] I. I. Puštšin — Puškini lähedane sõber, kes külastas pagendatud poeeti Mihhailovskojes 11. jaanuaril 1825. a.

[2] Puškin nägi A. M. Gortšakovi 1825. a. sügisel Gortšakovi onu Pihkva mõisas ja luges talle mõned katkendid tragöödiast „Boriss Godunov".

[3] Fortuna — rooma saatusejumalanna, õnneliku juhuse võrdkuju.

Kui orvuna mu hing maailma jäi
ja armuta kõik enesest ta heitsid,
sind, sõpradeks kel Helikoni neitsid[1],
ma ootama jäin tormis noruspäi.
Sa tulidki, täis joovastust ja indu,
oh Delvig[2] hea — su hääl mu mure viis
ja unund rõõmu jälle süütas rindu,
ma oma saatust õnnistasin siis.

Ju varakult meis hõõgus luuleind
ja püha tuld me aimasime endas.
Ju varakult kaks muusat alla lendas
ja nende arm siis soendas sind ja mind.
Kuid kiituses ma peagi rõõmu leidsin,
sa varjasid, mis uhkes südames.
Ma elu kui ka ande tuulde heitsin,
su geenius — see võrsus vaikuses.

Kes teenib muusasid, see loobuma
peab kõigest sest, mis juhus teele kannab.
Kuid halba nõu me noorus meile annab
ja unelmaist meid paneb joobuma.
Kui märkame, siis hilja on, sest tuules
ju jäljedki on ammu mattunud.
Oh Wilhelm[3], vend nii saatuses kui luules,
ehk sama liisk ka meile sattunud.

On aeg, on aeg! Siis jätkem hingepiin,
sest niikuinii maailm ei mõista seda.
On targem üksindusse põgeneda.
Oh, tule siis, sind, sõber, ootan siin.
Su kõnehoog viib kurbuse mu majast
ja elavaks saab kauge, tuhmund taust,
koos vestleme siis Kaukasuse ajast
ja Schillerist[4] ja kuulsusest ja aust.

---

[1] Helikon — mäestik muistses Kreekas; kreeka mütoloogia järgi muusade — kunstide ja teaduste kaitsjate elukoht. Helikoni neitsid — muusad.

[2] Delvig, Anton Antonovitš (1798—1831) — vene luuletaja, Puškini lähedane sõber ja lütseumikaaslane, luuletas juba lütseumis olles.

[3] Wilhelm Küchelbecker, Puškini lütseumisõber. Kui poeet on ta Puškinile „vennaks luules", tsaari poolt tagakiusatud Puškinile on ta „vennaks saatuses" sellega, et Küchelbecker kutsus esile tsaarivõimu rahulolematuse tema poolt Pariisis peetud vene kirjanduse loengu pärast, mistõttu ta oli sunnitud pärast Venemaale saabumist Peterburist lahkuma.

[4] Schiller, Johann Christoph Friedrich (1759—1805) — kuulus saksa kirjanik-romantik.

Ka mul on aeg! Siis olge piduhoos!
Kord minagi veel ilmun Peetrilinna.
Ma ennustan: saab vaevalt aasta minna,
kui teiega ma jälle olen koos.
Mu unistus, mu kauneim lootus täitub,
saab aasta läind — ma viibin teie seas.
Kui palju siis me pilgus rõõmu läitub,
kui palju siis on peekreid laual reas.

Ja põhjani seal peekri esiteks
me sõpruskond joob seistes, ainsal sõõmul.
On muistne hoog me ülekeeval rõõmul...
Me liidu auks! Me kooli terviseks!
Au nendele, kes meie noorust valvand,
kas elus veel või lahkunud me seast.
Kõik unugu, mis iial rõõmu halvand,
täis tänu meel on ilusast ja heast.[1]

Ja jällegi on karikas nektaar[2].
Te põhjani veel korra jooma peate.
Kuid kelle auks, kas, kallid sõbrad, teate?
Nüüd tsaari auks! Jah, elagu me tsaar!
Ta on ju nõrk, täis tujusid ja kahtlust
ja võimu tihti vääralt kasutas...
Ei meeles pea me nüüd ta pahatahtlust,
ta prantslast lõi, ta kooli asutas.

Siis pidutsegem, kuni koos me veel.
Tund-tunnilt jääb ju harvemaks me pere.
Kes hauas ju, kes üle maa ja mere —
me närtsime, aeg kaob ja eluteel
kõik jahtume ja vaome mulla ligi,
siis jälle täis saab alustatud ring.
Kes seda päeva peab kord vanu igi
meist viimsena? Kes on see vaene hing?

Oh õnnetu, tal uue põlve seas
on igav, kurb — ta on seal ülearu,
ja silmist vett ta pühib, mõeldes maru,
mis hingedes meil möllas noores eas.
Oh tundku siis ta kas või nukrat rõõmu
sel päeval kord, täis veini peeker ees,
nii nagu praegu, juues seda sõõmu,
on muretu te kauge seltsimees.

---

[1] Käsikirjas on katkend, kus lütseumi õpetajatest on eriti esile tõstetud Kunitsõni.

[2] Nektaar — nektar — jumalate jook kreeka mütoloogias.

Prohvet.

(1826)

Kui kõrbe radadele viis
mind januneva hinge raskus,
näe, tiivuline seerav[1] siis
teeristil minu ette laskus.
Mu silmalauge riivas õrn
ja unikerge inglisõrm:
mu pilk nüüd lendas üle maade
kui kohkund emakotka vaade.
Mu kõrvalehti puutus ta:
nüüd kellahääli kuulsin ma
ja võpatavat ilmaruumi
ja inglilaulu üleval
ja koletisi mere all
ja idanevaid seemnetuumi.
Ta kiskus välja ebatruust
ja liiga sõnaohtrast suust
mu keele, kavala ja õela.
Ja tõstes veremärja käe,
ta keele asemel, ennäe,
mu suhu pani ussinõela.
Ta mõõga mulle rinda lõi
ja südame mul sootuks lõhkus
ja tuleriidalt põue tõi
mul söe, mis punasena õhkus.
Kui surnu lamasin ma sääl,
siis mühises Jehoova hääl:
„Mu prohvet, ärka, vaata ringi,
nüüd rända läbi maad ja jõed,
ja põletagu inimhingi
su tulesõnaga mu tõed."

Siberisse![2]

(1827)

Ei Siber, kaevanduste öö
saa tappa teie võitlushüüdeid,
ei kao te vaevarikas töö,

---

[1] Seerav — kuuetiivaline ingel juudi usundis.
[2] Selle läkituse saatis Puškin dekabristidele Siberisse saadetud Nikita Muravjovi naisega, kes sõitis oma mehele järele.

te vaim, te kõrged, pühad püüded.
On õnnetuse kindlaks õeks
hea lootus sünges allmaa-vilus,
see äratab teis erksust elus,
ja igatsus kord muutub tõeks.
Nii sõprus kui ka armastus
peab jõudma läbi trelli, taba,
ja minu sõna, ustav, vaba,
te kõrval sunnitööl on truu.
Kord langevad te ahelad
ja varisevad vangikongid —
siis priius saabunud meil ongi;
teil vennad mõõga annavad.

Poeet.

(1827)

Kui laulikut ei nõua Phoebus[1],
siis pühas templis tuld ei näe:
morn süda, kuhu kahtlus sööbus,
on loid ja närb, ja norgund pää:
hing väsind hümnitsevaist pühist
ja püha lüüra tummaks neet,
ning keset inimtõugu tühist
võib-olla tühiseim — poeet.
Kuid vaevalt hinge kuulav aim
tal jumalikust hõigust riivat,
kui nagu võppel kotkatiivad
lööb virgele poeedi vaim.
Ei rusu uim ta sirgund õlgu,
ta tülka hulga teid ei käi,
väärjumalaid täis sünget põlgu
ta tõrjub, uhkelt püstipäi;
ta tõttab karmilt, lennujalu,
täis ärevust ja hääli hing,
kus ootab vete voogav ring
ja laiamühaline salu . . .

[1] Phoebus — päikesejumal ja muusade valitseja kreeka mütoloogias.

Arion[1].

(1827)

Meid paadis palju oli koos.
Meist osa purjekangast laotas
ja teine võimsad mõlad vaotas
üksmeelselt vette. Vaikses voos
me rasket paati tummalt juhtis
tark laevnik, käsi tüüripuul.
Kuid mina heliseval suul
neil' laulsin ... Äkki pööristuul
veepinna viiruliseks uhtis ...
Viis mehed põhja maruhoog!
Mind, laulikut, ent säästis voog
ja paiskas randa valges vahus.
Siin vanu hümne laulan nüüd
ja kalju jalal märga rüüd
ma kuivatan keskpäeva rahus.

Antšaar[2].

(1828)

Kus kerkib tühi taevakaar
ja põuapäike kuumalt salvab,
sääl surnud steppisid antšaar
kesk ilmaruumi üksi valvab.

Kord loodus vihatunnil lõi
ta januneva kõrbe raevust
ja tuhakarva tüvi jõi
siis nägematust mürgikaevust.

---

[1] Arion — vana-kreeka luuletaja ja muusik. Pärimuse järgi sõitis ta laevas suurte varandustega, mis ta oli teeninud Korintose türanni Periandrose juures. Meremehed tahtsid heita Arioni merre, et saada endale tema rikkused. Arion palus, et tal lubataks laulda veel üks laul, ja hüppas seejärel ise lainetesse. Delfiin, kelle tema laul oli juurde meelitanud, kandis ta oma seljal kaldale, kust ta jõudis Korintosesse enne meremehi, kes tabati saabumisel kuriteolt ja hukati. Arioni luuletustest, mida vana-kreeka andmete järgi oli kuni 2000, pole meie ajani midagi säilinud.

Puškin kasutas seda legendi, et kujutada allegooriliselt oma suhtumist dekabristidesse, kellest ta kõneleb aastail 1826—1828 kord kirjades („Poodud on poodud," kirjutas ta Vjazemskile 1826. a. augustis, „kuid 120 sõbra, venna ja seltsimehe sunnitöö on õudne ..."), kord üksikutes teostes (näiteks läkituses „Siberisse"), kord joonistustes („Onegini" mustandkäsikirjas on V peatüki lõppu joonistatud küngas ja tõld, künkal on võllas, milles ripub viis poodut, äärel on alustatud lause: „Ka mina oleksin võinud..."), kord märkmetes (näiteks: „k. R. P. M. K. B. s. 24", mis tähendab: „kuulsin Rõlejevi, Pesteli, Muravjovi, Kahhovski, Bestuževi surmast 24. juulil 1826. a.").

[2] Antšaar — mürgipuu.

Nüüd on ta juured kinni maas,
latv elutuna õhus kangub
ja õhtul kõvaks nagu klaas
ta koorel mürginire hangub.

Ei puhka linnud surmapuul,
ei rända tiigergi neid radu —
säält kaugele vaid pööristuul
viib katkuleitsakut ja kadu.

Kui vihmapilvest kukkuv tilk
neid pigimusti lehti puutub,
siis hele pisar silmapilk
puult varisedes mürgiks muutub.

Kuid inimese kiskjameel
kord sinna ligimese ajas —
ning ori enne koitu veel
tõi vaiku, mida isand vajas.

Tõi surmavaiku vaene mees,
tõi mürgipuult ka oksa ligi,
jääkülmalt aga otsaees
ja põskedel tal piiskas higi.

Tõi surmavaiku vaene mees,
lõi vabisema viimses valus
ja suri telgis voodi ees
kõikvõimsa valitseja jalus.

Vürst immutada lasi siis
antšaari mürgis iga piiki
ja vihisevail nooltel viis
nüüd hukatuse naaberriiki.

Kaja.

(1831)

Kas mürab möirgeist metsapõu,
kas hüüab sarv, kas kõmab kõu,
või neitsi laulust helab õu,
kuid ükski hõik
ei jää sul märkamata, kaja,
sa kordad kõik.

Sa kuuled vahus vete häält
ja maru siit ja äikest säält
ja karjalapsi vainu päält,
ja alati
siis vastad. Nii, oh luuletaja,
teed sinagi.

Venemaa laimajaile.

(1831)

Miks, kuldsuud, igal pool me vastu viha peate?
Mispärast Venemaad nii laimate ja neate?
Mis teid siis ärritas? Kas kääriv Leedumaa?
Käed küljest — slaavlastel on omavahel tüli,
need on ju vanad lood ja muistse vaenu küli,
ei seda küsimust te lahendada saa.
See algas juba väga ammu...
Neil kahel kangel slaavi sool
on tihti tulnud mõõta rammu
ja õnn on olnud mitmel pool.
Kõrk ljahh[1] või vaprad vene pojad —
kumb peale jääb ses lahingus?
Kas vene meri kord veel liidab slaavi ojad?
Kas kaob ta? — See on küsimus.
Käed küljest! Meie verearvet
ei tea te, laimajate parved!
Ei võõrad iial mõista või,
mis perekonda tüli tõi.
On tummad teile Kreml ja Praha,
te ainult näha ihkate,
et üksteist materdame maha,
meid kõiki võrdselt vihkate...
Kuid öelge, miks? Kas sellepärast,
et vastu panime ka Moskva varemeil,
ei kohkunud türanni särast,
kes hirmu peale ajas teil?
Kas teie hinge see ei mahu,
et võites võimuri ta õela perega
Euroopa priiust, au ja rahu
me kaitsesime verega?
Te kanged sõnades, kuid tegudega tulge!
Kas enam võidelda siis puhkav hiid ei julge,
kel ismaiili tääk nii kindlalt seisis käes?
Kas vene sõna ehk on kaotand oma hinna?
Kas taas Euroopaga meil tuleb kokku minna?
Kas võidust ollakse ju võõrdund Vene väes?
Või on meid vähe siis? Kas Permist Tauriseni[2]
ja Soome kaljudest kuldküpse Kolhiseni[3]
ning Kremlist Hiinani ei saa

---

[1] Ljahh — poolakas.
[2] Tauris — Krimmi muistne nimetus.
[3] Kolhis — Taga-Kaukaasia Musta mere ranniku muistne nimetus.

kui kõikemattev merelaine,
et terasharjas välgub aina,
kui tarvis, tõusta Vene maa?
Siis tulgu kõik, kel raev on rinnas,
et riiuhimu lõpuks kaoks!
Kesk tuntud haudu Vene pinnas
veel leidub ruumi kõigi jaoks.

Sügis.

(1833)

(Katkend.)

Mis mõtteid siis küll suikvel meel ei mõtle.

Deržavin.

I

Oktoobrikuu on käes ja paljailt okstelt laas
ju viimseid lehtesid nüüd poetab salamahti.
Õhk jahe on — ju hall on hommikuti maas,
veel vulav ojake on veski taga lahti,
kuid tiik on tardunud. Mu naabermõisnik taas
nüüd oma metsades peab rõõmsa hooga jahti
ja põllud rõkkavad ja haukeist elustund
on äkki tammikud, mis vaikselt nägid und.

II

Nüüd on mu armsaim aeg! Kuid kevad — piin on see:
toob sula endaga ja tüütu porileha.
Põen, olen kärsitu ja midagi ei tee.
Talv enam meeldib — siis on värske vaim ja keha.
Ta lund ma armastan — kui tuleb saanitee,
kuuvalgel kütkestav on tulist sõitu teha,
kui piiga hõõgudes ja argsel värinal
kätt vargsi vajutab sul karusvaiba all.

III

Kui kergelt, lõbusalt siis liugleb uisuraud
jää puhtail peeglitel — mis helendus ja sära!
Ja veel need õhtud, kui on kaetud pidulaud,
ja ärev askeldus ja rõõmsa rahva kära.
Kuid aina külm ja tuisk, ööd pimedad kui haud,
ei — koopas karugi see viimaks tüütab ära.
Kui kaua neiuga siis saanis trallitad
või ahju taha poed ja kambris hallitad?

IV

Oh ilus suveaeg! Sind muidu armastaks,
kuid kuumus, kärbsed, tolm — need teevad tuju pahaks.
Me vaim on jõuetu, me liikmeist kadund jaks;
nii ootab põuas põld, et viimaks vihma kahaks.
Me aina jooks ja jooks ja ennast värskendaks,
ja jälle tagasi siis möödund talve tahaks.
Kui pliinidega sai kord maetud vanamees,
nüüd kalli koolnu auks on jää ja jäätis ees.

V

Kuid armas minule on sügis, suve surm,
kui aasta rikkused ju kogutud on aita.
Nii vaikse säraga siis närbub mets ja nurm.
Nii tõrksast lapsest, keda ükski hing ei paita,
ka vahel õhkuda võib iselaadne hurm.
Küll mõned sügises ei leia muud kui laita,
kuid mind ta vaimustab. Sa tunnistama pead,
mu kallis lugeja, et tas on palju head.

VI

Miks mulle meeldib ta? Nii tiisikuses neid
võib vahel meeldida. On eriline luule
ses surma vapruses, mis kaasa kisub meid.
Ei oma saatust nea, ei kaebeid kerki suule,
vaid naeratavat näed ta huuli vahaseid,
ei haua musta suud ta haigutavat kuule.
Erk purpurõhetus veel mängleb põsil tal;
ta täna on veel siin, kuid homme mulla all.

VII

Mis nukker aastaaeg! Kuid silmadele rõõm.
On meeldiv minule ta lahkumise-ilu.
Mind paelub looduses see närbumise lõõm.
On kullas, purpuris kõik metsad. Õhk on vilu,
nii rõõmsaks, värskeks teeb sind iga karge sõõm.
Ju harva päiksekiirt näeb läbi pilvepilu.
Vihm, udud, hallaööd. Päev aina väheneb
ja ähvardades talv ju kaugelt läheneb.

VIII

Jah, igal sügisel — ma jälle puhkan siis.
Ma muidu kunagi nii hästi end ei tunne.
Siis armas jällegi on lihtne eluviis,

söön palju, isuga, ja sügavalt vaon unne.
Ja kui veel jalutus mu vere käima viis,
ma jälle olen noor, mind täidab õnnetunne
ja värske eluhoog — nii on mu organism.
(Oh andke andeks see banaalne prosaism.)

IX

Mu ratsu tuuakse. Lakk tuules lehvib tal.
Lai avarus on ees. Nüüd kuhu siis? Ükspuha!
Jää rõõmsalt heliseb ta kerge kabja all,
mind läbi orgude viib sõit ja üle luha.
Kuid peagi kustub päev ja jälle praginal
puud ahjus põlevad. Ma kuulan tulevuha,
loen raamatut ja leek kord lõkendab, kord vaob
ja mõte viimati mul kaugustesse kaob.

X

Ja ümber kõik maailm on ununend,
ei vanu radasid mu mõte enam talla.
Täis pilte, helisid ma äkki tunnen end,
täis luuleelevust hing tõuseb taeva alla
ja nagu unenäos mind mõtte vaba lend
viib aina edasi — ta ees kõik teed on valla
ja nägematus reas mu muistsed tuttavad,
mu unistused, siis mu juurde ruttavad.

XI

Ja mõtted tormlevad ja tõusevad mu sees
ja riimid tulvavad ja kähku sule järgi
sõrm haarab, paber on nii kutsuvalt mu ees
ja värsid voolavad, et aina üles märgi.
Nii vaikselt sadamas on laevgi vaikses vees,
kuid korda madrused, näe, seavad taakelvärgi,
tuul purje paisutab ja ankrut hiivates
hiid hakkab liikuma ju vooge riivates.

XII

Me sõidame... Kuid kuhu sõita siis?...
. . . . . .
. . . . . .

* *
*

(1835)

... Käisin jällegi
maanurka vaatamas, kus elasin
kui pagendatu kord kaks vaikset aastat.
Ju möödus kümme suve sellest ajast —
mu ümber paljugi on teisiti,
ka mina ise üldist seadust mööda
nüüd olen teine — aga minevik
siin valdab jälle mind, just nagu oleks
neis vaarikutes alles eile veel
ma ringi luusind.

Sääl on maapao-maja,
kus elutsesin oma hoidjaga.
Ju puhkab vaene eidekene mullas,
mu kõrv ei kuule enam kunagi
ta sekeldust ja sammu seina taga.

Ja see on metsaküngas, mille tipul
nii sageli ma vaikselt istusin.
Pilk järvel, mõlgutasin kurvalt mõtteid
siis teistest vetest, teistest randadest...
Kesk haljaid karjamaid ja kollendavaid välju
järv sinisena laiub kaugele:
sääl sõudes mööda salapärast voogu
veab kalur kehva noota. Laugel kaldal
võib näha külasid — ja nende taga
see vildak veski maadleb tuultega
ja pöörab vaevalt tiibu —...

Sääl, kus lõpeb
mu suguvõsa mõis ning mäkketõusev tee
on vihmast auklik, haljendab kolm mändi.
Üks kasvab eraldi, kuid teised kaks
on lähestikku. Kui ma vanasti
kuupaistel ratsutasin nendest mööda,
siis oma tuttavliku mühinaga
nad ikka tervitasid mind. Nüüd sõitsin
ma sama teed ja nägin jälle neid.
Nad olid endised ja endistviisi
ma kuulsin kohisevat nende latvu.
Maas aga, ümber vananenud juurte
(kus enne oli tühi, lage kõik)
nüüd vohab noor ja haljas männivõsa

kui lastepere, kelle peade kohal
on vanemate katus. Üksinda
ent seisab eemal nende kaaslane
kui pahur vanapoiss, ja tema ümber
on ainult igavus ja tühjus.

Tere,
sa tundmatu ja tärkav sugupõlv!
Ei ole mulle antud näha aegu,
mil sirgud suuremaks mu sõpradest
ja peidad möödujate pilgu eest
kord nende kulupead. — Mu pojapoeg
ent kuulgu teie ladvus tervitust,
kui pärast virgutavat võõrsilkäiku
siit mööda minnes südaöisel tunnil
kesk oma meeldivaid ja rõõmsaid mõtteid
ta mäletab ka mind.

Mälestussammas.[1]

(1836)

Exegi monumentum.[2]

Ausamba rajasin ma endal' eluaegu,
täis rahva radasid on ümberringi maa,
ju kerkib kõrgele veel uhkemini praegu
kui Aleksandri sammas[3] ta.

Ei, täitsa ma ei kao! Maailma kõrvus helab
ka üle aegade mu luulekandle keel —
mu nime tuntakse niikaua, kuni elab
kas või üksainus laulik veel.

Ning hiigla-Venemaa mind mainib ühtelugu,
mu nime kuulda võib kord koduhõimu suus
küll slaavi lapselaps, küll soome rahvasugu,
kalmõkk ja tundrate tunguus.

---

[1] Kuni 1887. aastani trükiti luuletuse teksti moonutustega, mis olid sisse viidud V. A. Žukovski poolt tsensuuri tõttu; Aleksandri sammas asemel oli Napoleoni sammas (vihje Vendée sambale, mis on püstitatud Napoleoni auks 1836. a. Pariisis); samuti oli moonutatud 4. stroof. 4. stroofi moonutatud tekst raiuti ka 1881. a. Puškini mälestussambale (Moskvas Puškini väljakul). 1937. a. taastati tõeline tekst.

[2] *Exegi monumentum* — püstitasin mälestussamba (ladina k.). Rooma luuletaja Horatiuse (65.—8. a. e. m. a.) oodi esimesed sõnad. Selle Horatiuse oodi tõlkis vene keelde Lomonossov.

[3] Aleksandri sammas — 27 m kõrgune sammas Aleksander I auks (Lossi platsil Peterburis). Mõni päev enne samba avamist (novembris 1834. a.) sõitis Puškin Peterburist ära, et mitte osa võtta mälestussamba avamise pidulikust tseremooniast.

Mind kalliks peetakse ja kuulates mu laule
uus põlvkond meenutab, et seistes püstipäi
ma laulsin priiusest, et solvatute aule
truuks alati mu kannel jäi.

Oh kuula jumalat, mu vaba Muusa! Paiska
peast vanik! Tühine on tunnustus ja laim —
ükskõikselt loobu aust ning ära sõnu raiska,
kui vaidleb rumaluhke vaim.

Jevgeni Onegin.[1]

Romaan värssides.

(1823—1830)

Pétri de vanité, il avait encore plus de cette espèce d'orgueil qui fait avouer avec la même indifférence les bonnes comme les mauvaises actions, suite d'un sentiment de supériorité, peut-être imaginaire.

Tiré d'une lettre particulière.[2]

Esimene peatükk.

Tal elada on rutt ja tundma tõttab meel.
P. Vjazemski[3]

I

„Mu onu tõtt ja õigust tundis
kui taibukas ja tubli mees;
ta puruhaigena veel sundis
aukartust tundma enda ees.
Kui tüütu aga, minu jumal,
on päevavalgel, küünlakumal,
kui jalagagi toast ei saa,
vaest kannatajat valvata!
Kui alatu on peita pilku
ja lõbustada nagu last
poolsurnud vana sugulast,
tall' murelikult anda tilku,
siis õhata ja mõelda nii:
miks juba kurat sind ei vii?"

[1] Lühendatult.

[2] Lisaks edevusele oli temas veel enam teatavat uhkust, mis sunnib tunnistama ühesuguse ükskõiksusega nii häid kui ka halbu tegusid, mis on võib-olla kujuteldava üleolekutunde tagajärjeks. Erakirjast. (Prantsuse keeles.)

[3] P. Vjazemski luuletusest „Esimene lumi" (1819).

II

Postvankris lennates nii mõtles
noor võrukaelast reisija,
kes Zeusi tahtel maale tõtles
kui suguvõsa pärija.
Te loal, Ruslani ja Ludmilla
head sõbrad, sõnu ma ei pilla
ja tohin esitleda vast
ka mu romaani kangelast:
Onegin — kelle kätki kiikund
kord Neeva kaldal, — teiegi
ehk olete seal kunagi
kui mina kergel sammul liikund.
Kuid minule, mis parata,
teeb liiga kare põhjamaa.

III

Tal isa mundrit ausalt kandis,
kuid võlgu sõi ja võlgu jõi,
kolm ballipidu aastas andis
ja lõpuni kõik läbi lõi.
Jevgenit helde saatus varjas:
Madame ta juukseid esmalt harjas,
siis toodi Prantsusmaalt *Monsieur*.
Et last ei tüütaks õppetöö,
Monsieur l'Abbé tall' tarkust jagas
pool-naljatades nii ja naa,
moraali tuima tuumata,
aeg-ajalt üsna pisut pragas,
misjärel Suveaeda siis
ta poisi jalutama viis.

IV

Kui kevadmaru põues virgus,
täis lootust oli päev ja öö,
Jevgeni nooreks meheks sirgus
ja välja visati *Monsieur*.
Onegin ruttab suurde ilma,
seal kõikidele hakkab silma
ta nõtkus, ta masurkatants,
ta briti *dandy*[1] elegants,
ta ülikond, ta juustelõige,
ta kergelt voolav prantsuskeel,

[1] d a n d'y (ingl.) — tooniandev mees rõivastuse ja välise elegantsi alal; moenarr, keigar.

ta vaba hoiak — mida-s veel?
Kõik oli täiuslik ja õige!
Maailma otsus kõlas nii:
tark, meeldiv noormees igati.

V

Eks kuidagi ja kuskilt ole
me midagi kõik õppinud
ja kasvatuse puudust pole
meil karta, jumal tänatud.
Oneginist küll väitsid paljud
(kes olid kohut mõistma valjud):
jah, õpetatud, kuid — pedant.
Ning ometigi edu pant
tal oli kindel. Vestes juttu
ta leidis ainet siit ja sealt,
suurt vaidlust kõrgilt kuulas pealt
ja daamihuuled imeruttu
võis naeratama võluda
ta epigrammitulega.

VI

Ei ladina lektüürist keegi
me päevil õiget maiku saa.
Onegin siiski, asi seegi,
võis epigraafe lugeda.
Kord *vale*[1] kirjade finaalis,
kord „Aeneis"[2], kord Juvenalis[3]
koos värsiga täis konarust
ta jutusse tõid jumekust.
Maakera möödund perioodid
ei huvitanud tolmu all,
kuid Romulusest peale tal
me ajani kõik anekdoodid
jäid meelde, nii et kindlas reas
see kroonika tal oli peas.

VII

Tal puudus kõrge, kirglik tahe
kõik ohverdada heli eest,
trohheuse ning jambi vahe
jäi talle täitsa segaseks.
Ta sarjas Homerost ja suges
Theokritost[4], seevastu luges

[1] *vale* (lad.) — tervist.
[2] „Aeneis" — rooma luuletaja Vergiliuse (70—19 e. m. a.) eepos.
[3] Juvenalis (umb. 50—125) — rooma poeet-satiirik.
[4] Theokritos (umb. III saj. e. m. a.) — kreeka idüllide-luuletaja.

küll Adam Smithi[1] nii et lust.
Ta tundis rahvamajandust,
s. o. võis rääkida, kust lisa
saab riigi rikkus, ja miks maa,
kui *lihtsat saadust* omab ta,
ei vaja kulda. Aga isa
ükskõikseks jättis see tiraad:
ta läks ja pani panti maad.

VIII

Jah, palju teadis veel Jevgeni,
kuid kõigest, mida mõistis ta,
ma tuua täielikku skeemi
siin ajanappusel ei saa.
Mis aga täitsa valdas teda,
kus oskas võita, valitseda,
kus geniaalse sära said
ta rõõmud, piinad, oli vaid
õrn armuteadus, mida luules
kord kuulus Naso õpetas,
mispärast päevad lõpetas
Moldaavias ta stepituules,
kus meenus kauge unena
õnn, hiilgus ja Itaalia.[2]

IX

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

X

Kui noorelt võis ta olla jahe,
ükskõikne, siiras, häbelik,
nii usaldav, nii vaikselt mahe
ja oh kui silmakirjalik!
Kuis oli ta küll teravkeelne,
kõrk, armukade, kurvameelne,
nii sädelev, nii sõnakas
ja õrnas kirjas lohakas!
Kuis oskas ta, kui võtsid voli
kuum igatsus ja mõttelend,

[1] Smith, Adam (1723—1790) — inglise majandusteadlane.
[2] Publius Ovidius Naso (43 e. m. a. — 17 m. a. j.) — rooma luuletaja, elas väljasaadetuna Musta mere ääres, kus ka suri. Puškin vihjab siin tema teosele „Ars amandi".

nii huupi unustada end!
Kui palju õrnust, julgust oli
ta pilgus, kus võis korraga
nii harras pisar särada!

XI

Kuis oskas näida igal juhul
ta ülbelt üllatav ja uus,
kuis oli mõnel õrnal puhul
tal varuks valmis ahastus,
hell meelitus või lõbus ohe,
kui tormiliselt ründas kohe
ta lapselikult tõsiseid,
veel rikkumata südameid!
Kuis mõistis ta neid varitseda,
liig ranget süütust sõidelda,
poolvargsi kätte võidelda
siis *rendez-vous*[1] ja pärast seda
ka õppetunde õhinal
veel anda nelja silma all!

XII

Kui varakult ju oskas köita
ta kuulsaid koketeerijaid!
Kui aga väärata ja võita
ta tahtis oma võistlejaid,
kuis oli ta siis õel ja valvas,
kui sapiselt ta keel siis salvas!
Vaid auväärt naisemeestega
jäid soojad suhted püsima:
ta sõprust hindas õel ja õige,
niihästi mees à la Faublas[2]
kui sarvekandjast abikaas,
kel käis maailmas üle kõige
ta kalli mina kõrge kraad,
ta naine ja ta linnupraad.

XIII. XIV

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

[1] rendez-vous (pr.) — kohtamine.
[2] Faublas — prantsuse kirjaniku Louvet de Couvray' (1760—1797) romaani nimikangelane.

XV

Ta voodis vaevalt silmad avas,
kui kirjakesi tuuakse.
Vist kutsed? Mis on täna kavas?
Üks maja palub ballile,
siin lastepeole kutsub teine
ja kolmandas on õhtueine.
Mis teeb ta? Kuhu läheb ta?
Küll hakkama saab kõigega.
Nüüd esialgu aga köidab
mu võrukaela vaid bulvaar.
Peas laiaäärne *bolivaar*,[1]
seal ennelõuna-ehtes sõidab
ta ringi, kuni virk bregee[2]
lööb kõlisedes lõunale.

XVI

Ju pimeneb. Ta istub saani.
„Las käia!" hüüab kare hääl.
Nüüd siis Talon'i restorani,
Kaverin juba ootab sääl![3]
Õhk hõbetab ja traav on kärmas,
ta piibrinahast krae on härmas.
Uks avaneb — ja silmapilk
kork lendab lakke pudelilt!
Ennäe: *roast-beef*'ilt veri tilgub
ja trühvlid, trühvlid — moodne toon,
Pariisi kokakunsti kroon,
juust Limburgist, mis kihab-vilgub,
Strasbourg'i kuulus pirukas
ja helekuldne ananass.

XVII

Veel nõuaks veini paar pokaali
kuum, rasvast särisev kotlett,
seal annabki bregee signaali,
et alanud on uus ballett.
Teatri tõre tooniandja,
aukodaniku tiitli kandja,
kes jumaldas nii võluvaid
kulissiriigi graatsiaid —
Onegin kähku sinna jõuab,

---

[1] b o l i v a a r — Ladina-Ameerika maades kantav peakate.

[2] b r e g e e — prantsuse kellassepa A. L. Breguet' (1741—1823) poolt konstrueeritud erilise signaalmehhanismiga taskukella nimetus.

[3] K a v e r i n, P. P. (1794—1855) — kaardiväe-ohvitser, Puškini sõber.

kus teeb furoori *entrechat,*[1]
kus igamees Kleopatra,
Moïna[2] etteastet nõuab
ja Phaedra[3] välja vilistaks
(et teda ennast märgataks).

XVIII

Oh imemaa! Su võlupiiris
kui vabaduse sõber siin
Fonvizin säras kord satiiris
ja teisi jäljendas Knjažnin[4];
siin rahvas nuttes kiitust hõikas,
kui Ozerov nii ohtralt lõikas
Semjonovaga loorbereid[5];
siin me Katenin[6] suurt Corneille'd[7]
taas elustas ta omapäras;
siin lavastati lärmakaid
vürst Šahhovskoi[8] komöödiaid,
siin ka Didelot[9] veel eile säras,
siin, siin kulissitaeva all
mu noorus möödus tuhinal.

XIX

Mu jumalannad! Teile, teile
nüüd kajab minu kurblik hääl:
kas olete veel need, kes eile?
või säravad ehk teised sääl?
Kas kuulen kunagi te koore?
Kas näen veel, vene Terpsichore[10],

---

[1] entrechat (pr.) — teatud balletisamm.
[2] Moïna — vene draamakirjaniku V. A. Ozerovi (1769—1816) tragöödia „Fingal" naiskangelane.
[3] Phaedra — D. Steibelt'i (1765—1823) poolt J. B. Racine'i (1639—1699) ainetel loodud ooperi naiskangelane.
[4] Knjažnin, J. B. (1742—1791) — vene draamakirjanik.
[5] Semjonova, J. S. (1786—1849) — näitlejanna, kuulus traagiliste osade kehastaja.
[6] Katenin, P. A. (1792—1853) — luuletaja, draamade tõlkija ja kriitik, Puškini sõber.
[7] Corneille, P. (1606—1684) — prantsuse klassikalise tragöödia rajaja.
[8] Šahhovskoi, A. A. (1777—1846) — draamakirjanik ja teatritegelane, keda Puškin järgmiselt iseloomustas: üsna nutikas inimene, kes seltskonnas viibides kõike naljakat ja komplitseeritut tähele paneb, kodus üles kirjutab ja hiljem — kuidas aga juhtub — oma komöödiatesse sisse poetab.
[9] Didelot, Ch. L. (1767—1837) — kuulus ballettmeister Peterburis.
[10] Terpsichore — tantsude muusa muinas-kreeka mütoloogias.

su hingestatud lendamist?
Ei näitelavalt leia vist
ma enam teid, ja pettund vaatel
lornjeti läbi mõõtes uut
suurilma võõrast publikut,
mull' tundub haigutuse saatel
teatriõhtu tüütult pikk
ja meeles mõlgub minevik.

XX

Teatris iga loož ju särab;
täis publikut on kubinal
parterr ja toolid, rõdu kärab,
eesriie kerkib kahinal.
Kui kuuluks ta vaid õhuvalla
ja võlupoogna võimu alla,
nüüd seisab nümfisalga ees
Istomina[1]. Näe, keereldes
jalg liigub tal, kuid samal viivul
piht nõtkub, sirgub hüppehoos
ja nagu haaraks Aiolos[2]
ta äkki kaasa õhutiivul,
nii lendab ta kui suleke
ja jalga peksab jalake.

XXI

Aplaus. Onegin vaatab ringi,
lornjeti silmadele säeb,
kesk toole tallab teiste kingi,
pead kallutades loože näeb,
kus võtnud võõrad daamid aset;
takseerib ehteid, maitse taset,
kuid pettub rängalt sedamaid;
siis tervitab ta isandaid
ja hajameelselt vaevalt näinud
hetk hiljem näitelavagi,
ta haigutas ja sõnas nii:
„See kõik on ajast-arust läinud,
uut midagi ballett ei too,
mind juba tüütab ka Didelot."

---

[1] Istomina, A. I. (1799—1848) — kuulus baleriin Peterburis.
[2] Aiolos — tuulte jumalus muinas-kreeka mütoloogias.

XXII

Veel laval, mis kui nõiakatel,
kupiidod, kollid sagavad,
veel kammerteenrid kasukatel
eesruumis raskelt magavad,
veel kestab elevus ja sagin,
naer, köha, nuusked, käteplagin,
veel sees ja väljas laternad
kõik heledasti põlevad,
veel kutsarite kari tammub
kesk härmatanud hobuseid,
teeb tuld ja kirub härraseid,
Onegin aga saalist sammub
ja sõidab koju. Aeg on just
nüüd vahetada riietust.

XXIII

Kas aga seda kabinetti
sulg täpselt kirjeldada saab,
kus frant, kes tunneb etiketti,
moekohaselt end riietab?
Peen pudukaup, mis London loonud
ja üle Balti mere toonud,
kõik, mis ta laadib laevadest
siin meie puu ja rasva eest,
kõik, mida leiutades loodab
suurt menu näljane Pariis
ja ärivaim galanteriis
ekspordiks luksusele toodab —
kõik säras lausa külluses
mu noore filosoofi ees.

XXIV

Siin türgi piibud, millel kallis
ja läbipaistev merevaik,
parfüümid, mille jaoks kristallis
on vääriline panipaik,
siin käärid, viilid, kammid, harjad
ja harjakesi terved karjad,
et ülim elegants ei kaoks,
küll hammaste, küll küünte jaoks.
Kord tehes karmi analüüsi
Rousseau'le tekkis väike vimm[1],
et tema nähes kuulus Grimm[2]

[1] Rousseau, J. J. (1712—1778) — prantsuse kirjanik ja filosoof.
[2] Grimm, F. M. (1723—1807) — prantsuse diplomaat ja filosoof.

poleeris oma sõrmeküüsi.
Tõtt, priiust kaitsev tormlane
siin polnud päris õiglane.

XXV

Võib tubli olla omal alal
ka mees, kel meeles küüneviil —
miks moega seista sõjajalal?
Liig suur despoot on aja stiil.
Nii kui Tšaadajev moe-maailmas[1]
Onegin pidas kombeid silmas
prestiiži pärast kui pedant
ja oli nõnda-öelda frant.
Talt nõudis tualeti peenus
kolm pikka tundi peegli ees,
kuid kabinetist väljudes
näis ta kui vallatleja Veenus,
kes frakis, torukübaras
on maskipeole minemas.

XXVI

Nüüd uhiuusi moedetaile
ja rätsepate kunsti peaks
ma valgustatud lugejaile
serveerima siin meeleheaks.
See oleks julge, piltlik pala
ja kirjeldused on mu ala,
kuid pantaloonid, frakk, žilee[2] —
kõik võõrad vene keelele.
Jah, paraku on võtnud voli
hulk võõraid sõnu niikuinii
mu vaeses värsis, olgugi
et kunagi mul kombeks oli
aeg-ajalt Akadeemia
suurt Sõnastikku sirvida.

XXVII

Kuid sedapuhku pole siiski
meil küsimuses keelepõld,
vaid balliõhtu, kuhu viiski
Jevgeni voorimehe-tõld

[1] Tšaadajev, P. J. (1794—1856) — filosoof ja kirjanik, Puškini sõber; Puškini-aegse dendismi silmapaistvaim esindaja, kes ühe kaasaegse sõnade järgi „oskas riietumiskunstile peaaegu ajaloolise tähenduse anda".
[2] žilee (pr. gilet) — vest.

Ju pimenevad kõrged hooned
ja vikerkaare-värvi jooned
on sõiduteel, kus helgivad
nii rõõmsalt tõllalaternad.
Viib uhke maja ukse ette
trepp tulukestest särades;
fassaadi kõrgeis akendes
näeb daamipeade siluette
või möödub nagu tuuleiil
ka moodsa veidriku profiil.

XXVIII

Me sangar nagu linnutiivul
nüüd möödub esikus portjeest,
kesk marmortreppi samal viivul
veel äigab loki lauba eest
ja ongi saalis. Rahvavoogu
masurkamuusika toob hoogu,
ja kõlavad kui kuljused
kavalergardi kannused,
ju kisub kaasa mõtted-meeled
nii mõni tibatilluke
parketil tantsiv jalake,
ju viiulite võimsad keeled
on summutamas kadedat
moenaiste salasosinat.

XXIX

Mind ballid vaimustasid varem,
kui elu oli lausa lust:
kus oleks pidada veel parem
galantset kirjavahetust?
Kus armuavalduse-moodus
veel oleks nõnda imesoodus?
Tõepoolest, iga naisemeest
ma hoiatan siin balli eest.
Teil, mammad, valvas vaade loitku,
et püsiks püha etikett —
jah, otse sihtige lornjett!
Või muidu tütred ... issand hoidku!
Ma sõitlen sellepärast nii,
et olen ammu patust prii.

XXX

Ja kuigi elus head ja kallist
mul palju rikkus pidusaal,
ei loobuks ometi ma ballist,
kui just ei manitseks moraal.

Mind võlub metsik noorus, kära,
kesk tunglemist ja tulesära
nii armas on mu pilgule
koketse daami jalake.
Kas leidub Vene riigis aga
kolm paari päris saledaid
ja nõtkeid jalgu? Mulle said
kord kalliks oma graatsiaga
kaks jalakest... Mu rahu nad
veel nüüdki unes häirivad.

XXXI

Kas kusagil on kõrbealad,
kus meeletul ehk unute?
Oh jalakesed, kaunid jalad,
kus kevadlilli muljute?
Teid heidutasid põhja hallad
ja kunagi te kingatallad
ei puudutanud lumist maad:
me hangest olid armsamad
orientaalsed vaibad neile.
Mul polnud meeles loorbereid,
ei vangistust, ei koduteid,
kui mõtlesin vaid teile, teile!
Nüüd noorusrõõm on kadund nii
kui luhal teie jäljedki.

XXXII

Nii võluvad on Floora põsed
ja kütkestav Diaana rind!
Kuid Terpsichore jalakesed
veel rohkem vaimustavad mind.
Neis ikka midagi on säärast
pooltõotavat ja ebamäärast,
mis rahutuks mu rinna teeb.
Silm nende ilu imetleb,
Elviina kallis, eine ajal
laudlina varjus põrandal,
raudresti najal kaminal,
õrnrohelisel niidurajal,
parketil ja kesk lagedaid
graniidist kaljumürakaid.

XXXIII

Mull' meenub meri enne äikest:
kuis kadestasin laineid ma,
mis randa tormasid kaht väikest
ja kallist jalga embama!

Kuis oleksin ma laineks muutund
ja huultega neid kingi puutund
kui merevoog sel minutil!
Nii polnud ilu kusagil
mu üle varem võimust saanud,
veel iial polnud valge rind,
Armiida[1] punahuuled mind
nii suudlusele ahvatanud —
nii polnud kired iialgi
mind viinud piina piirini!

XXXIV

Veel pilt: ma sadulasse aitan
noort kütkestavat iludust,
jalgrauda unistades paitan,
peos tunnen talla puudutust —
ja juba kõik mu rahu kaobki,
ja süda hullus taktis taobki
ja närbund hing ei tunne muud
kui üht: ma olen armunud! . . .
Miks, lüüra, on su hääl nii virge,
kui ülbet ilu ülistad?
Need jumaldatud graatsiad
ei vääri laulusid, ei kirge,
sest nende jalad, silmad, suud
ühtviisi kõik on petlikud.

XXXV

Mis teeb Onegin? Ballisaalist
ta sõidab sängi. Töö ja turg
ju virgub trummide signaalist:
ei tunne puhkust Peterburg.
Ju poodnik, voorimees on jalul
ning Ohta[2] noorik valge valul
teel piimanõuga rutates
käib rudiseva lume sees.
Ju korstnast kerkiv suitsusagar
jääb õhku sinisambana
ning aknal kokamütsiga
on akuraatne saksa pagar
ja lahtigi ju lõksatas
paar korda tema *wasisdas*[3].

---

[1] A r m i i d a — sagedasti tarvitatud poeetiline nimi Puškini-aegses kirjanduses, pärit itaalia luuletaja Torquato Tasso (1544—1595) poeemist „Vabastatud Jeruusalem".

[2] O h t a — Peterburi eeslinn.

[3] w a s i s d a s (pr. vasistas) — õhuaken.

XXXVI

Päev oma virge valgusega
ei pääse läbi kardinast
ja miski magades ei sega
nüüd luksuse ja lõbu last.
Keskpäevani tal vältab uni,
siis kordub jälle hommikuni
see kirju kava täpselt nii
kui eile, tunaeilegi.
Jah, lausa lõbust, võidusärast
tal helkis eluahelik —
kuid kas ta oli õnnelik?
Kas mõne tundetormi pärast
noor, vaba frant ehk tervise
riskantselt pani kaalule?

XXXVII

Ei: pidustustest peagi pettus
ta hing ja muutus jahedaks,
ja iluduste truudusetus
läks varsti päris igavaks.
Ka sõpradest ei olnud mõnu:
ei saand ju teravmeelseid sõnu
niisama käisest pillata
ja kasta siis šampanjaga
strasbourgi pirukat, beef-steak'i,
kui miskipärast — mine tea —
tal kippus valutama pea.
Ta tundis ägeduse leeki,
kuid pikapeale tüütasid
ka tülid, mõõk ja püstolid.

XXXVIII

See haigus, mida polnud meeles
veel meedikutel uurida,
mis aga *spleen* on ingliskeeles
ja vene keeles on *handraa,*
see tõbi vähehaaval oli
ju võtnudki ta üle voli —
ta siiski maha lasta end
ei proovind ega kavatsend.
Childe Harold'ina tumm ja tume[1],

[1] Childe Harold — inglise luuletaja G. Byron'i (1788—1824) samanimelise poeemi kangelane.

salongidesse ilmus ta,
kuid kauni koketeerija
õrn ohe, pilk ja õhkuv jume,
intriigid, kaardilaud — kõik see
ei puutund üldse temasse.

XXXIX. XL. XLI

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

XLII

Suurilma veidravõitu daamid!
Teid esmajoones jättis ta:
ei saa ju etiketi raamid
me aastates meid võluda.
Küll mõni daam polemiseerib,
küll Say'd ja Bentham'i tsiteerib[1],
kuid nende kõned enne muud
on talumatult lapsikud.
Nad on ka lisaks nii moraalsed,
nii täpsed, ettevaatlikud,
nii targad, majesteetlikud,
nii vooruslikud, ideaalsed,
et neid ju nähagi on piin
ja mehesüdant valdab spliin.

XLIII

Te kenad, noored kepsutajad!
Jah teie, keda mürinal
öö varjus troskad sõidutavad
veel Peterburi tänaval —
ka teie seltsi jättis maha
mu priiskaja nüüd seljataha
ja kabineti vaikuses
ta kirjutada kavatses.
Töö, karm ja raske, tüütas teda.
Esseest ei tulnud midagi
ja loojana ei läinudki
ta kirjameeste kilda, keda
ma kogu nende sumptiga
siin kui kolleeg ei arvusta.

---

[1] Say, J. B. (1767—1832) — prantsuse majandusteadlane; Bentham, J. (1748—1832) — inglise jurist ja filosoof.

XLIV

Kui tühjustunne tasahilju
ta südant jälle ahistas,
siis teiste mõtlemise vilju
hing omaks võtta ihaldas.
Ta riiulile köiteid ladus
ja luges, luges — huvi kadus:
siin tüütu jutt, seal sõge laim,
see sonib siin, sel puudub vaim,
kõik lohistavad raskeid kette;
ju põrmuks langes minevik,
kuid põrmust jampsib olevik —
ja tolmund raamatute ette
ta langetas kui leinaja
öömusta taftist kardina.

XLV

Kui temagi mu kombel salgas
suurilma konventsioonisid,
siis meie lähem tutvus algas.
Mu sõbras mulle meeldisid
näojooned, iseäralikkus,
natuur, mis unistama tikkus,
ja teravmeelsus, külm ja napp.
Ta hinges oli tusk, mul — sapp.
Lein, pettumused, lõõskav iha
ei olnud kummalegi uus;
kaasinimeste kavalus
ja pimeda Fortuuna[1] viha
ühtviisi ootas noorusmaal
meid ähvardavalt lähedal.

XLVI

Kes vaadelnud on inimesi
ja võtnud vaevaks mõtelda,
see lõpuks oma ligimesi
peab hingepõhjas põlgama.
Kes elanud on tundmustele,
see pettub, selle südamele
on mälestus, on kahetsus
kui nõelav ussihammustus.

---

[1] Fortuuna — saatusejumalanna rooma usundis.

See kõik nii kütkestavaid jooni
toob vestlusse, et viimati
ma harjusin Onegini
epigrammatilise tooni
ja naljatuste lõikava
sappmõruda sarkasmiga.

XLVII

Kui suvel Neeva hõbedale
öötaevas vaatab helkides
ja kahvatu Diaana pale
ei paista vetepeeglites, —
kui meenusid me noorusplaanid,
me kevadaastate romaanid
ja esimene armastus —
mis imehellus, muretus
siis oli südames meil kahel!
Just nagu vangisolija
käib unevallas vabana
õrnroheliste puude vahel —
nii unistustes meilegi
hell noorus tuli tagasi.

XLVIII

Täis kahetsust graniidi najal
Jevgeni seisis mõtetes,
nii kuis poeet on omal ajal
end kirjeldanud värssides[1].
Linn vajus unne. Kõikjal vaikus.
Öös tunnimeeste hüüdeid kaikus
ja kusagil Miljonnajal
tõld kihutas veel mürinal.
Vett pahistasid sõudja mõlad,
nii pehmelt paitas kõrva siis
pikk sarvehääl ja lauluviis.
Kuid oma ilusamad kõlad
sai öö Torquato sulavalt
oktaavide meloodialt!

XLIX

Oh Aadria! Kord siiski tohin
sind näha! Sinu kaldal saab
hing jälle tuld, kui Brenta kohin[2]
ja sinu hääl mind vaimustab!

[1] Vihje M. N. Muravjovi (1757—1807) luuletusele.
[2] Brenta — jõgi Itaalias.

Su vete veeremise müha
Apollo lastele on püha,
mu südamesse laulnud on
sind kõrgil kandlel Albion[1].
Itaalia! Kui raugel vaatel
kesköises gondlis kiigun ma,
siis omaseks, Veneetsia,
su noorukese tütre saatel
ka minule su voogudel
saab armu keel, Petrarca keel[2].

L

Sind ootan, hüüan kaldakingul,
mu pääsmine, mu vabadus!
Oh tulge, laevad, purjed pingul,
oh tule, ilmamuudatus!
Kas ulguvetele kord viivad
murdlainetuses tormitiivad
mind vihurite vihinas?
On aeg, on aeg!— Mu Aafrikas[3]
veelagendikul kuumas õhus
kord igatsen kui rändaja
su tusast randa, Venemaa,
kus ahastus mu rinda rõhus,
kus olin armund kunagi,
kus maetud on mu südagi.

LI

Oneginiga oleks saanud
me kohe reisikaaslasteks,
kui saatus poleks lahutanud
meid ootamatult aastateks.
Neil päevadel just mattis maha
ta oma isa. Raha, raha
nüüd kreeditorid ägedalt
talt mangusid kui pärijalt.
Et pääseda protsessi kärast,
seepärast rahumeelega
kõik nõudjatele jättis ta,
kuid samuti ehk sellepärast,
et oli kuulnud midagi
ju onu surmatõvestki.

---

[1] Albioni (Inglismaa) kõrk kannel, s. t. luuletaja Byron.
[2] Petrarca, Fr. (1304—1374) — itaalia luuletaja.
[3] Mu Aafrikas — Puškini emapoolsed esivanemad olid pärit Aafrikast.

LII

Ja juba valitsejalt samas
ta sõnumi sai kirjateel,
et onu surivoodis lamas
ning ihkas teda näha veel.
Eks kogema nii kurba stseeni
nüüd onu mõisasse Jevgeni
posthobustega kihutas
ja haigutades mõlgutas,
et raha pärast on tal vaja
seal petta, ohata — mis piin!
(Romaan mul algaski just siin.)
Kuid vana rikas kannataja
ju oli pandud lauale
kui andam hauamullale.

LIII

Mõis pakkus mõndagi komforti
ja matustele sedamaid
maalt valgus kokku iga sorti
küll iidamaid, küll aadamaid.
Kui kadunu ju puhkas hauas,
siis papid, võõrad peielauas
sõid, jõid ja läksid laiali
kui asjamehed kunagi.
Onegin, pillaja, kes varem
ei sallind korda iganes,
on äkki mõisa peremees,
kuid maadest, metsadest veel parem
on rõõm, et elus midagi
nüüd muutub, läheb teisiti.

LIV

Kaks päeva tundus uus ja ilus
ta meelest üksik põllutee,
lehtpuude sahin metsa vilus,
meloodiline ojake.
Siis tüütas nurm ja lillerikkus,
siis juba uni peale tikkus
ja korraga ta avastas,
et külaski on luuramas
just sama igavusepaine —
sest olgugi, et puuduvad
peod, lossid, värsitegijad,
siis ometi kui ustav naine
või nagu vari nüüd ka siin
ta kannul jooksis tuttav spliin.

LV

Ma olen sündind vaikseks eluks:
maal kandlehääl on kõlavam
ja tasa loovaks mõtiskeluks
ka unepilt on eredam.
Siin mõnulen ma omaette,
käin järve ääres, vaatan vette
ja vaba lend fantaasial
on *far niente* tähe all[1].
Ma hommikul jään kauaks voodi,
loen väga vähe kirjandust,
veel vähem taotlen menukust.
Kas nooruses just nõndamoodi
ei veerenud kord vaiksesti
mu elu õnnepäevadki?

LVI

Arm, lilled, luhad, järvelahed
ja jõudepõlv — teid ülistan!
Onegini ja minu vahet
ma veel ja veel kord rõhutan.
Mu meelest see on tähtis faktor,
sest mõni laimude redaktor
või teravkeelne lugeja
saab hakkama ehk väitega,
et minagi siin kogu aja
nii nagu Byron, kõrk poeet,
skitseerin enese portreed —
justkui ei suudaks luuletaja
poeemi kirjutada muust
kui omaenda isikust.

LVII

Üks lisamärkus: luuletajad
und näevad armuvallaski.
Ka minul olid ükskord ajad,
kus armsaid asju samuti
tõid unelmad mu silma ette,
mis meelde jäid. Neid siluette
on muusa hiljem elustand:
nii olen vange ülistand,
kes vaatavad Salgiiri voole,
nii luulesse läks mägismaal

---

[1] [Dolce] far niente (it.) — mõnus jõudeolek, mittemidagi-tegemine.

noor tütarlaps, mu ideaal[1].
Nüüd sõbrad pöörduvad mu poole
ja pärivad: „Eks tunnista,
kes on su inspireerija?

LVIII

Kes meie neidudest on valland
su laulud? Kelle silmapaar
on vaimustust su põue kalland?
Kes on su veetlev sõbratar?"
Ei keegi, sõbrad! Mitte keegi!
Õnn sellele, kes armuleegi
viib värssi riimitulega
ja siis poeedi sulega
Petrarca radadele põikab,
kus pühas luulehulluses
meelt jahutab ehk jampsides
ja lisaks loorbereidki lõikab —
kuid mina, kirglik armunu,
vaid olen juhm ja sõnatu.

LIX

Arm kadus, ilmus muusa. Meeled
mul karget eluselgust said.
Mind jälle hüüdsid lüüra keeled
täis mõtteid, imehelinaid.
Aeg pisarad mu silmist pesi.
Ei naiste päid, ei jalakesi
ma hajameelse sulega
nüüd värsi juurde joonista.
Mu meel on kurb. Kuid varsti lakkan
ka leinamast ja küllap vist
ma pärast maru raugemist
poeemi kirjutama hakkan,
kus laulusid on kokku siis
küll vähemalt kakskümmend viis.

LX

Ma juba mõlgutasin plaanist
ja kuidas heerost nimetan
ning avapeatüki romaanist
muuseas ka ära lõpetan.
Siin käsikirjas — karmilt võttes —
näen vastuoksust mitmes mõttes,
kuid parandusi ma ei tee.

[1] Puškin vihjab siin oma poeemidele „Bahtšisarai purskkaev" ja „Kaukaasia vang".

Tribuudina tsensuurile
ja söödaks žurnalistidele
ma saadan oma suletöö.
Nüüd Neeva linnas laineid löö,
too loorbereid mu kuulsusele
ja kroonigu, mu värsipõim,
sind kõmu, keelepeks ning sõim!

Teine peatükk.

O rus!...
Hor.[1]
Oo Venemaa!...

I

Kus igavus Jevgenit vaevas,
see küla oli kaunis koht;
seal tänu oleks saanud taevas
selt, kel on süütu nauding loht.
Silm eemalt härrasmaja nägi,
mil tuulte varjuks kõrge mägi,
jõe ääres seisvat. Kirevaid
ta ümber õitses heinamaid
ja nurmi kuldseid, vilkus küli;
ja uitas karju siin ja seal
hea haljendava aasa peal
ja varju laotas pargi süli,
hulk metsistunud laokil maad,
koht, kus võiks asuda drüaad[2].

II

Loss oli ehitatud moega,
kuis losse ehitama peab:
nii rahulik ja kindla toega
kui vanaaja tarkus teab.
On kõikjal kõrged ruumid iidsed
ja saalis tapetid, mis siidsed,
ja keisri pildid seinte peal
ja kirjud kahhelahjud seal.
Kuid kõik see vananenud praegu,
miks, seda tõesti ma ei tea;
jah, muide, sõbrale see hea
kõik oli hoopis ilmaaegu,
sest haigutas ta siingi, maal,
kas olgu moodne, muistne saal.

[1] Oo küla!... Horatius (ladina k.).
[2] Drüaadid — metsajumalannad kreeka mütoloogias.

III

Ta asus ruumi, milles riidles
kord aastakümneid mõisasaks
toanäitsikuga, aknast piidles
ja tappis kärbseid vähemaks.
Kõik lihtne: tammepõrand, kapid,
sulgdiivan, laud, muud mööblid napid,
ei kuskil tinditäpikest.
Onegin otsis kappidest:
on ühes vihk, mis näitab kulu,
ja teises — napsid, klaasid, kruus
ja kalender, mis pole uus
ja millest ammu pole tulu;
too vanamees, kel asju muid,
ei lugend teisi raamatuid.

IV

Jevgenil, üsna üksijäänul,
näis kõigepealt, et pisut tooks
ehk vaheldust, kui järsul käänul
ta mõisas uue korra looks.
Kõik külarahvas tänas taevast
et pääses orjapõlve vaevast
(teoorjust rent nüüd asendas),
kuid mõisnikke see masendas.
„Nii rahval võtta orjus turjalt,"
üks urises, „see mõttelaad
veel hukka saata võib me maad,"
ja teine ainult muigas kurjalt,
kuid ühest suust kõik leidsid pea,
et ta on ohtlik tuisupea.

V

Kõik külastasid naabrit kallist
küll algul, nagu nõudis viis,
kuid tagatrepi ette tallist
ta doni ratsu toodi siis,
kui maanteel teatas rattakaja,
et saabub mõni külastaja.
Visiidid peagi lakkasid,
kõik kõnelema hakkasid:
„See mees on hull, kas märkasite,
ta vabamüürlust[1] meile toob,

[1] Vabamüürlus — vt. lk. 12. Käesoleval juhul mõtlevad tagurlikud mõisnikud selle all tolle aja eesrindlikke ideid.

toas omaette veini joob,
ei suudle kätt, ei ütle mitte
kui teised kõik: „vist ei", „eks kah",
vaid ikka järsult „ei" ja „jah".

VI

Selsamal ajal koju kandis
tõld külla mõisniku, kes uus,
ja sama rangeks jutuks andis
too põhjust naabruskonna suus.
Vladimir Lenski nime poolest,
ta otse Göttingeni[1] koolist,
mees ilus, oma õitsvas eas,
poeet, kel aina Kant[2] on peas.
Tal kaasas Saksamaalt, mis tume,
noos teadusvilju värskemaid:
hulk vabameelseid unelmaid
ja vaateid, millel veider jume,
ja kõneviis, täis vaimustust,
juus, õlgadeni rippuv, must.

VII

Veel polnud külmast pahe-elust
tal närbund hing ja tundis sest
veel soojust sõbra tervitelust
ja tütarlaste paitustest.
Naiivne südamelt, täis ootust
nii oli ta ja kaunist lootust,
ja ilma hiilgus uus, mis eel,
noort vaimu kütkestas tal veel.
Ta leebeis unelmates heitis
kõik kahtlused, mis tulla said
näis elu eesmärk talle vaid
kui mõistatus, mis veetlust peitis:
ta selle kallal murdis pead
ja ootas sealt kui imet head.

VIII

Ta uskus veel, et kuski liitub
ta hingega kord hõimlasing,
kel elu nukral ootel viitub;
ta uskus, et kui laimu ling,

[1] Göttingen — linn Preisimaal, kus asub tuntud ülikool.
[2] Kant, Immanuel (1724—1804) — saksa filosoof.

kui vaenu nool ta nime salvab,
siis sõber ilged püüded halvab,
et tema au eest jalamaid
see taluks kas või ahelaid;
et üllaid geeniusi määrab
suur saatus kaitsjaiks inimsool,
et kunagi ja kuskipool
see püha hõim kõik valed väärab
ning ilmale, mis ikkes hoit,
siis kerkib kustumatu koit.

IX

Ta veres juba vara kääris
kaastundmus, kõlbeline raev
ja hüve armastus, mis vääris,
ja kuulsusjanu magus vaev.
Ta rändas, tundes seda vaeva,
all Schilleri ja Goethe taeva
ja nende luulest süttis ning
lõi leekima ta tundlev hing.
Ja, õnnelik, ei häbistand ta
eal kunsti muuse ülevaid,
vaid ikka tundeid kõrgemaid
ta laulus uhkelt võttis kanda;
täis süütuid ulmi oli too,
sai väärse lihtsuse ja hoo.

X

Ta laulis lembest ja nii selge
tal oli laul, mis lembetruu
kui süütu neitsi meel, nii helge
kui lapse uni või kui kuu,
mis taeva rahust valvab rohkeid
me saladusi, õrnu ohkeid.
Ta laulis kurvast raugusest
ja mingist udus kaugusest
ja roosidest ja nende hurmast;
ta laulis maist, kus pisaraid
ta kaua valand elavaid
on vaikusesse, mõeldes surmast;
tal elu närtsinud ju näis,
kui seitseteist vast saanud täis.

(Onegin ja Lenski saavad oma väga erinevaist iseloomudest hoolimata sõpradeks, Onegin pisut üleolevalt, Lenski usaldavalt. Lenski jutustab Oneginile oma südamelugusid: ta on peaaegu maast-madalast armunud naabermõisniku, erukindral Larini nooremasse tütresse Olgasse, veidi pealiskaudsesse ja tavalisse, kuid nägusasse tütarlapsesse.)

XX

Ta armastas, ah — meie ajal
ei enam armasta nii meel;
nii leekiv hing, mis luuletajal,
vaid pandud armastama veel:
mis aeg, mis koht — üksainus unelm,
üksainus harjund soov ja tunnelm,
üksainus harjund kurbus, raug!
Ei jahendav ning muutuv kaug,
ei lahusolu aastad pikad,
ei tunnid veetmist muusaga,
ei kaunidused võõra maa,
ei lõbud, teadussalved rikkad
ei muutnud tema hinge, meelt,
mis tundis süütut tulekeelt.

XXI

Kui poiss ju Olga kütkes sellal,
kui südames veel puudus piin,
ta vaatas tihti pilgul hellal
noort tütarlast, ta mänge siin;
ta tammemetsa kaitsvas varjus
neist mängest osa võtma harjus
ja laste isad, naabrid head
neil ette pärga panid pead.
Kesk laasi, varjulises rahus,
seal õitses ilul süütumal
neid vanemate silma all, —
maikelluke, mis metsalahus
jääb nägematuks rohumail
nii mehitseil[1] kui liblikail.

XXII

Poeedile siis kinkis rindu
ta vaimustuse esmast und
ja mõte temast andis indu,
kui lüüral laulda tuli sund.
Nüüd, kuldsed mängud, jumalaga!
Poeet ju ihkab metsi taga
ja üksindust ja vaikust truud,
ta otsib ööd ja tähti, kuud —
kuud, taevalampi, mille valgel
me meelsalt õhtul jalutand
ja oma südant valutand,

[1] Mesilastel.

kui piina troostiks pisar palgel . . .
Kuid praegu asendab ta meil
vaid tuhme laternaid me teil.

XXIII

Kui hommik rõõsk, täis rõõmustelu,
ja ikka vaane, kuulelik,
nii lihtne kui poeedi elu,
kui suudlus armas, luulelik,
täis silmad selget taevasina,
juus, naeratused nagu lina,
hääl, liigutused, piht ja puus,
kõik Olgal . . . kuid see pole uus,
romaan mistahes võtke: sama
tast armsa leiate portree;
kord mulle väga meeldis see,
nüüd tüüdand, ajab haigutama.
Sest lubage, mu lugeja,
et tema õest nüüd räägin ma.

XXIV

Tatjanaks nimetati teda . . .
Ja küllap esmakordselt siin
ma isemeelselt nime seda
romaani õrna värssi viin.
Mis siis? See nimi meeldiv, helav,
ehk tean ma küll, siin meenub elav
kas vanaaegsest vastuhõik
või näitsikuist. Me peame kõik
ju pihtima, et maitset vähe
on meil ja meie nimedel
(mis värsid väärt — ei peatu sel)
meil valgustus ei hakand pähe,
on jäänud ainult alpiv toon
meil sellest külge — ainus joon.

XXV

Nii siis, Tatjanaks hüüti teda.
Ei õega võrdse iluga,
ei värskusega vangitseda
küll oleks võinud pilku ta.
Nii pelglik, kurblik, meeles vaanes,
kui arglik hirv, kes liigub laanes,
ta oma perekonnas käis
kui tütarlaps, kes võõras näis.

Ei osanud ta meelitella
ei isa, ema; lapseeas
ei tahtnud teiste laste seas
ei mängida, ei hüpatella
ja päeval üksi tihti tal
viis oli olla akna all.

XXVI

Ju hällist saadik mõtiskelu
tal oli kindlaks kaaslaseks,
mis ehtis vaikse külaelu
kõik alatisteks ulmadeks.
Ei tundnud sõrmed hellitatud
tal nõelu: olid puutumatud
tast õmblusraamid, ei ta neil
teind siidseid mustreid lõuendeil.
Saab võimutahtest tunnusmärgi:
laps kuulelikku nukku peab
ja naljatades teda seab
maailma siivusreegli järgi
ja kordab talle, tähtsus näos,
mis memme õppetunnist täos.

XXVII

Kuid neiski aastates ei vajand
Tatjana ühtki nukukest;
ei nendega ta juttu ajand
ei moest, ei linna uudistest.
Jäid võõraks talle lapsetembud
ja süütud vallatused, vembud;
tend rohkem köitsid õuduslood
öil talviseil, mil tuisuhood.
Kui aga kevad ehtis aasa
ja hoidja Olga pärast siis
ta sõbratarid sinna viis,
Tatjana eal ei mängind kaasa,
tend tüütas kõlav naer ja hõik
ja tuisupäine lõbu kõik.

XXVIII

Tall' meeldis enne koidukuma
ju seista ootel rõdu na'al,
mil üle taeva kahvatuma
kaob alla tähering ning maal
äär vaikselt valgeks lüüa võtab,

tuul koidust teadet tooma tõttab
ja pikka tõuseb päeva tiir.
Ka talviti, kui ööde piir
on pikem üle poole ilma
ja kauem jõude, hääletu,
kui uduseks on jäänud kuu,
laisk ida hoiab kinni silma,
Tatjana tõusis tunnil sel,
mil harjund, küünla valgusel.

XXIX

Ta varakult romaane sallis;
kõik talle asendasid nood;
ta luges, pettustele mallis,
nii Richardsoni[1] kui Rousseau'd.
Tal isa head ei karta vajand;
too, ehk küll vaimus möödund sajand,
ei näind, et raamat oleks oht;
ta raamatut ei lugend joht
ja pidas kanniks või ka nukuks
ja sest siis muret polnud tal,
mis salaköide padja all
ta tütrel hommikuni tukuks.
Ta naisel aga, õnnetul,
pea endal Richardsonist hull.

XXX

Ei sest too armund Richardsoni,
et oleks loetud teos või kaks,
ei sest, et vahest Grandisoni
ta Lovelace'ile eelistaks,
vaid vanast' vürstitar Aline'il,
ta Moskvas elaval kusiinil,
sest korrutada oli mood.
Ta mees siis oli — nõnda lood —
ta peig, ehk ta küll keeldus varem;
ta ohe teise järgi käis,
kes südamelt ja vaimult näis
ta meelest mitmevõrra parem;
too Grandison — ah, tubli frant,
ja mängur, kaardiväe seersant.

---

[1] S. Richardson (1689—1761) — inglise romaanikirjanik. Tuntud on tema romaan „Clarissa", kus on peategelaseks Lovelace, ja „Grandison".

XXXI

Kui tema, riides käis me neitsit
näo järgi, ikka moodsaimalt.
Kuid tanu alla siiski heitsid
ta omad, küsimata talt.
Ja et ta muret hajutada
mees arukas viis tuntud rada
ta külla, kus ta, vaene hing,
teab jumal, kellest ümber ring,
küll algul viskles, nuttis, karjus
ja lahutustki nõudis vist,
siis algas majapidamist
ja rahul olema nii harjus.
Jah, võtkem antud harjumust
kui oma õnne asendust.

XXXII

Nii mure, mida muu ei arsti,
tal harjumuses hajus koost;
suur avastus, mis tehti varsti,
siis oli selle lõplik troost.
Töö, puhke vahel leiti lahend,
et mehe üle võimuvahend
on valitseda nagu tsaar,
ja siis kõik äkki oli klaar.
Käis põllul, arvetega jaunas,
ja soolas seeni talve eel,
ja laupu paljaks ajas veel[1],
laupäeviti käis hoolsalt saunas,
lõi näitsikuid siis vihahool, —
ei mehelt küsind kuskil pool.

XXXIII

Kord verekirjal värsse pistis
ta neitsi albumisse veel,
Pauline'iks siis Praskovja ristis
ja kõneles, et laulis keel;
ta kitsaimat korsetti kandis
ja hästi vene N-i andis
kui prantsuskeelset ninast nii;
kõik varsti muutus ometi:
ta jättis vürstitar Pauline'i
ja albumi ja pihiku

[1] Andis talumehi soldatiks.

ja hella värsivihiku —
Akulkaks nimetas Céline'i
ja hakkas kandma — asi küll! —
nii tanu kui öökuube üll.

XXXIV

Ta paelus kõiki mehe mõtteid,
kes usalduse talle tõi,
ei segand eal ta ettevõtteid,
öökuues ise sõi ja jõi.
See elu veeres vaiksel rajal;
ja kogunes vaid õhtu ajal
ta juurde vahel naabreid häid,
ta sõpru, üsna lihtsaid päid,
seal omavahel aega veetma,
keelt peksma, naerma, nagu viis,
ja kurtma, kuna sellal siis
teed Olga saadetakse keetma;
siis õhtusöök, siis kõik on tumm
ja majast lahkub võõraid summ.

XXXV

Nad rahulikus elus vanu
häid armsaid kombeid hoidsid siin:
neil kuulus vastlatoidu manu
veel auväärt rammus vene pliin;
kaks korda aastas paastu, pihti;
pöörkiik neil meeles oli tihti
ja laul ja ringmäng; suvistel,
mil haigutades jutlusel
on rahvas ega hardu mõhku,
neil kastis kaske lõhnavat
nii heldinult kolm pisarat;
nad kvassi vajasid kui õhku
ja nende lauas kanti praad
seejärgi, kuidas kelgi kraad.

XXXVI

Nii vanaks jäid neil elutuksed
ja abikaasal jõudis järg,
et lahti läksid haua uksed
ja uus tal võtta tuli pärg.
Eel lõuna lõppes rännak maine,
tend taga nutsid ustav naine
ja lapsed, naaber siiramalt
kui teist ja üsna sügavalt.
Ta oli hea ning lihtne baarin,

ja seal, kus seisab tema kalm,
on hauakirjaks pandud salm:
Siin puhkab rahus Dmitri Larin,
truu issandale brigadir,
siin on ta maisel vaeval piir.

(Onegin külastab Larineid ja Tatjana armub temasse. Ta saadab Oneginile naiivse, siira kirja, milles tunnistab talle oma tundeid, ning järgmisel külaskäigul püüab Onegin Tatjanale selgeks teha, et senised kogemused naistega on talle võimatuks teinud tunda küllaldaselt sooja, ehtsat armastust. Sellest peale Onegin eraldub veel rohkem naabritest. Tatjana püüab heitunult ja nukralt toibuda hoobist, mille Onegin on temale andnud.)

Neljas peatükk.

La morale est dans la nature des choses.
Necker.[1]

. . . . . .

XL

Me põhja sui on lõuna talve
groteskseks väänat jäljendus.
Vaid hetk, siis kaob, ei aita palve!
Tõik kurb — ja kurb mu väljendus.
Ja sügistaevas tuhakarva,
päev paistab kiduralt ja harva
ja vara saabub videvik;
ju laane sume sügavik
kurb-mühavana lagenemas,
ju maale laskub uduloor;
metspart'e kilkav killavoor
käib lõunasse, ning lähenemas
hall aeg, mil nukraks norgub meel:
november seisab ukse eel.

XLI

Koit hämuselt ja külmalt väljas,
vait põllutööde rõkkav rutt,
ning emasoega maanteel näljas
näed ahnelt saagitsemas sutt;
lõhn ajab nohisema ruuna,
arg sõitja võtab otsesuuna

[1] Moraal on asjade loomuses (prantsuse k.). Necker (1732—1804) — prantsuse riigimees ja kirjanik.

ja laseb mäkke täies hoos;
ei enam lehmadega koos
käi puhtel karjamaale karjus,
ei tule kokku ammuv parv
keskpäeviti, kui huikab sarv;
peerg praksub tare soojas varjus,
seal laulab neid ja vurinal
käib tallalaud ta jalge all.

XLII

Nüüd väljadel, kust veeti voosid,
külm paugub, hõbekas on härm ...
(Mu publik ootab riimi „roosid":
siis võtke, et ei tekiks lärm!)
Parketist puhtamana mäe all
jõe vesi tardus helkja jää all;
ju poistekamand omapääd
sääl uiskudega lõikab jääd;
too taaruv punajalgne hani
vist meelsalt liugleks mööda vett:
jalg hoolsalt jääle asetet,
ent libastub; ja lumi pani
kõik virvendama, rõõsk ja hell —
näe, tähti kuhjub kallastel.

XLIII

Mis üritada külanukas?
Kas jalutada? Meel ei saa
sest lahutust: kõik loodus hukas,
nii monotoonselt lage maa.
Kas lasta ratsa stepi kaudu?
Kuid hobu tõmbiks tambit raudu
seal takistab jää murduv kirm,
et aina vääratada hirm.
Ei, istu peale sünges hoones
ja loe: siin Walter Scott[1], seal Pradt[2]!
Loe arveid, siuna, nii et patt,
hing täis, ning rüüpa ühes joones,
et õhtu kaoks. Nii hubased
on talverõõmud tubased.

---

[1] Scott, Walter (1771—1831) — šoti kirjanik, ajalooliste romaanide autor.
[2] Pradt (1759—1837) — prantsuse kirjanik-publitsist, kellel oli lugejate hulgas suur menu.

XLIV

Jevgenis norg ja laiskus ristub,
ta tuskleb kui too kuulus lord
ning otse voodist vanni istub,
mil peale jäänd veel jäine kord;
peas arved, mida täis ta laadik,
ta piljardlauas puhtest saadik
kaht palli üksi taob ja taob;
kuid saabub õhtu — meelest kaob
tal piljard, teener katab laua
ja tuli õhkub koldeleel;
Onegin ootab ju, kas teel
näeb Lenski troikat — ootab kaua:
kuid lõppeks siiski paistab too.
Nüüd ruttu sisse söök, Guillot!

XLV

Su vein, oo lesk *Cliquot*[1], mis pea sees
nii vilkaks ergutab ideed,
nüüd tervitab poeeti jää sees,
või pudel ehtsat *de Moët'*d[2].
Tas helgib vaht kui Hippokrenes[3];
buketis paeluvas ja peenes
on jumal teab mis võlud koos;
tall' kuulub koht mu noorusloos:
ta eest nii tihti rändas taskust
mu viimne kõlisev metall.
Mis hurma oli varuks tal,
mis õndsat jaburduste askust!
Tast, sõbrad, elustusid nii
mu värsid, vaidlus ja esprii[4]!

XLVI

Kuid kõhule ta vaht ja kihin
nüüd enam kosutust ei too;
nüüd rohkem rahu poole sihin,
mull' meeldib mõistlikum *Bordeaux*[5],
ei enam sobi meel *Aï'ga*[6];

---

[1] *Cliquet* — prantsuse vahuveini-sort.
[2] *De Moët* — prantsuse vahuveini-sort.
[3] Hippokrene — võluallikas Helikoni mäel, mis tekkis kreeka müüdi järgi Pegasuse kabjalöögist; igaüks, kes sellest jõi, sai ande luulekeeles kõnelda.
[4] Esprii (prantsuse k. *esprit*) — vaim; vaimukus.
[5] *Bordeaux* — prantsuse lauaveini-sort.
[6] *Aï* — prantsuse vahuveini-sort.

Aï on nagu narriv piiga,
hurm liiga helkiv, kelkiv ses,
ta on kui tujukas metress[1].
Kuid sind, *Bordeaux*, kui kindlat selli,
kui sõpra ikka head ja truud
sind usaldan, kui petsid muud;
kui süngub meel, siis leebeid, helli
ja hõrke unistusi tood.
Oo, tervitagem kõik *Bordeaux*'d!

(Kaminatule juures vesteldes hakkab Lenski kõnelema oma armastusest — tema laulatus Olgaga on juba lähenemas — ja teatab muu seas Oneginile, et varsti saabub Tatjana nimepäev. Ta teeb Jevgenile ettepaneku sinna minna. See tahab keelduda, kartes igavat seltskonda, kuid Lenski väidab talle kergemeelselt ning ekslikult, et nimepäevast võtvat osa ainult kitsaim omaste ring. Seepeale Onegin pool-tõrkudes lõpuks nõustub.)

Viies peatükk.

Oh, et eal ei kohutaks
uned sind, Svetlana, . . .
Žukovski.

I

Tol aastal talve algus nihkus
ja nihkus — kõik näis hilistund,
et kogu loodus ootel kihkus;
kuid alles näärikuu tõi lund
ööl vastu kolmat. Juba vara
Tatjana vaatas: karjatara
ja peenrad valged, valged hoov
ja aiateed ja laudaroov;
kui rõõmsalt harakad ei lärma!
Jää aknail ees, kui väätlev lill,
puil katted peal kui hõbevill;
täis pehmet lund, täis helkjat härma
ka seljakud — ning kõikjal näed
vaid helendavat lund ja jääd.

II

Talv käes . . . Kui kirgas ilm nüüd paistab!
Nüüd talumeestel välja reed;
ruun rõõmsalt lume värskust haistab
ning lastes traavi mööda teed,

[1] Metress — armuke.

mis tuisand sügavasti umme,
veab hoogsal lennul rööpaid lumme;
ka küüdimehel' meeldib töö,
üll tulup, ümber punavöö.
Ju külapoiss tõi kelgu lakast;
peal karjakrants, ta ise ees,
nii veab ja hullab väike mees;
sõrm tunneb näpistavat pakast,
kuid naerev kelm ei hooli tast.
Eit ähvardades vaatab last . . .

III

Kuid vast see näib teil' ajakaotus
ja tühi tundub töö, mis teen:
nii lihtne loodus — küll on maotus!
Ses puudub kõik, mis hõrk ja peen.
Üks teine laulik täis ekstaase
on laulnud teile kauneid fraase
küll esimesest lumesaost[1],
küll talveelu vaiksest paost;
teid paelub vist ta hiilgav tase,
ta laul täis mõndki stiiliõit
sest mõnust, mis toob saanisõit
koos armsaga; ei haarda lase
mul pärga temalt pieteet,
ei sinult, soomlanna poeet[2]!

IV

Tatjana vene süda armus
me talve: miskipärast näis
tall' võrratu ta vene karmus,
ta vene külmus veetlust täis,
täis lummust härm, mil päike kiilgas,
ja jää, mis ehas roosalt hiilgas,
ning kodusena tundus tall'
öö süngus kolmekuningal.
Neil majas oli au sees kuues
päev nääril: kõiki teenijaid
näis võlund ennustuse taid,
nad sekeldasid, uudist tuues,
kuis preilidele olla taas
leit vapper sõdur-abikaas.

---

[1] Puškin kõneleb P. Vjazemski 1819. a. kirjutatud luuletusest „Esimene lumi".

[2] J. Baratõnski — Soome-ainelise värssjutustuse „Eda" autor.

V

Tatjana kartis lapseusus
neid endeid, mida rahvasuu
peab tähtsaks — paha uni rusus
ta meelt ja kaardipanek, kuu —
ta salamärke leidis nendes
ja hirmu tundis igast endest,
et kuskilt halba tuleb veel,
ja ikka raske oli meel.
Kui nina pestes ahjul roomas
ta edev kass ja ketras sääl,
siis ütles talle sisehääl,
et tuleb võõraid. Kui ta hoomas,
et noorkuu, paistes taeva alt,
tall' sarvi näitas vasemalt,

VI

siis mõjust selle õudusnähte
ta kahvatas ja värises;
kui nägi taevast sööstvat tähte,
mis sajaks killuks kärises,
siis Tanja, ärevusest kangend,
veel katsus, enne kui ta langend,
kõik öelda, mida ihkas meel.
Kui juhtus külas või alleel
must munk ta vastu või kui lidus
kord nobe jänes üle tee,
siis nõnda jube näis tall' see,
et vaesel süda hirmust kidus
ning aimas meel, et varsti vist
käes oht ja häda — viimne rist!

VII

Mis sest? Need õudused ta viisid
ekstaasi: sala joobus sest
ta hing. Me loomuse kapriisid
ei hooli järjekindlusest.
Aeg kaldus kolmekuningale.
Nüüd alles hiilgas noortel pale!
Oo, endeist rõõmleb see, kel pikk
ja kirkalt-lai näib tulevik!
Kuid endeid hindavad ka vanad:
veel läbi prilli, surma suus,
neil uudishimu ikka uus,
kes homme mulla alla manat;
ka raugale veel vilgub troost,
laps-lootus, sinu petteloost!

VIII

Tatjana tules vahapala
näib imeliselt muunduvat,
ning imesaatustele sala
ta mõlgutused suunduvad;
suur liud on täidet veega, selles
on sõrmuseid. Ta uudistelles
neist võtab ühe, uurib siis,
ja kõrvus kõlab muistne viis:
„Seal kõik on rikkad, kõigil hõbe
on labidaga kaevata;
kes kuuleb meid, see vaevata
saab ausse." Kuid vaid rasket tõbe
toob viisi aeglev, kurblik liug;
on hoopis soodsam kassi niug.

IX

Öö jäine; sinilaotus kiirleb;
et ühtki pilve kõrgel leit,
kus tähekoor nii vaikselt tiirleb ...
Tatjana, seljas kerge kleit,
nüüd õuel, meeles muinasreeglid,
seab hoolsalt poolkuu poole peeglit;
kuid sünges peeglis võbeleb
vaid kuu, mis nukralt hõbeleb ...
Oo, krudin ... rändur ... neiu neljub
ta poole kikivarbail, hell
kui flööt on toon ta sõnadel,
kust neitsilikku hardust heljub;
ta küsib: „Mis te nimi on?"
Too vaatab, vastab: „Agaton."

X

Tatjana, kuuldes amme juttu,
hing võlumise himust aet,
on sala käskind, saunas ruttu
laud olgu kahe tarvis kaet;
kuid äkki paelub hirm Tatjanat ...
Ka mind — kui mõtleb meel Svetlanat,
on hirm ka mul — siis jääbki nii,
et jutt meid nõiduma ei vii.
Tatjana võtab siidvöö lahti
ja varsti puhkab asemel.
Ta sängi kohal lehvib Lel[1].

[1] Lel — slaavlaste oletatav armastusjumal.

All padja neitsilikult vahti
peab peegel. Kõik on vait kui haud.
On sulgund neiu õrnad laud.

XI

Tatjana ööl näeb und, et ime,
kuis kõnnib väljal hangedes,
ning kogu välja katab pime,
morn nukrus taevast langedes,
ja keset hangi, näe, eks vooga
ja voola kohiseva hooga
must jõgi, veeretades vett,
mis pole jääga aheldet;
jääpank on kahel ridval sillaks
pand üle kobrutava vee —
nõrk, värisev ja ohtlik tee,
mis käija kergelt jõkke pillaks;
ning nähes laineid vahuseid
jääb hämmastuses seisma neid.

XII

Tatjana nuriseb — ei malda
end hoida vaos: ei ühtki näe,
kes aitaks jõuda teise kalda
ja sealtpoolt sirutaks tall' käe;
kuid äkki liigub hang — kes tahtis
sealt rünnata? Mis palg sealt vahtis?
Suur, sassis laanekaru lõust.
Tatjana karjub kõigest jõust,
loom möirgab, lume peidust poetab
end hiiglakäpp; neid nõksatab,
ent kuigi süda põksatab,
läeb üle — sünge karu toetab
ta kätt, tal käpp ei värele;
neid tõttab — loom ta järele.

XIII

Meel möllul, hing täis hirmukeerist,
ei lakka neiu ruttamast,
kuid karvakandjast kavalerist
ei pääse — see ei lahku tast,
vaid kõmbib mööda künkaid-kände;
ees mets, täis morne, kõrgeid mände,

mil liikumatu oksastik
täis helbeid, lai ja kuninglik;
ning läbistades kase latva
ja haava oksi, vaatleb maad
öö vilkuv tulemüriaad;
ei kuskil teed; all raskelt matva,
tolmpeene lume mättad, mäed;
vaid valget vaipa kõikjal näed.

XIV

Ta jookseb metsa täies valus,
kuid näeb — ta kannul mesikäpp;
kord roigas kaela ees, kord jalus,
kord kisub oks kui nõianäpp
kuldrõnga haprast kõrvalestast,
jalg lipsab kinga niiskund kestast,
mis lumme kinni jäänd, ning kätt
tal riivab raag, et kukub rätt,
kuid ta ei viivita: kui pilge
ta taga kuuldub ähkiv hääl!
Ta väriseval, tardund käel
ei kleidi serva tõsta ilge —
nii ligidal on kiskja samm;
ning äkki vaesel raugeb ramm.

XV

Ta vajub. Kohe kahmab karu
ta sülle — mühak metsavend!
Tatjana, arg, kui kaoks tal aru,
ei tõrgu ega kaitse end,
vaid talub tummalt õudse röövi;
too rühmab, kuni ees näeb löövi
kesk kinnituisand tihnikuid
ja valget lund ja kõrgeid puid;
ta aknast nagu valgust vilguks,
ja kärast, kiljeist rõkkab hütt.
„Siin," lausub murdjast-naistekütt,
„mul elab kaim, siin puhka pilguks!"
ning astub kotta täies hoos
ja lävele vaob rüpest noos.

XVI

Tatjana toibub — peal näeb katust,
kuid loom on läind — ta neelas laas;
sees nagu peetaks uhket matust,
seal kõlab, keerleb kann ja klaas.

Kuid ta ei jookse hirmul pakku,
vaid piilub vargsi ukseprakku,
ning näeb . . . ta näeb — tal kohkub hing:
ees lauas hirmutiste ring:
õel koerakoonuline sarvik,
julm, maotu kukepeaga sorts,
juhm kekats, laubal ülbe korts,
hull nõid, kel kitsehabe harvik;
seal näitab kääbust hämar urg,
seal teist, kes pooleks kass ja kurg.

XVII

Ning näe, seal ämblikud, näe, vähid
neil seljas . . . ning veel hirmsam näib
suur kolp, mis punarätti mähit
ja hanekaelal ringi käib,
ning näe, sääl tantsiv tuulik kehkleb
ja aina tiibadega vehkleb:
nii mürtsub, turtsub nõiut kamp —
naer, inimlaul ja hooste tramp!
Ent äkki hakkab veri keema
Tatjanal: hirmu, armu hoo
toob võõraist üks ja nimelt too,
kes me romaani keskseim teema —
Jevgeni juhib lõbustust
ja vahel vargsi vaatab ust.

XVIII

Ta annab märku — kõikjal sagin;
ta joob — täis joobnud hõikeid laud;
ta naerab — kõikjal naerulagin;
tal kortsub kulm — kõik vait kui haud;
ta on siin peremees, see selgub
sest ilmselt. Tanja kartus pelgub,
tal süda enam nii ei tao,
ta lükkab avaramaks prao . . .
Kuid äkki tuiskab iil ja nähvab
kõik tuled surnuks . . . Salk on tumm,
on hämmund võigas tondisumm;
Onegin tõuseb, vaade sähvab,
ta pilves palg on morn ja must.
Kõik tõusevad. Ta uurib ust.

XIX

Nüüd Tanjal hirm. Ta tahaks minna,
ta tahaks joosta — jalga lõi
tal kramp; ta viskleb siia-sinna,
ta karjuks meelsalt, kuid ei või;

Onegin tõukab ukse valla;
ning näe, kõik tondid pilla-palla
ta ees — mis jube põrguvirn,
mis pilkav naer, mis solvav hirn!
Ja kabjad, kihvad, pikad londid
ja iga krants ja iga klutt
ja keelekonts ja hännatutt
ja sarved, sõrmed, vurrud, kondid —
kõik näitavad ta poole, kõik,
ning „Minu! minu!" rõkkab hõik.

XX

„Ei, minu!" karmilt vastu kärkab
Jevgeni — järsku haihtub eest
õel tondisalk, ning neiu märkab
öö jäises hämaras vaid meest,
kes viib ta nurka, vaatab ringi
ja toob tall' istmeks lammund pingi,
kus asetseb ta, hell ja hea,
ning õlale tal vaotab pea.
Kuid äkki tuleb sisse Olga,
siis Lenski; läitub küünlavilk;
Onegin vehib käega, pilk
käib hurjalt üle sünge kolga,
ta kirub kurjalt tulijaid;
Tatjana hirmub, vaikib vaid.

XXI

Riid valjub, valjub. Äkki kahmab
Onegin tupest pika noa,
lööb Lenskit. Neiu süda jahmab,
julm, painav vari täidab toa,
onn kõigub . . . miski kiljub, kirgub . . .
Ja võpatav Tatjana virgub . . .
Näe, kamber ju täit koitu uut,
ja kirkalt õhkub aknaruut,
kus mängleb päeva ärkav hergus;
ja vaatab Olga ukse pealt,
põsk punetavam põhja aost
ning jalus pääsu lendlev kergus;
ta küsib, lävel seisatund:
„No, Tanja, kellest nägid und?"

XXII

Kuid see ei kuule, see ei räägi,
ta lamab voodis, raamat peos,
ja käänab lehti — muud ei näegi,
nii ülipõnev näib tall' teos.

Kes aimaks luulet selles teoses
või õilsaid mõtteid kaunis seoses,
sel oleks aimus üpris väär;
kuid ei Vergil[1], ei ka Molière,
ei Scott, ei Byron, ei Plotinos[2],
ka mitte naiste moežurnaal
nii polnud hinnas meie maal
siis kui Zadeka, suur Martinus[3],
too uneseletaja tark
ja kuulus ida patriarh.

XXIII

Ta töö, nii sügava ja ülla,
kord ostis Tanja odavalt,
kui rändav kaupmees sattus külla,
ning hinnata sai kaasa talt
veel kimbu muudki väärset lisa
(kuid enne oli võitlus visa):
„Malvina"[4] juba lagund koost,
paar vihku vanast õudusloost,
grammatika, kaks „Petriaadi"[5]
ja Marmonteli[6] — pool ta tööd,
Zadeka oli päevad-ööd
Tatjanal seltsiks. Vaevalt saadi
tal raamat käest — ka sängis tal
see öösel puhkas padja all.

XXIV

Ta ihkab ulmast tekkind võika
ja raske paine vähendust
ning uurib seika, otsib tõika,
mis seletaks ta tähendust,
ja sisukorras lähestikku
ta näebki tervet tähestikku:
aas, aru, haab ja hang ja iil,
kuusk, karu, maru, sild ja siil —

---

[1] Vergilius (70—19 e. m. a.) — rooma luuletaja, „Aeneise" autor.
[2] Plotinos (u. 205—270 m. a. j.) — kreeka filosoof.
[3] Martinus Zadeka — nimi, mille all anti välja unenägude seletajaid.
[4] „Malvina" — naiskirjanik Cottin'i romaan, mis tõlgiti vene keelde aastail 1816—1818.
[5] „Petriaad" — A. Gruzintsevi heroiline poeem 10 laulus.
[6] J. F. Marmontel (1723—1799) — suure populaarsusega prantsuse kirjanik; romaani „Velisarios" ja teiste teoste autor.

kuid ei, Zadekastki ei selgu
ta kurjaendeline ulm.
Tatjanal mornilt kortsub kulm,
ta põksuv süda on täis pelgu.
Teeb muret seletuste lünk,
ja mitu päeva on ta sünk.

XXV

Kuid peletades öösist norgu
ju jälle kerkib idas loit,
ning helkjail purpursõrmil orgu
toob Tanja nimepäeva koit.
Ju vara hommikul on maja
täis võõraid — kihin, kahin, kaja!
Tund-tunnilt saanel kasvab arv,
neist igal rahvast terve parv.
Tung, rüsin lävel, publik katsub,
kuis sisse saab; siin uksepauk,
seal naer ja lärm, seal koerahauk,
seal naised koos, kel suudlus matsub,
seal kraaplev jalg, seal tampiv samm,
seal kisav laps, seal karjuv amm.

XXVI

Näe, naise seltsis muu seas ilmus
ka Pustjakov, nii pikk kui paks;
siis Gvozdin, orja surmasilmus,
kuid ise väga jõukas saks;
Skotinineidki nähti, krapsi,
kuid halli paari, kaasas lapsi,
muist keskmises, muist beebieas;
frant Petuškov näis teiste seas,
ja ka mu onupoeg Bujanov,
peas nokkmüts, uljalt näitas end
(teil' teada vist see vahva vend),
ning erus riiginõunik Fljanov,
suur söömar, petis, lobamokk
ja riukamees, kel suu kui vokk.

XXVII

Siis Harlikov *monsieur* Triquet'ga,
kes oli kuulus naljamees,
Tambóvi alfa ja omeega,
peas punaparuk, prillid ees.
Tal oli taskus värss — Pariisi
galantne komme! —, mille viisi

meil lapski teab; ta tekst käib nii:
Réveillez-vous, belle endormie[1].
Kord kustki luitund almanahhist
tall' sattus kätte see kuplee,
kuid nupukas poeet Triquet
sorteeris värsid vanast praagist,
ning koht, mis kuuldus *„belle*[2] *Nina"*,
käis praegu: *„Belle Tatiana"*.

XXVIII

Siis ilmus naabruskonna sammas
(kuis küpsnud preilikeste leer
tast kihkus! kuidas igas mammas
käis võbin!) — roodu komandör . . .
Oi, uudist! kihas terve sülem:
Orkester tuleb! Polguülem
on saatnud. Tuju olnuks hall,
ent, rõõm ja õnn, nüüd tuleb ball!
Kõik preilid hüppasid. Kuid kästi
ju tulla lauda. Iga paar
käis käe alt kinni, noor kui vaar,
Tatjana ümber risti-rästi
kõik preilid, härrad teisel pool —
suur kohti otsiv rahvavool!

XXIX

Rist löödi ette. Kõik jääb vakka:
suu mugib toitu, silmad maas.
Vaid taldrikute lärm ei lakka
ja vastu klaasi kõlab klaas.
Kuid varsti kaovad jutul tõkked,
ja kõikjal jälle lärm ja rõkked.
Ei kuula keegi — naer ja kiun
ja kisa, vaidlus, sõitlus, siun.
Näe, uks lööb valla — Lenski tuli
Jevgeniga. „Oo õnn!" — nii hüüd
käib emandalt — „seal on nad nüüd!"
Suur ärevus kui kulutuli,
tung, klaasi-, tassi-, toolijaht,
ning naabriks püütakse noid kaht.

XXX

Nad pandi vastu Tanjat. Hirvest
ta oli hirmunum, ja palg
tal kahvatum kuu viimsest virvest,

[1] Ärgake, magav iludus (prantsuse k.).
[2] Ilus.

silm tuhmus, äkki vere valg
lõi näkku taas — mis hõõguv umbus,
mis kirg ta sees: hing lämbus, sumbus!
Tall' vaevalt kuuldus nende jutt
ja õnnitlus. Ju kippus nutt
tal kurku, juba peagu mattus
tal teadvus — kuid ta päästis karm,
julm pingutus ja tahte tarm.
Ta võitis enda: suhu sattus
paar sõna; vaevalt paindus keel,
kuid lauda jäi ta siiski veel.

XXXI

Traagihüsteerilise stseeni
ja heitund neiuga ei läind
just hästi — nad lõid vaost Jevgeni:
ta oli säärast küllalt näind.
Ju nähes hiiglapidu, ihus
ta hammast. Ent kui kirekihus
vaest Tanjat nägi, siis vast käis
kops üle maksa tal — nii täis
sai hing, et sünge veidrik vandus
veel kätte maksta, nii et näeb
narr Lenski, kes neist peale jääb.
Nüüd esialgu mõttes andus
ta võõraid karikeerima
ning ette triumfeerima.

XXXII

Oneginiga need ei piirdund,
kes nägid Tanja kohkumist,
kuid pirukale oli siirdund
neil meel ja mõte (kuigi vist
ta oli soolat pisut liiga)
ja veinikeldrist ilmus piiga
tsimljanskojega — paras sort,
kui lõpeb praad ja algab tort;
ta kannul rodu pikki klaase,
nii kitsaid kui su piht, Zizi,
mu südame kristall, kes nii
mus läitnud rütmikaid ekstaase,
oo purjupanija vestaal,
sa minu kirgede pokaal!

XXXIII

Ju plõksatavad niisked korgid
ja voolab vein — kuis kihab see.
Näe, kangest kuulsustungist torgit,
nüüd tõuseb tähtsana Triquet —
kupleega näib tal tõesti kiiret;
kõik ootavad, kõik vait kui hiired.
Tatjana ehmub; käes kuplee,
ta poole pöördub nüüd Triquet
ja laulab õudselt. Kõigist servist
käib plagin, hurmat igaüks;
Tatjanalt tänuks järgneb niks;
siis esimeseks neiu tervist
joob suur, kuid alanduv *monsieur*
ja kingib talle meistritöö.

XXXIV

Siis algab õnnitluste rahe;
Tatjana tänab. Eest ei poe
Jevgeni; pilk, mis algul jahe,
on äkki imeliselt soe:
ta näeb, kui nukker neiul pale,
kui norgund rüht. Tal hakkab hale;
ta kummardab küll vaikides,
kuid silm on hell, kui tärkaks ses
õrn hardus. Kas ta koketeeris
või aje oli tõega eht,
kas süda oli soojaks teht
või ainult soojust simuleeris,
kas tundel tuum või ainult lest,
kuid Tanja nukrus haihtus sest.

XXXV

Kõik kaovad mürinal salongi
ja selja taha tõukub tool;
kui mesilasi, võõrarongi
näeb uksest sööstvat värskund hool —
suur, segiv sumin, kahin, kohin;
neist mitmeil sõõrmeis küllund nohin.
Matroonidele meeldiv siht
on kamin. Noorim naissoo kiht
jääb nurka. Rohelisse lauda
on vahvad vanahärrad kist,
kus ootab *boston, l'hombre, whist*[1]:

[1] Vanaaegsed kaardimängud.

ei vao neil kolmel kuulsus hauda,
ent tüütumat ei tea mu riim;
neil loojaks spliin ja rahakiim.

XXXVI

Ju robbereid[1] on mängit seitse,
koht vahetet ju seitsmes kord,
taas algas mängu hõõg ja leitse.
Kuid nüüd on lõpuks tee käes kord.
Mull' meeldib eine, lõuna, teega
nii aega mõõta. Kergeks seega
saab töö, kui tundi näitab söök.
Maal isu — kindlaim kellalöök.
Siin klambreis tähendan: kui pudel
ja kork mul kordub iga viiv
ja peod mu eelistet motiiv,
on põhjus see, et minu mudel
on sinu jumalik maneer,
oo koolmatu idool[2] Homer!

XXXVII, XXXVIII, XXXIX

Kuid vaevalt teed on teenrid jagand
ja igal preilil käes on tass,
kui kuuldub saalist ukse tagant
fagott ja flööt ja kontrabass.
Ning kohe loobub teest täis rõõmu,
ei lõpetagi rummisõõmu,
vaid Olga ees kui tuulest kant
on Petuškov, provintsi frant[3];
ta õe viib Lenski, Harlikova,
kel aastad saladuses peet,
viib saali prantsuse poeet,
Bujanov kahmab Pustjakova,
teejoogil algab kestev paus
ja pidu hiilgab täies aus.

(Onegin maksab Lenskile, kes teda peo suhtes petnud, väites, et sellest võtvat osa ainult omaksed, sellega kätte, et paneb endale kinni kõik Olga tantsud ja pühendab kogu õhtu temale. Sellest solvub Tatjana ning veel enam Lenski, kes arvab, et Olga on temale truudust murdnud, ning otsustab asja lahendada duelliga. Ta saadab oma tuttava, läbipõlenud elumehe Zaretski sekundandina Onegini juurde. Õhtul enne duelli külastab ta Larineid, kellel pole asjast aimugi. Sealt kisub ta ennast lahti ja ruttab koju, kus valmistub kahevõitluse vastu ja kirjutab eleegia, millest lähemalt järgmises katkendis.)

---

[1] Robber — kaks järgemööda võidetud partiid kaardimängus.
[2] Idool — ebajumal, puuslik.
[3] Frant — moenarr, keigar.

La, sotto i giorni nubilosi e brevi,
Nasce una gente a cui'l morir non dole.
Petr.[1]

. . . . . .

XX

Ta kodus hajameelsel pilgul
seab püstoleid ja paneb taas
nad kasti; voodis küünlavilgul
ei võlu Schilleri ekstaas
ta meelt, vaid mujal tiibleb tunne,
ta kurblik süda ei jää unne,
peas mõtteid tiirlev, painav summ
ning Olga sõnamatu lumm.
Ta kätest vajub tuttav raamat,
ta võtab sule — kiirelt lööb
see liikuma, värss õhkub, köeb
ning jampsib armu põlist draamat.
Ta valjult loeb siis, innust keeb,
nii nagu purjus Delvig teeb.

XXI

Ta värsid on mu laekas säilind,
ja ma neid salajas ei pea:
„Kus jääd, kus jääd nüüd, hurm, mis häilind,
mis helkind üle kevadea?
Mis homse päeva peidus piidleb?
Pilk asjata ta hiilgust püüdleb:
öö süngelt katvaid loore koob.
Ent olgu: kõik, mis saatus toob,
on hea, — on hea, kui hukk mind halvab,
on hea, kui mööda vibub nool.
On õiglust täis see ülim hool,
see võim, mis und ja valvsust valvab.
Ma õnnistan teid, päev ja töö,
ma õnnistan teid, haud ja öö!

XXII

Taas võtab koit kui ennist tulla
ja valgus ärkab kirkas aos.
Kuid homme, homme ju all mulla

[1] Seal, kus päevad on pilvised ja lühikesed, sünnib rahvas, kellel ei ole valus surra. Petrarca (vt. märkus lk. 141) (itaalia k.).

ehk suigun kalmu vaikses paos,
mu nimi, kuulsus, lootust reetes,
kaob aeglases ja sünges Leetes[1],
mu hõõged viib ta jäine neel.
Ent ilu õis, kas meenub veel
sull' üksik urn? Kas pilku uhtes
veel nõrgub piisk? Kas mõtled siis:
vaid minu, minu pärast viis
ta häving elu nukras puhtes? . . .
Oo, leina mind, kui kõdun maas,
mu õnn ja arm, mu abikaas!"

XXIII

Nii kirjutas ta u d u s t, l o i d u
„romantikat" (see eufemism[2]
on moes, kuid, sõber, temast hoidu —
mis puutub siia romantism?
Ent mis meil sellest?) Lõpuks laskus
eel koidu pea ning raugeks raskus
meel moodsal sõnal „ideaal" —
hing hõljus une nõidusmaal;
kuid vaevalt paelus säratades
tal uni meelt, kui katkes pett —
ju kõmas sammest kabinet,
hääl kuuldus, Lenskit äratades:
„Aeg tõusta! Pange unel' piir!
Onegin ootab — meil on kiir."

XXIV

Kuid naaber eksis: veel ei virgund
Jevgeni. Kogu külanukk
ju helenes ning oli kirgund
ju koidutähte teatav kukk;
Onegin magas raskelt sängis.
Päev kerkis, kuldne valgus mängis,
ning helkjaid helbeid pildudes
tuisk tiirles, keerles põldudes,
kuid roidumus veel sulges lauge,
meel hurmus une kirjust keest.
Ent siis ta ärkas, akna eest
lõi kardinad ja märkas — kauge
ju aeg, ning tõesti, käes on hetk,
mil tuleb ette võtta retk.

[1] Unustusejõgi kreeka mütoloogias. Leetesse kaduma — unustusse vajuma.
[2] E u f e m i s m — millegi ebameeldiva või ebasobiva pehmendav, ilustav nimetus.

XXV

Ta tõmbab kella. Helin kajab —
ja tuppa lennates kui nool
toob teener kõik, mis härra vajab:
särk, öökuub, tuhvlid käes Guillot'l.
Onegin riietab end hooga.
Ta tahab sõita koos Guillot'ga
ja relvi tuua käsib tal.
Saan ammu ootel ukse all.
Veel hetk — kõik peal! Ju sõiduk sööstus,
ju liugleb. Varsti veskit näeb.
Sõit lõppes. Teenri kanda jääb
julm surmariist — Lepage'i tööstus.
Koos hobustega küüdimees
jääb seisma kahe tamme ees . . .

XXVI

Vladimiril' ju näis, kui veniks
ja veniks aeg. Toeks tammi veer,
ta ootas. Veskit uuris seniks
Zaretski, vilund insener.
Ta juurde vabandades astus
Jevgeni. „Aga," kõlas vastus,
„miks viibib veel te sekundant?"
Duelli klassik ja pedant
Zaretski armastas metoodi
ja pidas lugu reeglitest;
ta lubas tappa inimest,
kuid mitte juhmi pööbli moodi,
vaid nagu nõudis peenem toon
(see näib mul temas auväärt joon).

XXVII

„Mu sekundant? Kuid, palun," lausus
Jevgeni, „siin *monsieur* Guillot!
Te peate leppima — ta ausus
on täppetu — vast piisab too.
Ta küll ei näitle uhket saksa,
kuid aumeest põlata ei maksa."
Zaretski vaikis, jäiselt peen,
ja Lenskit kõnetas Jevgen':
„Kas teeme algust?" — „Teeme pääle,"
käis vastus. Tummalt, püstipäi
läks teele paar. M e a u m e e s jäi
Zaretskiga veel veskimäele,
kus väga tähtis vestlus käis.
Kaks vaenlast ootsid, süngust täis.

XXVIII

Kaks vaenlast! Ammuks nii neil uhke,
kuum veri keema mühises?
Vast äsja veetsid töö ja puhke
ja mõtte tunde ühises,
heas leppes veel — ent nüüd, kui julmas
ja mõistmatumas, õudses ulmas
on langend sõprus rusudeks:
nad külmalt valmistuvad seks,
et tappa teist — kaks põlist vaenlast...
Miks nad ei naera? Veretöö
ei teostund veel! Miks kätt ei löö,
et haarda rõõmsalt sõpra kaenlast?
Kuid siirust tapma reetvalt virk
on valehäbi — laastav mürk.

XXIX

Ju välkuvat näeb relvaraudu
ja võitlusvalmis seadub lukk;
ja tahulise toru kaudu
on laengud sees ja naksub kukk.
Täis püssirohu hahkjaid ivi
on juba pann. Veel tuluskivi
on üles tõmmat. Ju Guillot'l
kaob julgus — kiirustaval hool
ta kännu taha poetus ammu.
Kaks vaenlast heitsid pealisrüüd.
Zaretski täpselt mõõtes nüüd
veel hoolsalt käib kaks-neljat sammu.
Käes haljas relv nii sel kui sel,
ning nüüd võib alata duell.

XXX

„Nüüd ette!"
Nad ei sihi veelgi,
kuid vaikselt, liikumatu palg
ja kõnnak kindel nagu meelgi,
neil neli sammu astub jalg,
vaid neli — iga samm täis saatust.
Veel käies, pilgus ettevaatust,
Onegin tasa tõstab ju
ja suunab sihti relva suu.
Viis sammu veel — silm kitsaks praotet,
seab Lenski püstolit — ju näib
ta sihtivat — kui äkki käib

Jevgenilt pauk . . . Morn mäng on kaotet,
lõi tundi saatus, sünk ja neet,
ja relva pillab tumm poeet.

XXXI

Käe paneb rinnale ja vajub
siis vaikselt. Ainult surm, ei piin
näib pilgus, millest süngus hajub.
Nii särab päikse käes laviin —
mis kirgast kiirgust päev ei kalla,
kui rünk vaob veeru mööda alla!
Onegin tõttab, vaatab, võpp
lööb hinge: On's siis tõesti lõpp?
Ta hõikab noorukit . . . kuid hõikest
ei virgu laulik, tumm ja kurt:
õis enneaegu varrelt murt,
lill langes tormi järsust lõikest,
on vaibund leek, nii hoolsalt hoit —
ao tuules kustus ohvriloit!

XXXII

Ta lamab. Rahu hõljub huulil,
nii imelik, nii arusaav.
Rind lasti läbi tapval kuulil,
verd nõrgub väike aurav haav.
Ent ainsa hetke eest ta rinnus
veel tuksus süda õnnes, innus,
arm, vaen ja lootus loitsid sees,
ses mängles jõud ja veri kees.
Nüüd, nagu tühjund majas, asub
tas vaikus: kõik on öösse maet,
kõik luugid ees, kõik aknad kaet.
Tal kõledus nüüd kestvalt lasub.
Tas kadus perenaise hool:
ei hinge — kõik kes-teab kus pool!

XXXIII

On meeldiv puistata *bonmot*'sid[1],
et raev me vaenlast vallutab;
on meelsad tõrksa puupea poosid,
kes kurjalt sarvi kallutab,
end epigrammi peeglis vaatab
ja sarnasust täis häbi jaatab;

[1] *Bonmot* — vaimukus, vaimukas ütlus (prantsuse k.).

on meelsam, kui ei narr jää vait,
vaid möirgab: „Mind vist mõtleb mait!"
Veel meelsam teada: pea saab ausa,
hea haua vastik inimsaast,
kui tasa õilsast vahemaast
ta pihta sihtida; kuid lausa
ta külmaks teha — issand küll,
see oleks liig, siis kaoks idüll!

XXXIV

Ent kui te relvast langes noorelt
te sõber, kelle pilk või fraas
teid riivas tormilt — kas või toorelt —,
kui pea tal kuumaks küttis klaas,
või kui ta, ette lüües rinda,
teil' ise heitis näkku kinda
ja toimus hukkav kokkupõrk?
Mis tunne tärkab teis, kui mõrk
tal tarduv suu, kui surma sööda
tast teind te kuul — kui vaatab hukk
ta silmadest, ees huulil lukk
ja keha jäätub aegamööda,
ning kui ei tõrju teilt te süüd
ei ahastus, ei appihüüd?

XXXV

Peos tummalt hoiab relvapära
Jevgeni, piin ei lahku tast,
ta pilk ei pöördu Lenskist ära.
„No," leiab naaber, „surnuks last!"
Jah, surnuks! Jube hüüe lõikab
Jevgenil hinge, võppel hõikab
ta minnes mehi. Naaber jääb
veel külmund laiba juurde, säeb
ta hoolsalt saani — hirmsa aarde!
Ta hobud surnut haistavad,
nad korskavad, nad paistavad
kui hullund, lakk lööb lennul kaarde,
raudvaljail pritsleb valge vaht,
noolkiirelt sööstab metsik jaht.

XXXVI

Ehk haletseb te meel poeeti,
mu lugejad: täis lootust hing,
mis enne teostust hukka neeti,

veel vaevalt heidet lapsekirig —
ju närbund! Kus jäi püüde üllus,
kus meele õhkuv tarmuküllus,
kus mõtte hoog, kus kire uhk,
kus noore tunde purskav puhk?
Kus armu tormlev, tunglev uljus,
kus teadmuse ja hüve eod,
kus pahe vaen, kus julged teod,
kus aim, mis erksas hinges huljus,
kus ihk täis indu ebamaist,
kus luule püha, kuldav paist?

XXXVII

Vast säratanuks õnn ta radu
või kas või kuulsusoreool;
vast helisenuks aastasadu
ta viisi luuleline vool,
laul, haarav meelt veel lastelaste.
Vast ootas teda kõrge aste
maailma astmelisel teel.
Vast riisus haua ahne neel
meilt särava müsteeriumi,
ta murdund noorust mattes maa
viis kõik — ei iial kuulda saa
kõrv riime, rütme, kestvalt tummi,
ei hardust talle tasuks too
hümn tänumeelse inimsoo.

XXXVIII, XXXIX

Kuid kes see teab — ehk ootas teda
vaid tavaline elukäik.
Pea võtnuks õied pudeneda
ja süda olnuks tuim ja jäik.
Ta muusa-austus oleks lakand,
ta oleks naisemeheks hakand;
maal, sarved peas ja öökuub üll,
ta leidnuks õnne küll ja küll;
ta tundnuks elu — ka ta ängi,
sest varsti löönuks külge giht[1];
paks, nuumuv tõmpus ainus siht,
ta kiratsenuks, heitnuks sängi
ja surnuks, ümber lastevoor
ning arst ja naiste kiunuv koor.

[1] Giht — podagra, krooniline liigestehaigus.

XL

Kuid oli armetu või aulik
tal saatus ees — ta armu ask,
ta kirg on lõppend, lahkund laulik,
ta rinda tabas sõbra lask!
Seal küla ees, kus ihast täidet,
noor süda taotas ohvriläidet,
kaks mändi kasvab, juured koos;
nad peegelduvad oja voos,
kus täitmas helisevaid nõusid
käib lõikaja, kui lõõskab põud;
seal toibub vilus kündja jõud,
kui päev ja kuumus tippu tõusid,
ning varjus vaevalt nähtaval
on lihtne kalm seal puude all.

XLI

Ta ees (kui pilv toob kevadpiisku
ja võrsuv oras kosub neist)
kehv karjus punub kirjut viisku
ja laulab Volga kalureist;
noor kaunitar, kes linnast tüdis
ja ratsa tuiskab julges, südis
galopis, heites ohjad käest,
täis hoogu üle mättast, mäest,
ta ette jõudes hobust peatab
ja pöörab loori kübaralt
ning ohje hoides põgusalt
loeb, mida lihtne kiri teatab:
ta loeb, ning soojal hardusel
tal niiskub vaade, herk ja hell.
. . . . . .

Seitsmes peatükk

Sa kallis Vene tütar, Moskva,
kust sinu sarnast leida?
Dmitrijev.
Kuis mitte armastada kallist Moskvat?
Baratõnski.

I

Ju kevadpäike kaotas halla
ja lumedest saand veteuht
mäelt tulvas ojadena alla

ning uputati nurm ja luht.
Ilm, naerlev, õrn ja hommikune,
näeb aasta koitu läbi une;
täis kiirgust sinab taevakaar.
Veel hõre vaher, kask ja saar,
kuid hõrgult haljendab neil ude.
Ja vahaaita rehitset
uut mett, mis kogund mehitsed,
ja orgu katab kirjav kude,
käib karjakell ning kostab puul
öös ööbikute lummav luul.

II

Oo kevad, aeg täis armuiha,
kuis seekord kurb su tulek näis!
Mis tuksuvat, mis tuskjat kiha
on nüüd mu hing, mu veri täis!
Kuis jalutan ma metsapardal
nüüd rõõmul rusuval ja hardal!
Kui pehmelt kurb on maaeksiil
ja näkku lõõtsuv kevadiil!
Ons võõrdund süda hiilgepühist,
et kõik, mis erk ja särelev,
mis virgutav, mis värelev,
toob ainult tuska tuima, tühist,
hing raskelt hall kui udurünk,
ja kõik, ja kõik näib külm ja sünk?

III

Kas sellepärast meel ei hellu,
kui mühav loodus pidu peab
ja kõdund lehis ärkab ellu,
et süda kurba kaotust neab?
Kui näeme, kuidas aasta ringleb,
kas hing meil sellepärast süngleb,
et meenub närbund noorusmaa,
mis hauast ärgata ei saa?
Ei võlu hurm, mis virgel pidand
nii tihti meelt — kas vilgub sest
morn kuma muistsest kevadest,
ja võpatama sunnib südant
helk kaugest maast ja õnnest muust,
kiir õndsast ööst ja kirkast kuust? . . .

IV

Aeg käes: nüüd, õnnikud, kel aina
jäänd ideaaliks Epikuur[1],
te laisad, keda org ei paina,
kel Levšin[2] kindlaim tarkusjuur,
oo küla Priamoste[3] rida
ja daamid, kel nii sulav süda!
Nüüd kutsub mai teid maale taas,
taas lilled, tööd ja mets ja aas,
taas ööd, nii kiusav-kauniks loorit,
taas meeli võluv, hõngav põld...
Nüüd ruttu, ruttu välja tõld
ja teele raskelt koormat' voorid,
et umbusest sind, linnasaks,
viiks küüdimehe piitsaplaks.

V

Ka sina, lugeja, kes tantsus
ja lõbus veetnud talvekuud,
nüüd jäta linna elegantsus
ja otsi tõllast ümbrust muud;
kui järgid tujutsevat luulet,
jõe nimetuma kaldal kuuled
pea mühisevat tammehiit,
kus mu Jevgen', mu eremiit,
mu nukker erak elas talvel,
ta naabriks võluv inimtaim,
noor Tanja, kelle ihkav vaim
vaid aimles, ulmles unes, valvel;
Jevgeni enam seal ei näi...
Vaid sünge jälg tast järel' jäi.

VI

Seal piirab niitu pooles tiirus
mäeahel; looklev ojakäär
käib läbi salu, kuni kiirus
tal taltub jões. Ta kaldaäär
metsroose täis; ööd läbi virge,
noor ööbik hõiskab kevadkirge
ning allik voolab vulinal
ja kahe vana männi all

---

[1] Epikuros (u. 352—270 e. m. a.) — kreeka filosoof.
[2] V. A. Levšin (1746—1826) — paljude majandusalaste teoste autor. *(Puškini märkus.)*
[3] Priamos — Trooja kuningas Homerose eeposes „Ilias".

on plaat, mil kiri: „Rändur, peatu
siin surnu puhkeasemel!
Siin maeti aastal sel ja sel
Vladimir Lenski, noor ja veatu,
kes langes, hing täis vaprustuld.
Sull', laulik, olgu kerge muld!"

VII

Kus männioksad raskelt längus,
seal urni kohal, kastest märg,
ao tuuleõhu kerges mängus
kord vaikselt kiikus lihtne pärg.
Siin käisid ääres värske haua
kaks neidu õhtuti ja kaua
kuupaistel vilus tuulehoos
nad kaelastikku nutsid koos.
Kuid nüüd — on rohtund männi varjus
seal tee. On unund väike kink,
on kadund pärg. Koht puu all sünk;
seal laulab endiselt vaid karjus,
kurb hallpea, kaotand noorusjõu,
ja punub kehva jalanõu.
. . . . . .

Boriss Godunov[1]

(1825)

KREMLI KODA

(20. veebruaril 1598. aastal.)

Vürst Šuiski ja vürst Vorotõnski.

Vorotõnski[2]

Meid volitati Moskvas korda hoidma,
kuid näib, et pole, keda valvata:
linn jooksis tühjaks; patriarhi järel
läks kloostri poole kogu rahvas ka.
Mis arvad, kuidas lõpeb kogu lugu?

---

[1] Lühendatult.

[2] Vorotõnski, I. M. (surn. 1627) — bojaar tuntud suguvõsast, osastis-riigi vürstide järeltulija.

Šuiski[1]

Kuis lõpeb? Pole raske arvata:
veel veidi haliseb ja nutab rahvas,
Boriss veel veidi tõmbab nina krimpsu
nii nagu joodik enne viinapeekrit,
ja lõpuks on ta armulikult nõus
täis alandlikkust krooni vastu võtma.
Ning siis — ning siis ta valitseb meid nõnda
kui ennegi.

Vorotõnski

Kuid kuu on juba täis,
kui, sulgend enda ühes õega kloostri,
ta, näib, on loobund kõigest ilmalikust.
Ei patriarh, ei ka bojaarid Duumast
nõusolekut talt seni pole saand;
ei kuule ta ei pisarsilmis palveid,
ei anumist, ei kogu Moskva häält,
ei Suure Kogu manitsevaid sõnu.
Nad asjatult on anunud ta õde
Borissi õnnistada krooni kandma;
kurb nunn-tsaarinna kurdiks palvetele
ja kindlaks nagu temagi on jäänd:
Boriss vist ise teda mõjutas.
Kui aga riigihaldur päris tõesti
on riigivalitsemismurest tüdind
ja troonile ei soovi astuda?
Mis ütled sa?

Šuiski

Ma ütlen: ilmaaegu
on noore tsaaripoja veri vooland.
Dimitri oleks võinud elada.

Vorotõnski

Kui kole roim! Pea, kas siis tsaaripoja
on tõesti hukutand Boriss?

Šuiski

Kes siis veel?
Kes püüdis ära osta Tšeptšugovi?
Kes saatis Uglitšisse Bitjagovskid

[1] Šuiski, V. I. (1552—1612) — valitsevate vürstide järeltulija, juhtis Godunovile vaenulikku bojaarkonda; pärast Vale-Dimitri kukutamist tsaar; 1610. a. kukutati troonilt ja viidi vangina Poolasse, kus 1612. a. surigi.

Katšaloviga? Kohapeale siis
mind läkitati juurdlust toimetama —
ma leidsingi sealt värsked jäljed eest:
linn tervikuna oli näinud roima;
kõik linnarahvas tunnistas üksmeelselt;
üksainus minu sõna oleks võinud
siis mõrvasepitseja paljastada.

Vorotõnski

Kuid miks sa siis ei hävitanud teda?

Šuiski

Mind, tunnistan, siis segadusse viis
ta rahu, ootamatu häbematus.
Ta vaatas mulle silmi just kui süütu,
mind küsitles, mult päris peensusi,
ning tema ees ma kordasingi valet,
mis tema ise ette sosistas.

Vorotõnski

Must asi, vürst.

Šuiski

Mis võisin mina sinna?
Kõik Fjodorile teatada? Kuid tsaar
kaes kõike Godunovi silmadega
ja kuulas Godunovi kõrvadega.
Kui oleksin ma teda veenda saanud,
Boriss ta oleks kohe ümber veennud,
mind ennast aga oleks pandud vangi
ja ükskord nagu minu onugi
sealsamas vaikselt ära kägistatud.
Ei hoople ma: siis, kui on seda vaja,
mind tõesti ükski surm ei hirmuta;
ma pole argpüks, kuid ka mitte rumal
ning silmusesse muidu pead ei pista.

Vorotõnski

Kui kole roim! Kuid kuule, küllap mõrvar
süütunde sunnil hingepiinu tunneb:
on kindel — teda süütu lapse veri
aujärjele ei lase astuda.

Šuiski

Küll astub! nõnda arg Boriss ei ole!
Kui austav meile, kogu Venele!
Üks eilne ori, keegi tatarlane,

Maljuta[1] väimees, väimees timukale
ja ise hinge poolest päris timukas,
saab Monomahhi tsaarirüü ja krooni...

Vorotõnski

Jah, sugu on tal madal; meil on üllam.

Šuiski

Näiks nagu nii...

Vorotõnski

Sest Šuiski, Vorotõnski...
on ikkagi ju sünnilt vürstisoost.

Šuiski

Just nii, ning põlveneme Rjurikust.

Vorotõnski

Kuid kuule, vürst, ka meil ju oleks õigust
tsaar Fjodori aujärjele?

Šuiski

Jah, enam
kui Godunovil.

Vorotõnski

Päris tõsi!

Šuiski

Noh?
Kui kavaldamisest Boriss ei loobu,
eks hässitagem rahvast osavalt;
las jätavad nad maha Godunovi;
neil omi vürstegi on küllalt, neist
nad kelle tahes tsaariks valigu.

Vorotõnski

On meid, Varjaagi järglasi, ju palju,
kuid võistlus Godunoviga on raske:
ei enam rahvas näe, et põlveneme
ta sõjakate käskijate soost.
Valdkondi pole meil ju ammu enam,
käealustena tsaare ümmardame,
ent tema oskas hirmu kui ka armu
ja kuulsusega rahvast võluda.

[1] Maljuta-Skuratov, Maljuta (surn. 1572) — Ivan Groznõi lemmikopritšnik, kelle tütrega Boriss Godunov oli abielus.

Šuiski

(vaatab aknast välja)

Boriss on julge, see on kõik, kuid meie...
Näe, rahvas tuleb juba tagasi.
Nüüd ruttu, küsime, kas otsus tehtud.

PUNANE VÄLJAK

Rahvas

Üks

Ei võta kuulda! Ajas minema
bojaarid, piiskopid ja patriarhi.
Nad kummardasid asjatult ta ees;
aujärje hiilgus teda kohutab.

Teine

Mu jumal, kes meid hakkab valitsema?
Oo häda küll!

Kolmas

Sealt tuleb ülemdjakk,
et teatada, mis otsustanud Duuma.

Rahvas

Vait, jääge vait! seal räägib duumadjakk.
Tsss... kuulake!

Štšelkalov[1]

(Punaselt trepilt)

Nüüd Duumas tehti otsus,
et viimast korda proovime, kas kuuleb
me palvet valitseja leinav hing.
Taas homme vara pühim patriarh
peab Kremlis suure palveteenistuse
ning läheb, võttes kaasa pühad lipud,
Vladimiri ja Doni pühakujud,
ta järel vaimulikud ja bojaarid,
lihtaadlikud ja rahva volimehed
ning kogu Moskva õigeusklik rahvas;
tsaarinnat läheme kõik jälle paluma,
et halastaks ta orvu, Moskva, peale
ja õnnistaks Borissi krooni kandma.
Nüüd jumalaga, minge koju kõik
ja palvetage; jõudku taevani
me õigeusku rahva harras palve.

(Rahvas läheb laiali.)

[1] Štšelkalov, V. — ülemdjakk, juhtis Saadikuteprikaasi.

Rahvas

Üks

Nüüd läksid nad tsaarinna juurde kongi;
seal praegu on Boriss ja patriarh,
bojaare ka.

Teine

Mis kuulda?

Kolmas

Ikka veel
ta puikleb vastu. Lootusi on siiski.

Eit

(sülelapsega)

Kuss, ära nuta, kuss, või muidu kollid
su ära viivad! Ära nuta, kuss!

Üks

Kas kuidagi ei pääseks müüri taha?

Teine

Ei saa! Kus seda! Väljakulgi kitsas,
mis siis veel seal! Kae: kogu Moskva siin
on kuhjas koos. Näe, katused ja müürid,
kõik katedraali kellatorni korrad
ning kirikute kuplid, ristidki
on rahvahulgast kaetud.

Esimene

Tõesti tore!

Üks

Mis kära seal?

Teine

Mis kära see seal on?
Seal rahvas ulub; langeb nagu laineid
rea järel ridu . . . veel . . . ja veel . . . Noh, vend,
on meie kord; tee kähku! põlvitama!

Rahvas

(põlvili. Ulumine ja nutt)

Saa meie isaks, tule meile tsaariks!
me peale halasta!

Üks
(tasa)
Miks nutetakse?

Teine
Kust mina tean? Bojaarid seda teavad.
Mis meie nüüd.

Eit
(sülelapsega)
Noh, kui on tarvis nutta,
siis oled vait! Küll saad mult! Vaata — kollid!
Nutt lahti, poiss!
(Kukutab lapse maha. Laps piriseb.)
Noh, ometi!

Üks
Kõik nutmas.
Vend, nutkem ka.

Teine
Ma püüan, kuid ei saa.
. . . . . .

Esimene
Kes neist seal aru saab!

Rahvas
Ta võttis krooni! ta on tsaar! ta nõustus!
Boriss sai tsaariks! elagu Boriss!

KREMLI KODA
Boriss, patriarh, bojaarid

Boriss
Sa, isa patriarh, te kõik, bojaarid,
ei varja teie eest me oma hinge:
te nägite, et suure võimu ma
vaid alandlikult, kartes vastu võtan.
Kui raske mulle on mu kohustus!
Mu eel on olnud vägevad Joannid,
tsaar-ingel ise oli minu eel! . . .
Oo püha mees! mu kroonikandja isa!
truu sulaskonna nuttu taevast näe
ja sellele, kes oli sulle armas
ja keda siin nii väga ülendasid,
sa saada oma pühad õnnistused,

et kuulsuses ma rahvast juhiksin,
et õiglane kui sina oleksin.
Ning teie poolt, bojaarid, ootan tuge.
Mind teenige niisamuti kui teda,
kui teie vaeva mina jagasin
veel enne, kui mind rahva tahe valis.

Bojaarid

Ei murra meie oma antud vannet.

Boriss

Nüüd mingem palvetama haudadele,
kus hingamas on Vene valitsejad,
seejärel peole meie rahvas kõik,
kõik, ülikutest kuni sandini;
kõik tulgu sisse, kõik on teretulnud.

(Ära, tema järel bojaarid.)

Vorotõnski

(peatades Šuiskit)

Sa taipasid?

Šuiski

Mis?

Vorotõnski

Aga siin, vast eile.
Kas meeles?

Šuiski

Midagi ei mäleta.

Vorotõnski

Kui rahvas läks Devitšje väljakule,
sa rääkisid...

Šuiski

Ei sobi mäletada.
On mõistlik unustada mõnikord.
Kuid, muide, väljamõeldud valelooga
ma tahtsin tollal sind vaid proovida
ja teada saada sinu salamõtteid.
Kuid kuule — rahvas tsaari tervitab.
Mu eemalolek võib seal silma paista.
Ma lähen nüüd.

Vorotõnski

Õukondlik kavaldaja!

ÖÖ. MUNGAKONG TŠUDOVI KLOOSTRIS

(1603. aastal)

Isa Pimen ja Grigori (magab).

Pimen

(kirjutab ikoonilambi valgel).

Üksainus lugu, viimane, veel jäänud,
ja minu ajaraamat valmis on,
saab valmis töö, mis mina, patuori,
sain jumalalt. Sest ega muidu ta
mind pika aja tunnistajaks seadnud
ja kirja mulle kätte õpetand;
võib-olla mõni töökas munk kord leiab
mu hoolsa vaeva vilja nimetu;
ta süütab nagu mina oma lambi
ning, ajatolmu pühkind ürikutelt,
lood tõetruud ümber kirjutab, et teaksid
kõik õigeusuliste järelpõlved,
mis minevik on olnud kodumaal,
et tänaksid nad oma suuri tsaare
hea, kuulsuse ja nähtud vaeva eest
ning pattude ja kurja pärast härdalt
eestpalveid peaksid lunastaja ees.
Teistkordselt elan ma nüüd vanas eas,
mu minevik mul silmade eest möödub —
täis sündmusi, ta hiljuti vast tormas
ja lainetas kui meri-ookean.
Nüüd on ta jäänud sõnatuks ja vaikseks:
vaid vähe nägusid on meelde jäänud,
vaid vähe sõnu jõuab minuni,
muu aga jäljetult on kaotsi läinud...
Kuid päev on ligi, lambituli kustub —
üksainus lugu, viimane, veel jäänud...

(Kirjutab.)

Grigori

(ärkab).

Seesama uni jälle! kolmas kord
näen neetud und!... Ning lambivalgel ikka
rauk istub, kirjutab, ja uni silmi,
näib, pole sulgenud tal kogu öö.
Kuis meeldiv on ta ilme rahulik
siis, kui ta, vaimus minevikku vajund,
peab oma kroonikat; kui tihti tahtsin
ma teada saada, mis ta kirja paneb:
kas tatarlaste sünget valitsust,

või tsaar Joanni julmi hukkamisi,
või Novgorodi tormitsevat veetšet,
või esivanemate kuulsust? Aga —
ei kõrgelt laubalt ega silmavaatest
saa lugeda ta mõtteid varjatuid;
ta ikka sama alandlik ja ülev.
Nii ametites hallpeaks saanud djakkki
kaeb rahulikult süüdlasi ja süütuid,
ükskõikselt kuulates nii head kui kurja
ning tundmata nii haledust kui viha.

Pimen

Ju ärkvel, vend?

Grigori

Ma palun, õnnista
mind, auväärt isa.

Pimen

Õnnistagu issand
sind täna, alati ja igavesti.

Grigori

Sa kirjutasid järjest ega suikund,
ent minu rahu paharetlik unelm
lõi segi, ning mind kiusas vaenlane.
Ma nägin unes: mööda järsku treppi
ma tõusin torni; kõrgelt nägin all
just nagu sipelgate pesa Moskvat;
all väljaku peal kihas rahvahulk
ja näitas naerdes käega minu peale;
mul aga hakkas häbi, tundsin hirmu
ja, kukkudes kui kivi, virgusin...
Kolm korda nägin sedasama und.
Kas pole imelik?

Pimen

Noor veri mängleb;
sa vaigista end palve, paastuga,
siis ainuüksi kergeid nägemusi
näed unes sa. Ka minul tänini,
kui rammestab mind vastu tahtmist uni
ja vastu ööd ei loe ma pikka palvet,
ei ole uni patuta, ei vaikne —
näen unes ma kord pidu lärmakat,
kord sõjaleeri, vahel verist taplust,
neid noorusaja rõõme meeletuid!

Grigori

Kui lõbusasti möödus sinu noorus!
Sa sõja Kaasani all tegid kaasa,
koos Šuiskiga lõid Leedu vägesid,
sa nägid tsaar Joanni koja hiilgust!
Suur õnn! Ent mina juba noorest peast
käin, vaene munk, vaid mööda kloostrikonge!
Miks minagi ei tohiks sõdida,
ei tohiks pidutseda tsaari lauas?
Jääks aega, nagu sinul, vanas eas
end tühitööst, maailmast lahti öelda
ja mungaseisusesse astuda,
et sulgeda end rahulikku kloostri.

Pimen

Vend, ära kurda, et nii varakult
sa jätsid maha patuse maailma,
et kõigekõrgem vähe kiusatusi
su eluteele saatis. Usu mind:
meid kaugelt veetleb kuulsus, tore elu
ja kaval naisterahva armastus.
Ma olen kaua eland, palju nautind,
kuid ainult sellest ajast tunnen õndsust,
kui issand kloostrisse mind juhatas.
Poeg, mõtle vägevatest kuningatest.
Kes kõrgem neist? Vaid jumal. Nende vastu
kes julgeb tõusta? Keegi. Ning, kui tihti
kuldkroon on neile saanud raskeks koormaks:
see vahetati mungamütsiga.
Me tsaar Joanngi otsis rahu selles,
et munga eluviisi jäljendas.
Ta koda, uhkeist lemmikutest kihav,
sai uue, kloostri ilme endale:
opritšnikud, karvkuues, mungamütsis,
seal olid kuulekateks munkadeks,
tsaar aga — hardalt palvetavaks abtiks.
Ma nägin siin — vaat sellessamas kongis
(siin paljuvaevatud Kirill siis elas,
mees vaga. Mindki oli jumal siis
ju lasknud mõista, et maailma mõnud
on tühised), ma nägin tsaari siin
nii väsinuna vihast, hukkamistest.
Ta istus meie keskel, vaikne, mõtlik;
ta ees me seisime kõik liikumatult
ning tasa meiega ta kõneles.
Ta ütles abtile ja vendadele:
„Mu isad, tuleb ihaldatud päev,
ma astun teie ette, päästmist ihkav.

Sa, Nikodim, sa, Sergi, sa, Kirill,
ja teie kõik — mult võtke vastu tõotus:
ma, roimar nurjatu, te juurde tulen
ja annan range mungatõotuse,
su jalge ette, püha isa, heites."
Nii rääkis isevalitseja tsaar
ja magusasti voolas tema kõne.
Ta nuttis. Pisarais me palusime,
et saadaks issand armastust ja rahu
ta vaevatud ja mässavasse hinge.
Ning tema poeg, tsaar Fjodor? Troonil olles
ta ihkas taga rahulikku elu,
mis osaks vaikivale mungale.
Ta muutis tsaarikoja palvemajaks;
seal rasked riigivalitseja mured
ei häirinud ta püha hinge. Armas
ta vaga elu jumalale oli
ja Vene tema ajal kindlas rahus
taas tröösti leidis — ning ta surmatunnil
suur ennenägemata ime sündis:
ta voodi juurde — tsaar vaid seda nägi —
mees ilmus, ebaharilikult hele,
ning hakkas teda kõnetama Fjodor
ja nimetama suureks patriarhiks;
hirm haaras kõiki, kes ta ümber seisid,
nad mõistsid, et on tulnud taevasaadik,
sest et seal hoones tsaari palge ees
tol ajal püha patriarhi polnud.
Siis aga, kui ta oli hinge heitnud,
toad täitusid kõik kaunist pühast lõhnast,
ta pale hiilgama lõi nagu päike —
ei enam sellist tsaari meie näe.
Oh hirmsat, ennenägemata häda!
Meid nuhtleb jumal suure patu pärast,
et oma valitsejaks tsaaritapja
me panime.

Grigori

Ju ammu, auväärt isa,
ma tahtsin küsida sult, kuidas surma
sai tsaaripoeg Dimitri; sina tollal
vist olid Uglitšis.

Pimen

Oo, see on meeles!
Nii tahtis jumal, et ma kurja tegu
ja verepattu näeksin. Uglitšisse
mind läkitati mingil ülesandel.

Ma tulin öösel. Hommikpalve-tunnil
ma äkki kuulen: kõlab hädakell,
suur kära. Joostakse tsaarinna hoovi.
Ka mina sinna. Koos seal kogu linn.
Näen: hoovis lamab tapetud tsareevitš,
tsaarinna-ema meelemärkuseta;
sealsamas nutab meeleheitel amm;
seal raevund rahvas tirib, lohistades
maad mööda äraandjat — lapsehoidjat...
Siis ilmub äkki tige, viha tõttu
näost kahvatanud juudas Bitjagovski.
„Seal ongi roimar!" kostis kõigi hüüd,
ning teda enam polnud. Rahvas siis
läks püüdma kolme ärajooksnud tapjat;
nad olid peidus, võeti aga kinni
ja toodi lapse sooja laiba ette;
ning ime — surnu hakkas värisema.
Hõik kostis rahvalt: „Tunnistage üles!"
Ning hirmust kirve ees nad tunnistasid
ja nimetasid siis Borissi nime.

Grigori

Kui vana oli tapetud tsareevitš?

Pimen

Nii aastat seitse; nüüd ta oleks olnud —
(sest kümme aastat möödas ju... ei, rohkem:
kaksteist) — ta oleks sinuealine
ja oleks valitsenud; jumal määras,
et teisiti see pidi olema.
See nukker lugu saabki lõpulooks
mu kroonikas; ma pärast seda vähe
maailma asju tunnen. Vend Grigori,
su vaimu arendand on kirjaoskus,
ma annan sulle üle oma töö.
Neil tundidel, mis jäävad sulle vabaks,
sa tõetruult, lihtsal viisil kirjelda
neid asju, mille tunnistajaks oled,
nii sõda, rahu, riigivalitsemist,
me pühakute imetegusid
ja ennustusi kui ka taevamärke.
Mul aga aeg on käes, aeg puhata
ja kustutada lamp... Kuid kellahelin
ju teatab palvest... Issand, õnnista
sa oma sulaseid!... Mu kepp, Grigori.

(Ära.)

Grigori

Boriss, Boriss! Su ees kõik väriseṿad,
ei julge keegi meelde tuletada
su kuuldes lapse saatust õnnetut —
siin aga erak oma mungakongis
su peale hirmsat kaebust kirjutab:
ning sa ei pääse ilmalikust kohtust
nii nagu jumalagi kohtu eest.

PATRIARHI KODA

Patriarh, *Tšudovi kloostri* abt.

Patriarh

Ning ta jooksis ära, isa abt?

Abt

Jooksis ära, püha isand. Juba kolm päeva tagasi.

Patriarh

Oo kelmi nurjatut! Mis suguvõsast ta on pärit?

Abt

Otrepjevite, Galitši bojaaripoegade suguvõsast. Noorena pühitseti ta mungaks, teadmata kus; elas Suzdalis, Jefimi kloostris; läks sealt minema, kolas ringi mitmes kloostris, tuli viimaks minu Tšudovi vendade sekka, mina aga, nähes, et ta on veel noor ja rumal, andsin ta isa Pimeni, tasase ja alandliku vanakese käe alla; ning ta oli kirjaoskuses kaunis tugev, luges meie kroonikaid, koostas kanoone pühakuile; kuid küllap kirjaoskus polnud talle mitte issanda jumala poolt antud . . .

Patriarh

Oh neid kirjamehi; mis ta veel välja mõtles! „Saan Moskva tsaariks"! Oh teda, saatana astjat! Kuid, muide, pole mõtet sellest tsaarile ette kanda; milleks isakest-tsaari tülitada. Aitab, kui teatada põgenemisest djakk Smirnovile või djakk Jefimjevile. Niisugune ketserlus! „Saan Moskva tsaariks"! . . . Kinni püüda, kinni püüda vaenlase sulane ja saata ta Solovetski kloostrisse igavesele patukahetsemisele. See on ju ketserlus, isa abt.

Abt

Ketserlus, püha isand, sulaselge ketserlus.

TSAARI KODA

Kaks laudnikku.

Esimene

Kus viibib tsaar?

Teine

Koos mingi nõiaga
ta pühkeruumi end lukustas.

Esimene

Nii, seal on tema lemmikseltskond: nõiad,
käetargad, tulevikukuulutajad.
Vaid tulevikku küsitleb kui piiga.
Mis üle aga, teada tahaksin.

Teine

Ta tulebki. Vast tahad küsida?

Esimene

Kui morn ta on!

(Mõlemad ära.)

Tsaar

(sisse)

Ma jõudsin võimu tippu.
Ju kuues aasta valitsen ma rahus.
Kuid minu hinges puudub õnn. Eks nõnda
me noores põlves vaevle armupiinas,
kuid vaevalt ühe hetke kestnud võit
on rahuldanud meie armunälja,
kui jahtunult meil igav juba hakkab.
Mind nõia jutu järgi ootavat
pikk elu, rahulikud võimupäevad —
ei võim, ei elu mind ei rõõmusta;
ma aiman ette taevakõue, häda.
Mul pole õnne. Lootsin rahvale
ma kuulsuses ja küllas rahu anda,
talt heldusega leida armastust,
kuid jätsin maha tühja hoolitsuse:
ei salli rahvas võimu, mis veel elab,
ta oskab armastada ainult surnuid.
Meel segi meil, kui rahvá rahutus
või äge kisa meie südant vaevab!
Nii tahtis jumal — tuli meile nälg
ja rahvas ulus, piinade käes surres;
ma salved neile avasin, kuldraha
ma neile puistasin, tööd neile leidsin —
nad aga raevus needsid minu nime!
Neil majad tulekahjus hävisid,
ma ehitasin neile uued hooned —
nad tulekahju mulle ette heitsid!
Nii rahvas vaeb, talt otsi's armastust!
Ma lootsin leida rõõmu perekonnast

ja näha tütre õnne abielus —
ta peiu tormina viib ära surm . . .
Ning siingi kuulujutu tige kõmu
peab tütre lesepõlves süüdlaseks
mind, ikka mind, ta isa õnnetut! . . .
Kes surekski, ma kõigi salatapja:
on minu süü, et Fjodor suri vara,
mu oma õe, tsaarinna, vaga nunna,
ma mürgitasin . . . kõik on minu süü!
Oh, tunnen: ükski asi meid ei saa
maapealses hädaorus rahustada,
ei miski, miski, kui vaid ainult süda.
Kui see on puhas, pühitseb ta võitu
nii kurjuse kui musta laimu üle,
kuid kui ta peale ainukene plekk,
üksainuke on kogemata sattund,
siis tuleb häda! Justkui katku käes
hing põleb ära, süda täitub mürgist,
kui vasar etteheide kõrvus taob,
käib ringi pea ja iiveldama ajab
ning lapsed verised on silme ees . . .
Siis põgeneks, kuid pole, kuhu . . . hirmus!
Jah, vilets see, kel süda pole puhas.

KÕRTS LEEDU PIIRIL

Missail *ja* Varlaam, *mungad-hulkurid;* Grigori Otrepjev, *ilmalikuna;* perenaine.

Perenaine
Millega teid kostitada, aulikud vanakesed?

Varlaam
Mis jumal annab, perenaisuke. On ehk viina?

Perenaine
Kuis siis ei ole, isakesed, kohe toon.
(Ära.)

Missail
Mis sa's norgu jäid, seltsimees? Olemegi Leedu piiril, milleni sa nii väga jõuda tahtsid.

Grigori
Kuni ma Leedus ei ole, rahu ei saa.

Varlaam
Miks sulle see Leedu nii armsaks on saanud! Näe meie, isa Missail ja mina patune, nii kui kloostrist jalga lasksime, siis millegi

peale enam ei mõtle. Kas Leedu või Vene, pasun või kandlekene: meil on üks piin — olgu vaid viin ... näe, ongi ta siin! ...

Missail

Riimis öeldud, isa Varlaam.

Perenaine

(sisse)

Siin on teile, isakesed. Jooge terviseks.

Missail

Aitäh, kullake! Jumal õnnistagu sind.

(Mungad joovad. Varlaam alustab laulu.)

„Ükskord oli selles Kaasani linnas ..."

Varlaam

(Grigorile)

Miks sa siis kaasa ei laula?

Grigori

Ei taha.

Missail

Vabale voli ...

Varlaam

Ja joobnule paradiis, isa Missail! Joogem siis sõõmu perenaise rõõmuks ... Kuid, isa Missail, kui ma pean joomatralli, siis kaineid ei salli; üks asi on pitsi pistmine, teine — nina tõstmine; tahad elada meie moodi, tere tulemast; kui ei, siis kasi minema, kao silmist: laadaveiderdajast pole papile seltsimeest.

Grigori

Joo nagu karu, kuid ise pea aru, isa Varlaam. Näed, ka mina oskan mõnikord riimis kõnelda.

Varlaam

Aga mis aru mul pidada on?

Missail

Jäta ta rahule, isa Varlaam.

Varlaam

Mis paastuja ta niisugune on? Ise määris enda meile seltsimeheks kaela, teadmata kes, teadmata kust — ja nüüd ajab veel nina püsti; võib-olla on mära nuusutanud ...

(Joob ja laulab)

„Astus mungaks kloostri noormees."

Grigori
(perenaisele)

Kuhu see tee viib?

Perenaine

Leetu, heategija, Lujovi mägede juurde.

Grigori

On siit Lujovi mägedeni pikk tee?

Perenaine

Ei ole, õhtuks võiks sinna jõuda, kui poleks tsaari tõkkeposte ja piirivalvureid.

Grigori

Kuidas, tõkkepostid! Mida see tähendab?

Perenaine

Keegi on Moskvast põgenenud ning on kästud kõiki kinni pidada ja läbi uurida.

Grigori
(endamisi)

Säh sulle, vanaema, jüripäeva!

Varlaam

Hei, seltsimees! sa oled ju perenaise juurde asunud. Tähendab, pole vaja sulle napsi, on vaja tütarlapsi. Asi, vennas, mis asi! igaühel omad kombed. Meil aga, isa Missailil ja mul, on üks mureke: joome põhjani, klaasi kummutame ja vastu põhja põmmutame.

Missail

Riimis öeldud, isa Varlaam . . .

Grigori

Keda neil siis vaja on? Kes on Moskvast põgenenud?

Perenaine

Issand teda teab, petis või röövel — nüüd aga pole siin ka korralikkudel inimestel asu — mis aga sellest välja tuleb? Mitte midagi, tontigi nad kinni ei püüa: justkui Leetu teist teed polegi kui maantee! Vaat kas või siitsamast kääna vasakule ja mine läbi männiku kabelini, selleni, mis Tšekanski oja juures ja siis otse üle raba Hlopinosse ning sealt Zahharjevosse, siis aga juhatab iga poisike Lujovi mägedeni. Neist piirivalvuritest niipalju tulu ongi vaid, et pinnivad teekäijaid ja koorivad meid vaeseid. *(On kuulda kära.)* Mis seal veel on? Ah, seal nad, neetud, on! Teevad valvekäiku.

Grigori

Perenaine, kas ei leidu majas mõnd teist nurka?

Perenaine

Ei ole, kullake. Oleksin heameelega isegi peitu läinud. See on vaid jutt, et on valvekäigul: anna aga neile viina ja leiba ja ei tea mida — et nad kärvaksid, nurjatud! et nad . . .

Sisse astuvad piirivalvurid.

Piirivalvur

Tere, perenaine.

Perenaine

Tere tulemast, kallid külalised, olge lahked.

Üks piirivalvur

(teisele)

Ehee! siin on ju jooming käimas; on, millest kasu lõigata. *(Munkadele.)* Mis mehed te olete?

Varlaam

Oleme jumala vanakesed, alandlikud mungad, käime asulaid pidi ja korjame kristlikku armuandi kloostrile.

Piirivalvur

(Grigorile)

Ja sina?

Missail

Meie seltsimees . . .

Grigori

Ilmalik alevist; saatsin vanakesed piirini; siit lähen tagasi.

Missail

Sa oled siis ümber mõtelnud . . .

Grigori

(tasa)

Ole vait.

Piirivalvur

Perenaine, too õige veel viina, me siin veidi joome ja ajame juttu vanakestega.

Teine piirivalvur

(tasa)

Poiss on, paistab, paljas; temalt pole midagi võtta; vanakesed selle eest . . .

Esimene

Ole vait, asume kohe nende kallale. — Mis on, isakesed? Kuidas asjad lähevad?

Varlaam

Halvasti, poju, halvasti! Kristlased on nüüd kitsiks läinud; raha armastavad, raha peidavad. Jumalale annavad vähe. Suurde pattu on maailma rahvad langenud. Kõik on hakanud kaubitsema, mammonat teenima, mõtlevad maapealse rikkuse, mitte hinge päästmise peale. Käid, käid, palud, palud, mõnikord ei palu kolme päevaga kolme krossigi. Niisugune patt kohe! Läheb mööda nädal, teine — viskad pilgu kukrusse, selles aga on nii vähe, et häbi on ennast kloostris näidata. Mis teha? Kurvastusest jood sellegi maha. Häda ja muud midagi. — Oh, paha on, küllap on tulnud meie viimsed päevad . . .

Perenaine

(nutab)

Issand halasta ja päästa!

(Varlaami kõne ajal silmitseb esimene piirivalvur teraselt Missaili.)

Esimene piirivalvur

Aljohha, on sul tsaari käsk kaasas?

Teine

On.

Esimene

Anna õige siia.

Missail

Mis sa mind nii teraselt vahid?

Esimene piirivalvur

Aga vaat mis: Moskvast on põgenenud keegi kuri ketser, Griška Otrepjev. Oled sa sellest kuulnud?

Missail

Ei ole.

Piirivalvur

Ei ole? Hea küll. Tsaar aga käskis selle jooksiku ketseri kinni püüda ja puua. Tead sa seda?

Missail

Ei tea.

Piirivalvur

(Varlaamile)

Kas sa lugeda oskad?

Varlaam

Noorest peast oskasin, nüüd olen unustanud.

Piirivalvur

(Missailile)

Ja sina?

Missail

Pole issand tarkust andnud.

Piirivalvur

Siin on sulle siis tsaari käsk.

Missail

Milleks mul teda vaja?

Piirivalvur

Mulle näib, et see jooksik ketser, petis ja kelm oled sina.

Missail

Mina? Ole armuline! Mine ikka!

Piirivalvur

Oota! Hoia ust! Vaatame kohe järele.

Perenaine

Oh neid nurjatuid piinajaid! Vanakestki ei jäeta rahule!

Piirivalvur

Kes on siin kirjaoskaja?

Grigori

(astub ettepoole)

Mina olen.

Piirivalvur

Säh sulle! Kellelt sa siis õppisid?

Grigori

Meie kirikumehelt.

Piirivalvur

(annab talle käskkirja)

Loe siis valjusti.

Grigori

(loeb)

„Tšudovi kloostri kõlvatu munk Grigori, Otrepjevite suguvõsast, langes ketserlusse ja julges saatana õpetusel ässitada

pühasid vendi igasuguste patuste ahvatluste ja seadusevastaste kõnedega. Järelepärimisel selgus, et see nurjatu Griška on põgenenud Leedu piirile . . ."

Piirivalvur

(Missailile)

Kuidas siis mitte sina?

Grigori

„Ning tsaar käskis tema kinni püüda . . ."

Piirivalvur

Ja üles puua.

Grigori

Siin pole öeldud „üles puua".

Piirivalvur

Valetad: iga sõna ritta ei panda. Loe: kinni püüda ja üles puua.

Grigori

„Ja üles puua. Vana on aga see petis Griška . . . *(vaadates Varlaamile)* üle viiekümne aasta. Ning ta on keskmist kasvu, palja otsaesisega, halli habemega, suure vatsaga . . ."

(Kõik vaatavad Varlaamile.)

Esimene piirivalvur

Poisid! Siin on Griška! pidage, siduge ta kinni! Vaat kus poleks mõttessegi tulnud.

Varlaam

(paberit enda kätte haarates)

Jätke rahule, koerapojad, mis Griška ma olen? Kuidas! viiskümmend aastat, halli habemega, suure vatsaga! Ei, vennas, oled noor alles, et minu kulul nalja teha. Ma pole ammugi lugenud ja saan sellega halvasti hakkama, nüüd aga saan, kui asi silmuseni läheb. *(Loeb veerides.)* „Va-na on aga ta . . . kaks-küm-mend . . ." Mis, vennas? Kus on siin viiskümmend? Näed — kakskümmend.

Teine piirivalvur

Jah, tuleb meelde, kakskümmend. Nii öeldi meilegi.

Esimene piirivalvur

(Grigorile)

Sa, vennas, oled, nagu näha, naljahammas.

(Lugemise ajal seisab Grigori, silmad maas ja käsi põues.)

Varlaam

(jätkab)

„Ning ta on väikest kasvu, rind on lai, üks käsi teisest lühem, silmad on sinised, juuksed punased, põsel on tüügas, otsaesisel teine." Kas see pole, sõber, viimaks sina?

(Grigori võtab äkki välja pistoda; kõik astuvad ta ees laiali; ta hüppab akna kaudu välja.)

Piirivalvurid

Võtke kinni! võtke kinni!

(Kõik jooksevad läbisegamini.)

MOSKVA. ŠUISKI MAJA

Šuiski, *hulk külalisi. Õhtusöök.*

Šuiski

Veel viina

(Tõuseb püsti, tema järel kõik teised.)

Niisiis, kallid külalised,
veel viimne kann! Loe lõpupalvet, poisu.

Poiss

Oo taevakuningas, sa, igavene,
kes igas paigas oled, võta kuulda
su sulaseid: me palvetame oma,
su enda seatud vaga valitseja
ja kogu ristirahva tsaari eest.
Sa kaitse teda kodus, võitlusväljal,
teekondadel ja öises puhkekohas
ning lase teda võita vaenlasi,
et merest mereni ta oleks kuulus;
tee, et ta pere õitseks tervises,
et selle kallid võsud ulatuksid
maailma üle, et ta meie vastu
nii nagu seni oleks armuline,
heatahtlik kui ka pika meelega;
ta targa aru kuivamatud lätted
me peale oma rikkust valagu;
seks tsaaripeekrit tõstes, härda palve
su ette toome, taevakuningas.

Šuiski

(joob)

Ta elagu, suur tsaar, ta elagu!
Nüüd jumalaga, kallid külalised.
Suur tänu, et te minu leiba-soola
ei põlanud. Head aega, vaikset und.

Külalised *lahkuvad,* Šuiski *saadab neid ukseni.*

Puškin

Kobisid viimaks ometi minema. Noh, vürst Vassili Ivanovitš, ma arvasin juba, et meie ei saagi juttu vesta.

Šuiski

(teenritele)

Mis te vahite, suu ammuli? Muud teil pole teha, kui isandaid salaja pealt kuulata. Koristage laud ja kasige minema. — Mis on, Afanassi Mihhailovitš?

Puškin

Päris imeasjad.
Gavrila Puškin, minu vennapoeg,
käskjala Krakovist mu poole saatis.

Šuiski

Noh?

Puškin

Imelikku uudist teatab kiri.
Joanni poeg . . . oot-oot.

(Läheb ukseni ja vaatab välja.)

Noor tsaarivõsu,
kes tapeti Borissi sepitsusel . . .

Šuiski

Kuid see ju pole uudis.

Puškin

Oota nüüd:
Dimitri elab.

Šuiski

Noo! see on vast jutt!
Tsareevitš elab! tõesti imelugu.
Ja see on kõik?

Puškin

Sa kuula lõpuni.
Kes ongi ta, kas päästetud tsareevitš
või mõni tema kuju võtnud vaim,
või julge petis, valenimekandja, —
Dimitri on seal nähtavale tulnud.

Šuiski

See pole võimalik!

Puškin

Kuid Puškin ise
on näinud teda, kui ta tuli lossi
ja läbi leedulaste rivi otse
läks sisse, külastama kuningat.

Šuiski

Kes on ta siis? Kust ilmus ta?

Puškin

Ei teata.
On teada vaid, et oli teenriks ta
pan Wišniowiecki juures, et ta haigevoodis
kõik rääkis ära pihiisale,
et uhke pan, saand saladuse teada,
ta terveks põetas, tõstis jalule
ning viis seejärel Sigismundi juurde.

Šuiski

Mis sellest poisist räägitakse siis?

Puškin

Tark olevat ta, lahke, osav, meeldiv.
On Moskva pagulased võlunud.
Ka katoliku papid on ta poolt
ning kuningaski on ta vastu lahke
ja, räägitakse, lubas toetada.

Šuiski

See, vennas, kõik on sihukene jamps,
et pea võib hakata tast ringi käima.
Ei ole mingit kahtlust: see on petis.
Kuid, tunnistan, oht pole väikene.
Suur, tähtis sõnum! Ning kui rahvas sellest
saab teada, siis suur äike pääseb valla.

Puškin

Niisugune, et tsaar Borissil vaevalt
kroon targas peas võib jääda püsima.
Ning paras talle! Valitseb ju meid
ta nagu tsaar Joanngi. (Seda nime
ei sobiks suhu võtta vastu ööd.)
Mis kasu sest, et avalikult nüüd
ei hukata, et me nüüd vaia otsas
ei laula kiidulaule Jeesusele,
et meid ei põletata väljakuil
ja tsaari sau ei riisu kokku süsi?
Kas on me vaene elu kuigi kindel?

Meid igal ajal ootab tsaari põlu,
türm, Siber, mungamüts või ahelad,
seal kolkas aga — näljasurm või silmus.
Kus on suursugusemad meie seast,
kus vürstid Sitskid, kus on Šestunovid,
kus on Romanovid, me riigi lootus?
Sundasumisel piinatud või vanglas.
Aeg tuleb — sullegi saab sama osaks.
Meid omas kodus nagu Leedu väed
on sisse piirand truudusetud orjad,
vaid keelekandjad, valmis müüma meid,
jõuk valitsuse palgalisi — kelme.
Me oleneme esimesest matsist,
kes meie käest peab saama nuhelda.
Näe, jüripäeva[1] võttis ära muuta.
Meil pole võimu oma mõisates.
Ei tohi laiska ära ajada,
vaid toida teda; ära meelita
head töömeest üle: satud kohtu alla.
Kas oli kas või tsaar Joanni ajal
seesugust jõledust? On's rahval kergem?
Sa küsi talt. Las endist jüripäeva
vaid lubab neile vale-tsaaripoeg,
siis läheb lahti nali.

Šuiski

Õigus, Puškin.
Kuid võta kuulda — kõigest sellest loost
vait olgem, kuni tuleb aeg.

Puškin

Noo ikka —
tea, kuid pea suud. Sa oled üpris mõistlik,
mees, kellega on meeldiv vestelda;
ma sulle ütlemata ei saa jätta,
kui mingi asi mulle muret teeb.
Su mõdu, sametpehme õlle tõttu
on pealegi mu keelepaelad lahti...
Head aega, vürst.

Šuiski

Head aega, vend, head aega!..

(Saadab Puškinit.)

---

[1] *Jüripäev* — vana kalendri järgi 26. november (püha Jüri e. Georgi mälestuspäev), mil pärisorjadest talupoegadel oli õigus ühe mõisniku juurest teise juurde üle minna.

Tsaaripoeg — *joonestab maakaarti.*
Tsaaritar, *tsaaritari* amm.

Ksenia
(suudleb näopilti)

Mu armas peig, kaunis kuningapoeg, ei saanud sa minu, oma pruudi, vaid pimeda haua omaks võõras paigas. Kunagi ei leia ma tröösti, igavesti nutan sind taga.

Amm

Eh, tsaaritar: neiu nutt on nagu kaste — tõuseb päike, kuivatab kaste. Saad endale teise peiu, kauni ja lahke. Hakkad teda armastama, meie silmaterake, unustad oma kuningapoja.

Ksenia

Ei, ammeke, kuigi ta on surnud, jään talle truuks.

Astub sisse Boriss.

Tsaar

Noh, Ksenia? Noh, minu armas laps?
Jäid pruudipõlves juba kurvaks leseks!
Veel ikka surnud peiut leinad sa.
Mu armas laps, ei tahtnud seda saatus,
et mina looksin teile eluõnne,
võib-olla olen taeva viha all.
Ei saanud ma su õnne korraldada.
Miks pead siis sina, süütu, kannatama?
Ja sina, poeg, mis teed seal? Mis see on?

Fjodor

Teen Moskva riigi joonist; äärest äärde
on siin me maa. Näe: Moskva asub siin,
siin Novgorod, siin Astrahan, siin meri,
siin Permi põlislaaned pimedad
ning Siber siin.

Tsaar

Mis siin siis aga lookleb
kurdlindi kujuliselt?

Fjodor

See on Volga.

Tsaar

Kui kena! Magus õppimise vili!
Kui pilvedelt sul praegu meie riik
on näha tervena: jõed, linnad, piirid.

Poeg, õpi: teadmine meid aitab ruttu
välkkiirelt jooksvas elus kogeneda —
ükskord, võib-olla varsti koguni,
kõik maad, mis oled nõnda osavasti
siin praegu paberi peal kujutanud,
su valitsuse alla satuvad.
Poeg, õpi. Siis on kergem sul ja selgem
ka mõista riigivalitsemistööd.

Astub sisse Semjon Godunov.

Näe, Godunov on tulnud ettekandeks.

(Kseniale)

Mu kullakene, mine oma kambri.
Head aega, laps, sind issand tröösti gu.

Ksenia *ja* amm *lahkuvad.*

Mis öelda on, Semjon Nikititš?

Semjon Godunov

Täna
tõid mulle vürst Vassili kojaülem
ja Puškin Afanassi teener teateid.

Tsaar

Noh?

Semjon Godunov

Algul teatas Puškini poolt mees,
et nende majja tuli eile õhtul
üks käskjalg Krakovist, ning tagasi
tund hiljem ilma kirjata läks teele.

Tsaar

Mees tabada.

Semjon Godunov

Ju saadetud on püüdma.

Tsaar

Ning Šuiski kohta?

Semjon Godunov

Õhtul kostitas
ta oma sõpru: vendi Miloslavskeid,
Buturlineid, Mihhailo Saltõkovi
ja Puškinit ning mõnda teistki veel.

Nad läksid lahku hilja. Ainult Puškin
ja peremees jäid kokku kahekesi
ning üsna kaua kestis nende jutt.

Tsaar
Sa kohe kutsud Šuiski siia.

Semjon Godunov
Tsaar,
ta ongi siin.

Tsaar
Ta siia kutsuda!
Godunov *läheb välja.*

Tsaar
Mis see siis on — need suhted Leeduga?...
On vastik Puškinite mässav sugu.
Ka Šuiski pole usaldatav mees:
meel põiklev, aga kartmatu ja kaval.
Astub sisse Šuiski
Pean sinuga ma kõnelema, vürst.
Kuid, näib, sa tulid ise asja pärast.
Su juttu tahan enne kuulata.

Šuiski
Just nõnda, tsaar: pean sulle tähtsa asja ma teatama.

Tsaar
Siis räägi, kuulan sind.

Šuiski
(tasa, osutades Fjodorile)
Kuid, minu tsaar...

Tsaar
Võib teada tsaaripoeg,
kui seda teab vürst Šuiski. Kõnele.

Šuiski
Tsaar, saime Leedust sõnumi...

Tsaar
Kas selle,
mis Puškinile eile käskjalg tõi?

Šuiski
Kõik teab ta juba!... Oletasin, tsaar,
et sina seda saladust ei tea veel.

Tsaar

Vürst, pole viga. Tahan sõnumeid
vaid võrrelda. Tõetuuma meie muidu
ei avasta.

Šuiski

Tean seda ainult ma,
et Krakovis on valenimekandja
ja et ta poolt on kuningas ja panid.

Tsaar

Ja siis? Kes on see valenimekandja?

Šuiski

Ma küll ei tea.

Tsaar

Kuid... miks ta ohtlik on?

Šuiski

Tsaar, muidugi, su valitsus on tugev,
su armulikkus, hoolitsus ja heldus
on võitnud sinu rahva südamed.
Kuid ise tead: lihtrahvas arutu
on muutlik, rahutu ja ebausklik,
võib hellitada tühje lootusi,
end mõjutada laseb väga ruttu,
jääb tuimaks, kurdiks, kuuldes tõsijuttu,
kuid luulejutte usub pimesi.
Meeltmööda talle häbematu julgus.
Niipea kui see võltsnime kandev hulgus
on üle Leedu piiri astunud,
ta juurde meeletute hulga toob
Dimitri hauast ellutõusnud nimi.

Tsaar

Dimitri!... Kuidas? Selle lapse oma!
Dimitri nimi!... Lahku meist, mu poeg.

Šuiski

Ta punastas: läeb tormiks!...

Fjodor

Isa-tsaar,
kas lubaksid...

Tsaar

Ei, lahku siit, mu poeg.

Fjodor *läheb ära.*

Dimitri nimi!

Šuiski

Ta ei teadnudki.

Tsaar

Vürst, kuule: kohe ette võtta kõik,
et Venemaa ja Leedu vahel kindlalt
piir oleks suletud, et ükski hing
ei tuleks meie poolele, et jänes
ei jookseks siia Poolast, et ka kaaren
ei lendaks meie poole Krakovist.

Šuiski

Ma lähen.

Tsaar

Pea! See jutt on veider, eks?
Kas oled kuulnud enne sa, et surnud
on hauast ilmunud, et küsitleda
nad saaksid tsaare, tsaare seaduslikke,
kes kogu rahva valitud ja seatud
ning suurelt patriarhilt krooni saanud?
On naljakas? Mis? Miks ei naera sa?

Šuiski

Kas mina, tsaar?

Tsaar

Nüüd kuule, vürst Vassili:
kui teada sain, et selle nooruki . . .
et kuidagi see nooruk kaotas elu,
sind läkitati asja juurdlema.
Nüüd jumala ja risti nimel palun:
sa teata mulle ausalt kogu tõe:
kas tapetu sa tõesti ära tundsid,
kas polnud vahetamist? Vasta nüüd.

Šuiski

Ma vannun sulle . . .

Tsaar

Ära vannu, vürst,
vaid vasta: oli see tsareevitš?

Šuiski

Jah.

Tsaar

Vürst, mõtle veel. Ma luban sulle armu
ja minevikus öeldud vale pärast

ei hakka karistama, kuid kui nüüd
sa petad mind, siis poja elu juures
ma vannun, et sind ootab hirmus surm,
niisugune, et tsaar Joann Vassiljitš
peab õudusega hauas võpatama.

Šuiski

Ei kohuta mind surm, vaid armu kaotus.
Kuis julgeksingi sulle valetada?
Nii pime ma ei olnud, et Dimitrit
ei suutnud ära tunda. Kirikus
kolm päeva külastasin tema laipa-
ning kogu Uglitš oli seal mul kaasas.
Ta ümber lamas kolmteist surnukeha,
kes rahva viha kätte hukkusid.
Neilt tuli juba lausa laibalehka,
kuid tsaaripoja pale oli selge,
kui magaks ta, nii rahulik ja värske.
Ta sügav haav ei olnud kinni läinud,
näojooned aga olid muutuseta.
Ei, tsaar, ei ole kahtlust, et Dimitri
on oma hauas.

Tsaar

(rahulikult)

Küllalt, mine nüüd.

Šuiski *läheb ära.*

Tsaar

Oh, raske on! Pean hinge tõmbama —
ma tundsin, kuidas kogu minu veri
mul näkku tõusis ning siis raskelt taandus . . .
Siis sellepärast kolmteist aastat järjest
last tapetut ma unes ikka näen!
Nii, nii — see ongi seletus! Nüüd mõistan.
Kuid kes ta's on, mu hirmus vastane?
Mind paljas nimi, vari ähvardab.
Kas vari rebib minult tsaarimantli
või kõla röövib lastelt päranduse?
Ma olen hull! Mis on mul karta? Puhu
vaid viirastuse peale — kaobki ta.
On otsustatud: hirmu ma ei tunne.
Kuid silmas tuleb kõike pidada . . .
Oo Monomahhi müts, sa oled raske!
. . . . . .

[Tegevus kandub üle Poolasse Wiśniowiecki majja Krakovis, seejärel Sambori linna, vojevood Mniszeki majja. Vale-Dimitri juurde valguvad kokku poolakad, Moskvast põgenenud venelased ja Andrei Kurbski poeg. Dimitrit hellitavad Wiśniowiecki ja Mniszek. Purskkaevu juures Samboris avaldab Dimitri öösel Marina Mniszekile armastust ja too lubab tema naiseks saada.

Edasi antakse pilt Vale-Dimitri juhtimisel olevate vägede üleminekust Vene piirist.

Moskvas kasvab rahutus rahva seas. Boriss loob duuma, nimetab vojevoodideks tuntud bojaari Nikita Trubetskoi ning Pjotr Fjodorovitš Basmanovi ja annab nende käsutusse väed, mis olid saadetud Vale-Dimitri poolt hõivatud Tšernigovi vabastama (pärast Boriss Godunovi surma läks Basmanov Vale-Dimitri poolele üle, jäi talle truuks ja tapeti koos temaga).

Patriarh soovitab rahva rahustamiseks tsareevitš Dimitri põrm Moskvasse tuua. Šuiski on sellele vastu ja pakub kavalalt oma abi rahva hulgas valitseva paanika summutamiseks.]

VÄLJAK KATEDRAALI EES MOSKVAS

Rahvas

Üks

Kas tsaar tuleb varsti kirikust?

Teine

Peajumalateenistus on lõppenud; nüüd peetakse palveteenistust.

Esimene

Mis, kas juba neeti seda?

Teine

Ma seisin esikus ja kuulsin, kuidas diakon pani kisama: Griška Otrepjev — anateema!

Esimene

Las neavad pealegi. Tsaaripojal pole tegemist Otrepjeviga.

Teine

Tsaaripojale aga lauldakse nüüd igavest mälestust.

Esimene

Igavest mälestust elusale! Küll nad, jumalavallatud, saavad!

Kolmas

Kuule! Kära. Kas mitte tsaar?

Neljas

Ei, see on totrake.

Sisse totter, *raudmütsis, ahelatega kehal, ümbritsetud poisikestest.*

Poisikesed

Nikolka, Nikolka — raudmüts!... Trrr...

Vanaeit

Jätke, põrgulised, õnnis mees rahule. — Palveta, Nikolka, minu patuse eest.

Totrake

Anna, anna, anna kopikas.

Vanaeit

Võta kopikas. Pea siis mind palves meeles.

Totrake

(istub maha ja laulab)

Kuusirp paistab,
kassipoeg nutab,
totrake, tõuse üles,
palu jumalat!

(Poisikesed ümbritsevad teda uuesti.)

Üks poisikestest

Tere, Nikolka, miks sa mütsi maha ei võta? *(Lööb sõrmega vastu tema raudmütsi.)* Näe, kuidas kõliseb!

Totrake

Mul on aga kopikas.

Poisike

Pole õige! Näita kord.

(Rebib kopika käest ja jookseb ära.)

Totrake

(nutab)

Võeti ära minu kopikas, tehakse liiga Nikolkale!

Rahvas

Tsaar, tsaar tuleb.

Tsaar *väljub katedraalist.* Bojaar *tema ees jagab kerjustele armuandi.* Bojaarid.

Totrake

Boriss! Boriss! Lapsed teevad Nikolkale liiga.

Tsaar

Anda talle armuandi. Miks ta nutab?

Totrake

Pisikesed lapsed teevad Nikolkale liiga... Käsi nad surnuks pista, nagu pistsid surnuks väikese tsaaripoja.

Bojaarid

Kasi minema, loll! Võtke loll kinni!

Tsaar

Jätke ta. Palveta minu eest, vaene Nikolka.

(Ära.)

Totrake

(talle järele)

Ei, ei! ei tohi palvetada kuningas Herodese eest — jumalaema ei luba.

SEVSK

Vale-tsaaripoeg, *ümbritsetud omadest.*

Vale-tsaaripoeg

Kus vang on?

Poolakas

Siin.

Vale-tsaaripoeg

Mu juurde kutsuda.

(Sisse vene vang.)

Kes oled?

Vang

Moskva aadlikke, Rožanov.

Vale-tsaaripoeg

Mis ajast sõjaväes?

Vang

Kuu aega umbes.

Vale-tsaaripoeg

Kas mõõka minu vastu tõsta sa
ei häbene?

Vang

Mis teha, meid on kästud.

Vale-tsaaripoeg

Kas Severski all võitlesid?

Vang

Ma tulin
nii nädalat paar pärast seda — Moskvast.

Vale-tsaaripoeg

Mis kuuldus Godunovist?

Vang

Ärevusse
ta olid viinud kaotus sõjaväljal
kui ka Mstislavski haav. Ta saatis siia
väepealikuks vürst Šuiski.

Vale-tsaaripoeg

Aga miks
Basmanovi ta kutsus tagasi?

Vang

Tsaar tasus tema teened suure auga
ja kullaga. Basmanov tsaariduumas
nüüd istub.

Vale-tsaaripoeg

Vägi vajas teda enam.
Mis sünnib Moskvas?

Vang

Kõik on väga vaikne.

Vale-tsaaripoeg

Mind oodatakse?

Vang

Jumal teab. Ei saa
seal keegi sinust palju juttu teha.
Kel keele ära lõikavad ja kellel
ka pea — lood on seal tõesti nõnda kaugel!
Mis päev, see hukkamine. Vanglad rahvast
on viimaseni täis. Kui väljakul
kolm meest on koos, siis nuuskur kohe juures.
Tsaar aga salakaebajaid ja nuhke,
kui aega leiab, ise küsitleb.
Võib hätta jääda; parem vaikida.

Vale-tsaaripoeg

On kena elu loonud seal Boriss!
Ja sõjavägi?

Vang

Korras: riides, söönud,
ei nurise.

Vale-tsaaripoeg
On teda palju ka?

Vang
Kes seda teab.

Vale-tsaaripoeg
Kolmkümmend tuhat leidub?

Vang
Viiskümmend tuhat ka vast välja teeb.

Vale-tsaaripoeg *vajub mõtteisse. Ümberseisjad vaatavad üksteise otsa.*

Vale-tsaaripoeg
Mis räägitakse minust teie leeris?

Vang
Sust, armuline, selline on jutt,
et oled (ära kurjusta) küll kelm,
kuid tubli poiss.

Vale-tsaaripoeg
(naerdes)
Siis tõestan seda neile
ka tegelikult: sõbrad, Šuiskit me
ei hakka ootama. Mu õnnitlus:
ma ründan homme.
(Ära.)

Kõik
Elagu Dimitri!

Poolakas
Ta ründab homme! Viiskümmend on neid.
Ja meid on kokku vaevalt viisteist tuhat. Ta on ju hull.

Teine
Mis veel: üks poolakas
viissada Moskva poissi kutsub välja.

Vang
Jah, kutsud küll! Kui aga löömaks läheb,
siis lidud ühe eest, va kelkija.

Poolakas
Kui, häbematu vang, sul oleks mõõka,
su sellega siin
(osutades oma mõõgale)
teeksin vagusaks.

Vang

Meil, venelastel, mõõka pole vaja,
kas sa ei tahaks seda,
(näidates rusikat)
tühi kolu!

Poolakas *vaatab talle uhkelt otsa ja astub vaikides kõrvale.* ***Kõik naeravad.***

METS

Vale-tsaaripoeg, Gavrila Puškin.

Kaugemal lamab surev hobune.

Vale-tsaaripoeg

Mu vaene hobune! Kui reipalt tormas
ta täna viimasesse lahingusse
ja haavatult kui ruttu kandis mind!
Mu vaene hobune!

Puškin
(endamisi)

Näe, mida leinab —
üht hobust! Siis, kui terve sõjavägi
on puruks löödud.

Vale-tsaaripoeg

Kuule, vahest ehk
ta haava tõttu ainult ära väsis
ja toibub veel.

Puškin

Kus sellega. Ta kärvab.

Vale-tsaaripoeg
(läheb oma hobuse juurde)

Mu vaene hobune! Mis teha? Vast
ta vabastada rakmeist? Heitku hinge
ta vabaduses.

(Võtab hobuselt päitsed ja sadula.
Astuvad sisse mõned poolakad.)

Tervist, isandad!
Mispärast teie seas ei näe ma Kurbskit?
Ma nägin, kuidas tihedasse möllu
ta sekka lõi; musttuhat mõõka seal
kui nõtkeid kõrsi tema ümber kerkis.
Kuid tema mõõk neist kõrgemale tõusis
ja vali hõik kõik hõiked summutas.
Kus on mu sangar?

Poolakas.
Langes surmaväljal.

Vale-tsaaripoeg
Au vahvale, hing leidku rahu tal!
Kui vähe meid on järel pärast taplust.
Need äraandjad, zaporožje mehed!
Need on, kes hukatusse viisid meid.
Ei pannud vastu kolme minutitki!
Küll ma neid! Iga kümnenda poon üles!
Teeröövlid!

Puškin
Kes ka poleks süüdlane,
me siiski oleme nüüd purustatud,
maatasa tehtud.

Vale-tsaaripoeg
Võit meil oli kindel.
Eelväe ma juba põrmuks tallasin,
kuid sakslased lõid tagasi me väe.
On tublid poisid! Jumala eest, on!
Meeltmööda mulle sellepärast; nendest
ma koostan endale auihukaitse.

Puškin
Kus aga saame täna ööbida?

Vale-tsaaripoeg
Siin metsas. Kas see pole sobiv paik?
Aovalgel teele. Lõunaks saame Rõlski.
Head ööd!
(Heidab pikali, asetab sadula pea alla ja uinub.)

Puškin
Head ööd, und magusat, tsareevitš!
Ta pihuks-põrmuks löödud, põgenemas,
ent muretu veel siiski nagu laps.
Ta kaitsjaks müidugi on jumal ise.
Ka meie ärgem laskem norgu pead.

MOSKVA. TSAARIKODA

Boriss, Basmanov.

Tsaar
Ta kaotas, kuid mis tulu sellest on?
Meid kroonis võit, mil polnud mingit kasu.
Väeriismed korjas uuesti ta kokku
ja ähvardab meid nüüd Putivli linnast.

Mis aga teevad meie kangelased?
On Kromõ all, kus peotäis kasakaid
neid pehkind tara tagant narritab.
Suur au! Ei, nendega ma pole rahul.
Väepealikuks teen sinu — juhiks määran
ma mõistuse ja mitte suguvõsa.
Las mõne kõrkus kohajärglust leinab —
aeg nuriseva ülikrämpsu kiuste
on kaotada see hukatust toov tava.

Basmanov

Tsaar, seda päeva õnnistavad kõik,
mil ühes kohajärgsuskirjadega
ka tülid, suguvõsa-upsakuse
sööb tulelõõm.

Tsaar

See päev on ligidal.
Las ainult enne rahva rahutuse
ma vaigistan.

Basmanov

Mis temast hoolida.
On rahva hinges ikka mässuvaimu,
suuraudu ikka närib hobune,
noor pahane on isa võimu peale.
Ning siiski hobust juhib ratsutaja
ja isa noorele on käsutaja.

Tsaar

Ka ratsu paiskab seljast ratsaniku,
poeg pole jäävalt isa voli all.
Vaid karmusega taltsutame rahvast.
Nii arvas mõistlik isevalitseja
Joann, kes oskas torme vaigistada,
nii arvas ka ta metsik pojapoeg.
Ei, armu rahvas millekski ei pea,
teed head — aitäh ei ütle keegi sulle,
kui nuhtled — halvem sellest ka sul pole.

Astub sisse bojaar.

Mis?

Bojaar

Toodi võõramaisi külalisi.

Tsaar

Ma lähen vastu võtma. Oota siin,
Basmanov: sinuga mul läheb vaja
veel rääkida.

(Ära.)

Basmanov

Suur riigijuhi mõistus!
Tall' andku jumal jagu saada neetud
Otrepjevist, siis palju, palju head
ta jõuab Venes korda saata veel.
Üks tähtis mõte tuli talle pähe,
ei tohi lasta sellel ununeda.
Kui suur tööväli mulle avaneb,
kui sarved põlistel bojaaridel
ta murrab. Sõjas võistlejaid mul pole,
saan esimeseks tsaaritrooni kõrval,
võib-olla ka . . . Mis kära see seal on?

Segadus. Bojaarid, tsaarikoja teenrid *jooksevad korratult, kogunevad rühmadesse ja sosistavad.*

Üks

Arst tuua!

Teine

Ruttu patriarhi juurde!

Kolmas

Tsareevitšit, tsareevitšit ta kutsub!

Neljas

Ja pihiisa!

Basmanov

Mis on juhtunud?

Viies

Tsaar haigestus.

Kuues

Tsaar heidab hinge.

Basmanov

Jumal!

Viies

Aujärjel istus ta ja kukkus äkki
ning veri purskas suust ja kõrvadest.

Tsaar *kantakse toolil sisse. Kogu* tsaariperekond, *kõik* bojaarid

Tsaar

Kõik lahkuge ja jätke üksinda
tsareevitš minuga.

(Kõik lahkuvad.)

Mu poeg, ma suren.
Mind kaelusta, jää jumalaga: nüüd
sa hakkad valitsema ... Jumal, jumal!
nüüd ilmun sinu ette, hinge aga
mul pole aega pihil puhastada.
Kuid tean — mu poeg, sa oled mulle kallim
kui hingelunastus ... nii olgugi!
Ma alamana sündisin ja surm
mind alamana oleks pidand võtma.
Kuid tõusin ülemvõimuni ... mis teel?
Sa ära küsi. Küllalt: oled süütu;
sa pärid tsaarikrooni õigusega
ja mina üksi jumala ees kostan ...
Oh, armas poeg, ei maksa ennast petta,
ei maksa ennast ise pimestada.
Saad tsaarikrooni tormilisel ajal:
on kardetav see Valenimekandja,
ta sõjariistaks hirmus nimi on ...
Ma olen riigijuhtimises vilund,
ma suutsin pidurdada mässajaid,
mu ees nad värisesid suures hirmus,
häält tõsta reeturid ei julgend iial;
kuid sina, algaja, noor valitseja,
kuis valitsed sa riiki äikeses,
kuis surud alla mässu, halvad reetjad?
Kuid suur on jumal! Ta teeb targaks noored,
ta annab jõudu nõrkadele ... kuula:
nõuandja ustav vali endale,
kes külmas, küpses eas, kes rahva poolt
on armastatud, kellest ka bojaarkond
peab lugu soo või teenekuse pärast —
vürst Šuiski, näiteks. Sõjavägi vajab
head juhatajat: läkita Basmanov
ning kindlaks jää, kui nuriseb bojaarkond.
Mul juba noorelt olid kaasas Duumas
ja tunned riigijuhtimise korda.
Sa ära muuda teda. Harjumuses
on riigi hing. Ma pidin sisse seadma
taas põlustused, hukkamised — võiksid
nad kaotada. Sind õnnistatakse,
nii nagu sinu onu õnnistati,
kui tsaar Joannilt trooni päris ta.
Kuid aja jooksul aegamööda jälle
sa valitsemisohje pinguta;
nüüd lõdvenda, käest aga ära lase ...
Käi võõramaalastega ümber lahkelt,
neid teenistusse võtta usalda.
Pea rangelt alal kiriklikku korda.

Sa ole vaikija; sest tsaari hääl
ei tohi tühjalt õhus kumiseda;
kui püha helin, peab ta kuulutama
suurt leina või suurt pidupäeva ainult.
Oh, armas poeg, sa jõuad aastaisse,
mil naise nägu kuumaks kütab meid.
Sa hoia alal oma süütuse
täit püha puhtust, uhket häbelikkust:
kel tunded pahelisse naudingusse
on nooruspäevil harjund uppuma,
see meheeas on sünge, vereahne
ning mõistus tumeneb tal enneaegu.
Peaks oma perekonnas ole ikka;
pea lugu emast, aga iseseisvaks
jää ikka — oled mees ja tsaar; pea hoolt
õe eest — sa jääd ju tema ainsaks kaitsjaks.

Fjodor
(põlvili)

Ei, ei — veel kaua ela, ole tsaariks:
kõik rahvas, meie kaome sinuta.

Tsaar

On lõppend kõik — kaob nägemine silmist,
ma tunnen hauavilu . . .

Sisse astuvad patriarh, vaimulikud, *nende järel kõik bojaarid.* Tsaarinnat *talutatakse, toetades käte alt;* tsaaritar *nutab.*

Kes seal on?
Aa, mungatõotus, püha talitus . . .
On löönud tund, tsaar mungaks läheb nüüd
ning pime kirst saab minu mungakongiks . . .
Veel oota veidi, isa patriarh,
veel olen tsaar: mind kuulake, bojaarid:
siin seisab see, kes pärib tsaarivõimu.
Nüüd truudust Fjodorile vanduge . . .
Basmanov, sõbrad . . . surres, palun teid:
te teda teenige tõe-, usinusevaimus!
Ta on ju veel nii nooruke, nii süütu.
Kas toote vande?

Bojaarid
Toome.

Tsaar
Olen rahul.
Nüüd andke mulle andeks patutööd,
mis meelega või kogemata tehtud . . .

(Algab mungakspühitsemise talitus. Viiakse ära minestunud naised.)

Basmanov *juhib sisse* Gavrila Puškini.

Basmanov
Siin rääkida võid julgelt, astu sisse.
Ta saatis sinu niisiis minu juurde?

Puškin
Ta pakub sulle oma sooja sõprust
ja esikohta tema järel riigis.

Basmanov
Kuid mind on Fjodor niigi ülendanud.
Väejuhiks sain: ei hoolind minu pärast
ta järgukorrast ega meelepahast
bojaaride seas — vande talle tõin.

Puškin
Sa andsid vande troonipärijale,
kes seaduslik. Kuid kui on elus teine,
veel seaduslikum?

Basmanov
Kuule, Puškin, jäta
ja tühje jutte mulle ära räägi —
tean, kes ta on.

Puškin
Dimitriks Venemaa
ja Leedu tema ammu tunnistasid.
Kuid muide seda ma ei rõhuta.
Võib-olla on ta tõeline Dimitri,
võib-olla, et ka valenimekandja.
Tean seda vaid, et varem-hiljem talle
Borissi poeg peab loovutama Moskva.

Basmanov
Niikaua kui ma olen tema poolt,
noor tsaar ei jäta maha oma trooni.
Meil polke küllalt, tänu jumalale!
Ma vaimustan neid võiduteatega.
Ja keda teie saadate mu vastu?
Kas Mniszeki? Või kasaka Karela?
Ja paljuks on teid? Tuhat kaheksa?

Puškin
Sa eksid: ei ole sedagi.
Ma ütlen ise, et me väed on rämps,
et kasakad vaid rahvast röövivad,
et poolakad vaid kiitlevad ja joovad
ning venelased — mis seal rääkida . . .

Kas tead, mis teeb meid tugevaks, Basmanov?
Kas sõjavägi või siis poola abi?
Ei, arvamine, rahva arvamine.
Sa mäletad Dimitri võiduteed
ja tema rahulikke vallutusi,
kui kõikjal talle ilma pauguta
end alla andsid linnad kuulekad
ja rahvas sidus põikpäid vojevoode?
Sa nägid, kuidas sõdisid te polgud
ta vastu. Millal siis? Borissi ajal.
Ja nüüd? On hilja — sõja külmast tuhast,
Basmanov, sa ei puhu üles leeki;
kõik sinu mõistus ja su kindel tahe
ei kaitse sind; kas pole parem sul,
kui esimesena teed õige sammu,
Dimitri Moskva tsaariks kuulutad
ja seega talle jäävaks sõbraks saad?
Mis arvad?

Basmanov
Sellest saate teada homme.

Puškin
Tee nii.

Basmanov
Head aega.

Puškin
Mõtle siis, Basmanov.
(Ära.)

Basmanov
Ta räägib tõtt. Kõik reetmiseks on valmis.
Mis teha? Pean siis tõesti ootama,
et mässajad ka minu kinni seoksid
ja annaksid Otrepjevile välja?
Kas mitte jõuda ette mässupurskest
ja ise... Aga murda oma vanne
ja põlvest põlve autust pälvida!
Mu noore kroonikandja usaldust
nii hirmsa reetmisega tasuda...
Üks pagendatud põlualune
saab kergelt mõelda mässust, vandenõust,
kuid mina, mina, tsaari suurim lemmik...
Kuid surm... kuid võim... kuid rahva viletsused...
(Vajub mõtteisse.)
Hei!
(Annab vilet.)
Hobu! Anda kogunemiskäsk!

Gavrila Puškin *tuleb, ümbritsetuna* rahvast.

Rahvas

Bojaari saatis meile tsaaripoeg.
Hei, kuulakem, mis on bojaaril öelda.
Kõik siia, siia!

Puškin
(poodiumilt)

Moskva linnarahvas,
teid käskis tervitada tsaaripoeg.

(Teeb kummarduse.)

Te teate, kuidas helde jumal päästis
me tsaaripoja mõrtsukate käest.
Ta tuli karistama roimarit,
Borissi aga juba nuhtles jumal.
Dimitrile on Vene alistunud.
Basmanov ise, siiralt kahetsedes,
tõi oma polgud talle vannet andma.
Dimitri rahu, armastust toob kaasa.
Kas Godunovi perekonna pärast
käe tsaari vastu tõstate, kes on
tsaar seaduslik ja Monomahhi võsu?

Rahvas

Ei iialgi! Ei!

Puškin

Moskva linnarahvas!
Maailm teab selle häda suurust, mida
tõid julma võõrsilt-tulnu võimuaastad:
te põlgu, nuhtlust, häbistamist, makse,
tööd, nälga — kõike tunda saite siin.
Dimitrilt aga armu saate näha,
bojaarid, aadlikud ja sõjamehed,
kaupmehed, ametnikud, rahvas kõik.
Kas tõrgute siis rumalasti vastu
ja põgenete kõrgilt armu eest?
Kuid esiisade aujärjele
ta tuleb hirmsa võimu saatel. Tsaari
te ärge vihastage, kartke loojat
ja seaduspärasele isandale
kõik andke vanne, alistuge, saatke
metropoliit, bojaarid, djakid kohe
koos volinikkudega rahva seast
Dimitrit, isa-tsaari, tervitama.

(Astub maha. Rahvas käratseb.)

Rahvas

Mis seal veel mõelda? Õigus on bojaaril.
Me isa, tsaar Dimitri, elagu!

Mees poodiumil

Hei rahvas, rahvas! Kremli, tsaarikotta,
et siduda Borissi kutsikas!

Rahvas

(tormab suures hulgas)

Seo kinni! Vette! Elagu Dimitri!
Ots tulgu kätte Godunovi soole!

KREML. BORISSI MAJA. VAHID VÄLISTREPI EES.

Fjodor *aknal.*

Kerjus

Andke armuandi, Kristuse nimel!

Vahimees

Kasi minema, pole lubatud rääkida vahialustega.

Fjodor

Mine, vanake, olen sinust vaesem, sa oled vabaduses.

Ksenia, *linikuga, tuleb akna juurde.*

Üks rahva seast

Vend ja õde! Vaesed lapsed, justkui linnukesed puuris.

Teine

On, keda kahetseda! Neetud sugu!

Esimene

Isa oli kurjategija, lapsed aga on süütud.

Teine

Käbi ei kuku kännust kaugele.

Ksenia

Vennas, vennas, näib, et bojaarid tulevad meie juurde.

Fjodor

Need on Golitsõn, Mossalski. Teisi ma ei tunne.

Ksenia

Oh, vennas, süda jääb seisma!

Golitsõn, Mossalski, Moltšanov *ja* Šerefedinov. *Nende järel kolm* streletsi.

Rahvas

Andke teed, andke teed! Bojaarid tulevad.

(Bojaarid astuvad majja.)

Üks rahva seast

Miks nad tulid?

Teine

Vist vannutama Fjodor Godunovi.

Kolmas

Tõesti? Kuuled — missugune kära on majas! Lärm! Kakeldakse ...

Rahvas

Kuuled — vingumine! See on naise hääl. Läheme sisse! Uks on lukus. Karjed on vaikinud.

Uks avaneb, Mossalski ilmub trepile.

Mossalski

Rahvas! Maria Godunova ja tema poeg Fjodor mürgitasid endid ära. Me nägime nende surnukehi.

(Rahvas vaikib jubeduses.)

Mis te vaikite? Hüüdke: elagu tsaar Dimitri Ivanovitš!

(Rahvas vaikib.)

ALEKSANDER PUŠKINI TEOSED.[1]

Vissarion Grigorjevitš Belinski.

VIII

„Oneginis" me näeme kõigepealt poeetiliselt reprodutseeritud pilti vene ühiskonnast, mis on võetud tema arengu ühel kõige huvitavamal momendil. Sellelt seisukohalt „Jevgeni Onegin" on *ajalooline* poeem selle sõna täielikus mõttes, kuigi tema kangelaste hulgas pole ühtki ajaloolist isikut. Selle poeemi ajalooline väärtus on seda suurem, et ta oli Venemaal esimene ja hiilgav katse selles laadis. Selles on Puškin mitte lihtsalt poeet, vaid ka esmakordselt ärkava ühiskondliku eneseteadvuse esindaja: võrratu teene!

. . . . . .

[1] Katkendeid romaani „Jevgeni Onegin" analüüsile pühendatud VIII ja IX peatükist. Avaldatud aastail 1843—1846.

Selles noore poeedi otsuses esitada Venemaal kõige rohkem euroopastunud seisuse eetilist füsiognoomiat[1] tuleb näha tõendit, et ta oli rahvuslik poeet ja et ta seda sügavalt tundis. Ta sai aru, et eepiliste poeemide aeg on juba ammu möödas ja et kaasaegse ühiskonna kujutamiseks, kus elu proosa on nii sügavalt tunginud isegi elu poeesiasse, on vajalik romaan, mitte eepiline poeem. Ta võttis elu nii, nagu ta on, võtmata sellest üksnes tema poeetilisi hetki; ta võttis selle kogu külmusega, kogu tema proosa ja banaalsusega. Säärane julgus poleks olnud nii imetlusväärne, kui ta oleks kavatsenud romaani proosas, kuid kirjutada sellist romaani värssides ajal, kui vene keeles polnud ühtki korralikku romaani ka proosas — säärane julgus, mida õigustas tohutu menu, andis kahtlemata tunnistust poeedi geniaalsusest.

. . . . . .

Suurem osa publikust eitas Oneginis täielikult hinge ja südame olemasolu, nägi temas külma ja kuiva inimest ning egoisti loomult. Ei ole võimalik ekslikumalt ja vildakamalt inimesest aru saada! Vähe sellest: paljud uskusid ja usuvad lihtsameelselt, et poeet ise tahtis Oneginit kujutada külma egoistina. See tähendab juba seda, et midagi ei nähta, kuigi silmad on olemas. Seltskonnaelu ei surmanud Oneginis tundeid, vaid ainult tegi teda külmaks viljatute kirgede ja tühiste lõbustuste vastu.

. . . . . .

Onegin ei ole Melmoth[2], Childe Harold, deemon, paroodia, moodne veidrik, geenius ega suur inimene, vaid lihtsalt „inimene nagu meie kõik". Poeet peab õigusega „kulunud moeks" kõikjal leida või kõikjalt otsida aina geeniusi ja ebatavalisi inimesi. Kordame: Onegin on inimene, kuid sealjuures mitte igapäevane inimene. Ta ei kõlba geeniuseks, ei kipu olema suur inimene, kuid tegevusetus ja elu labasus ängistavad teda; ta isegi ei tea, mida talle on vaja, mida ta tahab; kuid ta teab, ja teab väga hästi, et ta ei vaja, et ta ei taha seda, millega on nii rahul ja õnnelik enesearmastaja keskpärasus. Sellepärast see enesearmastaja keskpärasus kuulutaski ta „kõlvatuks", vähe sellest — võttis temalt ära südame kire, hinge soojuse, vastuvõtlikkuse kõige hea ja kauni suhtes. Meenutage, kuidas Onegin on kasvatatud, ja mõõnge, et tema loomus pidi olema väga hea, kui see kasvatus teda täiesti surmata ei saanud. Hiilgava noorukina ahvatles teda seltskond, nagu paljusidki, kuid peagi tüütas see tema ja ta hülgas selle, nagu seda teevad väga vähesed. Tema hinges hõõgus lootuse säde — sündida uuesti ja värskeneda üksinduse vaikuses,

---

[1] Eetiline füsiognoomia — kõlbeline pale.

[2] Melmoth — inglise kirjaniku Charles Robert Maturin'i (1782—1824) romaani „Rändur Melmoth" peategelane; deemonlik kuju, kes on määratud vastu oma tahtmist tegema kurja.

looduse rüpes; kuid ta nägi varsti, et paigavahetus ei muuda mõningate paratamatute ja meie tahtest mitteolenevate asjaolude olemust.

Käks päeva uued näisid talud
ja üksildased põlluteed
ja varjulised tammesalud
ja vulisevad ojaveed.
Siis põllud, kingud, metsarada
ei suutnud enam huvitada,
siis kõik talt hoopis tuju viis,
ja selgesti ta mõistis siis,
et igav on ka külaõhus;
ehk seal küll puudusid paleed
ja värsid, kaardimäng, dineed[1],
tusk teda endist viisi rõhus,
tal nagu vari kannul käis
või nagu naine, kiivust täis.

Me tõestasime, et Onegin pole külm, kuiv ega südametu inimene, kuid me vältisime siiamaani sõna *egoist,* — ja et tunnete küllus, tarvidus kauni järele ei tähenda veel egoismi puudumist, siis me ütleme nüüd, et Onegin on *kannatav egoist.*

. . . . . .

Teda võib nimetada *tahtmatuks egoistiks;* tema egoismis tuleb näha seda, mida antiikaja inimesed nimetasid *fatum*[2]. Õnnis, hea, kasulik tegevus! Miks ei andunud sellele Onegin? Miks ei otsinud ta selles endale rahuldust? Miks? Miks? Sellepärast, armulised härrased, et tühjadel inimestel on kergem küsida kui asjalikel inimestel vastata . . .

Jevgenil, üsna üksijäänul,
näis kõigepealt, et pisut tooks
ehk vaheldust, kui järsul käänul
ta mõisas uue korra looks.
Kõik külarahvas tänas taevast,
et pääses orjapõlve vaevast
(teoorjust rent nüüd asendas),
kuid mõisnikke see masendas.
„Nii rahval võtta orjus turjalt,"
üks urises, „see mõttelaad
veel hukka saata võib me maad,"
ja teine ainult muigas kurjalt,
kuid ühest suust *kõik* leidsid pea,
et ta on ohtlik tuisupea.

Kõik külastasid naabrit kallist
küll algul, nagu nõudis viis,
kuid tagatrepi ette tallist
ta doni ratsu toodi siis,
kui maanteel teatas rattakaja,
et saabub mõni külastaja.

---

[1] Dinee — pidulik lõunasöök.
[2] *Fatum* — saatus, mis näib allutavat inimest (ladina k.).

Visiidid peagi lakkasid,
kõik kõnelema hakkasid:
„See mees on hull, kas märkasite,
ta vabamüürlust meile toob,
toas omaette veini joob,
ei suudle kätt, ei ütle mitte
kui teised kõik: *„vist ei"*, *„eks kah"*,
vaid ikka järsult *„ei"* ja *„jah"*.

Midagi teha võib ainult ühiskonnas, ühiskondlike nõuete alusel, mis näidatakse kätte tegelikkuse, mitte aga teooria poolt; mida aga oleks hakanud Onegin tegema sääraste suurepäraste naabrite, niisuguste kenade ligimeste ühiskonnas? Maamehe saatuse kergendamine tähendas muidugi maamehele palju, kuid Onegin ei olnud siin veel palju ära teinud. On inimesi, kes siis, kui neil õnnestub midagi korralikku teha, jutustavad sellest endaga rahul olles kogu maailmale ja on niiviisi meeldivalt ametis kogu eluaja. Onegin ei olnud sääraste inimeste killast; mis on tähtis ja suur paljudele, polnud temale jumal teab mis.

Juhus viis Onegini kokku Lenskiga, Lenski kaudu tutvus Onegin Larinite perekonnaga. Tagasi koju sõites pärast esimest visiiti Onegin haigutab; tema vestlusest Lenskiga me kuuleme, et ta pidas Tatjanat oma sõbra mõrsjaks ja saanud teada, et ta eksis, imestab tema valiku üle, öeldes, et kui ta ise oleks poeet, valiks ta Tatjana. Sellele ükskõiksele, jahenenud inimesele oli vaja üht või kaht pealiskaudset pilku, et mõista vahet mõlema õe vahel, kuna tulihingelisele, vaimustatud Lenskile ei tulnud pähegi, et tema armastatu on hoopiski mitte ideaalne ja poeetiline olend, vaid lihtsalt kenakene ja lihtne tütarlaps, kes pole sugugi seda väärt, et tema pärast võtta riisiko tappa sõpra või saada ise surma. Samal ajal kui Onegin haigutas *harjumusest*, kõneldes tema enese sõnadega, ja ei tundnud sugugi muret Larinite perekonna pärast, tähendas sellele perekonnale tema tulek kohutava sisemise draama algust. Enamik publikust oli äärmiselt imestanud, miks Onegin, saanud Tatjana kirja, ei armunud temasse, — ja veel enam, kuidas Onegin, kes nii külmalt lükkas tagasi kauni neiu puhta, naiivse armastuse, hiljem kirglikult armus suurepärasesse seltskonnadaami. Siin on tõepoolest, mille üle imestada. Me ei hakka küsimust lahendama, vaid kõneleme sellest. Muide, tunnistades, et selles faktis võib peituda psühholoogiline probleem, me ei leia ometi faktis endas midagi imestamisväärset. Esiteks, küsimust, miks armus või miks ei armunud või miks sel ajal ei armunud — sellist küsimust me peame pisut liiga diktaatorlikuks. Südamel on oma seadused — see on tõsi, kuid need ei ole niisugused seadused, millest oleks kerge teha täielik süstemaatiline koodeks. Loomuste sugulus, eetiline sümpaatia, arusaamade sarnasus võivad etendada ja isegi peavad etendama suurt osa arukate olendite armastuses, kuid kes armastuses eitab puht impulsiivset elementi, vaistlikku, tahtmatut kiindumust, südame tuju, millele rajaneb pisut triviaalne, kuid väga väljendusrikas vene

vanasõna: „Meeldib vahel saatan rohkem kui uljas kotkas", — kes seda eitab, see ei saa aru armastusest. Kui armastuses valiku teeksid ainult tahe ja mõistus, siis armastus poleks tunne ega kirg. Impulsiivse elemendi olemasolu on näha ka kõige mõistuslikumas armastuses, sest mitmest võrdväärtuslikust isikust valitakse ainult üks ja see valik rajaneb südame tahtmatule kiindumusele. Ent juhtub ka nii, et inimesed, kes pealtnäha on teineteisele loodud, jäävad ükskõikseks teineteise vastu ja kumbki neist pöörab oma tunded olendi poole, kes pole talle sugugi sobiv. Sellepärast oli Oneginil täielik õigus ilma igasuguse kartuseta sattuda kriitika kriminaalkohtu alla, mitte armuda Tatjanasse-neiusse ja armuda Tatjanasse-naisesse. Mõlemal juhul ei talitanud ta ei kõlbeliselt ega ebakõlbeliselt. Sellest piisab täiesti tema õigustamiseks, kuid me lisame sellele veel ühtteist. Onegin oli nii tark, peen ja kogenud, mõistis nii hästi inimesi ja nende südant, et ta sai Tatjana kirjast aru, et sel vaesel neiul on kirglik süda, mis ihaldab saatuslikku toitu, et tema hing on puhas nagu lapsel, et tema kirg on lapselikult lihtsameelne ja et ta sugugi ei sarnane nende koketeerijatega, kes teda olid nii tüüdanud oma kord kergete, kord teeseldud tunnetega. Ta oli Tatjana kirjast väga liigutatud:

Tatjana siira kirja sisu
tas hulga mõtteid äratas.
Ta nukrat ilmet, armsaid, peeni
näojooni meenutas Jevgeni
ja magussüütud unelmad
ta hinges võimust võtavad.
Ehk hetkeks muistne lõõmgi voli
ta meeltes sai, kuid süütut last,
kes nõnda hästi mõtles tast,
ei tahtnud petta ta...

Oma kirjas Tatjanale (VIII peatükis) räägib ta, et tema, märganud neius õrnuse sädet, ei tahtnud seda uskuda (s. o. sundis end mitte uskuma), ei andnud käiku veetlevale harjumusele ega tahtnud lahkuda oma tüütust vabadusest. Kui ta aga hindas Tatjana armastuse üht külge, nägi ta samal ajal niisama selgelt selle teist külge. Esiteks, lasta end ahvatleda säärasest lapselikult-kaunist armastusest ja lasta end võluda sellest armastusest soovini vastata sellele, oleks Oneginile tähendanud abiellumist. Kui teda aga veel võis huvitada kire poeesia, siis abielu poeesia teda ei huvitanud, vaid oli talle koguni vastik. Poeet, kes väljendas Oneginis paljut poeedist endast, annab selle kohta seletusi Lenskist kõneldes:

Kui abielu mured, vaevad
ja tappev igavus — kõik see
me Lenskile ei muret tee,
siis kannab hoopis teine veene

meid, Hymeneuse[1] vihkajaid;
ses näeme ainult tüütavaid
hea La Fontaine'i[2] vaimus stseene.

Kui mitte abielu, siis unistav armastus — kui mitte veel midagi halvemat; ent ta mõistis Tatjanat nii hästi, et ta niisugusele asjale ei mõelnudki, alandamata ennast iseenda silmis. Kuid kummalgi juhul ei pakkunud see armastus talle just palju ahvatlevat. Kuidas! Tema, kes on kirgedest läbi põlenud, tundma saanud elu ja inimesi, tema, kelles pulbitsevad veel mingid temale endale ebaselged püüdlused, tema, keda võiks köita ja täita ainult midagi niisugust, mis võiks taluda tema enda irooniat, — tema oleks lasknud end ahvatleda unistava tütarlapse lapselikust armastusest, kes vaatas elule nii, nagu tema, Onegin, enam vaadata ei saanud... Ja mida tõotas see armastus talle tulevikus? Mida oleks ta hiljem leidnud Tatjanas? Kas tujuka lapse, kes nutaks sellepärast, et mees ei saa tema-sarnaselt lapselikult elule vaadata ja lapselikult armastust mängida, — see aga on, möönge, väga igav; või olendi, kes, olles võlutud tema üleolekust, alistuks talle niivõrd, teda mõistmata, et tal ei oleks enam oma tundeid, oma mõtteid, oma tahet ega oma iseloomu. Viimane on rahulikum, kuid see-eest veel igavam. Ja see peaks olema armastuse poeesia ja õndsus!...

Lahutatud Tatjanast Lenski surma tõttu, jäi Onegin ilma kõigest sellest, mis teda vähegi veel inimestega sidus.

On uitnud pärast sõbra surma
ta kõikjal looja taeva all,
kakskümmend kuus on aastaid tal,
ei midagi ta meeli hurma,
ei naist tal ega teenistust,
ei mingisugust tegevust.
Nii ühest paigast teise aina
ta jätkas ringirändamist.
(Eks paljusid maailmas paina
see vabal tahtel võetud rist.)

Muuseas käis ta ka Kaukaasias ja vaatles kahvatute varjude parve tunglemist Mašuki tervisveeallika lähedal:

Jevgenil hakkas kõigest hale
siin selle kurva pere seas.
Ta vaatab väävliallikale,
kust kerkib suits, ja mõtted peas
veel rusuvama suuna saavad.

---

[1] Hymeneus (Hymenaios) — abielu jumal kreeka mütoloogias. Siin tarvitatud abielu tähenduses.

[2] La Fontaine, Jean de (1621—1695) — prantsuse kirjanik. Peale maailmakuulsuse võitnud valmide on ta kirjutanud ka kergemeelse sisuga romaane värssides. Stseenid La Fontaine'i vaimus — kergemeelsed seiklused.

Miks mind ei vaeva kuulihaavad?
Miks, nagu rentnik siin mu ees,
ma pole põdur vanamees?
Miks selle Tuula härra moodi
mind halvatus ei rabanud?
Miks pole, murdes tõvevoodi,
mind reumatismgi tabanud?
Noor olen, soontes elujõud.
Mis ootab ees?! Ah õud, ah õud!

Milline elu! See ta on, see kannatus, millest nii palju kirjutatakse värssides ja proosas, mille üle nii paljud kaebavad, otsekui nad tõepoolest seda tunneksid; see ta on, tõeline kannatus, koturnita[1], kõmpideta, drapeeringuta, fraasideta kannatus, mis sageli ei võta ära und, isu ega tervist, kuid mis on seda hirmsam!... Magada öösel, haigutada päeval, näha, et kõik askeldavad, millegagi tegelevad — üks rahaga, teine pulmadega, kolmas haigusega, neljas puudusega ja tööga verises palehigis, näha enda ümber lõbu ja leina, naeru ja pisaraid; näha kõike seda ja tunda end võõrana sellele nagu Igavene Juut[2], kes tema ümber pulbitsevas elus tunneb end võõrana elule ja unistab surmast kui suurimast õndsusest — see on kannatus, millest mitte kõik aru ei saa, kuid mis selle tõttu pole vähem hirmus... Noorus, tervis, rikkus, millega kaasnevad mõistus ja süda: tundub, et midagi muud pole enam vaja eluks ja õnneks! Nii mõtleb nürimeelne pööbel ja nimetab säärast kannatust moodsaks veidruseks. Ja mida lihtsam ja loomulikum on Onegini kannatus, mida kaugemal on see igasugusest efektsusest, seda vähem võis sellest aru saada ja seda hinnata publiku ènamik. Kahekümne kuue eluaasta jooksul nii palju läbi elada, elu maitsmata, nii jõuetuks jääda, väsida midagi tegemata, jõuda niisuguse absoluutse eitamiseni, ilma et tal oleks olnud mingeid veendumusi: see on surm! Kuid Oneginile polnud määratud surra, maitsmata elu karikast: tugev ja sügav kirg ei viivitanud tema uinuvate hingejõudude äratamisega.

. . . . . .

Mis sai Oneginist pärast? Kas kirg äratas ta uueks, inimväärikusega rohkem kooskõlas olevaks kannatuseks? Või tappis see kõik tema hingejõud ja tema rõõmutu nukrus muutus surnud, külmaks apaatiaks? — Me ei tea, ja milleks on meil vaja seda teada, kui me teame, et selle rikka loomuse jõud jäid rakendamata, elu jäi mõtteta ja romaan lõputa?

. . . . . .

---

[1] Koturnid — jalatsid, mida kasutasid muinas-kreeka ja -rooma näitlejad, et näida kasvult suuremana.

[2] Igavene Juut — prantsuse romaanikirjaniku Eugène Sue' samanimelise romaani kangelane, kes on määratud igavestele eksirännakutele.

. . . . . .

... Tatjana on erandlik olend, sügav, armastav, kirglik loomus. Armastus võis talle olla suurimaks õndsuseks või suurimaks hädaks elus, ilma igasuguse lepitava vahepealse võimaluseta. Vastastikuse õnne korral on sellise naise armastus ühtlane, hele leek; vastasel korral visa leek, mida tahtejõud võib-olla ei lase väljapoole tungida, kuid mis on seda hävitavam ja põletavam, mida rohkem ta on sissepoole surutud. Õnneliku abielunaisena oleks Tatjana rahulikult, kuid siiski kirglikult ja sügavalt armastanud oma meest, oleks enda täielikult ohverdanud lastele, andunud tervenisti oma emakohustustele, kuid mitte mõistuse kaalutlustel, vaid jällegi kirest, ja oleks selles ohvris, oma kohustuste ranges täitmises leidnud suurima naudingu, oma ülima õndsuse. Ja kõike seda ilma fraasideta, arutlusteta, selle rahuga, selle välise kiretusega, selle välispidise külmusega, mis moodustab sügavate ja tugevate natuuride väärtuse ja suuruse.

. . . . . .

... Tatjana jäi loomulikult-lihtsaks isegi selles kunstlikkuses ja moonutatud vormis, mis talle andis teda ümbritsev tegelikkus. Ühelt poolt —

Tatjana kartis lapseusus
neid endeid, mida rahvasuu
peab tähtsaks — paha uni rusus
ta meelt, ja kaardipanek, kuu —
ta salamärke leidis nendes
ja hirmu tundis igast endest,
et kuskilt halba tuleb veel,
ja ikka raske oli meel.

Teiselt poolt armastas Tatjana kõndida nurmel

Kurb mõte silmades, kuid peos
tal mõni prantsuskeelne teos.

See toorete, vulgaarsete eelarvamuste imekaunis ühendus kirega prantsuse raamatute ja lugupidamisega Martinus Zadeka sügava loomingu vastu on võimalik ainult vene naises. Kogu Tatjana siseelu seisab armastusejanus; miski muu ei kõnelnud midagi tema hingele; tema mõistus magas ja ainult ehk ränk elumure võis selle hiljem äratada, ja ka ainult selleks, et hoida tagasi kirge ja alistada see mõistliku moraali arvestusele ... Tema neitsipõlve päevi ei täitnud miski; nendes polnud töö- ja jõudeaja vaheldumist, ei olnud seda regulaarset tegevust ja meelelahutust, mis on omased haritud inimeste elule ja mis hoiavad inimese eetilisi jõude tasakaalus. Olles metsik taim, mis on täielikult ise-

enda hooleks jäetud, lõi Tatjana ise oma elu, mille tühjuses seda mässulisemalt põles teda sööv sisemine tuli, et tema mõistus millegagi tegevuses ei olnud.

Ju ammu unistavas vaimus
tal hõljus ootus, hämar soov,
nii ahistav, nii õnnetoov,
ju ammu magus, piinav aimus
noort rinda rõhus. Ootas hing,
et tuleks keegi... ootas ning
ta tuligi! Ja silmad näevad,
põu tunneb: T e m a o n s e e m e e s.
Oh, unes, ilmsi, ööd kui päevad
nüüd teda näeb ta enda ees.
Kui nõidus see, mis aina kestab,
kõik armund tüdrukule vestab
nüüd ainult ühest...
. . . . . .

Nüüd kirgliku romaani sisu
ta ümber nõiakanga koob.
Täis millist õhinat ja isu
ta ahvatlevat pettust joob!
Ja armund neiu kujutelu
nüüd kujudele annab elu,
noor Werther[1], armastav Wolmar[2],
Malec-Adel[3] ja de Linard[4]
ja sangar, millist teist ei leidu,
suur, ainulaadne Grandison,
kes meile tapvalt igav on, —
kõik vaimustasid armund neidu,
neist mõeldes tal üksainus mees —
Onegin seisis silme ees.

Ja raamatut Tatjana maitseb,
ta loeb ja enesele näib
Delphine[5], Julie[6], Clarissa[7]; kaitseb
ta ulmi vaikne mets. Ta käib,
käes ohtlik raamat, mõtiskelles,
ja otsib ta ja leiab selles
neid kirgi, soove, unelmaid,
mis enda hinges võimust said.

---

[1] W e r t h e r — J. W. Goethe kuulsa romaani „Noore Wertheri kannatused" peategelane.

[2] W o l m a r — Jean-Jacques Rousseau' romaani „Uus Héloïse" peategelase Julie armastatu.

[3] M a l e c - A d e l — prantsuse naiskirjaniku Marie Cottin'i (1770—1807) romaani peategelane.

[4] D e L i n a r d — paruness de Krudener'i jutustuse „Valérie" peategelane.

[5] D e l p h i n e — prantsuse naiskirjaniku M-me de Staël'i samanimelise romaani peategelane.

[6] J u l i e — vt. märkus 2.

[7] C l a r i s s a — Richardsoni (vt. märkus lk. 138) romaani „Clarissa Harlow" peategelane.

Ta ohkab, võõra hinge tule
ja võõra valu võimu all,
end unustades sosinal
ta kirja koostab lemmikule.

Siin ei sünnitanud raamat kirge, kuid kirg pidi ikkagi avalduma pisut raamatulikult. Miks oli vaja Oneginit kujutleda Wolmarina, Malec-Adelina, de Linard'ina ja Wertherina (Malec-Adel ja Werther; kas pole see sama mis Jeruslan Lazarevitš[1] ja Byroni korsaar[2])? Sellepärast, et Tatjana jaoks ei olnud olemas tõelist Oneginit, keda ta ei võinud mõista ega tunda; järelikult oli tal vaja anda Oneginile mingi tähendus, mis on huupi võetud raamatust, mitte elust, sest elu Tatjana ka ei võinud mõista ega tunda. Miks oli tal vaja ennast kujutleda Clarissana, Julie'na, Delphine'ina? Sellepärast, et ta iseennast niisama vähe mõistis ja tundis kui Oneginitki. Kordame: kirgliku, sügavalt-tundelise ja samal ajal arenemata olendina, kes on hermeetiliselt suletud oma intellektuaalse olemasolu pimedasse tühjusse, sarnaneb Tatjana kui isiksus mitte kauni kreeka raidkujuga, milles kõik sisemine nii läbipaistvalt ja reljeefselt peegeldub välises ilus, vaid egiptuse raidkujuga, mis on liikumatu, raske ja seotud. Ilma raamatuta oleks ta olnud täiesti tumm olend ja tema leegitsev ning kuivav keel poleks leidnud ühtki elavat, kirglikku sõna, millega ta oleks saanud kergendada end rõhuvast tundetäiusest. Ja kuigi tema kire vahetuks allikaks Onegini vastu oli tema kirglik loomus, tulvil iha kaasatundmise järele, algas see ikkagi pisut ideaalselt. Tatjana ei saanud armastada Lenskit või veel vähem mõnd teist temale teadaolevat meest: ta tundis neid nii hästi ja nad pakkusid nii vähe toitu tema eksalteeritud[3], askeetlikule[4] kujutlusvõimele ... Ja äkki ilmub Onegin. Teda ümbritseb täielik saladus: tema aristokratism, tema seltskondlikkus, vaieldamatu üleolek kõigest sellest rahulikust ja labasest maailmast, kuhu ta ilmus meteoorina, tema ükskõiksus kõige vastu, imelik eluviis — kõik see tekitas saladuslikke kuulujutte, mis arusaadavalt avaldasid mõju Tatjana fantaasiale, häälestasid, valmistasid teda ette Oneginiga esimese kohtumise otsustavaks efektiks. Ja ta nägi Oneginit, kes ilmus tema ette noore, ilusa, osava, hiilgava, ükskõikse, igavust tundva, mõistatusliku ja arusaamatuna, lahendamatu saladusena tema arenemata mõistusele, nagu ahvatlus ise tema metsikule fantaasiale. On olendeid, kellel fantaasial on palju suurem mõju südamele, kui arvatakse. Tatjana oli niisugune olend. On naisi, kellele maksab ainult näidata end vaimustatuna, kirglikuna — ja nad on teie omad; kuid on naisi, kelle tähelepanu mees

---

[1] Jeruslan Lazarevitš — vene muinasjuttude ja bõliinade kangelane.

[2] Korsaar — Byron'i samanimelise poeemi kangelane (korsaar — mereröövel).

[3] Eksalteeritud — vaimustatud, erutatud.

[4] Askeetlik — siin tähenduses: range, kirgedeta.

võib äratada ainult ükskõiksuse, külmuse ja skeptitsismiga, mis näitavad seda, et tal elu vastu on tohutud nõuded, või seda, et ta on oma elu läbi elanud mässuliselt ja täielikult: vaene Tatjana kuulus niisuguste naiste hulka...

. . . . . .

Sellepärast me jätame vahele kogu neljanda peatüki, milles meile peaasjaks on Onegini poolt vahekordade selgitamine Tatjanaga vastuseks Tatjana kirjale. Kuidas Tatjanale see selgitamine mõjus, on arusaadav; kõik vaese neiu lootused varisesid kokku ja ta sulgus veel sügavamale endasse välismaailma eest. Ent purunenud lootus ei kustutanud teda söövat leeki: see hakkas põlema seda visamalt ja pingelisemalt, mida sumbunum ja väljapääsematum ta oli. Eksalteeritud kujutlusvõimega loomustel annab õnnetus kirele uut energiat. Nendele isegi meeldib nende olukorra erandlikkus; nad armastavad oma muret, hellitavad oma kannatust, peavad seda kalliks, võib-olla veel kallimaks kui oma õnne, kui see neile osaks oleks saanud... Ja pealegi, meie ühiskonna põlismetsas — kus ja kui varsti oleks Tatjana kohanud teist olendit, kes Onegini-taoliselt oleks võinud erutada tema kujutlusvõimet ja pöörata tema hinge tule teisele objektile? Üldse on õnnetu, ühepoolne armastus, mis elab visalt edasi ka lootuse kadudes, võrdlemisi haiglane nähtus, mille põhjus, liiga haruldastel ja vististi puht-füsioloogilistel põhjustel, peitub vast ehk teiste hingevõimete arvel liialt arenenud fantaasia eksaltatsioonis. Kuidas see ka olekski, fantaasiast tulenevad kannatused langevad raskelt südamele ja piinavad teda vahel veel tugevamalt kui need kannatused, mille juur peitub südames endas. Pilt Tatjana tummadest, mitte kellegagi jagatud kannatustest on maalitud viiendas peatükis hämmastava tõe ja lihtsusega. Tatjana käik Onegini tühjaksjäänud majja (seitsmendas peatükis) ja tunded, mida temas äratas see mahajäetud elamu, mille kõigil esemeil lasus sellest lahkunud peremehe vaimu ja iseloomu terav pitser, kuuluvad poeemi parimate kohtade ja vene poeesia väärtuslikumate aarete hulka. Tatjana kordas seda külaskäiku mitmel korral, —

Ja vaikse kabineti rahus
ta istus, kõigest ilmast lahus,
ja kaua nuttis üksi, kuid
siis märkas kambris raamatuid.
Küll polnud lugemiseks isu,
kuid teoste valik vähemalt
näis imelik ja lähemalt
nii hakkas siis ka teoste sisu
seal jälgima ta väsind silm.
Ja avanes nüüd uus maailm.
. . . . . .

Ja vähehaaval mõndki tema
ju mõistma hakkas. Pilgu ees,

kui hea, ju hakkas selginema
Tatjanale see veider mees,
mees, kelle saatus määrand talle...
. . . . . .

Kas mõistatus on lahendatud?
Kas tõesti *sõna* leidis ta?

Niisiis, Tatjanas toimus lõpuks teadvuse akt; tema mõistus ärkas. Ta sai lõpuks aru, et inimesel on teisi huvisid, on kannatusi ja muresid peale armastuse kannatuse ja leina huvide. Kuid kas ta sai aru, milles nimelt seisavad need teised huvid ja kannatused, ja kui saigi aru, kas see kergendas tema enda kannatusi? Muidugi sai aru, kuid ainult mõistusega, peaga, sest on ideid, mida tuleb läbi elada hinge ja ihuga, et neid täielikult mõista, ja mida ei saa õppida raamatust. Ja sellepärast selle uue murede maailmaga tutvumine raamatute kaudu, ehkki see oli Tatjanale ilmutuseks, jättis talle raske, rõõmutu ja viljatu mulje; see kohutas teda, hirmutas ja pani vaatama kirele kui elu hukkumisele, veenis teda, et on vaja alistuda tegelikkusele nagu ta on ja kui elada südame elu, siis omaette, oma hinge sügavuses, üksinduse vaikuses, öö pimeduses, mis on pühendatud kurbusele ja nuuksetele. Onegini maja külastamine ja tema raamatute lugemine valmistasid Tatjanat ette ümbersünniks maatütarlapsest seltskonnadaamiks, mis Oneginit nii üllatas ja hämmastas.

. . . . . .

Niisiis, Onegini, Lenski ja Tatjana isikus kujutas Puškin vene seltskonda ühes tema kujunemise, tema arengu faasis, ja millise tõetruudusega, kui õigesti, täielikult ja kunstipäraselt ta seda kujutas! Me ei kõnele arvukaist vahelepandud portreedest ja siluettidest selles poeemis, mis teevad täielikuks vene kõrgema ja keskmise seltskonna pildi; me ei räägi maaballide ja pealinna rautide[1] piltidest: kõik see on meie publikule nii tuttav ja tema poolt nii ammu väärilselt hinnatud... Märgime ainult üht: poeedi isiksus, mis selles poeemis nii täielikult ja eredalt peegeldub, on kõikjal nii kaunis, nii humaanne, kuid samal ajal esijoones artistlik. Kõikjal te näete temas inimest, kes ihu ja hingega kuulub sellele põhiprintsiibile, mis moodustab tema poolt kujutatava klassi olemuse; lühidalt, kõikjal te näete vene mõisnikku... Ta tungib sellele klassile kallale kõiges, mis on vastuolus humaansusega; kuid klassi printsiip on talle igavene tõde... Ja sellepärast on isegi tema satiiris nii palju armastust, isegi laitus on tal nii sageli sarnane heakskiidu ja heameeletundmisega... Meenutage Larinite perekonna kirjeldust teises peatükis, eriti Larini enda portreed... See on põhjuseks, et „Oneginis" nüüd paljugi on vananenud. Kuid ilma selleta poleks „Oneginist" võib-olla välja

[1] Raut — pidulik õhtusöök.

tulnud nii täielikku ja üksikasjalist poeemi vene elust, säärast kindlakujulist fakti mõtte eitamiseks, mis selles ühiskonnas endas nii kiiresti areneb...

Puškin kirjutas „Oneginit" mitu aastat — ja sellepärast kasvas poeet ise koos temaga ja poeemi iga uus peatükk oli järjest huvitavam ja küpsem. Ent viimased kaks peatükki erinevad teravalt esimesest kuuest: need kuuluvad juba ilmselt poeedi kunstilise arengu kõrgemasse, küpsesse epohhi. Üksikute kohtade ilust ei jõua kunagi küllalt rääkida, ja sealjuures on neid nii palju! Parimate hulka kuuluvad: õine stseen Tatjana ja hoidjaga, Onegini kahevõitlus Lenskiga ja kogu kuuenda peatüki lõpp. Viimase kahe peatüki kohta me ei tea, mida kiita eraldi, sest neis on kõik suurepärane, kuid seitsmenda peatüki esimene osa (kevade kirjeldus, mälestus Lenskist, Tatjana käik Onegini majja) tõuseb kuidagi eriti reljeefselt esile sügava kurbusetunde ja imekaunite värsside poolest... Kõrvalepõiked, mis poeet jutustusest teeb, tema pöördumised iseenda poole on täis ebatavalist graatsiat, südamlikkust, tundeid, mõistust, teravmeelsust; poeedi isiksus on siin nii armastav, nii humaanne. Oma poeemis oskas ta puudutada nii paljut, vihjata nii paljule, mis kuulub ainuüksi vene looduse maailma, vene ühiskonna maailma! „Oneginit" võib nimetada vene elu entsüklopeediaks ja ülimal määral rahvalikuks teoseks. Ei tarvitse imestada, et publik selle poeemi säärase vaimustusega vastu võttis ja et tal oli nii tohutu mõju oma kaasaegsele ja järgnevale vene kirjandusele. Ja tema mõju ühiskonna kommetele? Ta oli teadvuse aktiks vene ühiskonnale, oli talle vahest esimeseks, kuid see-eest milliseks suureks sammuks edasi!... See samm tähendas hiiglaslikku edasiminekut ja pärast seda oli paigalseis juba võimatu... Mingu edasi aeg ja toogu kaasa uusi nõudeid, uusi ideid, kasvagu vene ühiskond ja mingu mööda „Oneginist": kui kaugele ta läheksi, alati armastab ta seda poeemi, alati peatub sellel tema pilk täis armastust ja tänumeelt...

. . . . . .

MIHHAIL JURJEVITŠ LERMONTOV.

(1814—1841)

*

Puri.

(1832)

Nii üksi siniudus loovib
üks valge puri omapäi.
Mis ta küll võõrsilt leida soovib?
Mis kodumaal tal maha jäi?

Mast naksub, paindub, tuul on kähe,
laev läbi tõttab vahus veest.
Ah, õnne püüdma ta ei lähe
ja ta ei page õnne eest! —

Ta peal on taeva puhas vine,
all taevast heledamad veed; —
kuid torme ihkab mässuline,
nii nagu rahu tooksid need!

Poeedi surm.

(1837)

Oh tasu, valitseja, tasu!
Su ette põlvitan:
Sa ole õiglane ja nuhtle mõrvarit,
et kaugemaisse aega tema karistus
su õiget kohut järglastele teataks,
et näeksid roimarid ses hoiatust.
(Tragöödiast)

Au vangina nüüd laulik hukkus,
sai hiiliv laim ta timukaks.
Tal tina rinnas, huuled lukus,
jäi teostamata kättemaks.
Ta solvamistest pääsu otsis
ja üksinda kui ennegi
seltskonna vastu uhkes trotsis
läks välja ... läks — ja tapeti!
Ta tapeti ... Miks haliseda
või kiita tagantjärele?
Miks õigustusi laliseda:
„See oli taeva tahtmine ..."?
Kas teie just, täis pahatahtlust,
ei õhutanud kõigepealt
ta julges, vabas hinges kahtlust,

mis nagu säde hõõgus seal?
Noh, saite nüüd, mis teile vaja!
Ta piinadele jõudis piir:
on surnud suurim luuletaja,
on kustunud me koidukiir.

Ta tapja külmalt haudus lõppu,
ei suutnud ohver päästa end.
Ei tühi süda naljalt võppu.
Relv õela käes ei värisend.
Ja loomulik! Eks satu tihti
me randa inimkonna vaht,
kel elus muud ei ole sihti
kui tiitlite ja õnne jaht.
Ei miski neile korda lähe,
me kombeis mõtet nad ei näe.
Ka meie au loeb neile vähe.
Ja nii ei tulnud tapjal pähe,
mis hirmsaks teoks ta tõstis käe . . .

Ja tapeti poeet . . . Niisama pikalt
tal kestis päev kui sellel laulikul,
kes kujutatud on ta töös nii värvirikkalt,
kes surma samuti sai elu hommikul.
Miks, jättes sõpruse ja usalduse ringi,
ta sinna läks, kus õelus täidab hingi?
Mis vaba, kirglik vaim võis leida nende seas,
kesk umbust, kadedust? Mis laimajaile sundis
kätt pakkuma just teda, meest, kes tundis
nii hästi inimesi juba noores eas?

Ja lihtsa pärja asemele,
mis õilist laupa ehtis tal,
nad teise vaotasid ta lokkidele,
kuid okkad olid loorberite all.
Õel laimusosin, orjameelne viha
ka viimseil minuteil tal kannul käis.
Ta suri — asjatuks jäi kättemaksuiha,
meel pettumuste salasappi täis.
Nüüd vaikinud on kaunis luule,
ei enam iial kõla see.
Tal pitser surutud on suule,
tal kitsas kirstus lõppes tee.

Kuid teie, nende ülbe sugu,
kes muud ei osanud kui häbis elada,

kes õnne orbusid maailmas ühtelugu
ükskõikselt sõtkunud on orjakannaga!
Au, Geenius ja Vabadus on ohus,
kus trooni ümber koos on teie ahne summ.
Teid kaitseb seadus, õigeks mõistab kohus
ja teie ees on õiglus tumm.
Kuid kõrgem kohtunik kord sisse nõuab võla
teilt, nurjatute hõim. Kui tema kohut peab,
ei otsusta siis kulla kõla,
te mõtted, teod ta ette ära teab.
Siis enam teeskluse ja laimu võim ei kesta.
Ka oma musta verega
te endalt iial maha pesta
poeedi õiglast verd ei saa.

Kodumaa.

(1841)

Ka minule on armas isamaa,
miks aga pean ma kalliks seda pinda,
ei mõistusega seletada saa.
Ta vägevus, mis nõudnud verehinda,
ja endas kindlad valitsejasood
ja mineviku kallid muinaslood
ei vala rõõmsat erutust mu rinda.

Kuid armsad minule — miks küll, ei tea —
ta stepid on, kus lasub vaikus vilu,
ta õõtsuvate põlislaante ilu,
ta suurveed, mida ükski piir ei pea . . .
Mul taluvankris meeldib logistada,
kui ringi eksleb pilk öömaja ihates
ja silmapiiril tulukeste jada
lööb võbisema nukrais külades.
On armsad põllul suitsuvine
ja kingul kasekene noor,
kesk koltund nurmi roheline,
ja ööseks steppi jäänud voor
ja rahva elu, töö ja pruugid;
õlgkatusega taluonn,
mil nikerdatud aknaluugid,
mu südamele kallis on;
ja kastes õhtuil jään kesköönì simmanile,
täis rõõmu paljudele tundmatut,
kui tantsu saadab tramp ja vile
ja purjus talumeeste jutt.

Mõtisklus.

(1838)

Kurb on me põlv. See pilt mu hinge rusub.
Ta tulevik on sünk või sisuta.
Ta liiga palju teab, ta liiga vähe usub
ja elab loiult, õige isuta.
Maast-madalast meid piinab koorem kole —
me ainus pärandus on vanemate vead.
Just nagu võõral peol või teel, mil sihti pole,
me uitame maailmas omapead.
Hing häbiväärselt tuim on hea ja kurja vastu,
jõud eluvõitluses jääb välja toomata.
Ei ohus iialgi me julgelt välja astu
ja võimu ees meil tung on roomata.
Nii enneaegne vili solvab silma:
ta üksi orvuna on keset õitelund,
kui ilu tund on üle kogu ilma,
tal juba käes on hukkumise tund.

Vaim tühjast tarkusest on muutund sigimatuks,
ei pihi sõbrale ka püüdeid paremaid.
Et naerualuseks maailma ees ei satuks,
need ammugi me silmis naeruks said.
Küll lõbu karikast me harva jõime sõõmu,
kuid noori jõudusid ka see ei kaitsenud,
sest kartes küllastust liig vara iga rõõmu
hing poolikult on ära maitsenud.

Me luule unelmaid ja kunstitöid ei hinda,
ei meie piinale too needki parandust,
ja tundeid viimaseid, mis jäänud tühja rinda,
me varjame kui ihnus varandust.
Me kirg on juhuslik — meid arm ja vihkamine
veel kitsimaks, veel kinnisemaks teeb,
ja hinges alati on külmus kummaline
ka siis, kui veri tules keeb.
Mis köitis isasid, näib lapsik meie soole,
au, õnne ta ei leia päikse alt
ja kiirel sammul minnes haua poole
teel tagasi veel vaatab pilkavalt.
Pea jõuab lõpule me sünge elulugu,
me kaome jäljetult kesk unustuse ööd.
Ei mõtet viljakat meilt päri järelsugu,
ei geeniuse alustatud tööd.
Täis kodaniku, kohtumõistja valjust

kord neab meid tulev põlv. Nii, tulvil jälestust,
ka pettund poeg, kes ilma jäänud paljust,
neab laostund isa mälestust.

Borodino.

(1837)

„Eks, onu, kergesti ju minna
me käest ei lasknud kallist linna,
kui Prantsus Moskvas käis.
Siis löödi lahinguid! Neid aegu
me rahvas mäletab veel praegu.
Borodinó'st ju ilmaaegu
ei mõelda uhkust täis."

„Jah, poeg, siis oli teine lugu,
siis elas kangelaste sugu,
ei enam sääraseid.
Ei nende käsi hästi käinud:
ei paljud sõja lõppu näinud...
Nad Moskva alt ei oleks läinud,
kui poleks kästud neid.

Sai kaua tummalt taganeda.
Me tuju langes, nähes seda,
hallpead ju rääkisid:
„Mis tuleb ülematel pähe?
Kas on neil tõesti julgust vähe,
et ikka proovima ei lähe
häid vene tääkisid?"

Siis lagendikku nägid roodud,
mis võitlusväljaks justkui loodud.
Reduut sai tehtud seal.
Uus lootus meeste põues tärkas
ja koiduga, kui vägi ärkas,
ta silmapiiril prantslast märkas
just nagu pihu peal.

Mul oli käsil laadimine.
Ma mõtlesin: „Oot, külaline
nüüd alles kosti saad!
Noh, vend musjöö! Käi lagedale!
Ka elust meil ei ole hale,
et lööke anda ründajale
ja kaitsta kodumaad."

Kaks päeva tuuris kahurtuli.
Ja nurin kuuldavale tuli,
et see on tühi töö.
„Nii hirmu nahka neil' ei aja.
Kartetšidega oleks vaja . . ."
Ja üle sünge võitlusraja
siis tiivad laotas öö.

Ma lamasin — ei tulnud uni.
Öös hõiskeid kostis hommikuni —
seal Prantsus pidutses.
Kuid vaikne oli meie leeris:
siin mõlkis kiivrit mees poleeris,
seal teine relvi revideeris
ja süngelt urises.

Ja vaevalt paistis koidusära,
kui algas laagris kisa-kära,
kõik äkki kihas-kees.
Me polguülem oli visa,
aus tsaari teener, meile isa.
Jah, kurb, et päevadele lisa
ei saanud taevalt mees.

Ta hüüdis meile õhinaga:
„Eks ole Moskva meie taga!
Siis seiskem kindlalt koos
ja surgem, kaitstes kallist linna!"
Me tõotasime surma minna
ja läksime — jah, palju sinna
meid jäi Borodino's.

See oli päev! Suits ümber kiikus,
just nagu pilv me poole liikus
musttuhat sõjameest.
Seal tragunite mõõku täras,
ulaane uhkes mundrisäras
me peale langes sõjakäras
ja möödus meie eest.

Nii enam lahinguid ei lööda . . .
Kui varjud lipud sööstsid mööda.
Silm vaenlase armeed
veel läbi suitsu vaevalt nägi.
Täis vimma väge raius vägi
ja segas langenute mägi
suurtükikuuli teed.

Jah, prantslane veel kaua räägib,
kui vahedad on vene täägid,
kui täpne nende löök.
Kartetšivihin, tulevalgus!
Maa põrus hirmsas tapatalgus
ja kestvaks möirgeks ühte valgus
seal kahurite röök.

Ju hämardus. Me tõotasime,
et homme jätkub taplemine
sealsamas lõpuni.
Siis aga kostis trummikaja,
väed ära tõmbas vallutaja,
kuid kokku võtta oli vaja
meil oma kaotusi.

Jah, poeg, siis oli teine lugu,
siis elas kangelaste sugu,
ei enam sääraseid.
Ei nende käsi hästi käinud:
ei paljud sõja lõppu näinud...
Nad Moskva alt ei oleks läinud,
kui poleks kästud neid."

* *
*

On armsad mäed, mil uduloor,
kui nagu lõuna meteoor,
erkpunane, kuid säratu
sealt tagant välja ujub kuu,
poeedi hinge käskija,
juveel ses kroonis, millega
end vahel ehib taevakaar
just nagu mõni maine tsaar.
On loodes kitsas pilveviir
ja sellel õhtu viimne kiir
veel õhetab ja taevaranda
ei raatsi kuule üle anda.
Kuid peagi ehavalgus kaob...
Kuu tõuseb... Pikkamisi vaob
ta poole pilvekene valge,
ja loorina kuu puhta palge
nüüd katab habras pilvekee.
On tema ainus ehe see.
Kes, kui ta mägedes on käinud,
niisugust ööd ei ole näinud?

Just sama ehe oli kuul,
kui vaba üksik nagu tuul,
kord sinisäras väljadel
ma sõitsin kiirel hobusel.
Kuu kumas uduloori takka
ja mähkis mind ja ratsu lakka
ja turja helkiv hõbejoom.
Ma tundsin, kuidas hingas loom
ja iga minut, hoogu täis,
maast lausa lendu tõusvat näis.
Kõik unus, ühte sulada
ma tahtsin sõidu rütmiga,
et ainult rutem, rutem veel
saaks kihutada stepiteel.
Nii kaua läbi kõrbemaade
mind ratsu viis. Seesama vaade
all lagendik, peal taevakumm,
ja ikka, tõsine ja tumm,
kuu ujus kõrgel minu ees
ja laitvat näis, et ratsamees
sel öölgi segamatult teda
ei lase steppe valitseda.

Meie aja kangelane.[1]

(1840)

Eessõna on igas raamatus esimene ja ühtlasi ka viimane asi; ta on kas teose eesmärgi selgitamiseks või õigustamiseks ning vastuseks arvustustele. Harilikult aga pole lugejail asja kõlbelise eesmärgiga ega ajakirjade kallaletungidega ja seepärast nad ei loe eessõnu. Ent kahju, et see nii on, eriti meil. Meie publik on veel nii noor ja lihtsameelne, et ei mõista valmi, kui ta selle lõpus ei leia moraali. Ta ei taipa nalja, ei tunne irooniat; ta on lihtsalt halvasti kasvatatud. Ta ei tea veel, et korralikus seltskonnas ja korralikus raamatus ei või olla paika lausa sõimul; et kaasaegne kultuur on leiutanud hoopis vahedama relva, peaaegu nähtamatu, kuid sellest hoolimata tapva, mis meelituse rüü all annab tõrjumatu ning kindla hoobi. Meie publik sarnaneb provintslasega, kes, kuulanud pealt kahe vaenulikkudesse õukondadesse kuuluva diplomaadi kõnelust, jääb uskuma, et kumbki neist petab oma valitsust vastastikuse kõige õrnema sõpruse kasuks.

See raamat koges alles hiljuti mõningate lugejate ja koguni ajakirjade õnnetut kergeusklikkust sõnade tähttähelise tähenduse suhtes. Ühed olid hirmsasti haavunud, ja mitte naljatades, et neile

[1] Lühendatult.

seatakse eeskujuks säärane ebamoraalne inimene nagu Meie Aja Kangelane; teised jälle märkasid väga peenelt, et kirjanik on joonistanud enese ja oma tuttavate portreed... Vana ja vilets nali! Kuid nähtavasti on Venemaa juba nii loodud, et temas uueneb kõik peale seda laadi absurdsuste. Kõige nõiduslikum muinasjutt vaevalt pääseb meil etteheitest isiku teotamise katse pärast!

Meie Aja Kangelane, mu armulised härrad, on tõepoolest portree, kuid mitte ühest inimesest: see on portree, mis on koostatud kogu meie sugupõlve pahedest nende täies arengus. Teie ütlete mulle jälle, et inimene ei või olla nii halb, aga mina ütlen teile, et kui te olete uskunud igasuguste traagiliste ja romantiliste kurjategijate olemasolu võimalust, — miks te siis ei usu Petšorini tõelikkust? Kui te olete imetlenud hoopis hirmsamaid ja inetumaid väljamõeldisi, miks siis see iseloom ei leia isegi väljamõeldisena teie juures armu? Kas mitte sellepärast, et temas on rohkem tõde, kui teie seda sooviksite?...

Teie ütlete, et moraal ei võida sellest? Palun väga. Küllalt on inimesi toidetud maiustustega; neil on sellest seedimine korrast ära: on vaja kibedaid arstimeid, teravat tõde. Aga ärge igatahes nüüd arvake, nagu oleks selle raamatu autor kunagi omanud kõrki unistust hakata inimeste pahede parandajaks. Jumal hoidku teda säärasest juhmusest! Tal oli lihtsalt lõbus joonistada kaasaegset inimest, nagu ta teda mõistab ja tema ning teie õnnetuseks liiga sageli on kohanud. Aitab sellestki, et haigus on ära näidatud, aga kuidas seda ravida — jumal seda teab!

Esimene osa.

I

BELA.

Sõitsin posthobustega Tiflisist. Minu vankri kogu koorem koosnes ühest väikesest sumadanist, mis oli poolest saadik täis tuubitud reisikirju Gruusiast. Suurem osa neist on teie õnneks kadunud, sumadan aga ühes muude asjadega on minu õnneks säilinud.

Päike hakkas juba peituma lumise mäeseljandiku taha, kui ma Koišauri orgu sisse sõitsin. Osseedist postipoiss ajas väsimatult hobuseid, et jõuda enne ööd Koišauri mäele, ja laulis täiest kõrist. Tore koht on see org! Ümberringi rohelise luuderohuga kaetud ja plataanisaludega kroonitud punakad juurdepääsematud mäed, uhtvagudest viirutatud kollased järsandikud ja seal kõrgel, kõrgel lume kuldne narmendav palistus ja all Aragva, kaelustades ühe teise, nimetu jõekesega, mis mühinal murrab välja mustast, pimedusega täidetud kaljulõhest, venib hõbedase niidina ja sätendab nagu madu oma soomusega.

Jõudnud Koišauri mäe jalamile, me peatusime duhhani[1] juures

[1] Duhhan — külakõrts Kaukaasias.

Siin tungles lärmitsedes paarkümmend grusiinlast ja mägilast; läheduses oli kaamelite karavan ööbima jäänud. Pidin üürima härgi, et lasta oma vankrit üles vedada sellele neetud mäele, sest oli juba sügis kiilasjääga — ja see mägi on umbes kaks versta pikk.

Polnud midagi parata, palkasin kuus härga ja mõned osseedid. Üks neist heitis endale õlale minu sumadani, teised asusid peaaegu ainult kisendamisega appi härgadele.

Minu vankri taga vedasid neli härga mängleva kergusega teist, sellest hoolimata et see oli ääreni täis laaditud. See asjaolu hämmastas mind. Vankri järel kõndis selle peremees, suitsetades väikest hõbedaga kaunistatud kabardiini piipu. Tal oli seljas ilma õlakuteta ohvitserikuub ja peas karvane tšerkessi müts. Ta näis olevat aastat viiskümmend vana; tema tõmmu näojume näitas, et ta on ammu tuttav Taga-Kaukaasia päikesega, ja enneaegu halliks läinud vurrud ei sobinud kokku tema kindla kõnnakuga ja reipa ilmega. Ma astusin tema juurde ja kummardasin; ta vastas vaikides minu kummardusele ja laskis õhku tohutu suitsupilve.

„Meil on nähtavasti teiega ühine tee?"

Ta kummardas jälle vaikides.

„Te sõidate vist Stavropoli?"

„Just nii ... kroonu kraamiga."

„Ütelge, palun, miks teie rasket vankrit veavad neli härga mängeldes, minu tühja vankrit aga suudavad kuus looma nende osseetide abiga vaevalt liigutada?"

Ta naeratas kavalalt ja vaatas mulle tähendusrikkalt otsa.

„Teie pole vist kaua Kaukaasias?"

„Umbes aasta," vastasin ma.

Ta naeratas jälle.

„Mis siis?"

„Niisama. Hirmsad lojused on need asiaadid! Te arvate, et nad aitavad, kui nii kisendavad? Kurat seda teab, mis nad kisendavad. Kuid härjad saavad neist aru; rakendage ette kas või kakskümmend, aga kui nad karjuvad omamoodi, ei liigu härjad ikka paigastki ... Hirmsad kelmid! Aga mis sa neile ikka teed? ... Armastavad reisijailt raha röövida ... Ära on võllaroad hellitatud! Küll te näete, et võtavad teilt veel viinarahagi. Ma juba tunnen neid, mind nad alt ei vea!"

„Kas teie juba ammu siin teenite?"

„Jah, teenisin siin juba Aleksei Petrovitši[1] ajal," vastas ta uljast rühti võttes. „Kui tema piirile tuli, olin ma alamleitnant," lisas ta, „ja tema ajal sain kaks aukraadi tegude eest mägilaste vastu."

„Ja nüüd olete? ..."

---

[1] Kindral Aleksei Petrovitš Jermolov oli a. 1817—1827 Gruusia ülemvalitsejaks, silmapaistvaim „Kaukaasia rahustaja".

„Nüüd kuulun kolmandasse piirivalvepataljoni. Ja teie, kui tohin küsida?..."

Ma ütlesin talle.

Sellega lõppes jutt ja me jätkasime vaikides teineteise kõrval kõndimist. Mäeharjal leidsime lund. Päike läks looja ja öö järgnes päevale ilma vaheajata, nagu see on tavaline lõunas; kuid lume helkimise tõttu võisime kergesti eraldada teed, mis läks ikka veel mäkke, kuigi enam mitte nii järsult. Ma käskisin panna oma sumadani vankrile, asendada härjad hobustega ja heitsin viimast korda pilgu tagasi alla orgu, — kuid kaljulõhedest voogudena väljatunginud tihe udu kattis seda täiesti ja ainustki heli ei kostnud sealt enam meie kõrvu. Osseedid kogunesid käratsedes minu ümber ja nõudsid viinaraha; kuid staabikapten käratas nii ähvardavalt neile peale, et nad silmapilk laiali jooksid.

„No küll on rahvas!" ütles ta. „Leibagi ei oska vene keeli nimetada, aga selle on selgeks õppinud: „Ohvitser, anna viinaraha!" Isegi tatarlased on minu arvates paremad: need vähemalt ei joo..."

Jaamani oli veel umbes verst maad. Ümberringi oli vaikne, nii vaikne, et sääse pirina järgi võis jälgida tema lendu. Vasakul mustendas sügav kaljulõhe, selle taga ja meie ees joonistusid tumesinised kurdude ja lumejoomedega kaetud mäeharjad kahvatul taevavõlvil, millel oli veel säilinud eha viimane kuma. Tumedal taeval hakkasid vilkuma tähed, ja imelik, mulle näis, et nad on hoopis kõrgemal kui meil põhjas. Mõlemal pool teed seisid paljad, mustavad kivid; siin-seal ulatus lume alt esile puhmastikke, kuid ükski kuivanud leht ei liikunud, ja lõbus oli selles looduse surmaunes kuulda väsinud posthobuste puristamist ja vene aisakellukese ebaühtlast tilinat.

„Homme tuleb tore ilm!" ütlesin ma. Staabikapten ei vastanud sõnagi ja osutas sõrmega kõrgemale mäele, mis kerkis otse meie vastas.

„Mis see on?" küsisin ma.

„Gud-mägi."

„Noh, ja mis siis?"

„Vaadake, kuidas ta suitseb."

Gud-mägi suitses tõepoolest; tema külgi mööda roomasid kerged pilvejoakesed, harjal aga lebas must pilverüngas, nii must, et ta paistis tumedal taeval laiguna.

Juba me eraldasimegi postijaama, seda ümbritsevate sakljade[1] katuseid ja meie ees vilkusid sõbralikud tulukesed; kui puhkes niiske külm tuulehoog, kostis kaljulõhest undamine ja hakkas sadama peenikest vihma. Vaevalt jõudsin endale burka[2] selga tõmmata, kui algas lumetuisk. Ma vaatasin aukartusega staabikaptenile...

---

[1] Saklja — Kaukaasia mägilaste elamu.

[2] Burka — vildist ja kitsenahast karvane mantel.

„Meil tuleb siin ööbida," ütles ta tusaselt. „Selle tuisuga juba üle mägede ei sõida. Kas Krestovajal on olnud laviine, mis?" küsis ta postipoisilt.

„Ei ole, härra," vastas osseedist postipoiss, „aga ripub palju, palju."

Et postijaamas polnud tuba reisijate jaoks, anti meile öömaja suitsuses sakljas. Ma palusin oma reisikaaslast jooma üheskoos klaasi teed, sest mul oli kaasas malmist teekatel — minu ainus lohutus reisidel Kaukaasias.

Saklja asetses ühe küljega vastu kaljut; kolm libedat, märga astet viis tema ukseni. Käsikaudu astusin sisse ja sattusin lehma peale (laut asendab nende inimeste juures teenijatuba). Ma ei teadnud, kuhu minna: siin määgivad lambad, seal uriseb koer. Õnneks vilksatas kõrvalt hämar valgus ja aitas mul leida teise uksetaolise avause. Siin avanes küllalt huvitav pilt: lai saklja, mille katus toetus kahele suitsunud sambale, oli rahvast täis. Keskel praksus maa peale tehtud lõke, ja suits, mida tuul katuses olevast avausest tagasi tõukas, levis ümberringi nii tiheda loorina, et ma ei suutnud kaua aega midagi seletada; tule juures istusid kaks vanaeite, hulk lapsi ja üks kõhetu grusiinlane, kõik kaltsudes. Polnud midagi parata, me asusime tule juurde, süütasime piibud ja varsti hakkas teekatel sõbralikult sumisema.

„Armetu rahvas!" ütlesin ma staabikaptenile, osutades meie kasimatule pererahvale, kes vaatles meid mingis tardumuses.

„Äärmiselt rumal rahvas!" vastas ta. „Kas te usute? Midagi nad ei oska, ei ole võimelised mingiks hariduseks! Meie kabardiinid ja tšetšeenid, kuigi nad on röövlid ja puupaljad, on selle eest vähemalt uljaspead; nendel siin aga pole ka relva vastu mingit huvi: korralikku kinžalli[1] ei näe sa ühelgi. On ikka tõepoolest osseedid!"

„Kas te olite kaua Tšetšnaas?"

„Jah, olin seal rooduga oma kümme aastat kindluses. Kamennõi Brodi juures, — teate?"

„Olen kuulnud."

„Oh, issake, kuidas need kõrilõikajad meid ära tüütasid! Nüüd on, jumal tänatud, rahulikum; aga vahel juhtus, et lähed sada sammu vallist eemale, juba istub karvane kurat kuskil ja varitseb: jääd pisut vahtima, siis vaata, et on silmapilk kas ling kaelas või kuul kuklas. Kanged poisid! . . ."

„Küllap teil oli vist rohkesti seiklusi?" küsisin ma uudishimust aetuna.

„Miks mitte! Oli küll . . ."

Ta hakkas näppima vasakut vurru, langetas pea ja jäi mõttesse. Mul oli pöörane tahtmine temalt mõnda lugu välja pressida, — soov, mis on omane kõigile reisi- ja kirjameestele. Vahepeal oli tee valmis saanud; ma otsisin sumadanist välja kaks

[1] Kinžall — pistoda.

matkaklaasi, kallasin täis ja asetasin ühe tema ette. Ta rüüpas pealt ja ütles nagu iseenesele: „Jah, oli küll!" See hüüatus andis mulle suuri lootusi. Ma tean, vanad kaukaaslased armastavad vestelda, jutustada; nad saavad seda nii harva: mõni istub aastat viis rooduga kuskil kolkas ja kõik need viis aastat ei ütle talle keegi: t e r e (sest veltveebel ütleb: t e r v i s t). Aga oleks, millest lobiseda: rahvas ümberringi on metsik, huvitav; iga päev hädaohud, juhtub oivalisi lugusid, ja siis hakkad tahtmatult kahetsema, et meil nii vähe üles kirjutatakse.

„Kas te ei sooviks lisada rummi?" küsisin ma oma vestluskaaslaselt. „Mul on valget Tiflisist; praegu on külm."

„Ei, olge tänatud, ma ei joo."

„Miks nii?"

„Niisama. Andsin endale tõotuse. Kui ma olin alles alamleitnant, kord, teate, vinditasime omavahel, öösel aga oli häire; ja nii me läksimegi rivi ette nokastanud olekus. Küll me aga siis saime, kui Aleksei Petrovitš teada sai: issand hoidku, kuidas ta vihastus! Oleks peaaegu kohtu alla andnud. Nii see on, elad teinekord terve aasta, ilma et kedagi näeksid, ja kui siis veel viin — oledki kadunud inimene!"

Seda kuuldes kaotasin ma peaaegu lootuse.

„Nagu kas või tšerkessid," jätkas ta. „Nii kui end pulmas või matusel buzaad[1] täis joovad, nii läheb raiumiseks lahti. Pääsesin kord hädavaevalt minema, ehkki olin rahujalal elava vürsti külaliseks."

„Kuida see siis juhtus?"

„Vaat," ta täitis piibu, tõmbas suitsu sisse ja hakkas jutustama, „olin siis rooduga kindluses Tereki taga, — sellest saab varsti viis aastat. Kord sügisel saabus transport toidumoonaga; transpordis oli ohvitser, noor mees, aastat kakskümmend viis vana. Ta ilmus minu juurde täies univormis ja teatas, et tal on kästud jääda minu juurde kindlusse. Ta oli säärane peenike ja valge; tema munder oli uhiuus, ja ma sain kohe aru, et ta oli meil Kaukaasias alles lühikest aega. „Te olete vist Venemaalt siia üle toodud?" küsisin ma temalt. „Just nii, härra staabikapten," vastas ta. Ma võtsin tal käest kinni ja ütlesin: „Olen väga rõõmus, olen väga rõõmus. Teil saab olema pisut igav... noh, aga me hakkame teiega sõbralikult elama. Ja kutsuge mind lihtsalt Maksim Maksimõtšiks, ja palun, — milleks see täielik univorm? Tulge minu juurde alati mütsiga." Talle anti korter ja ta asus elama kindlusse."

„Ja kuidas tema nimi oli?" küsisin ma Maksim Maksimõtšilt.

„Tema nimi oli... Grigori Aleksandrovitš P e t š o r i n. Tore poiss oli, julgen teile kinnitada; ainult pisut imelik. Näiteks vihmaga ja külmaga päev otsa jahil; kõik külmetavad, väsivad, — temal aga pole sellest midagi. Teinekord aga istub oma toas, käib

[1] B u z a a — kerge õlu hirsist, tatrast või odrast.

tuulehoog, ja ta kinnitab, et on end külmetanud; aknaluuk lõksatab, ja ta võpatab ning kahvatub, aga minu juuresolekul astus üksinda metskuldile vastu; vahel juhtus, et tundide kaupa ei saa tal sõna suust, selle eest mõnikord kui hakkab jutustama, siis naera kas või kõht katki... Jah, suurte veidrustega ja arvatavasti rikas inimene: kui palju igasuguseid kalleid asjakesi tal oli!..."

„Elas ta kaua teiega koos?" küsisin ma jälle.

„Umbes aasta. Noh, aga selle eest jääb see aasta mulle alatiseks meelde; tegi mulle küll tüli, aga ei maksa temast pahasti mõtelda! Sest on ju tõesti sääraseid inimesi, kellele on juba sündimisest saadik ette määratud, et nendega peab juhtuma igasuguseid ebatavalisi asju!"

„Ebatavalisi?" hüüatasin uudishimulikult, kallates talle teed.

„Ma jutustan teile. Umbes kuue versta kaugusel kindlusest elas üks rahujalal olev vürst. Tema pojuke, aastat viieteistkümnene poisike, harjus meie juurde ratsutama: iga päev, kord ühe, kord teise asja pärast. Ja meie Grigori Aleksandrovitšiga hellitasime ta tõepoolest ära. Oli see aga võllaroog, osav mistahes asja peale: kas mütsi täie galopi peal üles tõstma või püssi laskma. Üks asi oli aga tema juures halb: raha peale oli kole maias. Kord lubas Grigori Aleksandrovitš naljapärast talle anda tšervoonetsi, kui ta varastab temale kõige parema soku isa karjast. Ja mis te arvate? Juba järgmisel ööl tiris ta selle sarvipidi kohale. Juhtus vahel, et meil tuli mõttesse teda õrritada, — temal kohe silmad vihast punased, ja kohe kinžalli järele. „Oi, Azamat, ei pääse sa eluga," ütlesin ma temale, „sinu koluga saab olema jaman[1]!"

Kord sõidab vana vürst ise meid pulma kutsuma: ta pani vanimat tütart mehele, meie aga olime temaga kunakid[2]: nii et ei saa, teate, keelduda, ehkki ta on tatarlane. Läksimegi. Auulis võttis hulk koeri meid vastu valju haukumisega. Naised pugesid meid nähes peitu; need, kelle nägu me saime silmata, polnud kaugeltki iludused. „Mul oli tšerkessitaridest hoopis parem arvamine," ütles Grigori Aleksandrovitš mulle. „Oodake!" vastasin ma muiates. Mul mõlkus midagi muud meeles.

Vürsti sakljasse oli kogunenud juba rohkesti rahvast. Aasialastel, teate, on kombeks iga vastutulijat pulma kutsuda. Meid võeti vastu kõigi auavaldustega ja juhatati võõrastetuppa. Igatahes ma ei unustanud tähele panna, kuhu pandi meie hobused, — teate, igaks juhuks."

„Kuidas neil siis pulmi peetakse?" küsisin ma staabikaptenilt.

„Tavaliselt. Algul loeb mulla[3] neile midagi koraanist[4]; siis austatakse pruutpaari ja kõiki nende sugulasi; süüakse, juuakse

[1] Jaman — halb.
[2] Kunakk — sõber.
[3] Mulla — muhamedi usu vaimulik.
[4] Koraan — Muhamedi õpetust seletav raamat.

buzaad; siis algab džigiteerimine ja alati mingisugune määrdunud kaltsakas vigurdab viletsal lombakal hobusel, veiderdab ning teeb seltskonnale nalja, hiljem, kui hämardub, algab võõrastetoas, meie moodi öeldes, ball. Vaene vanamehike tiristab kolmekeelelisel ... olen unustanud, kuidas nende keeles öeldakse ... noh, midagi meie balalaika taolist. Tütarlapsed ja noored poisid asetuvad kahte ritta, vastamisi, plaksutavad käsi ja laulavad. Siis astuvad üks tütarlaps ja üks mees keskele ja hakkavad teineteisele lauldes ütlema värsse, mis aga juhtub, ülejäänud laulavad kooris kaasa. Meie Petšoriniga istusime aukohal, ja siis astus tema juurde peremehe noorem tütar, umbes kuueteistkümne-aastane tütarlaps, ja laulis temale ... kuidas seda öelda ... midagi komplimendi-taolist."

„Ja mida ta laulis, kas te ei mäleta?"

„Jah, vist oli see nii: „Saledad on meie džigitid[1] ja nende kaftanid on kaunistatud hõbedaga, aga noor vene ohvitser on neist saledam ja tema tressid on kuldsed. Ta on nagu pappel nende keskel; ainult ta ei saa kasvada ega õitseda meie aias." Petšorin tõusis, kummardas talle, asetades käe laubale ja südamele, ja palus mind talle vastata. Ma oskan hästi nende keelt ja tõlkisin tema vastuse.

Kui tütarlaps meist eemaldus, sosistasin ma Grigori Aleksandrovitšile: „Noh, kuidas ta on?"

„Tore!" vastas ta. „Aga kuidas on tema nimi?" — „Tema nimi on Bela," vastasin ma.

Ja tõepoolest ta oli kena: pikk, peenike, silmad mustad nagu kaljukitsel, aina vaatavad teile otse südamesse. Petšorin ei pööranud mõtteisse süvenenuna temalt silmi ja ka tema vaatas sageli altkulmu meie poole. Aga mitte ainult Petšorin ei imetlenud nägusat vürstitari: toa nurgast vaatles teda teine paar silmi, liikumatuid ja tuliseid. Ma silmitsesin terasemalt ja tundsin ära oma vana tuttava Kazbitši. Tema kuulus, teate, mitte rahujalal elavate, aga mitte ka vaenulikkude hulka. Kahtlustusi tema suhtes oli palju, ehkki teda polnud üheltki kelmustükilt tabatud. Vahel tõi ta meie kindlusse oinaid ja müüs neid odavasti, aga kunagi ei tinginud: mis küsib, seda maksa, kas või tapa ära, alla ei jäta. Temast räägiti, et ta armastab käia abrekkidega[2] Kubani jõe taga, ja tõtt öelda, lõust oli tal kõige röövellikum; väikest kasvu, kuivetu, laiaõlgne ... Aga osav oli ta, osav nagu vanapagan! Bešmett[3] alati katki rebitud, lapitud, kuid relvad hõbedaga kaunistatud. Tema hobune oli kuulus kogu Kabardas[4], — ja tõepoolest, sellest hobusest paremat ei saa välja mõteldagi. Mitte

[1] Džigitt — osav ratsutaja.

[2] Abrekk — uljaspea kaukaasia mägilaste hulgas; teises tähenduses: röövel.

[3] Bešmett — tikitud tatari poolkuub.

[4] Kabarda — maa-ala Põhja-Kaukaasias, praeguse Kabardiini ANSV piires.

asjata ei kadestanud teda kõik ratsanikud ja korduvalt katsuti hobust ära varastada, aga see ei läinud korda. Näen nagu praegu seda hobust: must nagu pigi, jalad — viiulikeeled, ja silmad mitte halvemad kui Belal. Ja milline jõud! Ratsuta kas või viiskümmend versta, ja kuidas välja õpetatud: jookseb nagu koer peremehe järel, isegi tema häält tundis! Ta ei sidunud teda iialgi kinni. Säärane röövlihobune oli see.

Sel õhtul oli Kazbitš süngem kui kunagi varem ja ma märkasin, et tal oli bešmeti alla tõmmatud rõngasrüü. „Ega tal pole asjata rõngasrüü seljas," mõtlesin ma. „Küllap tal on midagi kavatsusel."

Sakljas muutus umbseks ja ma läksin välja värsket õhku hingama. Öö laskus juba mägedele ja udu hakkas liikuma kaljulõhedes.

Mul tuli mõttesse minna varju alla, kus seisid meie hobused, ja vaadata, kas neil on sööta; pealegi ei tee ettevaatus kunagi halba: mul oli tore hobune ja juba nii mõnigi kabardiin oli teda heldinult silmitsenud ning lausunud: *jakši the, tšek jakši!*[1]

Astun tasakesi piki tara ja kuulen äkki hääli. Ühe hääle tundsin ma kohe ära: see oli võrukael Azamat, meie piduperemehe poeg; teine rääkis harvemini ja vaiksemalt. „Mida nad siin arutlevad?" mõtlesin ma. „Ega ometi mitte minu hobukesest." Istusin tara äärde ja jäin kuulatama, püüdes mitte lasta kaotsi minna ainustki sõna. Vahetevahel summutas sakljast kostev laulukära ja kõnekõmin mind huvitavat kõnelust.

„Tore hobune on sul!" rääkis Azamat. „Kui mina oleksin peremees majas ja mul oleks hobustekarjas kolmsada mära, ma annaksin pooled neist sinu ratsu eest, Kazbitš!"

„Ah Kazbitš!" mõtlesin ma ja mulle meenus rõngasrüü.

„Jah," vastas Kazbitš vähese vaikimise järel, „terves Kabardas ei leia sa säärast. Kord — see oli teisel pool Terekit — käisin ma abrekkidega venelastelt hobustekarju üle löömas. Meil ei läinud õnneks ja me põgenesime laiali, kuhu keegi juhtus. Minu järel kihutasid neli kasakat. Juba kuulsin selja taga gjauride[2] hüüdeid, ja minu ees oli tihe mets. Laskusin kummargile sadula kohale, andsin end Allahi[3] hoolde ja esimest korda elus solvasin hobust nuudilöögiga. Nagu lind sukeldus ta okste vahele; teravad okkad rebisid mu riideid, korgijalaka kuivad oksad peksid mulle näkku. Mu hobune hüppas üle kändude, rebis rinnaga põõsaid laiali. Parem oleks olnud mul jätta ta metsaservale ja jalgsi metsa pakku minna, aga kahju oli temast lahkuda, — ja prohvet tasus mulle. Mitu kuuli vingus üle mu pea; ma kuulsin juba, kuidas ruttavad kasakad kihutasid mu jälil ... Järsku

[1] Hea hobune, väga hea.

[2] Gjaur — türgi sõna, tähendab „koer". Nii nimetasid muhameedlased võõrusulisi, peamiselt kristlasi.

[3] Allah — muhamediusuliste jumal.

oli minu ees sügav lõhe; mu ratsu jäi pisut mõtlema — ja hüppas. Tema tagumised kabjad libisesid vastaskaldalt alla ja ta jäi esimesi jalgu pidi rippu. Ma lasksin ratsutid lahti ja lendasin kuristikku. See päästis mu hobuse: ta hüppas välja. Kasakad nägid kõike seda, aga ükski neist ei laskunud alla mind otsima: nad kindlasti arvasid, et ma kukkusin surnuks, ja ma kuulsin, kuidas nad sööstsid püüdma mu hobust. Mu süda jooksis verd. Ma roomasin tihedas rohus piki kuristikku — ja näen: metsaservast ratsutab mitu kasakat välja lagendikule, ja otse nende juurde tormab minu Karagjoz[1]. Kõik sööstsid karjudes talle järele; kaua, kaua ajasid nad teda taga, eriti üks neist oleks paar korda peaaegu talle lingu kaela heitnud. Ma värisesin, langetasin silmad ja hakkasin palvetama. Mõne hetke pärast tõstan pilgu — ja näen: minu Karagjoz lendab saba lehvides, vaba nagu tuul, gjaurid aga venivad kaugel üksteise järel mööda steppi oma äravaevatud hobustel. Allah! See on tõsi, sulatõsi! Hilisööni istusin oma kuristikus. Äkki, mis sa arvad, Azamat? Kuulen pimeduses, et hobune jookseb mööda kuristiku äärt, puristab, hirnub ja taob kapjadega vastu maad. Tundsin ära oma Karagjozi hääle: see oli tema, minu seltsimees! ... Sellest ajast peale me ei ole teineteisest lahkunud."

Ja oli kuulda, kuidas ta patsutas käega oma ratsu siledat kaela, nimetades teda kõiksuguste meelitusnimedega.

„Kui mul oleks hobustekarjas tuhat mära," ütles Azamat, „ma annaksin nad kõik sulle sinu Karagjozi eest."

„*Jok,* ei taha," vastas Kazbitš ükskõikselt.

„Kuule, Kazbitš," rääkis Azamat teda meelitades, „sa oled hea inimene, sa oled vapper džigitt, mu isa aga kardab venelasi ega lase mind mägedesse. Anna mulle oma hobune ja ma teen kõik, mis sa tahad, varastan sulle isalt tema kõige parema vintpüssi või mõõga, mis sa ainult soovid, — tema mõõk on aga ehtne gurdaa[2], aseta teraga vastu kätt, ise tungib ihusse; säärane rõngasrüü aga, nagu sinu oma, pole talle midagi."

Kazbitš vaikis.

„Kui ma esimest korda nägin sinu hobust," jätkas Azamat, „kui ta sinu all keerles ja kargas, sõõrmeid puhevile ajades, ja kivikillud lendasid ta kapjade alt, sündis mu hinges midagi mõistmatut ja sellest ajast peale muutus mulle kõik vastumeelseks: oma isa kõige paremaile ratsudele vaatasin ma põlgusega, mul oli häbi end nende seljas näidata ja mind valdas nukrus. Nukrutsedes istusin ma päevad otsa kaljul ja iga minut ilmus mu mõtteisse sinu ronkmust ratsu oma sulava kõnnakuga, oma sileda, noolsirge seljaga; ta vaatas mulle silma oma teraste silmadega, otsekui tahaks midagi ütelda. Ma suren, Kazbitš, kui sa teda mulle ei müü!" ütles Azamat väriseva häälega.

---

[1] Karagjoz — mustasilmaline.

[2] Gurdaa — Kaukaasias kõrgestihinnatud vanaaegne mõõk.

Ma kuulsin, et ta hakkas nutma: aga ma pean teile ütlema, et Azamat oli äärmiselt kange poiss ja mitte millegagi ei saanud tal pisaraid silmist, isegi siis mitte, kui ta oli veel noorem.

Vastuseks tema pisaraile kuuldus midagi naerutaolist.

„Kuule!" ütles Azamat kindlal häälel. „Sa näed, ma olen kõigeks valmis. Tahad, ma varastan sulle oma õe? Kuidas ta tantsib! Kuidas laulab! Ja õmbleb kullaga välja — otse ime! Pole olnud niisugust naist isegi türgi padišahhil[1] ... Kas tahad? Oota mind homme öösel seal kaljulõhes, kus voolab oja: ma lähen temaga sealt mööda naaberauuli — ja ta on sinu. Kas tõesti Bela pole väärt sinu ratsut?"

Kaua, kaua vaikis Kazbitš. Viimaks hakkas ta vastuse asemel poolhääli laulma vanaaegset laulu:[2]

„Palju on ilusaid neidusid meil,
öömustad silmad säravad neil.
Magus on küll nende armastust võita,
lõbusam vabana hobusel sõita.
Kulla eest neligi naisukest pea,
toredal ratsul sa hinda ei tea;
ei tema stepituult lase ette,
ei ta sind reeda, ei ta sind peta."

Asjata nurus Azamat teda nõusse jääma, nuttis, meelitas ja tõotas. Viimaks katkestas Kazbitš teda kannatamatult:

„Mine minema, pöörane poisike! Sinust nüüd mõni minu hobusel sõitja! Esimese kolme sammu peal viskab ta sind seljast maha ja sa lööd endal kukla kividel puruks."

„Mina!" hüüdis Azamat raevunult ja lapse-kinžalli raud kõlksatas vastu rõngasrüüd. Tugev käsi tõukas ta eemale ja ta põrkas vastu varbtara, nii et see kõikuma hakkas. „Nüüd läheb naljaks lahti!" mõtlesin ma, ruttasin talli, valjastasin meie hobused ja viisin nad tagumisse hoovi. Kahe minuti pärast oli sakljas juba kohutav müra. Vaat, mis oli toimunud. Azamat oli jooksnud katkirebitud bešmetis sinna sisse, öeldes, et Kazbitš tahtnud teda tappa. Kõik tormasid välja, haarasid püssid — ja nali läks lahti! Kisa, müra, paugud; aga Kazbitš oli juba hobuse seljas ja keerles rahvahulga keskel tänaval, veheldes mõõgaga nagu põrguline. „Ei maksa teiste pärast oma nahka turule viia," ütlesin ma Grigori Aleksandrovitšile, haarates teda käest. „Kas meil poleks parem kähku jalga lasta?"

„Oodake ometi, millega see lõpeb."

„Kindlasti lõpeb halvasti. Nende asiaatide juures on alati nii: lakuvad end buzaad täis ja siis läheb raiumiseks lahti!" Me istusime hobuste selga ja kihutasime koju."

---

[1] Padišahh — Türgi sultani ja mõnede teiste idamaiste valitsejate tiitel.

[2] Ma palun lugejailt vabandust, et värsistasin Kazbitši laulu, mis mulle edasi anti loomulikult proosa kujul; kuid harjumus on teine iseloom (Lermontovi märkus.)

„Aga mis sai Kazbitšist?“ küsisin ma kannatamatuna staabikaptenilt.

„Mis selle rahvaga ikka juhtub!“ vastas ta teeklaasi põhjani juues. „Lipsas minema!“

„Ja ei saanud haavata?“ küsisin ma.

„Jumal seda teab! Visa hingega on need röövlid! Olen näiteks mõnda neist näinud heitluses: üleni tääkidega läbi torgitud nagu sõelapõhi, aga ikka vehib mõõgaga.“ Vähese vaikimise järel jätkas staabikapten, jalga vastu maad lüües:

„Kuid ühte ei andesta ma endale iialgi: mis pagan mind sundis, kui olime kindlusse jõudnud, Grigori Aleksandrovitšile edasi rääkima kõike, mis ma olin kuulnud tara taga istudes. Ta naeris — säärane kavalpea! — ise aga võttis midagi nõuks.“

„Mida siis? Jutustage, palun.“

„Noh, pole midagi parata! Kui olen hakanud jutustama, siis tuleb jätkata.

Umbes nelja päeva pärast ratsutab Azamat kindlusse. Harjunud kombe järgi läks ta Grigori Aleksandrovitši juurde, kes söötis talle alati maiustusi. Ma olin seal juures. Jutt läks hobustele ja Petšorin hakkas ülistama Kazbitši hobust: et see on ju niisugune väle, ilus, just nagu kaljukits, — noh, lihtsalt, tema sõnade järgi, teist niisugust ei leidu terves maailmas.

Tatari poisi silmakesed lõid särama, aga Petšorin nagu ei märkakski seda; ma hakkan kõnelema millestki muust, tema aga keerab jutu otsekohe jälle Kazbitši hobusele. See lugu kordus iga kord, kui Azamat meil käis. Umbes kolm nädalat hiljem hakkasin märkama, et Azamat muutub kahvatuks ja kõhneneb, nagu seda romaanides juhtub armastusest. Mis ime see on? . . .

Näete, alles hiljem sain ma kogu selle asja teada: Grigori Aleksandrovitš hullutas teda niikaugele, et jookseb kas või vette. Eks ta kord ütlegi poisile: „Ma näen, Azamat, et see hobune on sulle kangesti meeldima hakanud, aga ei näe sa teda, niisama kui oma kukalt! Noh, ütle, mis sa annaksid sellele, kes ta sulle kingiks? . . .“

„Kõik, mida ta tahab,“ vastas Azamat.

„Niisugusel juhul ma muretsen ta sulle, aga ainult tingimusel . . . Vannu, et sa seda täidad . . .“

„Vannun . . . Vannu ka sina!“

„Hästi! Vannun, et sa saad hobuse endale; aga tema eest sa pead mulle andma oma õe Bela: Karagjoz olgu tema mõrsjalunaks. Loodan, et kaup on sulle kasulik.“

Azamat vaikis.

„Ei taha. Noh, kuidas soovid! Ma mõtlesin, et sa oled mees, aga sa oled alles laps: vara veel sul ratsa sõita . . .“

Azamat kihvatas. „Aga mu isa?“ ütles ta.

„Kas ta siis kunagi ära ei sõida?“

„Õigus . . .“

„Oled nõus? . . .“

„Nõus," sosistas Azamat, kahvatu kui surnu. „Millal siis?"

„Esimesel juhul, kui Kazbitš siia sõidab; ta lubas kümmekond oinast siia ajada. Muu on minu asi. Pea siis silmas, Azamat!"

Nii nad siis sepitsesid valmis selle asja ... tõtt öelda, halva asja! Hiljem ma ütlesin seda Petšorinile, aga tema vastas mulle, et metsik tšerkessitar peab olema õnnelik, omades nii armast meest kui tema, sest nende arusaamise järgi on ta ikkagi tema mees. Kazbitš aga on röövel, keda on tarvis karistada. Otsustage ise, mis ma võisin selle vastu ütelda? ... Kuid tol ajal ei teadnud ma midagi nende salanõust. Tuli siis kord Kazbitš ja küsis, kas pole ehk tarvis oinaid ja mett; ma käskisin tal tuua järgmisel päeval. „Azamat!" ütles Grigori Aleksandrovitš. „Homme on Karagjoz minu käes. Kui Bela pole täna öösel siin, siis ei näe sa hobust ..."

„Hästi!" ütles Azamat ja kihutas auuli. Õhtul relvastus Grigori Aleksandrovitš ja sõitis kindlusest välja. Kuidas nad selle asja joonde ajasid, ma ei tea, — aga öösel tulid nad mõlemad tagasi ja tunnimees nägi, et põiki üle Azamati sadula lebas naisterahvas, kelle käed ja jalad olid seotud, pea aga loori mässitud."

„Aga hobune?" küsisin ma staabikaptenilt.

„Kohe, kohe. Järgmise päeva hommikul vara tuli Kazbitš ja tõi müügiks kümmekond oinast. Sidunud hobuse tara külge, tuli ta minu juurde. Ma kostitasin teda teega, sest kuigi ta oli röövel, oli ta ikkagi minu kunakk.

Me hakkasime vestlema ühest-teisest ... Järsku nägin, Kazbitš võpatas, muutus näost — ja sööstis akna juurde; aken aga oli õnnetuseks tagaõue poole. „Mis on sinuga?" küsisin ma.

„Minu hobune ... hobune!" ütles ta üleni värisedes.

Tõepoolest, ma kuulsin kabjaplaginat. „Küllap see on mõni kasakas, kes saabus ..."

„Ei! *Urus jaman, jaman*[1]*!*" möirgas ta ja sööstis ülepeakaela välja nagu metsik panter. Kahe hüppega oli ta juba õues; kindluse värava juures tõkestas tunnimees tal püssiga tee; ta kargas üle püssi ja pistis jooksma mööda teed ... Kauguses keerles tolm: Azamat kihutas uljal Karagjozil. Kazbitš tõmbas jooksul püssi vutlarist ja tulistas. Ta seisis hetke liikumatult, kuni veendus, et oli mööda lasknud; siis hakkas ta vinguma, virutas püssi vastu kivi, lüües ta pilbasteks, vajus maha ja puhkes nutma nagu laps ... Tema ümber kogunes rahvast kindlusest, — ta ei märganud kedagi; seisti, arutleti ja mindi tagasi. Ma käskisin panna ta kõrvale raha oinaste eest, — ta ei puutunud seda, aina lamas silmili maas nagu surnu. Kas te usute, ta lamas niiviisi hilisõhtuni ja kogu öö? ... Alles järgmisel hommikul tuli ta kindlusse ja hakkas paluma, et talle nimetataks röövija. Tunnimees, kes nägi, kuidas Azamat hobuse lahti sidus ja temal minema ratsutas,

[1] Halb, halb venelane.

ei pidanud vajalikuks seda varjata. Selle nime juures lõid Kazbitši silmad välkuma ja ta läks auuli, kus elas Azamati isa."

„Ja isa?"

„Selles see asi ongi, et Kazbitš ei leidnud teda: ta oli kuhugi kuueks päevaks ära sõitnud, ega muidu poleks Azamatil korda läinud õde ära viia.

Aga kui isa tagasi tuli, siis polnud ei tütart ega poega. Kavalpea säärane: taipas, et ta ei pääse eluga, kui kätte satub. Nii ta jäigi sellest ajast saadik kadunuks: küllap vist ühines mõne abrekkide jõuguga ja sai otsa teisel pool Terekit või Kubani: paras talle!...

Pean tunnistama, et sain minagi küllalt muret tunda. Niipea kui sain teada, et tšerkessitar on Grigori Aleksandrovitši juures, panin endale õlakud ning mõõga külge ja läksin tema juurde.

Ta lebas esimeses toas voodil, üks käsi kukla alla pandud, teises hoidis kustunud piipu; teise toa uks oli lukus ja võtit polnud ees. Seda kõike ma märkasin otsekohe... Hakkasin köhima ja kontsadega vastu läve kolistama, — tema aga tegi, nagu ei kuuleks.

„Härra leitnant!" ütlesin ma võimalikult karmilt. „Kas te ei näe, et ma teie juurde tulin?"

„Ah, tervist, Maksim Maksimõtš! Soovite ehk piipu?" vastas ta tõusmata.

„Vabandage, ma pole Maksim Maksimõtš: ma olen staabikapten."

„Ükskõik. Kas soovite vahest teed? Kui te teaksite, kuidas mind mure vaevab!"

„Tean kõik," vastasin ma voodi juurde astudes.

„Seda parem: mul pole tuju jutustamiseks."

„Härra leitnant, te olete hakkama saanud väärsammuga, mille eest võib ka minul tulla vastust anda..."

„Mis siis ikka! Ons see mõni häda? Meil on ju ammugi kõik kahasse."

„Mis naljad need on? Palun teie mõõk!"

„Mitka, mõõk!..."

Mitka tõi mõõga. Täitnud oma kohuse, istusin ma tema juurde voodile ja ütlesin: „Kuule, Grigori Aleksandrovitš, tunnista, et see pole hea."

„Mis pole hea?"

„See, et sa Bela ära tõid... On see aga metsloom, see Azamat!... Noh, tunnista," ütlesin ma temale.

„Aga kui ta mulle meeldib?..."

Noh, mis te oskate selle peale ütelda?... Ma olin kimbatuses. Kuid ütlesin talle siiski vähese vaikimise järel, et kui isa hakkab Belat nõudma, tuleb ta tagasi anda.

„Pole sugugi tarvis!"

„Aga ta saab ju teada, et tütar on siin!"

„Kuidas ta saab teada?"

Ma olin jälle kimbatuses. „Kuulge, Maksim Maksimõtš," ütles Petšorin istukile tõustes, „teie olete ju hea inimene, — kui me sellele metslasele tütre tagasi anname, tapab ta tema või müüb ära. Asi on tehtud, ei maksa seda ainult meelega rikkuda. Jätke Bela minule, endale aga minu mõõk . . ."

„Näidake teda mulle," ütlesin ma.

„Ta on selle ukse taga; aga ma ise tahtsin teda nüüdsama asjatult näha: ta istub nurgas, mähituna vaiba sisse, ei räägi ega vaata: kartlik nagu metsik kaljukits. Ma palkasin meie kõrtsmikunaise: ta oskab tatari keelt, hakkab hoolitsema tema eest ja harjutab ta ära mõttega, et ta on minu oma, sest ta ei saa kuuluma kellelegi peale minu," lisas ta rusikaga vastu lauda lüües. Ja ma jäin sellega nõusse . . . Mis sinna parata. On olemas inimesi, kellega tuleb tingimata nõus olla."

„Kuidas siis oli?" küsisin ma Maksim Maksimõtšilt. „Kas ta tõepoolest harjutas tüdruku endaga ära, või hakkas see närbuma vangipõlves, kojuigatsusest?"

„Heldeke, miks siis kojuigatsusest? Kindlusest olid näha needsamad mäed, mis auuliski, — ja neile metslastele pole midagi muud vajagi. Pealegi kinkis Grigori Aleksandrovitš talle iga päev midagi: esimestel päevadel lükkas ta vaikides, uhkelt tagasi kingitused, mis siis said kõrtsmikunaisele ja päästsid lahti tema kõnevoolu. Ah, need kingitused! Mida naine kõik ei tee värvilise lapikese pärast! . . . Noh, aga see ei puutu siia . . . Kaua jändas Grigori Aleksandrovitš temaga; õppis vahepeal tatari keelt ja tüdruk hakkas meie keelest aru saama. Vähehaaval harjus ta Grigori Aleksandrovitšile vaatama, algul altkulmu, kõõrdi, ja ikka nukrutses ning laulis vaikselt oma laule, nii et mõnikord hakkas minulgi nukker, kui kuulasin teda kõrvaltoast. Ma ei unusta iialgi üht stseeni: läksin mööda ja heitsin pilgu aknast sisse; Bela istus kušetil, pea rinnale vajunud, ja Grigori Aleksandrovitš seisis tema ees. „Kuule, mu kaunitar," rääkis ta, „sa ju tead, et varem või hiljem sa pead saama minu omaks, — miks sa mind piinad? Kas sa armastad mõnd tšetšeeni? Kui see nii on, lasen ma sind otsekohe koju." Bela võpatas vaevalt märgatavalt ja raputas pead. „Või," jätkas Petšorin, „olen ma sulle täiesti vastik?" Tüdruk ohkas. „Või keelab sinu usk mind armastada?" Bela kahvatus ja vaikis. „Usu mind, Allah on kõigile tõugudele üks ja seesama ja kui ta lubab mul sind armastada, miks ta siis keelab sul tasuda mulle sellesamaga?" Bela vaatas talle teraselt näkku, nagu olles hämmastatud sellest uuest mõttest; tema silmist paistis umbusk ja soov veenduda. Millised silmad! Nad sätendasid nagu kaks sütt.

„Kuule, armas, hea Bela," jätkas Petšorin, „sa näed, kuidas ma sind armastan. Ma olen valmis kõik ära andma, et sulle rõõmu teha: ma tahan, et sa oleksid õnnelik. Aga kui sa hakkad jälle nukrutsema, siis ma suren. Ütle, kas sa muutud rõõmsamaks?" Bela jäi mõttesse, pööramata temalt oma musti silmi, naeratas siis

sõbralikult ja noogutas nõusoleku märgiks pead. Petšorin võttis tema käe ja hakkas teda keelitama, et ta suudleks teda, ta kaitses end nõrgalt ja kordas ainult: „Palun, palun, pole vaja, pole vaja." Petšorin käis talle peale; ta hakkas värisema ja puhkes nutma. „Ma olen sinu vang," ütles ta, „sinu ori. Sa võid muidugi mind sundida." Ja jälle pisarad.

Grigori Aleksandrovitš lõi endale rusikaga otsaette ja sööstis teise tuppa. Ma astusin tema juurde sisse. Käed selja taga, käis ta süngena edasi-tagasi. „Mis on, vennas?" küsisin ma temalt. „Saatan on ta, aga mitte naine!" vastas ta. „Aga ma annan teile oma ausõna, et ta saab minu omaks ..." Ma vangutasin pead. „Soovite kihla vedada?" küsis ta. „Nädala pärast!" — „Olge lahke!" Me lõime käed kokku ja läksime lahku.

Järgmisel päeval saatis ta otsekohe kiirkäskjala Kizljari igasuguseid sisseoste tegema; toodi rohkesti kõiksugu pärsia riiet, — kõike ei jõua üles lugeda.

„Kuidas te arvate, Maksim Maksimõtš," ütles ta mulle, näidates kingitusi, „kas suudab aasia kaunitar sellisele patareile vastu panna?" — „Teie ei tunne tšerkessitare," vastasin ma, „nad pole hoopiski need mis grusiinlannad või Taga-Kaukaasia tatarlannad, — hoopiski mitte need. Neil on omad põhimõtted; nad on teisiti kasvatatud." Grigori Aleksandrovitš naeratas ja hakkas vilistama marssi.

Tuligi välja, et mul oli õigus: kingitused mõjusid ainult poolenisti. Bela muutus lahkemaks ning usaldavamaks — ja see oli kõik; nii et Petšorin otsustas tarvitada viimast abinõu. Ühel hommikul käskis ta saduldada hobuse, riietus tšerkessi riietesse, relvastus ja astus Bela juurde sisse. „Bela," ütles ta, „sa tead, kuidas ma sind armastan. Ma otsustasin sind ära tuua, mõeldes, et sa hakkad mind armastama, kui mind tundma õpid; ma eksisin, — hüvasti! Jää kõige selle täielikuks perenaiseks, mis mul on. Kui tahad, mine tagasi isa juurde, — sa oled vaba. Ma olen süüdi sinu ees ja pean end karistama. Hüvasti, ma sõidan ära, — kuhu? Kust ma seda tean! Võib-olla ei tule mul kaua kuuli või mõõgahoopi taga ajada: tuleta mind siis meelde ja andesta mulle." Ta pöördus kõrvale ja sirutas Belale hüvastijätuks käe. Bela ei võtnud kätt vastu, vaikis. Seistes ukse taga, võisin ma läbi prao näha ta nägu: ja mul hakkas hale — nii surnukahvatu oli see armas näoke! Vastust saamata astus Petšorin mõned sammud ukse poole; ta värises — ja kas ütelda seda teile? — ma arvan, ta oli valmis tõepoolest tegema seda, millest ta naljatades rääkis. Säärane inimene oli ta, jumal teda teab! Aga vaevalt oli ta puudutanud ust, kui Bela üles kargas, nutma puhkes ja talle kaela langes. Kas te usute, mina hakkasin ukse taga seistes ka nutma, see tähendab, teate, mitte et oleksin hakanud nutma, vaid nii — rumalus! ..." Staabikapten vaikis.

„Jah, tunnistan," lausus ta siis vurrusid näppides, „mul hakkas kahju, et mind polnud ükski naine iialgi nii armastanud."

„Ja kestis nende õnn kaua?“ küsisin ma.

„Jah, Bela tunnistas meile, et sellest päevast alates, kui ta nägi Petšorinit, ilmus see temale sageli unes ja et ükski mees polnud kunagi talle jätnud niisugust muljet. Jah, nad olid õnnelikud!“

„Kui igav see on!“ hüüatasin ma tahtmatult. Tõepoolest, ma olin oodanud traagilist lahendust ja järsku nii ootamatult petta mu lootusi! . . . „Kas siis tõesti,“ jätkasin ma, „isa ei taibanud, et Bela on teie juures kindluses?“

„See tähendab, näib, et ta kahtlustas. Mõni päev hiljem saime teada, et vanamees on tapetud. See juhtus nii . . .“

Minu tähelepanu ärkas uuesti.

„Pean teile ütlema, et Kazbitš kujutles, nagu oleks Azamat isa nõusolekul varastanud tema hobuse, vähemalt ma oletan nõnda. Nii ta siis ootaski kord tee ääres, versta kolm auulist. Vanamees tuli tagasi asjatuilt tütre otsinguilt. Tema uzdenid[1] olid maha jäänud, — see oli videvikus —, ta sõitis mõtlikult sammu, kui Kazbitš järsku nagu kass põõsa tagant välja sööstis, tema taha hobuse selga hüppas, ta kinžallihoobiga maha paiskas, ratsutid haaras — ja oli kadunud. Mõned uzdenid nägid seda kõike künkalt; nad sööstsid taga ajama, kuid ei saanud kätte.“

„Ta hüvitas end hobuse kaotuse eest ja tasus kätte,“ ütlesin ma, et sundida jutukaaslast oma arvamust avaldama.

„Muidugi,“ vastas staabikapten, „nende arusaamise järgi oli tal täiesti õigus.“

Mind hämmastas tahtmatult vene inimese võime kohaneda nende rahvaste kommetega, kelle hulgas ta juhtub elama. Ma ei tea, kas see vaimu omadus on laidu- või kiiduväärt, aga see tõendab tema uskumatut paindlikkust ja selle selge, terve mõistuse olemasolu, mis andestab kurja igal pool, kus ta näeb selle vajalikkust või selle hävitamise võimatust.

Vahepeal oli tee joodud; ammugi etterakendatud hobused külmetasid lumel; kuu kahvatas läänes ja oli juba valmis vajuma mustadesse pilvedesse, mis rippusid kaugete mäeharjade kohal nagu katkikäristatud kardina räbalad. Me väljusime sakljast. Vastupidi minu teekaaslase ennustusele oli ilm selgeks muutunud ja tõotas meile vaikset hommikut; tähtede vanikud põimusid kaunite mustritena kaugel taevavõlvil ja kustusid üksteise järel, sedamööda kuidas iga kahvatu kuma tumelillal taevalaotusel laiali valgus, valgustades järk-järgult mägede järske nõlvu, mis olid kaetud neitsiliku lumega. Paremal ja vasakul mustendasid pimedad, saladuslikud kuristikud ja ussidena kokkutõmbuvad ning väänlevad udujoomed roomasid sinna naabruses olevate kaljude lõhesid mööda, otsekui tundes ja kartes päeva lähenemist.

Kõik oli vaikne taevas ja ka maapeal, nagu inimese südames hommikupalve ajal; ainult harva puhus jahe tuulehoog idast, kergitades hobuste härmatunud lakkasid. Me hakkasime liikuma.

---

[1] Uzden — feodaalaadlik Kabardas ja Dagestanis.

Vaevaga vedasid viis kõhna setukat meie vankreid mööda looklevat teed Gud-mäele. Meie käisime jalgsi taga, asetades kive rataste alla, kui hobused enam vedada ei jõudnud. Näis, et tee viib taevasse, sest niipalju kui silm seletas, tõusis ta ikka kõrgemale ja kadus viimaks pilve, mis juba eilsest saadik puhkas Gud-mäe tipus nagu raisakotkas, kes ootab saaki. Lumi krudises meie jalge all; õhk muutus nii hõredaks, et valus oli hingata; veri valgus alatihti pähe, kuid ühes sellega levis mingi rõõmustav tunne kõigis mu soontes ja mul oli kuidagi lõbus, et olen nii kõrgel maailma kohal. See oli lapselik tunne, ma ei vaidle selle vastu, kuid eemaldudes ühiskonna tingimustest ja lähenedes loodusele, me muutume tahtmatult lasteks: kõik, mis on omandatud, langeb hingelt ära ja ta muutub uuesti selliseks, nagu ta oli kunagi ja vist kunagi jälle saab olema. See, kel on olnud juhust nagu minul ringi hulkuda mööda lagedaid mägesid ja kaua silmitseda nende kummalisi vorme ning ahnelt neelata nende lõhedest hoovavat elustavat õhku, see muidugi mõistab minu soovi edasi anda, jutustada, kirjeldada neid nõiduslikke pilte. Nii me siis lõpuks jõudsime Gud-mäele, peatusime ja vaatasime ringi: mäel rippus hall pilv ja selle külm hingus ähvardas lähedase tormiga; kuid idas oli kõik nii selge ja kuldne, et meie, see tähendab mina ja staabikapten, unustasime tema täiesti ... Jah, ka staabikapten: lihtsais südameis on looduse ilu ja suuruse tunne sada korda tugevam ning elavam kui meil, vaimustatud jutustajail sõnas ja paberil.

„Teie olete arvatavasti harjunud nende suurepäraste piltidega?" küsisin ma temalt.

„Seda küll, ka kuuli vingumisega võib harjuda, see tähendab, harjuda varjama tahtmatut südamekloppimist."

„Ma olen kuulnud, vastupidi, et see muusika olevat mõnedele vanadele sõjameestele isegi meeldiv."

„Muidugi mõista, kui soovite, on ta ka mõnus; aga ikkagi sellepärast, et süda klopib tugevamini. Vaadake," lisas ta, osutades itta, „milline maa!"

Ja tõepoolest, niisugust vaadet õnnestub mul vaevalt veel kuskil näha: meie all lebas Koišauri org, mida läbisid Aragva ja mingi teine jõeke nagu kaks hõbedast niiti; orgu mööda libises sinakas udu, põgenedes lähedaisse mäekurudesse hommiku soojade kiirte eest; paremal ja vasemal laotusid mäeharjad, üks kõrgem teisest, lõikusid üksteisega, kaetud lume ja põõsastikuga; kauguses needsamad mäed, aga et oleks kas või kaks kaljut teineteisega sarnased, — ja kõik need lumised harjad põlesid punaka helgiga nii rõõmsalt, nii eredalt, et tundus, siia võiks jääda igaveseks elama; päike ilmus pisut nähtavale tumesinise mäe tagant, mida ainult harjunud silm võis eraldada äikesepilvest; ent päikese kohal oli veripunane triip, millele minu kaaslane pööras erilist tähelepanu.

„Ma ütlesin teile," hüüatas ta, „et täna tuleb alles ilm! On vaja

rutata, muidu tabab ta meid viimaks Krestovajal. Liikuge edasi!" hüüdis ta küüdimeestele.

Ketid pandi pidurite asemel rataste alla, et need ei libiseks, võeti hobustel suitsetest kinni ja hakati alla laskuma. Paremal pool oli kaljusein, vasakul niisugune kuristik, et selle põhjas elavate osseetide külake näis pääsukesepesana. Ma võpatasin, mõeldes, et mingi kuller sõidab pilkasel ööl siin seda teed, kus kaks veokit ei pääse teineteisest mööda, sageli oma kümme korda aastas, ilma oma vappuvast sõidukist maha tulemata. Üks meie voorimeestest oli vene talumees Jaroslavlist, teine osseet. Osseet talutas tagumist hobust suitseidpidi kõige võimaliku ettevaatlikkusega, olles enne esimese hobusepaari lahti rakendanud, — aga meie muretu venelane ei roninud isegi pukist maha! Kui ma talle tähendasin, et ta võiks rahutust tunda vähemalt minu kohvrigi pärast, mille järele ma hoopiski ei tahtnud hakata ronima sellesse põhjatusse, vastas ta mulle: „Oh, isand! Kui jumal tahab, jõuame pärale mitte halvemini kui nemad: ega see meil pole esimest korda." Ja tal oli õigus: me oleksime võinud niisama hästi ka mitte pärale jõuda, ent jõudsime siiski, ja kui kõik inimesed rohkem järele mõtleksid, siis nad veenduksid, et elu pole seda väärt, et tema pärast nii palju muret tunda ...

Aga võib-olla te soovite teada Bela loo lõpuni? — Esiteks, ma ei kirjuta novelli, vaid reisikirjeldust: järelikult ei saa ma panna staabikaptenit jutustama varem, kui ta tegelikult jutustama hakkas. Niisiis oodake, või, kui soovite, keerake mõned leheküljed edasi, aga ma ei soovita teile seda, sest sõit üle Krestovaja mäe (või nagu õpetlane Gamba teda nimetab, le Mont St.-Christophe) väärib teie uudishimu. Niisiis me lahkusime Gud-mäelt Tšertova orgu ... Vaat kus romantiline nimi! Te näete juba kurja vaimu pesa ligipääsmatute järsakute vahel, — võta näpust! Tšertova oru nimi tuleb sõnast „tšerta", aga mitte „tšort"[1], sest siin oli kunagi Gruusia piir. See org oli täis lumehangesid, mis küllalt elavalt tuletasid meelde Saraatovit, Tambovi ja teisi meie isamaa a r m s a i d paiku.

„Seal ongi Krestovaja!" ütles staabikapten mulle, kui me sõitsime alla Tšertova orgu, osutades lumevaibaga kaetud künkale; selle tipus mustendas kivist rist ja sellest mööda viis vaevalt märgatav tee, mida sõidetakse ainult siis, kui kõrvalt mööduv tee on kinni tuisanud. Meie voorimehed teatasid, et laviine pole veel olnud, ja hoides hobuseid, viisid meid ringi. Käänaku juures kohtasime viit osseeti; nad pakkusid meile oma abi ja haarates ratastest, asusid kisades vedama ja toetama meie vankrit. Ja tõesti, tee oli hädaohtlik: paremal pool rippusid meie peade kohal lumelahmakad, valmis, nagu näis, esimese tuulehoo puhul mäekitsusse langema; kitsas tee oli osalt kaetud lumega, mis mõnes kohas vajus sisse jalgade all, teises kohas oli päikesekiirte ja

[1] T š e r t a — joon, piir, piirikaitseliin; t š o r t — kurat.

öiste külmade mõjul jääks muutunud, nii et me ise vaevaga edasi pääsesime: hobused kukkusid; vasakul haigutas sügav kaljulõhe, kus voolas oja, kord kadudes jääkatte alla, kord hüpates vahutades üle mustade kivide. Kahe tunniga jõudsime vaevalt ümber Krestovaja mäe, — kaks versta kahe tunniga! Vahepeal olid pilved madalale laskunud, hakkas sadama rahet ja lund. Tuul möirgas ja vilistas kaljulõhedesse tungides nagu röövel Solovei ja varsti kadus kivist rist uttu, mille lained, üks tihedam kui teine, idast peale vajusid ... Muide, selle risti kohta on olemas imelik, kuid levinud legend, nagu oleks selle püstitanud keiser Peeter I, kui ta sõitis läbi Kaukaasia; kuid esiteks, Peeter käis ainult Dagestanis ja teiseks, ristile oli suurte tähtedega kirjutatud, et ta on püstitatud kindral Jermolovi käsul ja nimelt 1824. aastal. Kuid legend on pealkirjast hoolimata nii juurdunud, et tõepoolest ei tea, mida uskuda, seda enam, et me pole harjunud uskuma pealkirju.

Meil oli tarvis laskuda veel umbes viis versta mööda jäätunud kaljusid ja tüma lund, et jõuda Kobi postijaamani. Hobused olid nõrkemiseni väsinud, meie lõdisesime külmast; lumetuisk undas ikka kõvemini ja kõvemini, just nagu meie kodunegi, põhjamaine; ainult et tema võikad lauluviisid olid kurvemad ning kaeblikumad. „Ka sina, väljaaetu," mõtlesin ma, „nutad oma laiade, avarate steppide järele! Seal on ruumi sirutada külmi tiibu, aga siin on sul umbne ja kitsas, nagu kotkal, kes kisendades peksleb vastu oma raudpuuri võret."

„Paha lugu!" ütles staabikapten. „Vaadake, ümberringi pole midagi näha, ainult udu ja lumi; aina vaata, et kukume kuristikku või jääme kuhugi urkasse kinni. Seal all on aga Baidara küllap vist nii mässama hakanud, et ei pääsegi üle. See on see Aasia! Ei inimesi ega jõekesi — midagi ei saa usaldada!"

Voorimehed peksid kisades ja sõimates hobuseid, kes pruuskasid, ajasid vastu ja ei tahtnud mingi hinna eest paigalt liikuda, hoolimata nuutide kõneosavusest. „Teie kõrgeausus," ütles lõpuks üks voorimeestest, „ega me nüüd ei jõua Kobini. Kas te ei käsiks, seni kui on võimalik, pöörduda vasakule? Vaat seal mäeveerul mustendab midagi, — kindlasti sakljad: seal peatuvad reisijad alati halva ilmaga. Nad ütlevad, et viivad kohale, kui annate viinaraha," lisas ta, osutades ühele osseedile.

„Tean, vennas, tean ilma sinutagi!" ütles staabikapten. „Tunnen neid lojuseid! Kanged külge hakkama, et viinaraha välja nuruda."

„Tunnistage siiski," ütlesin mina, „et ilma nendeta oleks meil halvem."

„Eks ole, eks ole," pomises ta, „need ka mul saatjad! Lõhnast saavad aru, kus on võimalik juhust kasutada. Nagu ilma nendeta ei saaks teed leida."

Me pöördusime vasakule ja rohkete sekelduste järel jõudsime kuidagi viletsa ulualuseni, mis koosnes kahest sakljast. Need olid

ehitatud kiviplaatidest ning munakividest ja piiratud samasuguse müüriga. Räbalais pererahvas võttis meid lahkesti vastu. Hiljem sain teada, et valitsus maksab neile ja toidab neid tingimusel, et nad võtaksid vastu reisijaid, kes on jäänud tormi kätte.

„Kõik on kõige paremas korras," ütlesin ma, istudes tule juurde. „Nüüd te jutustate mulle lõpuni oma loo Belast; olen kindel, et see sellega ei lõppenud."

„Aga miks te nii kindel olete?" vastas mulle staabikapten, pilgutades kavalalt naeratades silma.

„Sellepärast, et see pole nii, nagu asjad nõuavad: mis on ebatavaliselt alanud, peab nii ka lõppema."

„Õigesti arvasite . . ."

„Olen väga rõõmus."

„Teil on hea rõõmustada, aga minul on tõepoolest nii kurb, kui meelde tuletan. Tore tüdruk oli see Bela! Ma harjusin temaga lõpuks nii ära nagu tütrega ja ka tema armastas mind. Pean teile ütlema, et mul ei ole perekonda: isast ja emast pole mul juba umbes kaksteist aastat teateid ja end naisega varustada ei tulnud varem pähe, — nüüd aga, teate, nagu ei sobigi enam. Olingi siis rõõmus, et leidsin, keda hellitada. Ta laulis meile vahel või tantsis lesginkat . . . Ja kuidas tantsis! Olen näinud meie kubermangu-preilisid, kord olin isegi Moskvas aadlikogus, aastat kakskümmend tagasi, — aga kus nüüd nemad! Mitte sinnapoolegi! . . . Grigori Aleksandrovitš ehtis teda nagu nukku, poputas ja hellitas, ja ta muutus meil nii kauniks, et ime. Päevitus kadus näolt ja kätelt, põsed lõid punetama . . . Kui lõbus ta vahel oli ja aina nokkis mind, võrukael . . . Jumal andku talle andeks!"

„Aga mis siis sai, kui te talle teatasite isa surmast?"

„Varjasime seda kaua tema eest, kuni ta harjus oma uue olukorraga. Ja kui ütlesime, siis nuttis ta paar päeva ja seejärel unustas.

Umbes neli kuud läks kõik nii hästi kui üldse võimalik. Grigori Aleksandrovitš, nagu ma vist juba ütlesin, armastas kirglikult jahil käia: varemalt teda aina nagu kihutas miski tagant metsa metskultide ja kitsede järele, — aga nüüd, oleks ta kas või kindlusevalligi taha läinud. Siis aga näen kord, ta on hakanud jälle mõtteisse jääma, käib mööda tuba, käed selja taga. Viimaks kord, kellelegi sõna lausumata, läks ta laskma, — kogu hommiku oli kadunud; üks kord, siis teine kord, ikka sagedamini ja sagedamini . . . Paha lugu, mõtlesin ma: kindlasti on nende vahelt must kass läbi jooksnud!

Ühel hommikul astun nende juurde sisse, — näen seda nagu praegu silmade ees: Bela istus voodil mustas siidist bešmetis, kahvatu, nii kurb, et ma kohkusin.

„Ja kus on Petšorin?" küsisin ma.

„Jahil."

„Täna läks?" Ta vaikis, nagu oleks tal raske rääkida.

„Ei, juba eile," ütles ta viimaks raskesti ohates.

„Ega temaga viimati midagi ei juhtunud?"

„Eile ma kogu päev mõtlesin ja mõtlesin," vastas ta läbi pisarate, „mõtlesin välja igasuguseid õnnetusi: kord näis mulle, et metssiga on teda haavanud, kord, et tšetšeen tassis ta mägedesse... Aga nüüd juba näib mulle, et ta ei armasta mind."

„Tõesti, mu armas, midagi halvemat sa ei võinudki välja mõtelda!"

Ta puhkes nutma, tõstis siis uhkelt pea, pühkis pisarad ära ja jätkas:

„Kui ta mind ei armasta, kes siis takistab tal mind koju saatmast? Ma ei sunni teda. Aga kui see nii edasi kestab, siis lähen ma ise ära: ma pole tema ori, — ma olen vürsti tütar!..."

Ma hakkasin teda manitsema. „Kuule, Bela, ta ei saa ju aina istuda siin nagu sinu seeliku külge õmmeldud: ta on noor mees, armastab metsloomi taga ajada, — käib ära ja tuleb tagasi. Aga kui sa hakkad nukrutsema, siis muutud talle varsti igavaks."

„Õigus, õigus!" vastas ta. „Ma olen edaspidi rõõmus." Ja ta haaras naerdes oma tamburiini, hakkas laulma, tantsima ja hüppama minu ümber. Aga ka see ei kestnud kaua; ta langes jälle asemele ja kattis näo kätega.

Mis ma pidin temaga tegema? Ma pole, teate, naistega kunagi tegemist teinud. Mõtlesin ja mõtlesin, millega teda lohutada, ja ei osanud midagi välja mõtelda. Tükk aega vaikisime mõlemad... Ebameeldiv olukord!

Lõpuks ütlesin talle: „Kas tahad, lähme vallile jalutama? Ilm on tore!" See oli septembris. Päev oli tõepoolest imeilus, valge ja mitte palav; kõik mäed olid näha nagu pihu peal. Läksime, kõndisime kindlusevallil vaikides edasi-tagasi. Lõpuks istus ta murule ja mina istusin tema kõrvale. Ja tõepoolest, naljakas on meelde tuletada: ma jooksin tema järel nagu mingisugune lapsehoidja.

Meie kindlus seisis kõrgel kohal ja vaade vallilt oli suurepärane: ühel pool mitmest uurangust läbistatud lai lagendik lõppes metsaga, mis ulatus kuni mäeharjadeni välja; siin-seal lagendikul suitsesid auulid ja liikusid hobusekarjad; teisel pool voolas madal jõeke ja selle äärde ulatus tihe põõsastik, kattes kiviseid kõrgendikke, mis ühinesid Kaukasuse peaahelikuga. Me istusime bastioni nurgal, nii et võisime mõlemale poole kõik näha. Korraga näen: metsast ratsutab keegi välja hallil hobusel, ikka lähemale ja lähemale, viimaks jäi ta peatuma teisele poole jõekest, umbes sada sülda meist eemal, ja hakkas keerutama oma hobust nagu pöörane. Mis asi see on?... „Vaata, Bela," ütlesin ma, „sul on noored silmad, mis džigitt see on: keda ta on tulnud lõbustama?..."

Ta vaatas ja hüüatas: „See on Kazbitš!..."

„Ah tema, röövel! Tuli meid pilkama või?" Vaatan terasemalt, tõesti Kazbitš: tema tõmmu lõust, ise räbaldunud, räpane nagu alati. „See on minu isa hobune," ütles Bela, haarates mind käest;

ta värises nagu puuleht ja ta silmad välkusid. „Ahaa!" mõtlesin ma. „Ka sinus, südameke, ei vaiki röövliveri!"

„Tule õige siia," ütlesin ma tunnimehele, „vaata püss järele ja võta mul see poiss sadulast maha, — saad rubla hõbedas." — „Kuulen, teie kõrgeausus; ainult ta ei püsi paigal..." — „Käsi teda!" ütlesin ma naerdes. „Hõi, kullake!" karjus tunnimees, vehkides talle käega. „Oota pisut, mis sa keerled nagu vurr?" Kazbitš peatus tõepoolest ja jäi kuulatama: kindlasti mõtles ta, et temaga hakatakse läbirääkimisi pidama, — kuidas siis muidu!... Minu grenader pani püssi palge... pauh!... mööda; vaevalt jõudis püssirohi süütepannil plahvatada, kui Kazbitš tõukas hobust ja see tegi hüppe kõrvale. Ta tõusis jalustes püsti, hüüdis midagi oma keeles, ähvardas nuudiga — ja oligi kadunud.

„Kas sul pole häbi!" ütlesin ma tunnimehele.

„Teie kõrgeausus, ta läks surema," vastas ta. „See on säärane neetud rahvas, korraga seda ei tapa."

Veerand tundi hiljem tuli Petšorin jahilt tagasi. Bela viskus talle kaela, ja mitte ühtki kaevet, mitte ühtki etteheidet kauase äraoleku pärast... Isegi mina juba vihastusin tema peale. „Taeva pärast," ütlesin ma, „alles nüüdsama oli siin jõekese taga Kazbitš ja me tulistasime teda: kui pea ei või juhtuda, et te tema peale satute! Need mägilased on kättemaksuhimuline rahvas: kas te arvate, et ta ei taipa, et teie Azamatile osalt kaasa aitasite? Ja ma vean kihla, et ta nüüd Bela ära tundis. Ma tean, et aasta tagasi Bela meeldis temale väga, — ta ise rääkis mulle, — ja kui ta oleks lootnud koguda kenakese mõrsjaluna, oleks ta kindlasti tema kosinud..." Nüüd jäi Petšorin mõttesse. „Jah," vastas ta, „tuleb olla ettevaatlikum... Bela, tänasest päevast peale ei tohi sa enam minna kindlusevallile."

Õhtul oli mul temaga pikk kõnelus: mul oli kahju, et ta oli muutunud selle vaese tüdruku suhtes; peale selle, et ta pool päeva veetis jahil, oli tema käitumine muutunud külmaks, ta hellitas Belat harva ja see hakkas silmanähtavalt kõhnuma, tema näoke venis pikaks, suured silmad tuhmusid. Küsid vahel temalt: „Miks sa ohkasid, Bela? Oled sa kurb?" — „Ei!" — „Soovid sa midagi?" — „Ei!" — „Sa igatsed omaste järele?" — „Mul pole omakseid." Mõnikord juhtus, et terve päeva jooksul ei saanud tema suust muud sõna kui „jah" ja „ei".

Sellest ma hakkasingi Petšorinile rääkima. „Kuulge, Maksim Maksimõtš," vastas ta, „mul on õnnetu iseloom: kas on kasvatus mind niisuguseks teinud või on jumal mind sellisena loonud, ma ei tea; tean ainult, et kui ma olen teiste õnnetuse põhjuseks, siis pole ma ise vähem õnnetu. Muidugi mõista, see on neile halvaks lohutuseks, — aga asi on selles, et see on nii. Varases nooruses, sellest hetkest peale, kui vabanesin omaste eestkostmisest, hakkasin ma metsikult nautima kõiki lõbusid, mida on võimalik saada raha eest, ja muidugi mõista muutusid need lõbud mulle vastikuks. Hiljem astusin suurilma seltskonda ja varsti tüdinesin ka

seltskonnast; ma armusin suurilma-kaunitaridesse ja mind armastati, — kuid nende armastus ainult erutas mu fantaasiat ja enesearmastust, süda aga jäi tühjaks... Hakkasin lugema, õppima, — ja tüdinesin ka teadustest; ma nägin, et ei kuulsus ega õnn ei olene põrmugi neist, sest et kõige õnnelikumad inimesed on harimatud, kuulsus aga on õnneasi, ja et seda saavutada, on vaja olla vaid osav. Siis hakkas mul igav... Varsti viidi mind üle Kaukaasiasse: see oli kõige õnnelikum aeg mu elus. Ma lootsin, et igavus ei ela tšetšeenide kuulide all, — asjata: kuu ajaga olin nii harjunud nende vingumisega ja surma lähedusega, et tõepoolest pöörasin sääskedele rohkem tähelepanu, — ja mul hakkas igavam kui varem, sest ma kaotasin peaaegu viimase lootuse. Kui ma nägin Belat oma majas, kui esimest korda suudlesin tema musti kiharaid, hoides teda põlvedel, siis ma rumal mõtlesin, et ta on ingel, kelle mulle on saatnud kaastundlik saatus... Ma eksisin jällegi: metslase armastus pole palju parem suursuguse daami armastusest; ühe harimatus ja lihtsameelsus tüütavad niisama nagu teise koketsus. Teadke, ma armastan teda ikka, olen talle tänulik mõne küllaltki magusa minuti eest, annan elu tema eest, kuid mul on temaga igav... Kas olen ma lollpea või kurjategija, ma ei tea; aga õige on see, et ma samuti väärin kaastunnet, võib-olla rohkem kui tema: mu hing on rikutud seltskonna poolt, kujutlus on rahutu, süda täitmatu; mulle on ikka vähe: kurbusega harjun ma niisama kergesti kui naudinguga ja mu elu muutub päev-päevalt tühjemaks; mulle on jäänud üksainus abinõu: reisida. Niipea kui on võimalik, lähen teele, — aga mitte Euroopasse, jumal hoidku! — sõidan Ameerikasse, Araabiasse, Indiasse, — võib-olla suren kuskil teel! Vähemalt ma olen veendunud, et see viimane lohutus mitte ruttu ei lõpe tormide ja halbade teede abiga." Nii kõneles ta kaua ja tema sõnad lõikusid mu mällu, sest ma kuulsin esimest korda niisuguseid asju kahekümneviie-aastaselt inimeselt, ja andku jumal, et ka viimast korda... Imelugu! „Ütelge, palun," jätkas staabikapten minu poole pöördudes, „teie olete vist olnud pealinnas, ja alles hiljuti: kas tõesti sealne noorsugu on kõik niisugune?"

Ma vastasin, et on palju inimesi, kes räägivad sedasama; et on tõenäoliselt ka selliseid, kes räägivad tõtt; et, muide, pettumine on, nagu kõik moed, saades alguse ühiskonna kõrgemaist kihtidest, laskunud madalamaile, kes seda edasi kannavad, ja et nüüd need, kes kõige enam ja tõeliselt igavust tunnevad, püüavad varjata seda õnnetust nagu pattu. Staabikapten ei mõistnud neid peensusi, vangutas pead ja naeratas kavalalt:

„Küllap vist prantslased võtsid moeks igavust tunda?"

„Ei, inglased."

„Ahaa, või nii!..." vastas ta. „Nemad on ju alati olnud tuntud joodikud!"

Mulle meenus tahtmatult üks Moskva proua, kes kinnitas, et Byron polnud midagi muud kui joodik. Muide, staabikapteni

märkus oli rohkem vabandatav: et hoiduda viinast, püüdis ta muidugi end veenda, et kõik õnnetused maailmas tulevad joomisest.

Vahepeal jätkas ta oma jutustust järgmiselt:

„Kazbitš ei ilmunud enam. Ma ei tea miks, aga ma ei saanud peast mõtet, et ta ei käinud asjata ja sepitseb midagi halba.

Kord kutsus Petšorin mind sõitma temaga metsseajahile. Ma puiklesin kaua vastu: noh, mis imeasi see metssiga mulle on! Aga ikkagi ta tiris mu endaga kaasa. Võtsin viis soldatit ühes ja sõitsime hommikul vara minema. Kuni kella kümneni luusisime pilliroos ja mööda metsa, — kiskjat pole. „Kas mitte tagasi sõita?" ütlesin ma. „Miks kiusu ajada? Nägu näha, on juhtunud niisugune õnnetu päev!" Aga Grigori Aleksandrovitš ei tahtnud palavusest ja väsimusest hoolimata ilma saagita tagasi pöörduda. Oli kord juba säärane inimene: mis on pähe võtnud, peab kätte saama; nähtavasti oli lapsepõlves ema poolt ära hellitatud... Lõpuks keskpäeval leidsime neetud kuldi: põmm! põmm!... võta näpust: läks ära pilliroogu... Niisugune õnnetu päev oli!... Nii me siis, kui olime natuke puhanud, asusime koduteele.

Sõitsime kõrvuti, vaikides, ratsutid lõdvaks lastud, ja olime juba peaaegu päris kindluse juures; ainult põõsastik varjas teda meie eest. Korraga püssipauk... Vaatasime teineteisele otsa: meid haaras ühesugune kahtlus... Kihutasime ülepeakaela paugu suunas, — näeme: soldatid on kogunenud salgana vallile ja osutavad lagendikule, seal aga kihutab lennates ratsanik ja hoiab midagi valget sadulas. Grigori Aleksandrovitš kiunatas mitte halvemini kui mõni tšetšeen; püss vutlarist — ja sinna; mina tema järel.

Ebaõnnestunud jahi tõttu olid meie hobused õnneks kurnamata: nad kappasid tuulekiirul ja iga hetkega me jõudsime ikka lähemale ja lähemale... Ja lõpuks ma tundsin ära Kazbitši, kuid ei suutnud aru saada, mida ta hoidis enda ees. Sõitsin siis Petšorini kõrvale ja hüüdsin talle: „See on Kazbitš!..." Ta vaatas mulle otsa, noogutas peaga ja lõi hobust nuudiga.

Lõpuks olime temast juba püssilasu kaugusel: kas oli Kazbitši hobune väsinud või oli ta meie omadest halvem, kuid kõigist Kazbitši püüetest hoolimata ei jõudnud ta kuigi hästi edasi. Ma arvan, et sel hetkel tal tuli meelde oma Karagjoz...

Vaatan: Petšorin on kihutamise peal püssi palge pannud... „Ärge laske!" kisendan temale. „Hoidke laengut. Me saame ta niigi kätte." Aga nii on see noorus! Alati ägetseb sobimatul ajal... Kõlas pauk, ja kuul purustas hobusel tagumise jala; ta tegi jooksuhoos veel kümmekond hüpet, komistas ja langes põlvili. Kazbitš hüppas maha, ja siis me nägime, et ta hoidis oma kätel loori mässitud naist... See oli Bela... vaene Bela! Kazbitš hüüdis meile midagi oma keeli ja tõstis kinžalli tema kohale... Ei tohtinud viivitada: ma tulistasin omakorda, hea õnne peale; vist tabas kuul teda õlga, sest ta laskis käe järsku alla... Kui

suits hajus, lebas maas haavatud hobune ja tema kõrval Bela; Kazbitš aga, visanud püssi maha, ronis nagu kass põõsastikku mööda kaljuseinale. Oleksin tahtnud teda sealt alla tuua — aga polnud valmis laengut! Me hüppasime hobuste seljast maha ja sööstsime Bela juurde. Ta vaeseke lebas liikumatult ja veri voolas ojadena haavast... Kurjategija säärane: oleks ta vähemalt südamesse löönud, — noh, olgu siis juba nii, oleks korraga lõpp olnud, aga selga... kõige röövellikum löök! Bela oli meelemärkuseta. Me rebisime loori puruks ja sidusime haava võimalikult tugevasti kinni. Asjatult suudles Petšorin tema külmi huuli, — miski ei suutnud teda meelemärkusele tuua.

Petšorin istus hobuse selga; ma tõstsin Bela maast üles ja asetasin ta kuidagiviisi tema juurde sadulasse. Petšorin võttis tal ühe käega ümbert kinni ja me ratsutasime tagasi. Mõneminutilise vaikimise järel ütles Grigori Aleksandrovitš mulle: „Kuulge, Maksim Maksimõtš, niiviisi ei vii me teda elusana pärale." — „Õigus," vastasin ma, ja me ajasime hobused jooksma kõigest jõust. Kindluse värava juures ootas meid hulk rahvast. Me viisime haavatu ettevaatlikult Petšorini juurde ja saatsime arsti järele. Ta oli küll purjus, kuid tuli siiski; vaatas haava järele ja teatas, et Bela üle ühe päeva ei ela. Aga ta eksis..."

„Paranes?" küsisin ma staabikaptenilt, haarates tal käest ja tahtmatult rõõmustades.

„Ei," vastas ta, „aga arst eksis selles, et Bela elas veel kaks päeva."

„Aga seletage mulle, kuidas Kazbitš ta ära viis."

„Vaat niiviisi: Bela oli Petšorini keelust hoolimata kindlusest välja läinud jõekese äärde. Oli, teate, väga palav. Ta istus kivile ja laskis jalad vette. Kazbitš hiilis juurde — krapsas ta kinni, vajutas käe suu peale ja tiris põõsastesse, seal hüppas hobuse selga — ja päkkadele tuld! Vahepeal suutis Bela karjuma hakata; tunnimehed sattusid ärevusse, tulistasid, kuid mööda, ja sel ajal jõudsime meie kohale."

„Aga miks tahtis Kazbitš teda ära viia?"

„Heldeke! Need tšerkessid on ju tuntud vargatõug: mis on laokil, seda ei saa nad näppamata jätta; mõni asi pole vajalikki, aga ikkagi varastab ära... seda juba palun neile andeks anda! Ja pealegi meeldis ju Bela talle ammugi."

„Ja Bela suri?"

„Suri. Aga ta piinles kaua ja meie nägime temaga tublisti vaeva. Umbes kella kümne paiku õhtul tuli ta meelemärkusele. Meie istusime aseme juures. Vaevalt oli ta silmad avanud, kui hakkas kutsuma Petšorinit. „Ma olen sinu, sinu kõrval, mu džanake (see on meie keeli südameke)," vastas Petšorin, võttes tema käest kinni. „Ma suren!" ütles Bela. Me hakkasime teda lohutama, ütlesime, et arst lubas ta tingimata terveks ravida. Ta vangutas pead ja pöördus seina poole: ta ei tahtnud surra!...

Öösel hakkas ta sonima; ta pea hõõgus, üle kogu keha jooksis aeg-ajalt palavikuvärin; ta kõneles seosetult isast ja vennast: ta tahtis mägedesse, koju ... Siis kõneles ta samuti Petšorinist, nimetas teda kõiksugu meelitusnimedega ja tegi talle etteheiteid, et ta ei armasta enam oma džanakest ...

Petšorin kuulas teda vaikides, pea kätele langetatud; aga kogu selle aja jooksul ma ei märganud ühtki pisarat tema ripsmeil: kas ta tõepoolest ei saanud nutta või valitses ta end — ma ei tea. Mis minusse puutub, siis ma pole kunagi midagi sellest haledamat näinud.

Hommikuks sonimine möödus; umbes tund aega lebas Bela liikumatult, kahvatuna ja nii nõrgana, et vaevalt võis märgata, et ta hingab. Siis läks tal paremaks ja ta hakkas rääkima, — aga mis te arvate, millest? ... Niisugune mõte võib pähe tulla ju ainult surijal! ... Ta hakkas kurvastama selle üle, et ta pole kristlane ja et tema hing ei kohta teises ilmas iialgi Grigori Aleksandrovitši hinge ja et keegi teine naine saab paradiisis tema sõbratar olema. Mulle tuli mõttesse ristida teda enne surma; ma tegin talle selle ettepaneku. Ta vaatas mulle kõheldes otsa ja ei saanud kaua aega sõnagi suust; lõpuks vastas, et ta sureb selles usus, milles on sündinud. Nii möödus terve päev. Kuidas ta muutus selle päeva jooksul! Kahvatud põsed langesid sisse, silmad muutusid suureks, suureks, — huuled hõõgusid. Ta tundis seesmist kuumust, otsekui oleks tal hõõguv raud rinnus.

Saabus teine öö. Meie ei lasknud silmagi kinni, ei lahkunud tema aseme juurest. Ta piinles koledasti, oigas ja otsekohe, kui valu hakkas vaibuma, püüdis ta Grigori Aleksandrovitši veenda, et tal on parem, käskis tal magama minna ja suudles tema kätt, laskmata seda oma käte vahelt. Vastu hommikut hakkas ta tundma surmatuska, viskles asemel, ajas sideme ära ja verd hakkas uuesti voolama. Kui me haava jälle kinni sidusime, rahunes ta hetkeks ja hakkas Petšorinit paluma, et see suudleks teda. Petšorin põlvitas voodi ette, tõstis tema pea padjalt ja surus oma huuled tema külmenevaile huultele. Bela põimis värisevad käed tugevasti tema kaela ümber, otsekui soovides selles suudluses oma hinge talle üle anda ... Ei, ta tegi hästi, et suri! Noh, mis oleks temast saanud, kui Grigori Aleksandrovitš oleks ta maha jätnud? Ja see oleks varem või hiljem sündinud ...

Pool järgmist päeva oli ta rahulik, vaikiv ja sõnakuulelik, kuidas meie arst teda ka ei piinanud kuumade mähistega ja mikstuuridega. „Heldeke," ütlesin ma arstile, „teie ise ju ütlesite, et ta sureb kindlasti, — milleks siis nüüd veel kõik teie preparaadid?" — „Ikkagi on parem, Maksim Maksimõtš," vastas ta, „et südametunnistus oleks rahulik." Kena südametunnistus!

Pärast keskpäeva hakkas Bela janu käes piinlema. Avasime aknad, kuid väljas oli palavam kui toas: panime jääd voodi juurde, — miski ei aidanud. Ma teadsin, et see väljakannatamatu janu on läheneva lõpu tundemärk, ja ütlesin seda Petšorinile.

„Vett, vett! . . .“ ütles Bela kähiseva häälega, end asemel üles ajades.

Petšorin muutus kahvatuks nagu lina, võttis klaasi, kallas sisse ja ulatas talle. Ma katsin kätega silmad ja hakkasin palvet lugema, ei mäleta, missugust . . . Jah, kullake, ma olen palju näinud, kui inimesed surevad hospidalides ja lahinguväljal, aga see kõik pole see, hoopiski mitte see! . . . Pean tunnistama, mind kurvastab veel see, et ta enne surma kordagi mind meelde ei tuletanud; aga ma armastasin teda nagu isa . . . Noh, jumal andku talle andeks! . . . Ja tõtt öelda: mis ma siis õige olen, et mind enne surma meelde tuletada? . . .

Niipea kui Bela oli vett joonud, hakkas tal kergem, aga umbes kolme minuti pärast heitis ta hinge. Panime peegli huulte juurde — ei tuhmu! . . . Ma viisin Petšorini toast välja ja me läksime kindlusevallile. Kaua käisime kõrvuti edasi-tagasi, sõnagi rääkimata, käed selja taga. Tema nägu ei väljendanud midagi erilist ja see tegi mulle meelehärmi: mina oleksin tema asemel surnud murest. Viimaks istus ta maha, varjulisse kohta, ja hakkas kepikesega midagi liivale joonistama. Ma tahtsin teda, teate, rohkem viisakuse pärast, lohutada ja hakkasin rääkima. Ta tõstis pea ja puhkes naerma . . . Mul jooksis külmavärin üle ihu sellest naerust . . . Ma läksin puusärki tellima.

Pean tunnistama, et hakkasin sellega tegelema osalt meelelahutuseks. Mul oli tükk tarmalamat[1], lõin sellega puusärgi üle ja kaunistasin seda tšerkessi hõbe-kardpaeltega, mida Grigori Aleksandrovitš oli Bela jaoks kokku ostnud.

Järgmise päeva varahommikul matsime ta kindluse taha jõekese äärde, selle koha lähedale, kus ta oli viimast korda istunud. Tema hauakünka ümber kasvavad nüüd valge akaatsia ja leedripuu-põõsad. Ma oleksin tahtnud risti panna, aga, teate, piinlik oli: ta polnud ju ikkagi kristlane . . .“

„Ja mis tegi Petšorin?“ küsisin ma.

„Petšorin oli kaua haiglane, jäi kõhnaks, vaeseke. Sellest ajast peale ma ei rääkinud kunagi Belast: ma nägin, et see oleks talle vastumeelt, — ja milleks siis? Umbes kolm kuud hiljem määrati ta J . . . polku ja ta sõitis ära Gruusiasse. Me pole sellest ajast saadik kokku juhtunud . . . Jah, mul tuleb meelde, keegi rääkis mulle hiljuti, et ta on Venemaale tagasi tulnud, kuid korpuse päevakäskudes pole olnud. Muide, meiesugusteni jõuavad teated hilja.“

Nüüd hakkas ta pidama pikka dissertatsiooni selle kohta, kui ebameeldiv on uudiseid aasta hiljem teada saada, — arvatavasti selleks, et summutada kurbi mälestusi.

Ma ei katkestanud ega kuulanud teda.

Tunni aja pärast avanes võimalus edasi sõita. Tuisk oli vaibunud, taevas selginud ja me asusime teele. Teel alustasin ma taht-matult uuesti juttu Belast ja Petšorinist.

[1] Tarmalama — idamaine kirju siidriie.

„Kas te pole kuulnud, mis sai Kazbitšist?" küsisin ma.

„Kazbitšist? Tõepoolest ei tea ... Olen kuulnud, et paremal tiival šapsuugide juures on keegi Kazbitš, uljaspea, kes punases bešmetis sõidab sammu meie püssitule all ja kummardab üliviisakalt, kui kuul lähedalt mööda vihiseb. Aga vaevalt on ta seesama! ..."

Kobis lahkusime Maksim Maksimõtšiga teineteisest; mina sõitsin edasi posthobustega, tema aga ei saanud raske koorma tõttu minule järgneda. Me ei lootnud enam kunagi kokku saada, kuid siiski saime, ja kui soovite, ma jutustan sellest: see on terve pikk lugu ... Tunnistage igatahes, et Maksim Maksimõtš on inimene, kes väärib lugupidamist ... Kui te seda tunnistate, siis olen ma saanud täieliku tasu oma võib-olla liiga pika jutustuse eest.

II

MAKSIM MAKSIMÕTŠ

Lahkudes Maksim Maksimõtšist, sõitsin ma kiiresti Tereki ja Darjali mäekitsusest läbi, einetasin Kazbekis, teed jõin Larsis ja õhtusöögiks jõudsin Vladikavkazi. Ma päästan teid mägede kirjeldusest, hüüatustest, mis midagi ei väljenda, piltidest, mis midagi ei kujuta, eriti neile mitte, kes pole seal olnud, ja statistilistest märkustest, mida kindlasti keegi lugema ei hakka.

Ma peatusin võõrastemajas, kus peatuvad kõik reisijad ja kus muide pole kedagi, kellel käskida praadida faasanit ja keeta hapukapsasuppi, sest et kolm invaliidi, kelle hoolde see on usaldatud, on nii rumalad või nii purjus, et nendega on võimatu mingis asjas selgust saada.

Mulle teatati, et ma pean siin elama veel kolm päeva, sest et „okaasia" pole Jekaterinogradist veel saabunud ja järelikult ei saa tagasi sõita. No küll on okaasia[1]! ... Kuid halb kalambuur pole vene inimesele lohutuseks ja mul tuli mõttesse meelelahutuseks üles kirjutada Maksim Maksimõtši jutustus Belast, kujutlemata, et see saab esimeseks lüliks pikas jutustusteahelas: näete, kuidas vahel tähtsusetul juhusel on karmid tagajärjed! ... Aga võib-olla te ei tea, mis on „okaasia"? See on jalaväe poolroodust ja suurtükist koosnev kaitsesalk, mille saatel käivad voorid läbi Kabarda Vladikavkazist Jekaterinogradi.

Esimese päeva veetsin väga igavalt; teise päeva varahommikul sõidab õue veok ... Aa! Maksim Maksimõtš! ... Me kohtasime teineteist nagu vanad sõbrad. Ma pakkusin talle oma tuba. Ta ei tseremoonitsenud, patsutas mulle isegi õlale ja tõmbas suu viltu nagu naeratuseks. Säärane veidrik! ...

---

[1] Okaasia — paras juhus; haruldane juhus v. lugu; siin — ebameeldiv lugu.

Maksim Maksimõtšil oli sügavaid teadmisi kokakunstis: ta praadis imestusväärselt hästi faasani, kallas selle õnnestunult üle kurgisoolveega ja ma pidin tunnistama, et ilma temata oleks mul tulnud jääda kuivale toidule. Pudel kahheetia veini aitas meil unustada roogade tagasihoidlikku arvu: neid oli ainult üks, ja süüdanud piibud, võtsime istet — mina akna, tema küdema pandud ahju juurde, sest päev oli rõske ja külm. Vaikisime. Millest meil oligi rääkida?... Ta oli mulle juba jutustanud enesest kõik, mis oli huvipakkuv, mul aga polnud midagi jutustada. Ma vahtisin aknast välja. Hulk madalaid majakesi, laiali Tereki kaldal, mis valgub ikka laiemaks ja laiemaks, vilkus puude tagant, eemal sinetasid mäed hambulise müürina ja nende tagant vaatas välja Kazbek oma valge kardinalimütsiga. Ma jätsin nendega mõttes hüvasti: mul hakkas kahju neist...

Nii istusime kaua. Päike peitus külmade mäeharjade taha ja valkjas udu hakkas orgudesse kogunema, kui väljast kuuldus aisakellukese helinat ja voorimeeste kisa. Mõned veokid räpaste armeenlastega sõitsid võõrastemaja õue ja nende järel tühi kaless; selle kerge käik, mugav ehitus ja elegantne välimus kandsid mingit välismaist pitserit. Kalessi taga kõndis suurte vurrudega mees, nöörkuues, teenri kohta küllalt hästi riietatud. Tema elukutse suhtes ei saanud eksida, nähes trotslik-uljast maneeri, millega ta raputas tuhka piibust ja karjus kutsari peale. Ilmselt oli ta laisa isanda hellitatud sulane, — midagi vene Figaro taolist. „Ütle, kulla mees," hüüdsin ma temale läbi akna, „mis on, — kas „okaasia" on pärale jõudnud või?" Ta vaatas kaunis ninakalt üles, kohendas kaelasidet ja pöördus ära: tema kõrval kõndiv armeenlane vastas naeratades tema eest, et tõepoolest on „okaasia" pärale jõudnud ja homme hommikul läheb tagasi. „Jumal tänatud!" ütles Maksim Maksimõtš, kes oli sel ajal akna juurde astunud. „Mihuke tore kaless!" lisas ta. „Vist mingi ametnik sõidab juurdlust toimetama Tiflisi. Nagu näha, ei tunne meie mäekesi! Ei, naljatad, kullake: nad pole harilikud, raputavad laiali kas või inglise vankri!" — „Aga kes see niisugune peaks olema, — lähme õige uurime järele..." Me astusime koridori. Koridori lõpus oli uks avatud külgmisse tuppa. Teener ja voorimees kandsid sinna kohvreid.

„Kuule, vennas," küsis staabikapten teenrilt, „kelle oma see tore kaless on?... Mis?... Suurepärane kaless!..." Teener pomises ümber pöördumata midagi omaette, kohvrit lahti sidudes, Maksim Maksimõtš vihastus; ta puudutas mühakat õlast ja ütles: „Ma räägin sinuga, kulla mees..."

„Kelle kaless?... Minu härra oma..."

„Ja kes on sinu härra?"

„Petšorin..."

„Mis sa räägid? Petšorin?... Ah, mu jumal!... Kas ta mitte ei teeninud Kaukaasias?..." hüüatas Maksim Maksimõtš, tõmmates mind varrukast. Ta silmis säras rõõm.

„Teenis vist, — aga ma olen nende juures alles lühikest aega."

„Nojah, muidugi! ... Grigori Aleksandrovitš? ... Nõnda ju kutsutakse teda? ... Meie olime sinu isandaga sõbrad," lisas ta, lüües teenrile sõbralikult õlale, nii et pani ta vaaruma.

„Lubage, härra; te segate mind," sõnas see kulmu kortsutades.

„Küll sa oled ka, vennas! ... Kas sa tead ka, meie olime sinu isandaga südamesõbrad, elasime koos? ... Aga kuhu ta siis ise jäi? ..."

Teener teatas, et Petšorin jäi õhtust sööma ja ööbima polkovnik N. juurde.

„Aga kas ta õhtul siia ei tule?" küsis Maksim Maksimõtš. „Või kas sina, kulla mees, ei lähe tema juurde millegi järele? ... Kui lähed, siis ütle, et Maksim Maksimõtš on siin; nii ütlegi ... küll ta juba teab ... Ma annan sulle kaheksakümmend kopikat viina jaoks ..."

Teener tegi põlgliku näo, kuuldes nii tagasihoidlikku lubadust, kuid kinnitas Maksim Maksimõtšile, et täidab tema ülesande.

„Küllap jookseb kohe siia ..." ütles Maksim Maksimõtš mulle võidutseval ilmel. „Lähen värava juurde teda ootama ... Ah, kahju, et ma ei ole N-ga tuttav ..."

Maksim Maksimõtš istus värava taha pingile, mina aga läksin oma tuppa. Tunnistan, et minagi ootasin teatud määral kannatamatult selle Petšorini ilmumist. Kuigi ma staabikapteni jutustuse järgi olin temast loonud mitte väga soodsa kujutluse, siiski näisid mõned tema iseloomujooned mulle tähelepanuväärseina. Tunni aja pärast tõi invaliid keeva samovari ja teekannu. „Maksim Maksimõtš, kas te ei soovi teed?" hüüdsin ma temale läbi akna.

„Olge tänatud; nagu ei tahaks."

„Jooge ikka! On juba hilja ja külm."

„Pole viga; olge tänatud ..."

„Noh, kuidas soovite!" Ma hakkasin üksinda teed jooma. Umbes kümne minuti pärast tuleb mu vanamees tuppa. „Teil on siiski õigus: parem teed juua, — ma ootasin ikka ... Tema teener läks juba ammugi tema juurde, aga nähtavasti peab teda miski kinni ..."

Ta rüüpas kiiruga tassi tühjaks, keeldus teisest ja läks mingis rahutuses jälle värava taha: oli ilmne, et vanameest kurvastas Petšorini hoolimatus, ja seda enam, et ta hiljuti kõneles mulle oma sõprusest temaga ning alles tund aega tagasi oli veendunud, et ta jookseb kohe siia, niipea kui kuuleb tema nime.

Oli juba hilja ja pime, kui ma uuesti avasin akna ja hakkasin Maksim Maksimõtšit kutsuma, öeldes, et on aeg magama heita; ta ühmas midagi läbi hammaste; ma kordasin kutset, — ta ei vastanud midagi.

Ma heitsin diivanile, mässides end sinelisse ja jättes küünla ahjupingile, uinusin varsti ja oleksin maganud rahulikult, kui mitte Maksim Maksimõtš poleks mind juba väga hilja tuppa astudes üles äratanud. Ta viskas piibu lauale, hakkas käima mööda

tuba, urgitsema ahjus, heitis viimaks pikali, kuid kaua veel köhis, sülitas ja vähkres...

„Lutikad vist purevad teid?" küsisin ma.

„Jah, lutikad..." vastas ta raskesti ohates.

Järgmise päeva hommikul ärkasin ma vara, kuid Maksim Maksimõtš oli minust ette jõudnud. Leidsin ta värava juures pingil istumas. „Mul on tarvis komandandi juures ära käia," ütles ta, „nii et palun, kui Petšorin tuleb, saatke mulle järele..."

Ma lubasin. Ta läks joostes, otsekui oleksid ta liikmed uuesti omandanud noorusliku jõu ja painduvuse.

Hommik oli värske ja kaunis. Kuldsed pilved kuhjusid mägede kohal nagu uus rida õhulisi mägesid; värava ees laius avar väljak; selle taga kihas turg rahvast, sest oli pühapäev. Paljajalgsed osseedi poisikesed, seljas pambud kärjemeega, keerlesid mu ümber; ma kihutasin nad minema: mul polnud tahtmist nendega tegelda, ma hakkasin jagama tubli staabikapteni rahutust.

Ei möödunud kümmet minutitki, kui väljaku lõpus ilmus nähtavale see, keda me ootasime. Ta tuli koos polkovnik N-ga, kes saatis teda võõrastemajani, jättis siis hüvasti ja pöördus kindlusse. Ma saatsin invaliidi otsekohe Maksim Maksimõtši järele.

Petšorinile tuli vastu tema teener ja teatas, et kohe hakatakse hobuseid ette rakendama; ulatas talle karbi sigaritega ja saanud mõningad käsud, läks asju korraldama. Tema isand süütas sigari, haigutas paar korda ja istus pingile teisel pool väravat. Nüüd pean joonistama teile tema portree.

Ta oli keskmist kasvu; tema sale, peenike piht ja laiad õlad andsid tunnistust tugevast kehaehitusest, mis on võimeline taluma kõiki rännu-elu raskusi ja kliimavahetusi ning millest pole jagu saanud pealinna-elu kombelõtvus ega hingelised tormid. Tema tolmune sametist pikk-kuub oli kinni nööbitud ainult kahe alumise nööbiga ja võimaldas näha pimestavalt puhast pesu, mis reetis korraliku inimese harjumusi. Tema määrdunud kindad näisid olevat eriti õmmeldud ta väikese aristokraatse käe järgi, ja kui ta ühe kinda ära võttis, olin ma hämmastatud ta kahvatute sõrmede kõhnusest. Tema kõnnak oli hooletu ja laisk, kuid ma märkasin, et ta ei vehelnud kätega, — teatud määral kinnise iseloomu kindel tunnus. Need on muide minu isiklikud tähelepanekud, mis põhjenevad minu enese vaatlustel, ja ma ei taha teid sugugi neid pimesi uskuma panna. Kui ta laskus pingile, siis paindus ta sirge piht, otsekui poleks ta seljas ainustki kondikest; kogu ta kehahoius avaldus mingi närvinõrkus; ta istus nii, nagu istub Balzac'i kolmekümne-aastane kokett[1] oma udusulgses tugitoolis pärast väsitavat balli. Esimesest pilgust ta näole ma ei pidanud teda enam kui kahekümne kolme aastaseks, kuigi hiljem olin valmis kolmekümneseks pidama. Ta naeratuses oli midagi

---

[1] Balzac'i kolmekümne-aastane kokett — vihje Honoré de Balzac'i romaanile „Kolmekümne-aastane naine". Kokett — edvistav naine.

lapselikku. Tema nahal oli mingi naiselik õrnus; loomulikult lokkis blondid juuksed piirasid maaliliselt ta kahvatut, suursugust laupa, millel võis ainult pikemal vaatlemisel märgata kortsude jälgi, mis lõikusid üksteisega ja tõenäoliselt tulid hoopis selgemini nähtavale viha või hingelise rahutuse silmapilkudel. Hoolimata tema juuste heledast värvist olid ta vurrud ja kulmud mustad, — tõu tunnus inimesel, nagu must lakk ja must saba valgel hobusel. Et portreed lõpule viia, ütlen, et tal oli pisut püstine nina, pimestavalt valged hambad ja pruunid silmad. Silmade kohta pean ma ütlema veel mõne sõna.

Esiteks, nad ei naernud, kui tema naeris! Kas teil pole olnud juhust tähele panna säärast kummalisust mõnede inimeste juures? . . . See on kas tigeda loomuse või sügava, püsiva nukruse tunnuseks. Pooleldi langetatud ripsmete tagant hiilgasid nad mingi fosforliku läikega, kui nii võib väljendada. See polnud hingelise hõõgumise ega mängleva kujutluse vastuhelk: see oli läige, sarnane sileda terase läikega, pimestav, kuid külm. Tema vaade — põgus, kuid läbitungiv ja raske, jättis endast indiskreetse küsimuse mulje ja oleks võinud tunduda jultununa, kui ta poleks olnud nii ükskõikselt-rahulik. Kõik need tähelepanekud tulid mulle mõttesse võib-olla ainult selletõttu, et ma teadsin mõningaid üksikasju tema elust, ja võib-olla oleks tema välimus mõnele teisele jätnud hoopis teistsuguse mulje; aga kuna te ei kuule temast kelleltki muult kui minult, siis peate tahtmatult rahulduma selle kujutusega. Lõpuks ütlen, et ta oli üldse väga kena välimusega ja et tal oli üks neid originaalseid füsiognoomiaid, mis eriti meeldivad suurilma naistele.

Hobused olid juba ette rakendatud; kelluke helises aeg-ajalt looga all ja teener käis juba kaks korda Petšorini juures ettekandega, et kõik on valmis, aga Maksim Maksimõtš ei ilmunud ikka veel. Õnneks oli Petšorin mõtteisse vajunud, vaadates Kaukasuse sinistele tippudele, ja nähtavasti ei kiirustanud sugugi teeleasumisega. Ma astusin tema juurde. „Kui te sooviksite veel pisut oodata," ütlesin ma, „siis saab teil olema rõõm näha vana sõpra . . ."

„Ah, õigus!" vastas ta kiiresti. „Mulle eile öeldi. Aga kus ta siis on?" Ma pöördusin väljaku poole ja nägin Maksim Maksimõtšit, kes jooksis kõigest väest . . . Mõne minuti pärast oli ta juba meie juures; ta suutis vaevalt hingata; higi voolas ojana ta näolt; mütsi alt väljalangenud märjad hallid juuksesalgud kleepusid ta laubale; ta põlved värisesid . . . Ta tahtis Petšorinile kaela langeda, kuid see sirutas talle kaunis külmalt käe, ehkki sõbraliku naeratusega. Staabikapten kangestus hetkeks, kuid haaras siis õhinal ta käe mõlema käega: ta ei suutnud veel rääkida.

„Kui rõõmus ma olen, kallis Maksim Maksimõtš! Noh, kuidas te elate?" ütles Petšorin.

„Aga . . . sina? . . . Aga teie . . ." pomises vanamees pisarsilmil. „Kui palju aastaid . . . kui palju päevi . . . ja kuhu nüüd? . . ."

„Sõidan Pärsiasse — ja kaugemale . . ."

„Kas tõesti kohe praegu? . . . Oodake ometi, mu kallis! . . . Kas me tõesti kohe lahkume? . . . Kui palju aega pole teineteist näinud . . ."

„Mul on aeg minna, Maksim Maksimõtš," oli vastus.

„Mu jumal, mu jumal! Kuhu te siis ruttate? . . . Ma oleksin tahtnud teile nii palju rääkida . . . nii palju küsida . . . Noh, kuidas on? Erus? . . . Miks? . . . Millega olete tegelnud? . . ."

„Igavust tundnud!" vastas Petšorin naeratades.

„Aga mäletate meie elamist-olemist kindluses? . . . Tore maakoht jahipidamiseks! . . . Teie olite ju kirglik jahimees . . . Ja Bela? . . ."

Petšorin kahvatus õige pisut ja pöördus ära . . .

„Jah, mäletan!" lausus ta, peaaegu otsekohe sunnitult haigutades . . .

Maksim Maksimõtš hakkas teda anuma jääda veel paariks tunniks tema seltsi. „Me lõunatame toredasti," rääkis ta. „Mul on kaks faasanit; ja kahheetia vein on siin suurepärane . . . muidugi mitte see mis Gruusias, kuid kõige paremat sorti . . . Ajame juttu . . . te jutustate mulle oma elust Peterburis . . . Mis? . . ."

„Mul pole tõepoolest midagi jutustada, kallis Maksim Maksimõtš . . . Nii et hüvasti, ma pean minema . . . mul on kiire . . . Tänan, et te ei unustanud . . ." lisas ta Maksim Maksimõtši käest kinni võttes.

Vanamees tõmbas kulmud kortsu . . . Ta oli kurb ja pahane, kuigi püüdis seda varjata. „Unustada!" torises ta. „Ma pole midagi unustanud . . . Noh, jumal teiega! . . . Ei arvanud ma niiviisi teid kohata . . ."

„Noh, küllalt, küllalt!" ütles Petšorin tal sõbralikult ümbert kinni võttes. „Kas ma tõesti pole endine? . . . Mis parata? . . . Igaühel oma tee . . . Kas õnnestub veel teineteist näha — jumal teab! . . ." Seda öeldes istus ta juba kalessis ja postipoiss hakkas juba ohje harutama.

„Pea, pea!" hüüdis järsku Maksim Maksimõtš, haarates kalessi uksest. „Oleksin hoopis unustanud . . . Minu kätte jäid teie paberid, Grigori Aleksandrõtš . . . ma tassin neid endaga kaasas . . . arvasin teid leida Gruusias, aga vaat kus jumal laskis kokku juhtuda . . . Mis ma pean nendega tegema? . . ."

„Mida soovite!" vastas Petšorin. „Hüvasti! . . ."

„Nii et te lähete Pärsiasse? . . . Aga millal tulete tagasi? . . ." karjus Maksim Maksimõtš tagantjärele.

Kaless oli juba kaugel; kuid Petšorin tegi käega liigutuse, mida võis tõlgitseda järgmiselt: vaevalt küll! ja pole põhjustki! . . .

Juba ammu polnud enam kuulda ei kellukeste helinat ega rataste põrinat kivisel teel, aga vaene vanamees seisis sügavais mõtteis samal kohal.

„Jah," ütles ta viimaks, püüdes võtta ükskõikset ilmet, ehkki pahameelepisar aeg-ajalt ta ripsmeil sätendas. „Muidugi, me olime

sõbrad, — noh, aga mis on sõbrad nüüdsel ajal!... Mis tal minust? Ma pole rikas, pole aukandja, ja aastateltki pole temaga sugugi paras paar... Näe, missuguseks keigariks ta on muutunud, kui jälle Peterburis ära käis... Mäherdune kaless!... Kui palju pakke!... Ja teener säärane uhke!..." Need sõnad olid lausutud iroonilise muigega. „Ütelge," jätkas ta, pöördudes minu poole, „mis teie sellest arvate?... No mis pagan teda nüüd veab Pärsiasse?... Naeruväärt, jumala eest naeruväärt!... Ma teadsin ju alati, et ta on kergemeelne inimene, kelle peale ei või lootma jääda... Aga tõepoolest, kahju, et ta lõpetab halvasti... Ja ei saagi teisiti!... Ma olen alati ütelnud, et pole kasu sellest, kes unustab vanu sõpru!..." Nüüd pöördus ta kõrvale, et varjata oma erutust, ja läks kõndima mööda õue oma vankri juures, tehes, nagu vaataks ta rattaid üle, sellal kui ta silmad iga hetk täitusid pisaraist.

„Maksim Maksimõtš," ütlesin ma tema juurde astudes, „mis paberid need on, mis Petšorin teie kätte jättis?"

„Jumal seda teab! Mingisugused üleskirjutused..."

„Mis te nendega teete?"

„Mis? Lasen padruneid teha."

„Andke need parem mulle."

Ta vaatas imestunult mulle otsa, torises midagi läbi hammaste ja hakkas sorima sumadanis; võttis välja ühe vihiku ja viskas selle põlastavalt maha; seejärel said teine, kolmas ja kümnes sellesama saatuse osaliseks: tema pahameeles oli midagi lapselikku; mul hakkas naljakas ja kahju...

„Siin on nad kõik," ütles ta. „Õnnitlen teid leiu puhul..."

„Ja ma võin nendega teha kõik, mis tahan?"

„Trükkige kas või ajalehtedes. Mis mul sellega asja!... Olen's mina mõni tema sõber või sugulane?... Tõsi küll, me elasime kaua ühe katuse all... Aga paljugi kellega ma olen elanud..."

Ma haarasin paberid ja viisin nad kiiresti ära, kartes, et staabikapten hakkab kahetsema. Varsti tuldi mulle teatama, et tunni aja pärast hakkab „okaasia" liikuma. Ma käskisin ette rakendada. Staabikapten astus tuppa sel ajal, kui ma juba mütsi pähe panin. Ta nähtavasti ei valmistunud ärasõiduks: tal oli mingi ebaloomulik, külm ilme.

„Aga kas teie, Maksim Maksimõtš, ei sõida?"

„Ei, härra."

„Miks siis nii?"

„Ma pole veel komandanti näinud, aga mul on tarvis mõnesugused kroonu asjad ära anda..."

„Aga te käisite ju tema juures?"

„Käisin, muidugi," vastas ta kogelema hakates, „aga teda polnud kodus... ja ma ei jõudnud ära oodata."

Ma mõistsin teda: vaene vanamees, võib-olla esimest korda sündimisest saadik jättis ta teenistusasjad kõrvale isikliku

vajaduse tõttu, kui kõnelda paberlikku keelt, — ja kuidas talle tasuti!

„Väga kahju," ütlesin ma talle, „väga kahju, Maksim Maksimõtš, et peame enneaegu lahkuma."

„Kus nüüd meie, harimata vanainimesed, teiega kokku sobime ... Teie olete mondäänne, uhke noorsugu: siin tšerkesside kuulide all te veel kuidagi ... aga kui hiljem vastu juhtute, siis häbenete meiesugusele kättki ulatada."

„Ma ei ole neid etteheiteid ära teeninud, Maksim Maksimõtš."

„Ma räägin seda, teate, nii muuseas. Muide, soovin teile kõike õnne ja lõbusat teed."

Me jätsime hüvasti kaunis külmalt. Hea Maksim Maksimõtš oli muutunud tõrksaks, torisejaks staabikapteniks! Ja mispärast? Sellepärast, et Petšorin hajameelsuses või mõnel muul põhjusel ulatas talle käe, kui tema tahtis talle kaela langeda! Kurb on näha, kui nooruk kaotab oma parimad lootused ja unistused, kui tema eest tõmbub kõrvale roosiline loor, mille läbi ta vaatas inimlikkudele tegudele ja tundmustele, kuigi on lootust, et ta asendab vanad eksiarvamused uutega, niisamuti mööduvatega, kuid seeeest mitte vähem magusatega ... Aga millega neid asendada Maksim Maksimõtši eas? Tahtmatult muutub süda tuimaks ja hing kinniseks ...

Ma sõitsin ära üksinda.

PETŠORINI PÄEVIK.

Eessõna.

Hiljuti sain teada, et Petšorin on Pärsiast tagasi tulles surnud. See teade rõõmustas mind väga: see andis mulle õiguse trükkida neid üleskirjutusi ja ma kasutasin juhust panna oma nimi võõra teose peale. Annaks jumal, et lugejad mind ei karistaks sellise ilmsüütu võltsingu eest!

Nüüd pean pisut selgitama põhjusi, mis andsid mulle tõuget publikule edasi anda inimese südamesaladusi, keda ma iialgi ei tundnud. Kui ma oleksin veel olnud tema sõber: tõelise sõbra õel indiskreetsus on igaühele arusaadav; kuid ma nägin teda ainult kord oma elus maanteel ja järelikult ei saa oma südames kanda tema vastu seda seletamatut vihavaenu, mis varjates end sõpruse maski taha ootab ainult oma armastuse objekti surma või õnnetust, et puhkeda tema pea kohal etteheidete, nõuannete, pilgete ja haletsuse rahena.

Lugedes neid üleskirjutusi, veendusin ma selle inimese otsekohesuses, kes nii halastamatult tõi päevavalgele omaenda nõrkusi ja pahesid. Inimese hinge lugu, kas või kõige väiksema

hinge oma, on vaevalt vähem huvitav ja vähem kasulik kui kogu rahva ajalugu, eriti kui ta on küpse mõistuse tähelepanekute tulemus enese kohta ja kui ta on kirjutatud ilma edeva soovita äratada kaastunnet või imestust. Rousseau' pihtimusel on juba see puudus, et ta seda oma sõpradele ette luges.

Niisiis ainult kasusoov sundis mind trükkima katkendeid päevikust, mis juhuslikult minu kätte sattus. Kuigi ma muutsin kõik pärisnimed, tunnevad tõenäoliselt need, kellest selles on juttu, end ära ja võib-olla nad leiavad õigustusi tegudele, milles seniajani süüdistasid inimest, kellel nüüd pole enam midagi ühist siinse maailmaga: me peaaegu alati andestame seda, mida me mõistame.

Ma paigutasin sellesse raamatusse ainult selle, mis puutub Petšorini viibimisse Kaukaasias. Minu kätte jäi veel paks vihik, kus ta jutustab kogu oma elu. Millalgi ilmub ka see maailma kohtu ette; kuid praegu ma ei julge seda vastutust mitmel tähtsal põhjusel enda peale võtta.

Võib-olla mõned lugejad soovivad teada minu arvamust Petšorini iseloomu kohta? Minu vastuseks on selle raamatu pealkiri. „See on ju õel iroonia!" ütlevad nad. — Ei tea.

I

TAMAN.

Taman on kõige viletsam linnake kõigist Venemaa mereäärseist linnadest. Ma oleksin seal peaaegu nälga surnud ja lisaks veel taheti mind ära uputada. Jõudsin kohale posthobustel hilja öösel. Postipoiss peatas väsinud troika otse linna ääres asuva ainsa kivimaja värava ees. Tunnimees, Musta mere kasakas, kisendas kellukese helinat kuuldes unisest peast metsiku häälega: „Kes seal tuleb?" Väljusid urjadnik ja kümnik. Seletasin neile, et olen ohvitser, sõidan tegevväeossa kroonu vajadusel, ja nõudsin endale kroonu korterit. Kümnik hakkas meid vedama mööda linna. Millise hüti juurde me ka ei sõida — ära võetud. Oli külm, ma polnud kolm ööd maganud, olin väsinud ja hakkasin vihastuma: „Vii mind kuhugi, röövel! Kas või kuradi juurde, aga kohale!" karjusin ma. „On veel üks korter," vastas kümnik kukalt sügades, „aga see ei meeldi teie aususele: seal on mustad lood." Mõistmata viimase sõna täpset tähendust, käskisin tal edasi minna ja pärast pikka rändamist mööda räpaseid põiktänavaid, mille ääres nägin ainult lagunenud plankusid, jõudsime väikese hurtsiku juurde päris mere ääres.

Täiskuu paistis mu uue elamu pilliroost katusele ja valgetele seintele; õuel, mis oli ümbritsetud munakividest taraga, seisis küllakil teine osmik, väiksem ja vanem kui esimene. Kallas laskus järsult merre peaaegu päris ta seina juurest ja all loksusid

lakkamatu sulinaga tumesinised lained. Kuu vaatas vaikselt rahutule, kuid temale alistuvale elemendile ja ma võisin tema valguses eraldada kaugel kaldast kaht laeva, millede mustad taglased joonistusid nagu ämblikuvõrk liikumatult silmapiiri kahvatul triibul. „Sadamas on laevu," mõtlesin ma, „homme asun teele Gelendžikki."

Tentsiku kohuseid täitis minu juures piirivalve-kasakas. Käskisin tal sumadan maha võtta ja voorimees minema lasta ning hüüdsin peremeest — vaikus; koputan — vaikus... Mis see siis on? Viimaks ronis esikust välja umbes neljateistkümne-aastane poisike.

„Kus peremees on?" — „Ei ole." — „Kuidas? Sugugi ei ole?" — „Sugugi." — „Aga perenaine?" — „Jooksis alevisse." — „Kes siis mulle ukse avab?" küsisin ma, tõugates seda jalaga. Uks avanes iseenesest; hurtsikust hoovas rõskust. Ma läitsin vääveltiku ja tõstsin selle poisi nina juurde: see valgustas kaht valget silma. Ta oli pime, täiesti pime sündimisest saadik. Ta seisis liikumatult minu ees ja ma hakkasin vaatlema tema näojooni.

Tunnistan, et mul on tugev eelarvamus kõigi pimedate, kõõritajate, kurtide, tummade, jalutute, kätetute, küürakate ja muude sääraste suhtes. Olen tähele pannud, et alati on olemas mingi imelik suhe inimese välimuse ja tema hinge vahel: otsekui ihuliikme kaotusega kaotaks ka hing mingisuguse tunde.

Niisiis hakkasin ma silmitsema pimeda nägu. Aga mida on võimalik lugeda näolt, millel pole silmi?... Kaua vaatlesin ma teda tahtmatu kaastundega, kui järsku vilksatas vaevalt märgatav naeratus üle ta kitsaste huulte, ja ma ei tea miks, aga see avaldas mulle kõige ebameeldivamat muljet. Mu peas sündis kahtlus, et see pime ei ole nii pime, nagu ta näib; asjatult püüdsin end veenda, et kaed pole võimalik järele teha, ja mis mõttega. Aga mis sinna parata? Ma kaldun sageli eelarvamustele...

„Kas sa oled perepoeg?" küsisin ma temalt viimaks. — „Ei." — „Kes sa siis oled?" — „Vilets vaenelaps." — „Aga kas perenaisel on lapsi?" — „Ei. Oli tütar, aga see lippas tatarlasega üle mere." — „Missuguse tatarlasega?" — „Tont teda teab! Krimmi tatarlane, paadimees Kertšist."

Ma astusin hurtsikusse: kaks pinki ja laud ning tohutu kirst ahju kõrval moodustasid kogu ta mööbli. Seinal mitte ühtki pühapilti — halb märk! Purunenud aknast tungis sisse meretuul. Ma otsisin sumadanist välja vahaküünlajupi, läitsin selle ja hakkasin asju laiali seadma, mõõga ja püssi asetasin nurka, püstoli panin lauale, laotasin burka pingile, kasakas laotas oma teisele. Kümne minuti pärast hakkas ta norskama, mina aga ei saanud uinuda: minu ees pimeduses keerles kogu aeg valgete silmadega poiss.

Nii möödus ligi tund aega. Kuu paistis aknast sisse ja tema kiir mängis hurtsiku muldpõrandal. Äkki vilksatas üle põrandat lõikava heleda triibu vari. Ma tõusin istukile ja vaatasin aknast välja: keegi jooksis teist korda sealt mööda ja kadus jumal teab

kuhu. Ma ei võinud arvata, et see olend jooksis kaldajärsakust alla, aga kuhugi mujale ei olnud tal võimalik kaduda. Ma tõusin üles, võtsin bešmeti ümber, panin kinžalli vööle ja astusin tasahiljukesi hurtsikust välja; mulle vastu tuli pime poiss. Varjasin end aia äärde ja ta läks kindlal, kuid ettevaatlikul sammul minust mööda. Kaenla all kandis ta mingit kompsu ja pöördudes sadama poole, hakkas kitsast ning järsku teerada mööda alla laskuma. „Tol päeval hakkavad tummad kisendama ja pimedad saavad nägijaks," mõtlesin ma, järgnedes talle sellises kauguses, et teda mitte silmist kaotada.

Vahepeal hakkas kuu kattuma pilvedega ja merel tõusis udu; vaevaliselt paistis sellest läbi lähima laeva ahtrilatern; kalda ääres sätendasid vahused rahnud, ähvardades teda iga hetk uputada. Vaevaga laskudes liikusin järsakul edasi, ja äkki näen: pime seisatas ja pöördus siis all paremale. Ta kõndis nii vee lähedal, et näis, et laine haarab teda otsekohe ja viib ära; kuid nähtavasti see polnud tema esimene retk, otsustades kindluse järgi, millega ta astus kivilt kivile ja vältis veeuurdeid. Viimaks jäi ta seisma, otsekui kuulatades midagi, istus maha ja pani kompsu enda kõrvale. Ma jälgisin tema liigutusi, varjates end etteulatuva kalju taha. Mõne minuti pärast tuli teiselt poolt nähtavale valge kogu; see astus pimeda juurde ja istus tema kõrvale. Tuul kandis aegajalt minuni nende kõneluse.

„Noh, pime?" ütles naisehääl. „Torm on tugev. Janko ei tule." — „Janko ei karda tormi," vastas teine. „Udu muutub tihedamaks," vastas jälle naisehääl, väljendades kurbust.

„Udus on parem valvelaevadest mööda pääseda," oli vastus. „Aga kui ta upub?" — „Noh, mis siis? Lähed pühapäeval kirikusse ilma uue lindita."

Järgnes vaikus. Kuid mind hämmastas üks asi: minuga rääkis pime väikevene murrakut, nüüd aga väljendus puhtas vene keeles.

„Näed, mul on õigus," ütles pime jälle, plaksutades käsi. „Janko ei karda merd, ei tuuli, ei udu ega rannavalvureid. Kuula: see pole vee loksumine, mind ei peta, — need on tema pikad aerud."

Naine hüppas püsti ja hakkas rahutul ilmel teraselt kaugusse vaatama.

„Sa sonid, pime," ütles ta. „Ma ei näe midagi."

Pean tunnistama, kuidas ma ka ei püüdnud kauguses eraldada midagi paaditaolist, see oli tagajärjetu. Nii möödus minutit kümme ja siis ilmus lainemägede vahel nähtavale must täpp: see kord suurenes, kord vähenes. Tõustes pikkamisi laineharjadele ja kiiresti neilt alla laskudes lähenes kaldale paat. Julge oli meresõitja, kes söandas sellisel ööl asuda teele üle väina kahekümne versta kaugusele, ja tähtis pidi olema põhjus, mis ajas teda seda tegema! Nii mõeldes vaatasin ma tahtmatu südamekloppimisega vaest paati; kuid ta sukeldus nagu part ja lüües siis kiiresti aerudega otsekui tiibadega, hüppas vahupritsmete keskel kuristikust

välja; nüüd, mõtlesin ma, põrkab ta hooga vastu kallast ja puruneb kildudeks, kuid ta pööras osavalt külje ja hüppas vigastamatuna väikesse lahesoppi. Paadist väljus keskmist kasvu mees lambanahkse tatari mütsiga; ta viipas käega ja kõik kolm asusid paadist midagi välja tassima. Laadung oli nii suur, et ma seniajani ei mõista, kuidas paat põhja ei läinud. Võtnud igaüks ühe kompsu, õlale, hakkasid nad minema piki kallast ja varsti ma kaotasin nad silmist. Oli tarvis koju tagasi minna, kuid pean tunnistama, kõik need kummalised asjad erutasid mind ja ma suutsin vaevalt hommikut ära oodata.

Minu kasakas oli väga imestunud, kui ärgates nägi mind täiesti riietatuna; kuid ma ei ütelnud talle põhjust. Imetlenud tükk aega läbi akna helesinist pilvetükikestega ülekülvatud taevast, Krimmi kauget randa, mis venib lilla triibuna ja lõpeb kaljurünkaga, mille tipul valendab majaka torn, asusin teele Fanagoria kindlusse, et komandandilt teada saada oma ärasõidu aega Gelendžikki.

Aga oh häda! Komandant ei teadnud mulle öelda midagi kindlat. Laevad, mis seisid sadamas, olid kõik kas valvelaevad või kaupmeeste omad, mis polnud veel alustanudki lastimist. „Võibolla kolme-nelja päeva pärast tuleb postilaev," ütles komandant, „ja siis näeme." Tulin tagasi koju süngena ja tigedana. Uksel kohtas mind mu kasakas ehmunud näoga.

„Paha lugu, teie ausus!" ütles ta mulle.

„Jah, vennas, jumal teab, millal siit ära sõidame!"

Nüüd erutus ta veel rohkem ja kummardudes minu poole, ütles sosinal:

„Siin on mustad lood! Ma kohtasin täna Musta mere urjadnikut. Ta on mulle tuttav: oli möödunud aastal väesalgas. Nii kui ma talle ütlesin, kus me peatume, tema kohe mulle: „Seal, vennas, on mustad lood, inimesed on halvad! . . ." Ja tõepoolest, mis pime see on! Käib igal pool üksinda, turul, leiva järel ja vee järel . . . Siin on nähtavasti sellega juba harjutud."

„Aga mis sellest? Kas vähemalt perenaine on end näidanud?"

„Täna teie äraolekul tuli vanaeit ja ühes temaga tütar."

„Missugune tütar? Tal ei ole tütart."

„Jumal teda teab, kes ta on, kui mitte tütar. Vanaeit aga istub nüüd oma tares."

Ma astusin hurtsikusse. Ahi oli kuumaks köetud ja selles kees lõuna, küllalt tore vaeste kohta. Vanaeit vastas kõigi mu küsimuste peale, et ta on kurt, ei kuule. Mis temaga teha? Pöördusin pimeda poole, kes istus ahju ees ja pani hagu tulle. „Noh, pime põrguline," ütlesin ma, võttes tal kõrvast kinni, „ütle, kus sa öösel käisid selle kompsuga, mis?" Järsku hakkas mu pime nutma, kisendama, ohkama: „Kus ma käisin? . . . Kuskil ei käinud . . . Kompsuga? Missuguse kompsuga?" Seekord vanaeit kuulis ja hakkas urisema: „Küll mõtlevad välja, pealegi veel vigase kohta! Mis te temast tahate? Mis on ta teile teinud?" See tüütas mind ja ma läksin välja, otsustades kindlasti leida selle mõistatuse võti.

Mähkisin end burkasse ja istusin tara äärde kivile, vaadates kaugusse. Minu ees laius öisest tormist rahutu meri ja selle ühetaoline mühin, mis sarnanes uinuva linna kõmaga, tuletas mulle meelde vanu aegu, kandis mu mõtted põhja, meie külma pealinna. Erutatud mälestustest, ma unustasin end... Nii möödus ligi tund, võib-olla ka rohkem... Järsku üllatas mu kõrva miski, mis sarnanes lauluga. Tõepoolest, see oli laul, ja naise värske hääleke, — aga kust?... Kuulatan — viis on kummaline, kord veniv ja kurb, kord kiire ja elav. Vaatan ringi — kedagi pole ümbruses. Kuulatan uuesti — helid otsekui langeksid taevast. Tõstsin silmad: mu tare katusel seisis triibulises kleidis tütarlaps, lahti lastud juuksepalmikutega, tõeline näkk. Varjates silmi peopesaga päikesekiirte eest, vaatas ta üksisilmi kaugusse, kord naerdes ja arutledes endamisi ning hakates siis uuesti laulma.

Mul on see laul sõna-sõnalt meeles:

Nagu vabaduse volil —
merel rohelisel
aina laevad liuglevad,
valgepurjelised.

Nende laevukeste seas
minu paadike,
vene ilma purjedeta,
kahe aeruga.

Puhkeb torm kui mässama —
vanad laevukesed
tiivad üles tõstavad,
merel' kihutavad.

Hakkan merd ma paluma
kõigest südamest:
„Ära puutu, kuri meri,
minu paadikest.

Minu paadikene veab
lasti kallihinnalist,
teda juhib süngel ööl
väike tuisupea."

Mul tuli tahtmatult mõttesse, et öösel kuulsin ma sedasama häält ja jäin hetkeks mõttesse, ja kui ma uuesti katusele vaatasin, polnud tütarlast enam seal. Järsku jooksis ta minust mööda, ümisedes mingit muud lauluviisi, ja lipsas sõrmedega nipsutades vanaeide juurde sisse ja nüüd algas nende vahel tüli. Vanaeit pahandas, tüdruk naeris valjusti. Ja siis näen, jälle jookseb hüpeldes mu näkineid; jõudes minu kohale, jäi ta seisma ja vaatas mulle teraselt silma, otsekui olles hämmastunud minu siinolekust; pöördus siis hooletult ümber ja hakkas tasa minema sadama poole. Sellega ei lõppenud: kogu päeva keerles ta minu korteri juures, laulmine ja hüplemine ei katkenud hetkekski. Kummaline olend!

Ta näol polnud mingeid nõdrameelsuse tundemärke; vastupidi, tema silmad peatusid minul südika läbitungivusega ja neil silmadel näis olevat mingi magnetiline võim ja iga kord nad otsekui ootasid küsimust. Aga niipea kui hakkasin rääkima, jooksis ta salakavalalt naeratades minema.

Ma polnud tõesti iial niisugust naist näinud. Ta polnud kaugeltki iludus, kuid mul on omad eelarvamused ka ilu suhtes. Temas oli palju tõugu... tõug on naiste juures, samuti kui hobuste juures, tähtis asi; see avastus kuulub noorele Prantsusmaale. See, s. t. tõug, mitte noor Prantsusmaa, avaldub enamasti kõnnakus, kätes ja jalgades; eriti nina tähendab palju. Korrapärane nina on Venemaal haruldasem kui väike jalg. Mu laululind näis olevat mitte vanem kui kaheksateistkümne aastane. Tema piha haruldane paindlikkus, eriline, ainult temale omane peakallutus, pikad ruuged juuksed, tema kaelal ja õlgadel kergelt päevitunud naha mingi kuldne helk, eriti aga korrapärane nina — kõik see hurmas mind. Kuigi ma lugesin tema kõõrdpilkudest midagi metsikut ja kahtlast, kuigi tema naeratuses oli midagi ebamäärast, kuid säärane on eelarvamuste jõud: korrapärane nina tegi mind hulluks. Ma kujutlesin, et olen leidnud Goethe Mignoni[1], selle tema saksa kujutluse kummalise loomingu. Ja tõepoolest, neil oli väga palju sarnasust: needsamad kiired üleminekud suurimast rahutusest täielikku liikumatusse, needsamad mõistatuslikud jutud, needsamad hüpped, imelikud laulud...

Õhtu eel peatasin teda uksel ja alustasin temaga järgmist vestlust:

„Ütle mulle õige, kaunitar," küsisin ma, „mis sa tegid täna katusel?" — „Vaatasin, kustpoolt tuul puhub." — „Milleks sul seda vaja teada?" — „Kustpoolt tuul, sealtpoolt ka õnn." — „Kuidas nii? Kas sa siis lauluga kutsusid õnne?" — „Kus lauldakse, seal ollakse ka õnnelik." — „Aga kui vahest laulad enesele õnnetuse?" — „Mis sellest? Kus ei ole parem, seal on halvem, aga halvast heani pole jälle kauge." — „Kes sulle õpetas selle laulu?" — „Keegi ei õpetanud; tuleb pähe — ja laulan; kes peab kuulma, see kuuleb; kes aga ei pea kuulma, see ei saa aru." — „Aga kuidas on su nimi, mu laululind?" — „Kes ristis, see teab." — „Ja kes ristis?" — „Kust mina tean." — „Vaat mihuke salalik! Aga ma sain sinu kohta üht-teist teada." (Ta nägu ei muutunud, huuled ei liigahtanud, otsekui ei puutuks asi temasse.) „Sain teada, et sa käisid eile öösel rannas." Ja nüüd jutustasin talle väga tähtsalt kõik, mis ma olin näinud, mõeldes teda segadusse viia. Mitte põrmugi! Ta puhkes täiest kõrist naerma. „Palju nägite, kuid vähe teate; aga mida teate, seda pidage salajas." — „Aga kui mul näiteks tuleks mõttesse sellest komandandile teatada?" Ja nüüd ma tegin väga tõsise, isegi karmi näo. Ta tegi järsku hüppe,

---

[1] Mignon — romantiline tütarlapsekuju Goethe romaanist „Wilhelm Meister".

hakkas laulma ja kadus nagu puhmastikust väljahirmutatud lind. Mu viimased sõnad polnud sugugi õigel kohal; siis ma ei mõistnud nende tähtsust, hiljem aga oli mul juhus neid kahetseda.

Niipea kui hämardus, käskisin kasakal teekatel sooja panna nagu retkel, süütasin küünla ja istusin laua juurde, suitsetades reisipiipu. Olin juba lõpetamas teist teeklaasi, kui äkki kääksatas uks ja mu selja taga kuuldus kerget riiete ning sammude kahinat. Ma võpatasin ja pöördusin ringi, — see oli tema, mu näkineid! Ta istus vaikselt ning sõnatult mu vastu ja suunas oma silmad minule ja ma ei tea miks, aga see pilk näis mulle imeõrn; see tuletas mulle meelde ühte neist pilkudest, mis vanadel aegadel nii isekalt mängisid mu eluga. Ta näis ootavat küsimust, kuid mina vaikisin, täis seletamatut hämmeldust. Tema nägu kattis tuhm kahvatus, mis ilmutas hingelist ärevust; ta käsi rändas sihitult laual ja ma märkasin selles kerget värinat; ta rind kerkis kord kõrgele, kord näis ta hingamist tagasi hoidvat. See komöödia hakkas mind tüütama ja ma olin valmis katkestama vaikuse kõige proosalisemal kombel, see on, pakkuma talle klaasi teed, kui ta järsku püsti kargas, käed mu kaela ümber põimis ja niiske, kuum suudlus kajas mu huultel. Mu silmade ees läks pimedaks, pea hakkas ringi käima, ma pigistasin ta noorusliku kire kogu jõuga oma sülelusse, kuid ta libises nagu madu mu käte vahelt välja, sosistades mulle kõrva: „Tule öösel, kui kõik on uinunud, tule randa," ja sööstis nagu nool toast välja. Esikus paiskas ta ümber teekatla ja küünla, mis seisis põrandal. „Ah sa pagana tüdruk!" kisendas kasakas, kes oli asetunud õlgedele ja unistas võivat end soojendada ülejäänud teega. Alles nüüd toibusin ma.

Umbes kahe tunni pärast, kui sadamas oli kõik vaikseks jäänud, äratasin ma oma kasaka. „Kui ma tulistan püstolist," ütlesin talle, „siis jookse randa." Ta ajas silmad pungi ja vastas masinlikult: „Kuulen, teie ausus." Ma pistsin püstoli vöö vahele ja väljusin. Tüdruk ootas mind nõlvaku äärel; ta riietus oli enam kui kerge, väike rätik vöötas ta painduvat pihta.

„Tule minu järel!" ütles ta, võttes mul käest kinni, ja me hakkasime laskuma. Ma ei mõista, kuidas ma ei murdnud endal kaela; all pöördusime paremale ja läksime sedasama teed mööda, kus ma eelmisel ööl järgnesin pimedale. Kuu ei olnud veel tõusnud ja ainult kaks tähekest nagu kaks päästemajakat särasid tumesinisel taevavõlvil. Rasked lained veeresid rütmiliselt ning tasaselt üksteise järel, vaevalt kergitades üksikut kalda äärde tõmmatud paati. „Astume paati," ütles mu kaaslane. Ma kõhklesin: ma ei armasta sentimentaalseid lõbusõite merel; kuid taganemiseks polnud õige aeg. Ta hüppas paati, mina tema järel ja enne kui ma arugi sain, märkasin, et me sõidame. „Mis see tähendab?" küsisin ma vihaselt. — „See tähendab," vastas ta mind pingile istuma pannes ja käsi mu piha ümber põimides, „see tähendab, et ma armastan sind . . ." Ta vajutas põse minu oma vastu ja ma tundsin oma näol tema tulist hingust. Äkki kukkus midagi sulp-

satades vette: ma haarasin vöö järele — püstolit ei ole. Oo, nüüd hiilis hirmus kahtlustus mu südamesse, veri tulvas mulle pähe! Vaatan ringi: me oleme kaldast ligi viiskümmend sülda eemal ja ma ei oska ujuda! Tahan teda endast eemale tõugata — ta on nagu kass mu riiete küljes kinni, ja järsku oleks tugev tõuge mind peaaegu merre paisanud. Paat lõi kõikuma, kuid ma tulin sellega toime ja meie vahel algas meeleheitlik võitlus. Raev andis mulle jõudu juurde, kuid ma märkasin varsti, et jään oma vastasele alla osavuselt... „Mis sa tahad?" karjusin ma, pigistades tugevasti ta väikesi käsi; ta sõrmed ragisesid, kuid ta ei karjatanud: tema ussiloomus kannatas välja selle piina.

„Sa nägid," vastas ta, „sa annad üles!" ja paiskas mind üleloomuliku pingutusega paadiäärele; me rippusime mõlemad poolest kehast saadik üle paadiääre; ta juuksed puudutasid vett; silmapilk oli otsustav. Ma toetusin põlvega vastu paadipõhja, haarasin tal ühe käega juuksepalmikust, teisega kõrist, ta laskis mu riietest lahti ja ma heitsin ta silmapilkselt voogudesse.

Oli juba küllalt pime; ta pea vilksatas paar korda merevahu keskel ja rohkem ei näinud ma enam midagi...

Ma leidsin paadi põhjast vana pooliku aeru ja randusin kestvate pingutuste järel kuidagiviisi sadamas. Liikudes kallast mööda vaevaliselt oma tare poole, vaatasin ma tahtmatult sinnapoole, kus eile pime ootas öist meresõitjat. Kuu veeres juba mööda taevast ja mulle näis, et keegi valgetes riietes istus rannas; ma hiilisin uudishimust aetuna lähemale ja heitsin kaldajärsakule rohu sisse; pead pisut välja pistes võisin ma kaljurünkalt hästi näha kõike, mis all toimus, ja ei imestanud väga, vaid peaaegu rõõmustasin, tundes ära oma näkineiu. Ta pigistas merevahtu välja oma pikkadest juustest; märg särk joonistas ta painduva piha ja kõrge rinna piirjooni. Varsti tuli kauguses nähtavale paat, see lähenes kiiresti; paadist astus nagu eilegi välja tatari mütsiga mees, kuid põetud oli ta kasaka moodi ja ta nahkse vöö vahel rippus suur nuga. „Janko," ütles tüdruk, „kõik on kadunud!" Siis jätkus nende kõnelus, kuid nii tasa, et ma ei saanud midagi kuulda. „Aga kus on pime?" küsis viimaks Janko häält kõrgendades. „Ma saatsin ta," oli vastus. Mõne minuti pärast ilmus pime, kandes seljas kotti, mille nad panid paati.

„Kuule, pime," ütles Janko, „sa valva seda kohta... tead? Seal on rikkalikud varad... Ütle (nime ma ei kuulnud hästi), et ma ei ole enam tema sulane. Asjad on läinud halvasti, ta ei näe mind enam; nüüd on hädaohtlik; sõidan tööd otsima teise kohta, aga tema ei leia enam niisugust uljast meest. Ja ütle, et kui ta oleks paremini maksnud vaeva eest, siis poleks ka Janko teda maha jätnud. Minul aga on igal pool tee lahti, kus ainult tuul puhub ja meri mühiseb!" Mõninga vaikimise järel jätkas Janko: „Tema sõidab minuga kaasa; ta ei või siia jääda. Vanaeidele aga ütle, et tal oleks aeg surra, liiga kauaks on elama jäänud, igal asjal olgu lõpp. Meid ta enam ei näe."

„Aga mina?" küsis pime kaebliku häälega.

„Milleks mul sind vaja?" oli vastus.

Vahepeal oli mu näkineid paati hüpanud ja viipas oma kaaslasele käega; see pani pimedale midagi pihku, lisades: „Säh, osta endale prääniku id." — „Ainult?" ütles pime. — „Noh, säh sulle veel," ja mahakukkunud metallraha helises vastu kivi põrgates. Pime ei tõstnud seda üles. Janko istus paati. Tuul puhus kalda poolt: nad tõmbasid väikese purje üles ja purjetasid kiiresti minema. Kaua vilkus valge puri kuuvalguses tumedate lainete keskel. Pime istus ikka veel rannal ja mu kõrvu kostis midagi nututaolist: pime poisike nuttis tõesti, ja kaua, kaua ... Mul hakkas kurb. Ja milleks oli saatusel vaja paisata mind ausate salakaubavedajate rahulikku ringi? Nagu siledasse allikasse visatud kivi häirisin ma nende rahu ja nagu kivi oleksin ise peaaegu põhja läinud!

Läksin tagasi koju. Esikus pragises lõpulepõlev küünal puust taldrikus ja mu kasakas magas käsuvastaselt rasket und, hoides püssi mõlema käega. Ma jätsin ta rahule, võtsin küünla ja astusin tarre. Oh häda! Mu laekake, hõbedaga kaunistatud mõõk, Dagestani kinžall — sõbra kingitus —, kõik olid kadunud. Nüüd ma siis taipasin, mis asju tassis neetud pime. Äratasin kasaka kaunis ebaviisaka tõukega, sõimasin ta läbi, vihastusin, aga parata polnud midagi! Ja kas poleks olnud naeruväärt kaevata ülemusele, et pime poisike varastas minult ja kaheksateistkümne-aastane tütarlaps oleks mu peaaegu ära uputanud? Jumal tänatud, hommikul avanes võimalus sõita ja ma lahkusin Tamanist. Mis sai vanaeidest ja vaesest pimedast — ma ei tea. Ja mis ongi mul asja inimeste rõõmude ja hädadega, minul, rändaval ja pealegi veel kroonu ülesandel küüdipassiga varustatud ohvitseril! ...

Esimese osa lõpp.

Teine osa.

(Petšorini päeviku lõpp.)

II

VURSTITAR MARY.

11. mail.

Eile saabusin Pjatigorskisse, üürisin korteri linna ääres, kõige kõrgemal kohal, Mašuki[1] jalamil: äikese ajal hakkavad pilved laskuma mu katuseni. Täna kell viis hommikul, kui ma avasin akna, täitus mu tuba lillede lõhnast, mis kasvavad tagasihoidlikus aiakeses. Õitsvate murelipuude oksad vaatavad mu akendest sisse ja vahel külvab tuul mu kirjutuslaua üle nende valgete

[1] Mašuk — mägi, mille jalamil asub Pjatigorsk.

helvestega. Väljavaade kolme külge on mul imeilus. Läänes sinab viiepäine Beštu[1] nagu „hajunud tormi viimane pilv"; põhjas kerkib Mašuk nagu karvane pärsia müts ja katab kogu selle osa taevavõlvist; itta vaadata on lõbusam: all minu ees kirendab puhas, uus linnake, kohisevad tervisveeallikad, lärmitseb mitmekeelne rahvahulk, — seal kaugemal aga kuhjuvad amfiteatrina mäed ikka sinisemalt ja udusemalt ja silmapiiri äärel venib lumiste mäeharjade hõbedane ahel, alates Kazbekiga ja lõppedes kahepäise Elbrusiga... Rõõm on elada niisugusel maal! Mingi õnnis tunne on valgunud kõigisse mu soontesse. Õhk on puhas ja värske nagu lapse suudlus; päike on ere, taevas sinine, — mida võiks veel tahta? Milleks siin kired, soovid, kahetsemised?... Kuid on aeg minna. Lähen Elisabeti allikale: räägitakse, et hommikuti koguneb sinna kogu tervisveeseltskond.

Laskusin linna keskele ja läksin mööda bulvarit, kus kohtasin mitut kurba gruppi, kes tõusid aeglaselt mäkke: need olid enamikus stepimõisnikkude perekonnad: seda võis otsekohe taibata meeste kulunud, vanamoodsate pikk-kuubede ja naiste ning tütarde peene riietuse järgi. Oli näha, et neile oli juba kogu tervisveenoorsugu tuntud, sest nad vaatasid mind õrna uudishimuga: pikk-kuue peterburilik lõige viis nad eksitusse, kuid tundes peagi ära armeeõlakud, pöördusid nad meelepahaga kõrvale.

Kohalikkude võimukandjate naised, nii-öelda tervisvete perenaised, olid leebivamad; neil on lornjetid, nad pööravad vähem tähelepanu mundrile, nad on harjunud Kaukaasias kohtama nummerdatud nööbi all lõõmavat südant ja valge mütsi all haritud mõistust. Need daamid on väga armsad, ja kaua armsad! Iga aasta vahetuvad nende jumaldajad uutega ja selles võib-olla ongi nende püsiva armsuse saladus. Tõustes kitsast jalgrada mööda Elisabeti allika poole, jõudsin ma järele eraisikuist ja sõjaväelastest koosnevale meeste salgale, kes, nagu ma hiljem teada sain, moodustavad vee liikumise igatsejate hulgas eri klassi. Nad joovad — kuid mitte vett, lõbutsevad vähe, amelevad ainult möödaminnes: nad mängivad ja kurdavad igavuse üle. Nad on keigarid: lastes oma punutisega klaasi väävelhapu vee kaevu, võtavad nad akadeemilisi poose; eraisikud kannavad helesiniseid kaelasidemeid, sõjaväelased lasevad kaeluse tagant paista žabool. Nad tunnevad sügavat põlgust provintsimajade suhtes ja õhkavad pealinna aristokraatsete võõrastetubade järele, kuhu neid ei lasta.

Viimaks olen kaevu juures... Väljakule selle lähedal on ehitatud majake, punane katus vanni kohal, kaugemal aga on galerii, kus jalutatakse vihma ajal. Mõned haavatud ohvitserid istusid pingil, kargud kõrval, — kahvatud, nukrad. Mõned daamid kõndisid kiirel sammul mööda väljakut, oodates tervisvete mõju. Nende hulgas oli paar-kolm kena näokest. Viinapuu-allee-

[1] Beštu — üks mägedest Pjatigorski ümbruses.

del, mis katavad Mašuki nõlvakut, vilksatas aeg-ajalt mõne kahekesi üksindust armastava daami kirev kübar, sest niisuguse kübara kõrval märkasin ma alati kas sõjaväemütsi või näotut ümmargust kübarat. Järsul kaljul, kuhu on ehitatud paviljon, mida kutsutakse Aiolose Kandleks[1], seisid väljavaadete armastajad ja juhtisid pikksilma Elbrusile; nende hulgas oli kaks guvernööri oma kasvandikkudega, kes olid tulnud ravima skrofuloosi.

Peatusin lõõtsutades mäe serval ja hakkasin majakese nurga vastu toetudes vaatlema maalilist ümbrust, kui äkki kuulen enda taga tuttavat häält:

„Petšorin! Kas juba ammu siin?"

Pöördusin ringi! Grušnitski! Sülelesime teineteist. Ma tutvusin temaga tegevväeosas. Ta sai kuuliga jalast haavata ja sõitis tervisvetele nädal aega enne mind.

Grušnitski on junkur. Ta on ainult aasta teenistuses ja kannab erilise keigarlikkuse tõttu paksu soldatisinelit. Tal on soldati Georgi-rist. Ta on hea kehaehitusega, tõmmu ning mustajuukseline; välimuse järgi võib teda pidada kahekümne viie aastaseks, kuigi ta on vaevalt kakskümmend üks aastat vana. Kõneldes heidab ta pea tagasi ja keerutab iga minut vasaku käega vurrusid, kuna paremaga toetub kargule. Ta räägib kiiresti ning vigurdavalt: ta on neid inimesi, kel on igaks elu juhuks valmis hiilgavad fraasid, keda lihtsalt kaunis ei liiguta ja kes tähtsalt drapeerivad end ebatavaliste tundmustega, ülevate kirgedega ja ainulaadsete kannatustega. Luua efekti — see on nende nauding; romantilistele provintslannadele meeldivad nad meeletuseni. Vanaduses saavad neist kas rahulikud mõisnikud või joodikud, — vahel ka see ja teine. Nende hinges on sageli palju häid omadusi, kuid mitte raasugi luulet. Grušnitski kireks oli deklameerimine: ta külvas teid üle sõnadega, niipea kui jutt väljus tavaliste mõistete ringist; vaielda temaga ei saanud ma kunagi. Ta ei vasta teie vastuväidetele, ta ei kuula teid. Niipea kui te peatute, alustab ta pikka tiraadi, millel on näilikult mingi seos sellega, mis teie ütlesite, kuid mis tegelikult on ainult tema enda kõne jätkuks.

Ta on küllalt teravmeelne: tema epigrammid on sageli naljakad, kuid pole iialgi tabavad ja tigedad: ta ei tapa kedagi ühe sõnaga; ta ei tunne inimesi ja nende nõrku kohti, sest et on kogu eluaeg tegelnud ainult enesega. Tema sihiks on saada romaani kangelaseks. Ta püüdis nii sageli veenda teisi selles, et ta on olend, kes pole loodud selle maailma jaoks ja on määratud mingitele salajastele kannatustele, et hakkas seda peaaegu isegi uskuma. Sellepärast kannab ta nii uhkelt oma paksu soldati-

---

[1] Aiolos — tuulte jumal ja tormide käskija muinaskreeka müütides. Aiolose kannel on pärimuse järgi muusikariist, mis koosneb puust kastist, millel asuvad pingule tõmmatud keeled, mis õhu liikumisel tekitavad harmoonilisi helisid.

sinelit. — Ma sain temast aru ja seepärast ei salli ta mind, kuigi me väliselt oleme kõige sõbralikumas vahekorras. Grušnitskil on vapra mehe kuulsus; ma olen teda näinud võitluses: ta vehkleb mõõgaga, karjub ja tormab edasi, silmad kinni pigistatud. See nagu poleks vene vaprus!...

Ka mina ei salli teda: ma tunnen, et me põrkame temaga kord kitsal teel kokku, ja ühel meist ei lähe hästi.

Tema sõit Kaukaasiasse on samuti ta romantilise fanatismi tulemus: olen veendunud, et ärasõidu eel oma kodukülast kõneles ta süngel ilmel mõnele kenale naabrineiule, et ta ei sõida niisama lihtsalt teenima, vaid et ta otsib surma, sest et... siin ta kindlasti katab silmad käega ja jätkab nii: „... ei, teie (või sina) ei tohi seda teada! Teie puhas hing võpatab! Ja milleks? Mis olen mina teile? Kas te suudate mind mõista?..." Ja nõnda edasi.

Ta ise rääkis mulle, et põhjus, mis ajas teda astuma K. polku, jääb igaveseks saladuseks tema ja taeva vahel.

Muide, neil silmapilkudel, kui ta jätab kõrvale traagilisuse, on Grušnitski küllaltki armas ja lõbus. Mind huvitab näha teda naistega: siin, arvan ma, on ta püüdlik!

Me kohtusime vanade sõpradena. Ma hakkasin temalt pärima eluviisi kohta tervisvetel ja tähelepanuväärsemate inimeste kohta.

„Me elame kaunis proosalist elu," ütles ta ohates. „Need, kes joovad hommikul vett, on loiud nagu kõik haiged, need aga, kes joovad õhtul viina, talumatud nagu kõik terved. Naiste seltskond on olemas, kuid neist on vähe lohutust: nad mängivad visti, riietuvad halvasti ja räägivad hirmsat prantsuse keelt. Tänavu on Moskvast ainult vürstinna Ligovskaja oma tütrega; kuid ma pole nendega tuttav. Minu soldatisinel on nagu hülgamise pitser. Kaastunne, mida ta äratab, on raske nagu armuand."

Sel hetkel astusid meist mööda kaevu juurde kaks daami: üks elatanud, teine nooruke, sale. Nende nägusid ma ei näinud kübarate tagant, kuid riietatud olid nad parima maitse rangete reeglite kohaselt: mitte midagi liigset. Teisel oli seljas kinnine kleit *gris de perles*[1]; kerge siidist rätik oli mähitud ümber ta nõtke kaela. Kingad *couleur puce*[2] tõmbasid ta kõhnavõitu jala pahkluu juures kokku nii armsalt, et isegi ilu saladustesse pühendamatu oleks tingimata jahmatanud, kas või imestusest. Ta kerges, kuid suursuguses kõnnakus oli midagi neitsilikku, tabamatut määratlusele, kuid mõistetavat pilgule. Kui ta meist möödus, hoovas temast seda seletamatut aroomi, mida hõngab vahel armsa naise kiri.

„See on vürstinna Ligovskaja," ütles Grušnitski, „ja temaga kaasas on ta tütar Mary, nagu ta teda inglise kombe järgi kutsub. Nad on siin alles kolm päeva."

„Kuid sa tead juba tema nime."

---

[1] Pärlikarva hall.
[2] Tumepruun.

„Jah, juhuslikult kuulsin," vastas ta punastudes. „Tunnistan, et ma ei soovi nendega tutvuda. See kõrk aristokraatia vaatab meile armeelastele nagu metslastele. Ja mis puutub see neisse, kas on olemas mõistus nummerdatud mütsi all ja süda paksu sineli all?"

„Vaene sinel!" ütlesin ma muiates. „Aga kes on see isand, kes nende juurde astub ja neile nii teenistusvalmilt klaasi ulatab?"

„Oo, see on Moskva keigar Rajevitš! Ta on mängija: seda on kohe näha tohutust kuldketist, mis lookleb üle ta helesinise vesti. Ja missugune jäme kepp — just nagu Robinson Crusoe'l! Ka habe on sobiv ja soeng *à la moujik*[1]."

„Sa oled pahane kogu inimsoo peale."

„Ja on ka põhjust..."

„Oo! Tõesti?"

Sel ajal eemaldusid daamid kaevu juurest ja jõudsid meie kohale. Grušnitski jõudis võtta kargu abil dramaatilise poosi ja vastas mulle valjusti prantsuse keeli:

„Mon cher, je hais les hommes pour ne pas les méprises, car autrement la vie serait une farce trop dégoutante."[2]

Kena vürstitar pöördus ümber ja kinkis oraatorile pika uudishimuliku pilgu. Selle pilgu ilme oli väga ebamäärane, kuid mitte pilkav, mille puhul ma Grušnitskit sisemiselt südamest õnnitlesin.

„See vürstitar Mary on väga kena," ütlesin ma Grušnitskile. „Tal on nii sametised silmad, — just nimelt sametised: soovitan sul omaks võtta see väljendus, kõneldes tema silmadest; — alumised ja ülemised ripsmed on nii pikad, et päikesekiired ei peegeldu ta silmaterades. Ma armastan neid läiketa silmi: nad on nii pehmed, nad otsekui silitavad sind... Muide, näib, et ta näos ainult niipalju ongi ilusat... Aga kas ta hambad on valged? See on väga tähtis! Kahju, et ta ei naeratanud sinu hiilgava fraasi peale."

„Sa räägid kenast naisest nagu inglise hobusest," sõnas Grušnitski meelepahaga.

„Mon cher," vastasin ma talle, püüdes tema tooni järele aimata, *„je méprise les femmes pour ne pas les aimer, car autrement la vie serait un mêlodrame trop ridicule."*[3]

Ma pöördusin ringi ja läksin tema juurest ära. Umbes pool tundi jalutasin ma viinapuu-alleedel lubjakaljudel ja nende vahel rippuvais puhmastikkudes. Hakkas palavaks minema ja ma ruttasin koju. Mööndes väävelhapust allikast, jäin peatuma kaetud galerii juures, et selle varjus hinge tõmmata, ja see andis mulle võimaluse olla kaunis huvitava stseeni tunnistajaks. Osalised

[1] Talumehelik.

[2] Mu armas, ma vihkan inimesi sellepärast, et neid mitte põlata, sest et muidu oleks elu liiga vastik farss.

[3] Mu armas, ma põlgan naisi sellepärast, et neid mitte armastada, sest et muidu kujuneks elu liiga naeruväärseks melodraamaks.

olid niisuguses seisukorras. Vürstinna ja Moskva keigar istusid kaetud galeriis pingil ja mõlemad olid tegevuses nähtavasti tõsise jutuajamisega. Vürstitar, kes oli tõenäoliselt juba viimase klaasi ära joonud, jalutas mõtlikult kaevu juures edasi-tagasi. Grušnitski seisis päris kaevu juures; kedagi muud väljakul ei olnud.

Ma astusin lähemale ja peitsin end galerii nurga taha. Sel hetkel pillas Grušnitski oma klaasi liivale ja tegi pingutusi kummardumiseks, et seda üles tõsta: haige jalg takistas teda. Vaeseke, kuidas ta nii ja teisiti püüdis, toetudes kargule, aga kõik asjata! Ta ilmekas nägu väljendas tõepoolest kannatust.

Vürstitar Mary nägi kõike seda paremini kui mina.

Kergemini kui lind hüppas ta tema juurde, kummardus, tõstis klaasi üles ja ulatas temale kehaliigutusega, mis oli täis sõnulseletamatut veetlust; punastus siis hirmsasti, heitis pilgu galeriile, ja veendudes, et ta mammake midagi ei näinud, näis otsekohe rahunevat. Kui Grušnitski avas suu, et teda tänada, oli ta juba kaugel. Minuti pärast väljus ta galeriist koos ema ja keigariga, kuid möödudes Grušnitskist, tegi ta väga väärika ning tähtsa näo, — isegi ei vaadanud kõrvale ega märganud Grušnitski kirglikku pilku, millega see teda saatis, kuni ta mäest alla jõudes kadus bulvari pärnade taha ... Siis vilksatas ta kübar üle tänava ja ta jooksis ühe parima Pjatigorski maja väravast sisse. Tema järel tuli vürstinna ja jättis värava juures hüvasti Rajevitšiga.

Alles siis märkas vaene kirglik junkur minu juuresolekut.

„Sa nägid?" küsis ta, pigistades tugevasti mu kätt. „See on lihtsalt ingel!"

„Mispärast?" küsisin ma kõige puhtama lihtsameelsuse ilmega.

„Kas sa siis ei näinud?"

„Jah, nägin: ta tõstis su klaasi üles. Kui siin oleks olnud valvur, siis see oleks teinud sedasama, ja veel kiiremini, lootes saada viinaraha. Muide, on väga arusaadav, et tal hakkas sinust hale, sa tegid nii hirmsa grimassi, kui toetusid oma läbilastud jalale ..."

„Ja sa polnud põrmugi liigutatud, vaadates teda sel hetkel, kui hing säras ta näol?"

„Ei."

Ma valetasin; kuid ma tahtsin teda vihale ajada. Mul on sünnipärane kirg vastu rääkida; kogu mu elu on olnud ainult rida haledaid ning ebaõnnestunud vasturääkimisi südamele või mõistusele. Entusiasti juuresolekul valdab mind jäik osavõtmatus ja ma arvan, et sagedane läbikäimine loiu flegmaatikuga teeks minust kirgliku unistaja. Pean veel tunnistama, et sel hetkel läbis mu südant ebameeldiv, kuid tuttav tunne: see tunne oli — kadedus; ma ütlen julgesti „kadedus", sest et olen harjunud endale kõiges tõtt tunnistama; ja vaevalt leidub noort meest, kes kohates nägusat, tema jõudeolevat tähelepanu köitvat ja järsku tema juuresolekul teise, talle niisama võõra vastu ilmselt huvi osutavat naist, vaevalt,

ütlen ma, leidub sellist noort meest (muidugi, kes elab kõrgemas seltskonnas ja on harjunud oma enesearmastust hellitama), kes ei oleks sellest ebameeldivalt puudutatud.

Vaikides laskusime Grušnitskiga mäest alla ja läksime mööda bulvarit selle maja akendest mööda, kuhu kadus meie kaunitar. Ta istus akna juures. Tõmmates mind käest, heitis Grušnitski talle ühe neist ähmaselt-õrnadest pilkudest, mis nii vähe mõjuvad naistele. Ma suunasin temale lornjeti ja märkasin, et ta naeratas Grušnitski pilgu üle ja et minu jultunud lornjett vihastas teda tõsiselt. Ja tõepoolest, kuidas tohib Kaukaasia armeelane suunata lornjetti Moskva vürstitarile? . . .

13. mail.

Täna hommikul astus minu juurde sisse doktor: tema nimi on Verner, kuid ta on venelane. Mis on siin imelikku? Ma tundsin üht Ivanovi, kes oli sakslane.

Verner on tähelepanuväärne inimene mitmel põhjusel. Ta on skeptik ja materialist nagu peaaegu kõik arstiteadlased, aga ühtlasi ka poeet, ja mitte naljapärast, — ta on poeet tegudes alati ja sõnades sageli, ehkki pole oma elus kirjutanud kaht värssigi. Ta õppis tundma kõiki inimsüdame elavaid keeli, nagu õpitakse tundma laiba sooni, kuid ei osanud kunagi kasutada oma teadmisi: nii ei oska mõnikord suurepärane anatoom terveks ravida palavikust! Tavaliselt Verner naeris tasapisi oma haigete üle; aga ükskord nägin ma, kuidas ta nuttis sureva soldati juures . . . Ta oli vaene, unistas miljonitest, aga raha pärast poleks teinud liigset sammugi. Kord rääkis ta mulle, et ta osutab lahkust ennem vaenlasele kui sõbrale, sest et see tähendaks oma heateo müümist, kuna vihkamine ainult tugevneb vastavalt vastase suuremeelsusele. Tal oli kuri keel: nii mõnigi tubli mehike sai tema epigrammi tõttu lollpea kuulsuse. Tema võistlejad, kadedad tervisvete arstid, lasksid lendu kuulduse, et ta joonistavat karikatuure oma haigete kohta, — haiged sattusid marru ja peaaegu kõik ütlesid end temast lahti. Tema sõbrad, s. o. kõik tõeliselt korralikud inimesed, kes teenisid Kaukaasias, püüdsid asjatult tema langenud usaldust jalule seada.

Tema välimus kuulus nende hulka, mis esimesel pilgul mõjuvad ebameeldivalt, kuid mis hakkavad meeldima hiljem, kui silm harjub ebakorrapärastes näojoontes nägema kogenud ning ülla hinge pitserit. On olnud juhtumeid, kus naised armusid meeletuseni säärastesse meestesse ja poleks nende inetust vahetanud kõige värskemate ning roosamate Endymionide[1] ilu vastu; ja naistele peab andma õiguse: nad omavad hingelise ilu instinkti. Sellepärast vist armastavadki Verneri-taolised mehed nii kirglikult naisi.

Verner oli kasvult väike, kõhn ja nõrk nagu laps; üks jalg oli

[1] Endymion — igavesti noor ja ilus noormees muinaskreeka mütoloogias.

tal teisest lühem nagu Byronilgi; kehaga võrreldes näis ta pea tohutu suurena; ta kandis lühikeseks lõigatud juukseid ja ta kolju ebatasasused, mis selletõttu nähtavaks said, oleksid hämmastanud frenoloogi[1] vastandlikkude kalduvuste kummalise põimumisega. Ta alati rahutud väikesed mustad silmad püüdsid tungida teie mõtetesse. Ta riietuses oli märgata maitset ja korralikkust; ta kõhnad, soonilised ning väikesed käed ilutsesid helekollastes kinnastes. Tema kuub, kaelaside ja vest olid alati musta värvi. Noorsugu kutsus teda Mefistoks[2]; ta näitas, nagu vihastuks ta selle hüüdnime üle, kuid tegelikult meelitas see tema enesearmastust. Me mõistsime teineteist kiiresti ja saime headeks tuttavateks, sest sõpruseks pole ma võimeline: kahest sõbrast on üks alati teise ori, ehkki sageli kumbki neist seda endale ei tunnista. Ori olla ma ei saa, aga valitseda sel juhul on kurnav vaev, sest et ühes sellega on tarvis ka petta; pealegi on mul teenreid ja raha! Vaat kuidas me saime headeks tuttavateks: kohtasin Vernerit S... is rohkearvulise ning kärarikka noorsoo keskel. Koosviibimise lõpu eel võttis jutt filosoofilis-metafüüsilise[3] suuna; arutleti veendumuste üle: igaüks oli veendunud kõige mitmesugusemates asjades.

„Mis minusse puutub, siis mina olen veendunud ainult ühes asjas..." ütles doktor.

„Milles siis?" küsisin ma, soovides teada saada inimese arvamust, kes oli seniajani vaikinud.

„Selles," vastas ta, „et ma vara või hilja ühel kaunil hommikul suren."

„Ma olen rikkam kui teie," ütlesin mina. „Mul on peale selle veel üks veendumus, — nimelt see, et mul oli ühel vastikul õhtul õnnetus sündida."

Kõik leidsid, et me räägime rumalusi, aga tõeliselt polnud keegi neist ütelnud midagi targemat. Sellest hetkest peale hakkasime teineteist teiste hulgas tähele panema. Me saime sageli kokku ja arutlesime kahekesi väga tõsiselt abstraktsete küsimuste üle, kuni märkasime mõlemad, et me vastastikku teineteisele puru silma ajame. Siis, vaadates teineteisele tähendusrikkalt silma, nagu seda Cicero sõnade järgi tegid Rooma augurid[4], puhkesime naerma, ja kui olime küllalt naernud, lahkusime oma õhtuga rahul olles.

Ma lebasin diivanil, silmad lakke suunatud ja käed kukla alla pandud, kui Verner astus mu tuppa. Ta istus tugitooli, pani jalu-

---

[1] Frenoloogia — teooria, mis väidab, et erinevad vaimsed võimed on seotud kolju erineva kujuga.

[2] Mefisto — vanadest saksa muistendeist laenatud kurja vaimu nimetus. Mefisto — skeptiku kuju Goethe teoses „Faust".

[3] Metafüüsika — idealistlike filosoofide õpetus ülimaisest või inimese kogemustele ning tunnetele kättesaamatust; Lermontovil on see käesoleval juhul mõtete uduse ja väga eluvõõra väljendamise pilkav nimetus.

[4] Augurid — vanas Roomas preestrid, kes ennustasid tulevikku lindude lennu ja laulu, ohvriloomade sisikonna jne. järgi.

tuskepi nurka, haigutas ja teatas, et õues muutub palavaks. Ma vastasin, et mind tülitavad kärbsed, — ja me jäime mõlemad vait.

„Pange tähele, armas doktor," ütlesin ma, „et ilma lollideta oleks maailmas väga igav... Vaadake, meie oleme kaks tarka inimest; me teame juba ette, et iga asja üle võib lõpmatuseni vaielda, ja sellepärast me ei vaidle; me teame peaaegu kõiki teineteise salajasi mõtteid; üksainus sõna on meile terve lugu; näeme iga meie tundmuse tuuma läbi kolmekordse kesta. Kurb on meile naljakas, naljakas on kurb, üldiselt aga, tõtt öelda, me oleme kaunis ükskõiksed kõige suhtes peale iseenese. Niisiis, tunnete ja mõtete vahetust meie vahel olla ei saa: me teame teineteisest kõik, mida tahame teada, ja rohkem me teada ei taha; jääb üle üksainus abinõu: jutustada uudiseid. Rääkige mulle mõni uudis."

Väsinuna pikast jutust sulgesin ma silmad ja haigutasin.

Ta vastas, olles pisut mõtelnud: „Teie targutuses on siiski üks mõte."

„Kaks!" vastasin ma.

„Nimetage mulle üks, mina ütlen teise."

„Hästi, alustage!" laususin ma, jätkates lakke vahtimist ja seesmiselt naeratades.

„Teie tahate teada midagi lähemalt kellegi tervisvetele sõitnu kohta ja ma juba aiman, kelle pärast te muretsete, sest et seal juba päriti teie järele."

„Doktor! Me tõepoolest ei saa kõnelda: me loeme teineteise hingest."

„Nüüd teine..."

„Teine mõte on see: ma tahtsin teid midagi jutustama panna; esiteks sellepärast, et kuulamine on vähem väsitav; teiseks ei saa midagi kogemata välja lobiseda; kolmandaks, võib teada saada võõrast saladust; neljandaks sellepärast, et niisugused targad inimesed nagu teie armastavad rohkem kuulajaid kui jutustajaid. Nüüd asja juurde. Mida vürstinna Ligovskaja rääkis teile minust?"

„Te olete väga kindel, et see oli vürstinna... ja mitte vürstitar?..."

„Täiesti kindel."

„Miks?"

„Sellepärast, et vürstitar päris Grušnitski järele."

„Teil on väga hea kujutlusvõime. Vürstitar ütles, et ta on kindel, et see soldatisinelis noormees on soldatiks degradeeritud duelli pärast..."

„Loodan, et te jätsite ta sellesse meeldivasse eksitusse..."

„Loomulikult."

„Intriig on olemas!" hüüdsin ma vaimustuses. „Selle komöödia lahenduse eest me kanname hoolt. Saatus ilmselt hoolitseb selle eest, et mul poleks igav."

„Mul on aimus," ütles doktor, „et vaene Grušnitski saab teie ohvriks..."

„Edasi, doktor . . ."

„Vürstinna ütles, et teie nägu on talle tuttav. Ma tähendasin, et küllap ta kohtas teid Peterburis kuskil seltskonnas . . . ütlesin teie nime . . . See oli talle tuntud. Näib, et teie lugu on seal rohkesti kära teinud . . . Vürstinna hakkas jutustama teie seiklustest, lisades tõenäoliselt seltskonna keelepeksule oma märkusi . . . Tütreke kuulas uudishimulikult. Teie muutusite tema kujutluses moodsa romaani kangelaseks . . . Ma ei rääkinud vürstinnale vastu, ehkki teadsin, et ta kõneleb rumalusi."

„Väärikas sõber!" sõnasin ma, sirutades talle käe. Doktor surus seda südamlikult ja jätkas:

„Kui soovite, ma esitlen teid . . ."

„Heldeke!" ütlesin ma käsi kokku lüües: „Kas kangelasi esitletakse? Nad ei tutvu teisiti, kui päästes oma armsamat kindlast surmast . . ."

„Ja te tahate tõepoolest vürstitariga lipitsema hakata? . . ."

„Vastupidi, hoopis vastupidi! . . . Doktor, viimaks ometi ma triumfeerin: teie ei mõista mind! . . . Muide, see kurvastab mind, doktor," jätkasin ma pärast hetkelist vaikimist. „Ma ei avalda kunagi ise oma saladusi, vaid armastan väga, et neid ära arvatakse, sest niiviisi võin ma neid tarbe korral alati maha salata. Kuid te peate mulle kirjeldama mammakest ja tütrekest. Mis inimesed nad on?"

„Esiteks, vürstinna on neljakümneviie-aastane naine," vastas Verner. „Tal on suurepärane magu, kuid veri on rikutud: põskedel on punased laigud. Viimase poole oma elust on ta veetnud Moskvas ja seal rahuliku eluga paksuks läinud. Ta armastab kõditavaid anekdoote ja kõneleb vahel ise ebaviisakaid asju, kui tütart pole toas. Ta avaldas mulle, et ta tütar on süütu nagu tuvi. Mis mul sellega asja? . . . Ma tahtsin talle vastata, et olgu ta mureta, ma ei ütle seda kellelegi! Vürstinna ravib reumat, tütar aga jumal teab mida. Käskisin mõlemal juua kaks klaasi väävelhaput vett päeval ja võtta kaks korda nädalas lahjendatud vanni. Vürstinna pole nähtavasti harjunud käsutama; ta tunneb austust tütre mõistuse ja teadmiste vastu, kes on lugenud Byronit inglise keeles ja tunneb algebrat: Moskvas on preilid, nagu näha, asunud õpetatust harrastama, ja teevad hästi, — tõepoolest! Meie mehed on üldiselt nii ebaarmastusväärsed, et nendega koketeerimine on targale naisele vist küll talumatu. Vürstinna armastab väga noormehi; vürstitar vaatab neile teataval määral põlastavalt: Moskva harjumus! Nad Moskvas aina elatuvadki neljakümne-aastastest naljahammastest."

„Kas teie olete olnud Moskvas, doktor?"

„Jah, mul oli seal mõningane praksis."

„Jätkake."

„Ma olen vist juba kõik öelnud . . . Jah! Veel midagi: vürstitar näib armastavat arutleda tundmuste, kirgede ja muu säärase

üle... Ta oli ühe talve Peterburis ja see ei meeldinud talle, eriti seltskond: kindlasti võeti teda külmalt vastu."

„Te ei näinud täna kedagi nende juures?"

„Vastupidi. Oli üks adjutant, üks triksis kaardiväelane ja mingi daam uustulnukate hulgast, vürstinna mehepoolne sugulane, väga kena, kuid nähtavasti väga haige... Kas te ei kohanud teda kaevu juures? Ta on keskmist kasvu, blond, korrapäraste näojoontega, tiisikushaige jumega ja paremal põsel on must sünnimärk: tema nägu hämmastas mind oma ilmekusega."

„Sünnimärk!" pomisesin ma läbi hammaste. „Kas tõesti?"

Doktor vaatas mulle otsa ja ütles pidulikult, pannes käe mulle südamele: „Teie tunnete teda..." Mu süda lõi tõepoolest tugevamini kui harilikult.

„Nüüd on teie kord triumfeerida!" ütlesin ma. „Aga ma loodan teie peale: teie ei reeda mind. Ma pole teda veel näinud, kuid olen kindel, et tunnen teie portrees ära naise, keda vanasti armastasin... Ärge kõnelge talle minust sõnagi; kui ta küsib, suhtuge minusse halvasti."

„Minugi pärast!" lausus Verner õlgu kehitades.

Kui ta oli läinud, valdas hirmus nukrus mu südant. Kas juhtis saatus meid jälle Kaukaasias kokku või sõitis ta meelega siia, et mind kohata?... Ja kuidas me kohtume?... Ja viimaks, kas see ongi tema?... Minu eelaimused ei petnud mind iialgi. Pole maailmas inimest, kelle üle minevikul oleks niisugust võimu kui minu üle. Igasugune möödunud kurbuse või rõõmu meeldetuletus tabab valusalt mu hinge ja toob sealt esile ikka needsamad helid... Ma olen rumalasti loodud: midagi ma ei unusta, — mitte midagi!

Pärast lõunat kella kuue paiku läksin bulvarile: seal oli rohkesti rahvast; vürstinna ja vürstitar istusid pingil, ümbritsetuina noormeestest, kes lipitsesid üksteise võidu. Ma võtsin istet natuke maad eemal teisel pingil, peatasin kaht tuttavat D... ohvitseri ja hakkasin neile midagi jutustama; nähtavasti oli see naljakas, sest nad puhkesid naerma nagu hullumeelsed. Uudishimu meelitas minu juurde mõningaid neist, kes ümbritsesid vürstitari; vähehaaval jätsid nad kõik tema maha ja ühinesid minu ringiga. Ma ei vaikinud: minu anekdoodid olid targad kuni rumaluseni, mu pilked mööduvate iseärakute kohta pöörasuseni tigedad... Ma jätkasin publiku lõbustamist kuni päikese loojumiseni. Vürstitar kõndis mitu korda ema käevangus minust mööda, saadetuna kellestki lonkavast taadikesest. Mitu korda väljendas ta pilk minule langedes pahameelt, püüdes väljendada ükskõiksust...

„Mis ta teile jutustas?" küsis ta ühelt neist noormeestest, kes olid viisakusest tema juurde tagasi läinud. „Kindlasti väga haaravat lugu — oma vägitegudest lahinguis?..." Ta ütles seda kaunis valjusti ja arvatavasti sihiga torgata mind. „Ahaa!" mõtlesin ma. „Teie olete tõsiselt vihane, armas vürstitar. Oodake, mis veel tuleb!"

Grušnitski jälgis teda nagu kiskja loom ega lasknud silmist: vean kihla, et ta hakkab homme paluma, et keegi esitleks teda vürstinnale. Sel saab olema väga hea meel, sest tal on igav.

16. mail.

Kahe päeva jooksul on mu asjad hirmsasti edenenud. Vürstitar vihkab mind täielikult; mulle räägiti juba edasi kaks-kolm epigrammi minu kohta, küllalt teravat, kuid ühtlasi ka väga meelitavat. Talle näib hirmus veider, et mina, kes ma olen harjunud hea seltskonnaga, kes ma olen nii lähedane tuttav tema Peterburi nõbudele ja tädidele, ei püüa temaga tuttavaks saada. Me kohtume iga päev kaevu juures bulvaril; ma kasutan kogu oma jõudu selleks, et eemale meelitada tema jumaldajaid, hiilgavaid adjutante, kahvatuid moskvalasi ja teisi, — ja see õnnestub mul peaaegu alati. Olen alati vihanud külalisi enda juures: nüüd on mul iga päev täis maja; lõunatatakse, süüakse õhtust, mängitakse — ja paraku, minu šampanja võidutseb tema magnetiliste silmakeste võimu üle!

Eile kohtasin teda Tšelahhovi kaupluses; ta kauples oivalist pärsia vaipa. Vürstitar palus oma mammakest mitte kitsi olla: see vaip kaunistaks nii väga tema kabinetti! ... Ma andsin nelikümmend rubla rohkem ja ostsin vaiba ära; selle eest tasuti mulle pilguga, milles hiilgas kõige kütkestavam raev. Lõuna paiku lasksin ma sihilikult tema akende eest mööda talutada oma tšerkessi hobuse, kes oli kaetud selle vaibaga. Verner oli sel ajal nende juures ja jutustas mulle, et selle stseeni efekt oli kõige dramaatilisem. Vürstitar tahab õhutada minu vastu vaenulikkust; ma märkasin isegi, et kaks adjutanti tervitavad mind tema juuresolekul juba väga külmalt, kuid lõunatavad iga päev minu juures.

Grušnitski on võtnud salapärase ilme: käib käed selja taga ja ei tunne kedagi ära; jalg on tal järsku terveks saanud: ta vaevalt lonkab veel. Ta leidis juhuse alustada juttu vürstinnaga ja öelda mingi kompliment vürstitarile; too pole nähtavasti väga nõudlik, sest sellest ajast peale vastab ta Grušnitski tervitusele kõige armsama naeratusega.

„Kas sa kindlasti ei taha Ligovskajadega tuttavaks saada?" küsis Grušnitski minult eile.

„Kindlasti."

„Heldeke, kõige meeldivam maja tervisvetel! Kogu siinne parem seltskond ..."

„Mu sõber, mind on ka mitte-siinne hirmsasti ära tüüdanud. Aga kas sina käid nende juures?"

„Veel mitte. Olen paar korda vürstitariga kõnelnud, mitte rohkem. Tead, kuidagi ebamugav on end külla pakkuda, ehkki see on siin kombeks ... Teine asi, kui ma kannaksin õlakuid ..."

„Heldeke, nii oled sa ju hoopis huvitavam! Sa lihtsalt ei oska

oma kasulikku seisukorda ära kasutada ... Ja soldatisinel teeb sind iga tundliku preili silmis kangelaseks ning kannatajaks."

Grušnitski naeratas enesega rahulolevalt.

„Milline rumalus!" ütles ta.

„Ma olen kindel," jätkasin ma, „et vürstitar on juba armunud sinusse."

Ta punastus kõrvuni ja võttis täispuhutud ilme.

Oo, enesearmastus! Sa oled see kang, millega Archimedes[1] tahtis kergitada maakera! ...

„Sinule on alati kõik nali!" ütles ta, tehes, nagu oleks ta pahane. „Esiteks, ta tunneb mind alles nii vähe ..."

„Naised armastavad ainult neid, keda nad ei tunne."

„Mul pole hoopiski pretensiooni talle meeldida: ma tahan lihtsalt tutvuda meeldiva majaga ja oleks väga naeruväärt, kui mul oleks mingeid lootusi ... Aga vaat teie näiteks, teine asi! — teie, vallutajad Peterburist: ainult vaatate ja naised sulavad ... Aga kas sa tead, Petšorin, mis vürstitar sinust rääkis? ..."

„Kuidas? Ta on juba sulle minust rääkinud? ..."

„Ära aga rõõmusta. Ma sattusin temaga kuidagi jutule kaevu juures, juhuslikult, tema kolmas sõna oli: „Kes on see härra, kel on niisugune ebameeldiv raske vaade? Ta oli teiega koos, siis ..." Ta punastus ja ei tahtnud nimetada päeva, sest talle tuli meelde oma armas vemp. „Teie ei pruugi nimetada päeva," vastasin ma talle. „See jääb mulle igaveseks meelde ..." Mu sõber Petšorin, ma ei õnnitle sind; sa oled tema juures halvas kirjas ... Tõepoolest kahju, sest Mary on väga armas! ..."

Tuleb tähendada, et Grušnitski kuulub nende meeste hulka, kes kõneldes naisest, keda nad vaevalt tunnevad, nimetavad teda minu Maryks või minu Sophieks, kui sel on olnud õnn neile meeldima hakata. Ma tegin tõsise näo ja vastasin talle:

„Jah, ta on kena ... Ainult vaata ette, Grušnitski! Vene preilid harrastavad enamikus ainult platoonilist armastust[2], segamata sellesse mõtet abielust; platooniline armastus on aga kõige rahutum. Vürstitar näib kuuluvat nende naiste hulka, kes tahavad, et neid lõbustataks. Kui tal on sinuga kaks minutit järgemööda igav, siis oled sa pääsematult kadunud. Sinu vaikimine peab äratama tema uudishimu, sinu jutt ei tohi teda iialgi täielikult rahuldada; sa pead teda iga minut erutama; ta ei hooli sinu pärast kümme korda avalikult üldisest arvamusest ja nimetab seda ohvriks, ja et hüvitada end selle eest, hakkab ta sind piinama, — hiljem aga ütleb lihtsalt, et ta ei või sind kannatada. Kui sa ei omanda võimu tema üle, siis isegi tema esimene suudlus ei anna sulle õigust teisele; ta koketeerib sinuga isu täis ja paari aasta pärast abiellub peletisega, alandlikkusest mammakese suhtes, ja hakkab end

[1] Archimedes (287—212 e. m. a.) — suur vana-kreeka matemaatik ja füüsik.

[2] Platooniline armastus — ideaalne armastus, milles ei ole midagi meelelist.

veenma, et ta on õnnetu, et ta on armastanud ainult ühtainust inimest, see tähendab sind, kuid et taevas ei tahtnud teda ühendada sellega, sest et sellel oli seljas soldatisinel, ehkki selle paksu, halli sineli all tuksus kirglik ning õilis süda..."

Grušnitski lõi rusikaga vastu lauda ja hakkas tuba mööda edasi-tagasi käima.

Ma naersin seesmiselt ja isegi naeratasin paar korda, kuid õnneks ta ei märganud seda. On ilmne, et ta on armunud, sest ta on muutunud veel usaldavamaks kui varem; talle on tekkinud isegi hõbedane sõrmus musta vaabaga, kohalik töö: see näis mulle kahtlasena... Ma hakkasin seda lähemalt silmitsema, ja mis ma näen!... selle siseküljele on lõigatud väikeste tähtedega nimi „Mary" ja selle kõrval — see kuupäev, millal vürstitar tõstis üles kuulsa klaasi. Ma jätsin oma avastuse salajasse; ma ei taha teda sundida üles tunnistama; ma tahan, et ta ise valiks mind oma usaldusmeheks, — ja siis alles hakkan ma nautima...

Täna tõusin ma hilja. Tulen kaevu juurde: kedagi ei ole enam. Hakkas palavaks muutuma; valged hatused pilvekesed jooksid kiiresti lumiste mägede poolt, tõotades äikest; Mašuki pea suitses nagu kustutatud tõrvik; tema ümber põimusid ja roomasid nagu maod hallid pilvetükid, takistatud oma tõttamises ja otsekui kinni jäänud ta okkalise põõsastiku külge. Õhk oli täis elektrit. Hakkasin minema viinapuu-alleed mööda, mis viis grotti[1], olin nukras meeleolus. Mõtlesin sellele noorele naisele sünnimärgiga põsel, kellest mulle kõneles doktor... Miks on ta siin? Ja miks ma arvan, et see on tema? Ja miks olen ma selles isegi nii kindel? Kas on vähe naisi sünnimärgiga põsel? — Niiviisi arutledes jõudsin groti juurde. Näen: selle võlvi jahedas varjus, kivist pingil istub õlgkübaraga naine, must sall ümber, pea rinnale vajunud; kübar varjas ta nägu. Tahtsin juba tagasi pöörduda, et mitte segada tema unistusi, kui ta mulle otsa vaatas.

„Veera!" hüüatasin ma tahtmatult.

Ta võpatas ja kahvatus: „Ma teadsin, et te olete siin," ütles ta. Ma istusin tema kõrvale ja võtsin tal käest kinni. Ammu unustatud värin läbis mu sooni seda armast häält kuuldes. Ta vaatas mulle silma oma sügavate ning rahulikkude silmadega: nad väljendasid umbusku ja midagi etteheite-taolist.

„Me pole teineteist kaua näinud," ütlesin ma.

„Kaua, ja oleme mõlemad palju muutunud!"

„Niisiis sa ei armasta mind enam!..."

„Ma olen abielus!..." lausus ta.

„Jälle? Mõned aastad tagasi oli see põhjus samuti olemas, kuid ometi..."

Ta tõmbas oma käe minu omast ära ja ta põsed lõid hõõguma.

„Võib-olla sa armastad oma teist meest?..."

---

[1] Grott — looduslik või kunstlik koobas mäes.

Ta ei vastanud ja pöördus kõrvale.

„Või on ta väga armukade?"

Vaikus.

„Mis siis? Ta on noor, ilus, vist küll eriti rikas ja sa kardad..." Ma vaatasin talle otsa ja ehmusin: ta nägu väljendas sügavat meeleheidet, silmis sätendasid pisarad.

„Ütle mulle," sosistas ta viimaks, „kas sul on väga lõbus mind piinata? Ma peaksin sind vihkama. Sellest ajast saadik, kui me teineteist tunneme, ei ole sa mulle andnud midagi muud peale kannatuste..." Ta hääl hakkas värisema, ta kummardus minu poole ja laskis pea mu rinnale.

„Võib-olla," mõtlesin ma, „sa just sellepärast mind armastasidki: rõõmud ununevad, kurvastused aga mitte kunagi..."

Ma embasin teda tugevasti ja nii me jäime kauaks. Lõpuks meie huuled lähenesid ja ühinesid kuumaks, joobnustavaks suudluseks; ta käed olid külmad nagu jää, pea kuumas. Nüüd algas meie vahel üks neist kõnelustest, millel paberi peal pole mõtet, mida ei saa korrata ega isegi mitte meeles pidada: häälikute tähendus asendab ja täiendab sõnade tähendust nagu itaalia ooperis.

Ta on kategooriliselt selle vastu, et ma tutvuksin tema mehega — selle lonkava taadikesega, keda ma kord möödaminnes nägin bulvaril: ta abiellus temaga oma poja pärast. Mees on rikas ja põeb reumat. Ma ei lubanud endale ühtki pilget tema kohta: Veera austab teda kui isa — ja hakkab petma kui meest... Kummaline asi on inimese süda üldse ja naise oma eriti!

Veera mees, Semjon Vassiljevitš G...v on vürstinna Ligovskaja kauge sugulane. Nad elavad kõrvuti; Veera käib sageli vürstinna pool; ma andsin talle sõna tutvuda Ligovskajadega ja lipitseda vürstitariga, et temalt tähelepanu kõrvale juhtida. Niiviisi ei läinud mu plaanid põrmugi segi ja mul saab olema lõbus...

Lõbus!... Jah, mul on juba see hingelise elu periood seljataga, millal otsitakse ainult õnne, millal süda tunneb vajadust armastada kedagi tugevasti ning kirglikult: nüüd tahan ma ainult olla armastatud ja sedagi väga väheste poolt; mulle näib isegi, et ühest püsivast kiindumusest oleks mulle küllalt: südame armetu harjumus!...

Üks asi on mulle alati paistnud imelik: ma pole iialgi muutunud armastatud naise orjaks; vastupidi, ma olen alati omandanud võitmatu võimu nende tahte ja südame üle, ilma et oleksin seda hoopiski püüdnud. Millest see tuleb? Kas sellest, et ma ei pea kunagi midagi väga kalliks ja et nad kartsid iga hetk mind kaotada? Või on see tugeva organismi magnetiline mõju? Või ma lihtsalt pole kohanud kangekaelse iseloomuga naist?

Pean tunnistama, et ma tõesti ei salli karakteriga naisi: ons see nende asi!...

Tõsi küll, nüüd tuli mul meelde: üks kord, ainult üksainus kord armastasin ma tugeva tahtejõuga naist, keda ei suutnud iialgi võita... Me lahkusime vaenlastena, — ja siiski võib olla, et kui

ma oleksin teda kohanud viis aastat hiljem, oleksime lahkunud teisiti . . .

Veera on haige, väga haige, kuigi ta seda ei tunnista; ma kardan, kas tal pole tiisikus või see haigus, mida nimetatakse *fièvre lente*[1], — hoopiski mitte vene haigus, ja tal pole meie keeles nimegi.

Äike tabas meid grotis ja pidas kinni liigse pooltunni. Veera ei sundinud mind truudust vanduma, ei pärinud, kas ma olen armastanud teisi sellest ajast saadik, kui me lahkusime . . . Ta usaldas end uuesti minu hoolde endise muretusega, — ja ma ei peta teda: ta on ainuke naine maailmas, keda ma ei suudaks petta. Ma tean, me lahkume varsti jälle ja võib-olla igaveseks: läheme kumbki oma teed kuni hauani; — kuid mälestus temast jääb minu hinges puutumatuks; olen seda talle alati korranud ja ta usub mind, ehkki räägib vastupidist.

Viimaks me lahkusime; ma jälgisin teda kaua pilguga, kuni ta kübar kadus põõsastiku ja kaljude taha. Mu süda tõmbus valusalt kokku nagu pärast esimest lahkumist. Oo, kuidas ma rõõmustasin selle tundmuse üle! Kas viimaks noorus oma heategevate tormidega tahab minu juurde tagasi pöörduda või on see ainult tema hüvastijätupilk, viimne kink — mälestuseks? Naljakas on mõelda, et välimuselt olen ma alles poisike: nägu, ehkki kahvatu, on veel värske; liikmed on painduvad ning saledad; tihedad juuksed on lokkis, silmad leegitsevad, veri keeb . . .

Koju tagasi jõudes istusin hobuse selga ja ratsutasin steppi. Ma armastan ratsutada tulisel hobusel kõrges rohus, vastu kõrbetuult; ahnelt hingan ma lõhnavat õhku ja suunan pilgud sinisesse kaugusse, püüdes tabada iga hetkega selgemaks ja selgemaks muutuvate esemete ähmaseid piirjooni. Milline tusk ka ei lasuks südamel, milline rahutus ka ei piinaks mõtet, kõik hajub silmapilkselt; hingel hakkab kerge, keha väsimus võidab mõistuse ärevuse. Pole olemas naise pilku, mida ma ei unustaks nähes kurrulisi, lõunamaisest päikesest valgustatud mägesid, nähes helesinist taevast või kuulates kaljult kaljule langeva jõe kohinat.

Ma arvan, et oma vahitornides haigutavad kasakad, nähes mind ratsutavat ilma vajaduse ja sihita, murdsid kaua pead selle mõistatuse üle, kuna nad riietuse järgi pidasid mind kindlasti tšerkessiks. Mulle on tõepoolest öeldud, et tšerkessi kostüümis ratsa sarnanevat ma rohkem kabardiiniga kui paljud kabardiinid ise. Ja tõesti, mis puutub sellesse suursugusesse lahinguülikonda, siis olen ma täielik dändi: mitte ühtki liigset tressi; relvastus on hinnaline lihtsas väljatöötuses; karusnahk mütsil pole liiga pika ega liiga lühikese karvaga; säärekatted ja saapad võimaliku täpsuseni parajad; bešmett valge, tšerkessi kuub tumepruun. Ma õppisin kaua mägilaste kehahoidu: mitte millegagi ei saa nii meelitada mu enesearmastust, kui tunnustades mu oskust ratsutada kaukaasia

[1] Kurnav palavik.

viisi. Ma pean nelja hobust: üht enda jaoks, kolme tuttavate jaoks, et poleks igav üksinda mööda välja luusida; nad võtavad meelsasti mu hobuseid ja ei ratsuta kunagi minuga seltsis. Oli juba kell kuus pärast lõunat, kui mulle meenus, et on aeg lõunatada. Mu hobune oli väsinud; ma sõitsin teele, mis viis Pjatigorskist saksa kolooniasse, kuhu tervisvete seltskond sõidab sageli *en piquenique*[1]. Tee kulgeb loogeldes puhmastikkude vahel, laskudes väikestesse nõgudesse, kus voolavad sulisevad ojad kõrge rohu varjus; ümberringi kerkivad amfiteatrina Beštu, Zmeinaja, Železnaja ja Lõssaja mäe sinised massiivid. Laskunud ühte niisugustest nõgudest, mida siinses murrakus nimetatakse balka'deks, peatusin ma, et joota hobust; sel ajal ilmus teel nähtavale kärarikas ning hiilgav kavalkaad; daamid mustades ja helesinistes ratsutamiskleitides, kavalerid kostüümides, mis moodustasid tšerkessi ja nižni-novgorodi riietuse segu; kõige ees ratsutas Grušnitski vürstitar Maryga.

Tervisvetel olevad daamid usuvad veel tšerkesside kallaletunge päise päeva ajal; arvatavasti sellepärast oli Grušnitski soldatisineli peale riputanud mõõga ja paari püstoleid: ta oli kaunis naeruväärne selles sangarlikus riietuses. Kõrge põõsas varjas mind nende eest, kuid läbi selle lehtede võisin ma kõike näha ja nende näoilme järgi mõista, et vestlus oli sentimentaalne. Viimaks jõudsid nad kallaku juurde; Grušnitski võttis vürstitari hobuse ratsutist kinni ja siis kuulsin ma nende jutu lõppu.

„Ja teie tahate kogu eluajaks jääda Kaukaasiasse?" küsis vürstitar.

„Mis on mulle Venemaa?" vastas tema kavaler. „Maa, kus tuhanded inimesed hakkavad minu peale vaatama põlgusega, sellepärast et nad on minust rikkamad, kuna siin aga — siin ei takistanud see paks sinel mind tutvumast teiega . . ."

„Vastupidi . . ." ütles vürstitar punastudes.

Grušnitski nägu väljendas rahulolu. Ta jätkas:

„Siin möödub mu elu kärarikkalt, märkamatult ning kiiresti metslaste kuulide all ja kui jumal saadaks mulle iga aasta ühe helge naisepilgu, ühe niisuguse nagu . . ."

Sel ajal jõudsid nad minu kohale; ma lõin hobust nuudiga ja ratsutasin põõsa tagant välja . . .

„Mon dieu, un circassien! . . ."[2] karjatas vürstitar hirmunult.

Et teda oma arvamusest täielikult loobuma panna, vastasin ma prantsuse keeli, kergelt kummardades:

„Ne craignez rien, madame, — je ne suis pas plus dangereux que votre cavalier."[3]

Ta hämmeldus, — aga mispärast? Kas oma eksituse pärast või sellepärast, et minu vastus tundus talle jultununa? Ma sooviksin,

---

[1] *En piquenique* — piknikile, lõbusõidule linnast välja.

[2] Mu jumal, tšerkess!

[3] Ärge kartke, preili, — ma pole hädaohtlikum kui teie kavaler.

et mu viimane oletus oleks õige. Grušnitski heitis mulle rahulolematu pilgu.

Hilja õhtul, see on kella üheteistkümne paiku, läksin jalutama bulvari pärnaalleele. Linn magas, ainult mõnedes akendes vilkusid tuled. Kolmest küljest mustendasid kaljuharjad, Mašuki harud, mille tipul lebas pahaendeline pilveke; idas tõusis kuu; kauguses sätendasid hõbedase palistusena lumised mäed. Tunnimeeste hõiked vaheldusid ööseks maha lastud kuumade allikate kohinaga. Aeg-ajalt kajasid tänaval hobuse kõlavad sammud, mida saatis nogai kaariku kriuksumine ja kurvameelne tatari laul. Ma istusin pingile ja jäin mõttesse... Tundsin vajadust avaldada oma mõtteid sõbralikus vestluses... Aga kellega? „Mis teeb praegu Veera?" mõtlesin ma. Ma oleksin palju andnud selle eest, et sel minutil ta kätt pigistada.

Järsku kuulen kiireid ning ebaühtlasi samme... Kindlasti Grušnitski... Nii ongi!

„Kust sa tuled?"

„Vürstinna Ligovskaja juurest," vastas ta väga tähtsalt. „Kuidas Mary laulab!..."

„Tead mis?" ütlesin ma talle. „Vean kihla, et ta ei tea, et sa oled junkur. Ta arvab, et sa oled degradeeritud..."

„Võib-olla! Mis mul sellega asja!..." sõnas ta hajameelselt.

„Ma räägin seda ainult niisama..."

„Aga kas sa tead, et sa tema täna hirmsasti ära vihastasid? Ta leidis, et see on kuulmatu jultumus. Ma sain teda vaevu veenda, et sa oled nii hästi kasvatatud ja tunned nii hästi seltskonda, et sul ei võinud olla kavatsust teda solvata. Ta ütleb, et sul on jultunud vaade, et sa oled kindlasti endast kõige paremas arvamuses."

„Ta ei eksi... Aga kas sa ei taha tema eest välja astuda?"

„Mul pole kahjuks veel seda õigust..."

„Ohoo!" mõtlesin ma. „Tal on nähtavasti juba lootusi..."

„Muide, sul endal on halvem," jätkas Grušnitski. „Nüüd on sul raske nendega tuttavaks saada. Kahju! See on üks kõige meeldivamaid maju, mida ma üldse tunnen..."

Ma naeratasin seesmiselt.

„Kõige meeldivam maja on mulle praegu minu oma," ütlesin ma haigutades ja tõusin, et minna.

„Kuid tunnista, et sa kahetsed..."

„Milline rumalus! Kui ma tahan, siis olen juba homme õhtul vürstinna juures..."

„Saame näha..."

„Et sulle meelehead teha, hakkan isegi lipitsema vürsitariga..."

„Kui ta ainult tahab sinuga rääkida..."

„Ma ootan vaid seda hetke, millal sinu jutt talle igavaks muutub... Hüvasti!..."

„Aga mina lähen kolama, — ei saa praegu mingi hinna eest

uinuda ... Kuule, lähme parem restorani, seal mängitakse ... ma vajan praegu tugevaid elamusi ..."

„Soovin sulle kaotust ..."

Ma läksin koju.

21. mail.

On möödunud ligi nädal, aga ma pole veel tutvunud Ligovskajadega. Ootan soodsat juhust. Grušnitski järgneb vürstitarile kõikjale nagu vari; nende kõnelused on lõpmatud: millal ta ometi temale igavaks muutub? ... Ema ei pööra sellele tähelepanu, sest Grušnitski p o l e p e i g m e e s. Vaat kus emade loogika! Ma olen märganud kaht-kolme õrna pilku, — sellele on tarvis lõpp teha.

Eile ilmus esimest korda kaevu juurde Veera ... Ta pole sellest ajast saadik, kui me kohtusime grotis, kodunt väljas käinud. Me lasksime üheaegselt klaasid alla ja kummardudes ütles ta mulle sosinal:

„Sa ei taha Ligovskajadega tuttavaks saada! ... Ainult seal me võime teineteist näha ..."

Etteheide! ... Tüütav! Aga ma olen seda ära teeninud ...

Muide: homme on restorani saalis eelregistreerimisega ball ja ma tantsin seal vürstitariga masurkat.

22. mail.

Restorani saal on muutunud aadlikogu saaliks. Kell üheksa sõitsid kõik kohale. Vürstinna ühes tütrega saabus viimaste hulgas. Paljud daamid vaatasid teda kadeduse ja vaenulikkusega, sest vürstitar Mary riietub maitsekalt. Need, kes loevad endid kohalikkudeks aristokraatideks, liitusid kadedust varjates temaga. Kus on naiste seltskond, seal paraku tekib kohe kõrgem ja alam ring. Akna juures rahva hulgas seisis Grušnitski, nägu vastu klaasi surutud, ja ei pööranud silmi oma jumalannalt; see noogutas möödudes talle vaevalt märgatavalt peaga. Grušnitski lõi särama nagu päike ... Tantsud algasid polkaga; seejärel mängiti valssi. Kannused hakkasid kõlisema, sabakuubede hõlmad kerkisid ja lõid keerlema.

Ma seisin ühe paksu daami taga, kes oli varjatud roosadest sulgedest; ta kleidi kohevus tuletas meelde krinoliinide[1] aegu ja ta ebasileda naha kirjusus mustast taftist ilutäppide õnnelikku ajastut. Kõige suurem soolatüügas ta kaelal oli varjatud kaelakee pandlaga. Ta kõneles oma kavalerile, tragunikaptenile:

„See vürstitar Ligovskaja on äärmiselt talumatu tüdruk! Kujutlege, ta tõukas mind ja ei vabandanud, vaid pöördus isegi ringi ja

---

[1] K r i n o l i i n — lai seelik, mida hoidsid üleval vaalaluust plaadikesed; oli moes XVII—XVIII saj.

vaatas mind läbi lornjeti ... *C'est impayable!* ...[1] Ja millega ta uhkustab? Teda oleks vaja õpetada ..."

„Sellega see asi ei jää!" vastas teenistusvalmis kapten ja läks teise tuppa.

Ma astusin otsekohe vürstitari juurde, paludes teda valsile, kasutades siinsete kommete vabadust, mis lubavad tantsida võõraste daamidega.

Ta suutis end vaevu sundida mitte naeratama ja varjata oma võidurõõmu; tal õnnestus aga küllalt kiiresti teha täiesti ükskõikne ja isegi range nägu. Ta asetas käe hooletult mu õlale, kallutas peakese kergelt küljele ja me hakkasime tantsima. Ma ei tunne iharamat ning painduvamat pihta! Ta värske hingeõhk puudutas mu nägu; vahetevahel libises valsikeerises oma kaaslastest eraldunud juuksekihar üle mu kuuma põse ... Ma tegin kolm tuuri. (Ta tantsib valssi imehästi.) Ta hingeldas, ta silmad tuhmusid, poolavatud huuled suutsid vaevalt sosistada paratamatult vajaliku: *„Merci, monsieur."*[2]

Mõneminutilise vaikimise järel ütlesin ma talle, tehes kõige alandlikuma näo:

„Ma kuulsin, vürstitar, et olles teile veel täiesti võõras, on mul juba olnud õnnetus pälvida teie ebasoosingut ... et te leidsite mind olevat jultunud ... Kas see tõesti on tõsi?"

„Ja teie tahaksite nüüd seda minu arvamust kinnitada?" vastas ta iroonilise grimassiga, mis muide väga hästi sobib ta liikuva näoilmega.

„Kui mul on olnud jultumust teid millegagi solvata, siis lubage mul omada veelgi suuremat jultumust — paluda teilt andestust ... Ja ma tõesti sooviksin väga teile tõestada, et te olete minu suhtes eksinud ..."

„See saab teil olema küllalt raske ..."

„Miks nii? ..."

„Sellepärast, et te meie pool ei käi, need ballid aga arvatavasti ei kordu sagedasti."

See tähendab, mõtlesin ma, et nende uks on mulle jäädavalt suletud.

„Teate, vürstitar," ütlesin ma pisut pahaselt, „kunagi ei tohi kahetsevat süüdlast ära põlata: ta võib ahastusest veel kahekordselt kuritegelikuks muutuda ... ja siis ..."

Meid ümbritsejate naer ja sosistamine sundisid mind ümber pöörduma ja oma lauset katkestama. Mõni samm minust eemal seisis grupp mehi ja nende hulgas tragunikapten, kes oli avaldanud vaenulikke kavatsusi armsa vürstitari suhtes. Ta oli eriliselt millegagi väga rahul, hõõrus käsi, naeris ja pilgutas kaaslastele silma. Äkki eraldus nende keskelt frakis härra pikkade vurrude ning punase näoga ja suunas oma ebakindlad sammud otse vürsti-

---

[1] See on talumatu!

[2] Tänan, härra.

tari poole: ta oli purjus. Peatudes hämmeldunud vürstitari ees ja asetades käed seljale, jäi ta talle oma tuhm-hallide silmadega otsa vahtima ja lausus kähiseva diskandiga:

„Permetee[1]... noh, mis siin ikka!... lihtsalt angažeerin[2] teid masurkaks..."

„Mis te soovite?" sõnas vürstitar väriseva häälega, heites anuva pilgu ümberringi. Oh häda! Ta ema oli kaugel, ka ühtki ta tuttavat kavaleri polnud lähedal; üks adjutant nähtavasti nägi seda kõike, kuid peitis end rahvahulga taha, et mitte saada asjasse segatud.

„Noh?" ütles purjus härra, pilgutades silma tragunikaptenile, kes julgustas teda märkidega. „Kas te siis ei soovi?... Mul on jällegi au angažeerida teid *pour mazure*[3]... Võib-olla te arvate, et ma olen purjus? Sellest pole midagi!... On hoopis vabam, võin teile kinnitada..."

Nägin, et vürstitar on valmis hirmust ja pahameelest minestusse langema.

Ma astusin purjus härra juurde, võtsin tal kaunis tugevasti käest kinni ja vaadates talle teraselt silma, palusin teda eemalduda, — „sellepärast," lisasin ma, „et vürstitar lubas juba ammugi masurkat minuga tantsida."

„Noh, pole midagi parata!... Teine kord!" ütles ta naerma hakates ja eemaldus oma piinlikkust tundvate kaaslaste juurde, kes ta kohe teise tuppa viisid.

Ma sain tasuks sügava, imekauni pilgu.

Vürstitar astus oma ema juurde ja jutustas talle kõik ära; see otsis mu rahvahulgast üles ja tänas mind. Ta teatas mulle, et tundis mu ema ja sõbrustas poole tosinaga mu tädidest.

„Ma ei tea, kuidas on juhtunud, et me pole seniajani teiega tuttavad," lisas ta. „Kuid tunnistage, et teie üksinda olete selles süüdi: te võõrastate kõiki nii, et see kuhugi ei kõlba. Loodan, et minu võõrastetoa õhk hajutab teie spliini... Eks ole tõsi?"

Ma ütlesin talle ühe neist fraasidest, mis peavad igaühel säärasteks juhuks valmis olema.

Kadrillid kestsid hirmus kaua.

Viimaks kajas rõdult masurka; me asusime vürstitariga kohtadele.

Ma ei vihjanud kordagi ei purjus härrale, ei mu endisele käitumisele ega Grušnitskile. Mulje, mida temale oli avaldanud ebameeldiv stseen, hajus vähehaaval, ta näoke lõi õitsele; ta naljatas väga armsalt; ta jutt oli teravmeelne, ilma pretensioonita teravmeelsusele, elav ning vaba; ta tähelepanekud mõnikord sügavad... Ma andsin talle väga segase fraasiga mõista, et ta meeldib mulle ammugi. Ta langetas pea ja punastus kergelt.

---

[1] Permetee — lubage (moonutatud prantsuse keeles).
[2] Angažeerima — tantsima paluma.
[3] *Pour mazure* — masurkaks (moonutatud prantsuse keeles).

„Te olete imelik inimene!" ütles ta siis, tõstes minule oma sametised silmad ja sunnitult naerma puhkedes.

„Ma ei tahtnud teiega sellepärast tuttavaks saada," jätkasin ma, „et teid ümbritseb liiga tihe austajate hulk ja ma kartsin selles täielikult kaduda."

„Te kartsite asjatult! Nad kõik on äärmiselt igavad..."

„Kõik! Kas tõesti kõik?"

Ta vaatas mulle teraselt otsa, otsekui püüdes midagi meelde tuletada, punastus siis jälle kergelt ja lausus lõpuks resoluutselt: „Kõik!"

„Isegi mu sõber Grušnitski?"

„Ons ta teie sõber?" küsis ta, väljendades teataval määral kahtlust.

„Jah."

„Tema muidugi ei kuulu igavate liiki..."

„Kuid õnnetute liiki," ütlesin ma naerdes.

„Muidugi! Ja teile on see naljakas? Ma sooviksin, et teie oleksite tema asemel..."

„Mis siis? Olin ise ka kunagi junkur ja see oli tõesti kõige ilusam aeg mu elus!"

„Kas ta on siis junkur?..." küsis ta kiiresti ja lisas siis: „Mina aga mõtlesin..."

„Mis te mõtlesite?..."

„Ei midagi!... Kes on see daam?"

Nüüd muutis vestlus suunda ja enam selle juurde tagasi ei pöördunud.

Masurka lõppes ja me lahkusime teineteisest — nägemiseni. Daamid sõitsid laiali... Ma läksin õhtust sööma ja kohtasin Vernerit.

„Ahaa!" ütles ta. „Niisugune te oletegi! Ja ise ei tahtnud vürstitariga teisiti tutvuda, kui päästes teda kindlast surmast."

„Ma tegin paremini," vastasin ma talle. „Päästsin ta minestusest ballil!..."

„Kuidas nii? Jutustage!..."

„Ei, arvake ära, — oh teid, kes te kõik asjad maailmas ära arvate!"

23. mail.

Kella seitsme paiku õhtul jalutasin bulvaril. Grušnitski nägi mind eemalt ja tuli minu juurde: mingi naljakas vaimustus hiilgas ta silmis. Ta pigistas tugevasti mu kätt ja ütles traagilise häälega:

„Tänan sind, Petšorin... Sa mõistad mind?..."

„Ei, kuid igal juhul see ei vääri tänu," vastasin ma ja mul polnud tõesti mingit heategu südametunnistusel.

„Kuidas? Aga eile? Kas sa oled unustanud?... Mary jutustas mulle kõik..."

„Kuidas nii? Kas teil on nüüd juba kõik ühine, ka tänulikkus?..."

„Kuule," ütles Grušnitski väga tähtsalt, „palun ära heida nalja mu armastuse üle, kui sa tahad jääda mu sõbraks... Vaata: ma armastan teda meeletult... ja ma arvan, ma loodan, et ka tema armastab mind... Mul on sinule palve: sa oled täna õhtul nende juures; luba, et sa kõike tähele paned; ma tean, sa oled kogenud neis asjades, sa tunned naisi paremini kui mina... Naised, naised! Kes neist aru saab? Nende naeratused räägivad vastu nende pilkudele, nende sõnad tõotavad ja ahvatlevad, aga nende hääle kõla tõukab eemale... Kord nad mõistavad ja aimavad ühe hetkega meie kõige salajasemat mõtet, teinekord ei saa nad aru kõige selgemaist vihjetest... Näiteks kas või vürstitar: eile ta silmad leegitsesid kirest, peatudes minul, täna on nad tuhmid ning külmad..."

„See on võib-olla vete mõju tagajärg," vastasin ma.

„Sa näed kõiges halba külge... materialist!" lisas ta põlastavalt. „Muide, muudame mateeriat[1]," ja rahul olles halva kalambuuriga[2], muutus ta rõõmsaks.

Kella üheksa paiku läksime koos vürstinna juurde.

Möödudes Veera akendest, nägin teda akna juures. Me heitsime teineteisele põgusa pilgu. Ta astus varsti pärast meid Ligovskajade võõrastetuppa. Vürstinna esitles mind talle kui oma sugulasele. Joodi teed; külalisi oli palju; vestlus oli üldine. Ma püüdsin meeldida vürstinnale, naljatasin, panin ta mitu korda südamest naerma; ka vürstitar tahtis paar korda naerma pahvatada, kuid hoidis end tagasi, et mitte endale võetud rollist välja langeda. Ta leiab, et rangus sobib talle, — ja võib-olla ta ei eksi. Grušnitski näib olevat väga rõõmus, et minu lõbusus ei nakata vürstitari.

Pärast teed läksid kõik saali.

„Oled sa rahul mu kuulekusega, Veera?" küsisin ma temast möödudes.

Ta heitis mulle pilgu täis armastust ning tänulikkust. Ma olen harjunud nende pilkudega; aga kunagi moodustasid nad mu õndsuse. Vürstinna pani tütre istuma klaveri ette; kõik palusid teda laulda midagi, — mina vaikisin ja kasutades segadust, eemaldusin Veeraga akna juurde, sest ta tahtis mulle öelda midagi meile mõlemale väga tähtsat... Tuli välja — rumalus...

Vürstitari aga pahandas mu ükskõiksus, nagu ma võisin taibata ühest tigedast, sätendavast pilgust... Oo, ma mõistan imehästi seda kõnet, tumma, kuid väljendusrikast, nappi, kuid võimast!...

Ta hakkas laulma: ta hääl on üsna kena, aga ta laulab halvasti... Muide, ma ei kuulanud. See-eest Grušnitski, toetudes küünarnukkidega klaverile tema vastas, õgis teda silmadega ja kordas iga minut poolkuuldavalt: *„Charmant! Délicieux!"*[3]

[1] Mateeria — siin: kõneaine.
[2] Kalambuur — sõnademäng.
[3] Võluv! Oivaline!

„Kuule," ütles mulle Veera, „ma ei taha, et sa tutvuksid mu mehega, kuid sa pead tingimata meeldima vürstinnale. Sul on see kerge: sa võid kõik, mida tahad. Me saame ainult siin teineteist näha . . ."

„Ainult? . . ."

Ta punastus ja jätkas:

„Sa tead, et ma olen sinu ori, ma pole iialgi osanud sulle vastu seista . . . ja ma saan selle eest oma karistuse: sa lakkad mind armastamast! Ma tahan vähemalt säilitada oma reputatsiooni . . . mitte enda jaoks: sa tead seda väga hästi! Oo, ma palun sind: ära piina mind endiselt oma tühjade kahtluste ja teeseldud külmusega. Võib-olla ma suren varsti, ma tunnen, et muutun päevpäevalt nõrgemaks . . . ja sellest hoolimata ei saa ma mõtelda tulevasele elule, ma mõtlen ainult sinule . . . Teie, mehed, ei mõista pilgu, käepigistuse naudingut . . . mina aga, vannun sulle, tunnen sinu häält kuulates nii sügavat, kummalist õndsust, et kõige kuumemadki suudlused ei suuda seda asendada."

Vahepeal oli vürstitar Mary lakanud laulmast. Kiiduavalduste mühin kajas tema ümber; ma astusin tema juurde kõige viimasena ja ütlesin talle kaunis hooletult midagi ta hääle kohta.

Ta tegi grimassi, lükates alumise huule ette ja tehes väga pilkava reveransi.

„See on mulle seda meelitavam," ütles ta, „et teie mind üldse ei kuulanud. Aga võib-olla te ei armasta muusikat? . . ."

„Vastupidi . . . pärast lõunat eriti."

„Grušnitskil on õigus, kui ta ütleb, et teil on kõige proosalisemad maitsed . . . ja ma näen, et teie armastate muusikat gastronoomilises mõttes . . ."

„Te eksite jällegi: ma pole sugugi gastronoom, — mul on äärmiselt halb seedimine. Kuid muusika pärast lõunat uinutab, magamine pärast lõunat aga on tervislik: järelikult armastan ma muusikat meditsiinilises mõttes. Õhtul aga seevastu erutab ta liiga mu närve: ma muutun kas liiga kurvaks või liiga lõbusaks. Nii üks kui teine on väsitav, kui pole kindlat põhjust kurvastamiseks ega rõõmustamiseks, ja pealegi on kurbus seltskonnas naeruväärne, liiga suur lõbusus aga ebasünnis . . ."

Ta ei kuulanud lõpuni, läks eemale, istus Grušnitski kõrvale, ja nende vahel algas mingi sentimentaalne vestlus: vürstitar vastas nähtavasti ta tarkadele fraasidele kaunis hajameelselt ning ebaõnnestunult, ehkki püüdis näidata, nagu kuulaks ta teda tähelepanelikult, sest Grušnitski vaatas talle mõnikord imestusega otsa, püüdes mõista ta rahutus pilgus vahetevahel avalduva sisemise erutuse põhjust . . .

Kuid ma olen teid mõistnud, armas vürstitar, olge ettevaatlik! Teie tahate mulle tasuda sama mõõduga, puudutada mu enesearmastust, — see ei õnnestu teil! Aga kui te kuulutate mulle sõja, siis olen ma halastamatu.

Õhtu kestel püüdsin ma mitu korda meelega segada end nende

vestlusse, kuid vürstitar võttis mu märkused vastu kaunis külmalt, ja lõpuks ma eemaldusin teeseldud pahameelega. Vürstitar triumfeeris, Grušnitski samuti. Triumfeerige, mu sõbrad, rutake ... teie võidurõõm ei kesta kaua! ... Paraku on mul eelaimus ... Tutvudes naisega, olen ma alati eksimatult ära tundnud, kas ta hakkab mind armastama või mitte ...

Ülejäänud osa õhtust veetsin Veera kõrval ja vestlesin küllastuseni vanadest aegadest ... Ma tõesti ei tea, mispärast ta mind nii armastab! — Seda enam, et ta on ainus naine, kes mind on täielikult mõistnud, kõigi mu väikeste nõrkuste ja halbade kirgedega ... Kas pahe on tõesti nii veetlev? ...

Me väljusime Grušnitskiga üheskoos; tänaval võttis ta mul käe alt kinni ja ütles pärast kestvat vaikimist:

„Noh, kuidas on?"

„Sa oled rumal," tahtsin ma talle vastata, kuid hoidsin end tagasi ja kehitasin vaid õlgu.

29. mail.

Kõik need päevad ei taganenud ma kordagi oma süsteemist. Vürstitarile hakkab mu jutt meeldima; ma jutustasin talle mõned kummalised juhtumused oma elust ja ta hakkab minus nägema ebatavalist inimest. Ma naeran kõige üle maailmas, eriti tundmuste üle: see hakkab talle hirmu tegema. Ta ei julge minu juuresolekul laskuda Grušnitskiga sentimentaalseisse arutlustesse ja on juba mitu korda Grušnitski väljaastumistele vastanud pilkava muigega; kuid iga kord, kui Grušnitski talle läheneb, teen ma alistuva näo ja jätan nad kahekesi. Esimesel korral oli ta selle üle rõõmus, või püüdis seda näidata; teisel korral vihastus minu peale; kolmandal korral — Grušnitski peale.

„Teil on väga vähe enesearmastust!" ütles ta mulle eile. „Miks te arvate, et mul on Grušnitskiga lõbusam?"

Ma vastasin, et ohverdan sõbra õnne heaks oma lõbu ...

„Ja minu oma," lisas ta.

Ma vaatasin talle teraselt otsa ja tegin tõsise näo. Seejärel ei rääkinud temaga kogu päeva jooksul ühtki sõna ... Õhtul oli ta mõtlik, täna hommikul kaevu juures veel mõtlikum. Kui ma talle lähenesin, kuulas ta hajameelselt Grušnitskit, kes näis olevat vaimustuses loodusest, aga niipea kui ta mind silmas, puhkes ta valjusti naerma (väga sobimatul ajal), teeseldes, nagu ei märkakski mind. Ma läksin eemale ja hakkasin teda vargsi jälgima: ta pöördus oma vestluskaaslasest kõrvale ja haigutas kaks korda. On kindel, et Grušnitski on teda ära tüüdanud. — Veel kaks päeva ei kõnele ma temaga.

3. juunil.

Küsin endalt sageli, miks ma nii visalt püüan saavutada noorukese tütarlapse armastust, keda ma ei taha võrgutada ja kellega ma kunagi ei abiellu? Milleks see naiselik alpus? — Veera

armastab mind enam, kui vürstitar Mary kunagi saab armastama; kui ta näiks mulle võitmatu kaunitarina, siis võib-olla ahvatleks mind ettevõtte raskus . . .

Aga mitte midagi säärast! Järelikult see pole too rahutu armastusetarve, mis meid piinab esimestel noorusaegadel, paiskab ühe naise juurest teise juurde, kuni me leiame niisuguse, kes meid ei või kannatada; nüüd algab meie konstantsus — tõeline lõpmatu kirg, mida võib matemaatiliselt väljendada punktist ruumi mineva joonena; selle lõpmatuse saladus seisab ainult võimatuses saavutada sihti, s. o. lõppu.

Mispärast ma siis näen vaeva? — Kas kadedusest Grušnitski vastu? Vaeseke! Ta ei pälvi hoopiski seda. Või on see selle paha, kuid võitmatu tunde tagajärg, mis sunnib meid hävitama ligimese magusaid eksimusi, et meil oleks väiklane lõbu öelda talle, kui ta ahastuses hakkab küsima, mida ta peab uskuma:

„Mu sõber, minuga oli niisamuti! Ja siiski sa näed, ma lõunatan, söön õhtust ja magan ülirahulikult ja loodan, et oskan surra ilma kisa ja pisarateta!"

Kuid on ju ääretu nauding omada noort, vaevalt puhkenud hinge! Ta on nagu õis, mille parim aroom hoovab vastu esimesele päikesekiirele; ta tuleb noppida sel hetkel, ja hinganud temast isu täis, visata teele maha: võib-olla keegi tõstab üles. Ma tunnen eneses seda täitmatut ahnust, mis neelab kõik teel ettejuhtuva: ma vaatan teiste inimeste kannatustele ja rõõmudele ainult enese seisukohalt nagu toidule, mis hoiab ülal mu vaimujõudu. Ma ise pole enam võimeline meeletusteks kire mõju all; mu auahnus on olude poolt alla surutud, kuid ta avaldub teisel kujul, sest auahnus pole midagi muud kui võimujanu, minu esimeseks lõbuks on aga alistada oma tahtele kõik, mis mind ümbritseb. Äratada enese vastu armastuse-, ustavuse- ja hirmutunnet, — kas see pole võimu esimene tunnus ja suurim triumf?! Olla kellelegi kannatuste ja rõõmude põhjuseks, ilma et selleks oleks mingit kindlat õigust, — kas see pole meie uhkuse kõige magusam toit? Aga mis on õnn? Küllastunud uhkus. Kui ma peaksin end kõige paremaks ja kõige vägevamaks maailmas, siis oleksin ma õnnelik; kui kõik mind armastaksid, leiaksin ma eneses lõpmatuid armastuse allikaid. Kuri sünnitab kurja; esimene kannatus annab kujutluse lõbust piinata teist; kurja idee ei saa tulla inimesele pähe, ilma et ta tahaks seda rakendada tegelikkuses: ideed on orgaanilised olendid, on keegi öelnud: juba nende sündimine annab neile vormi ja see vorm on tegu; see, kelle peas on sündinud rohkem ideid, see tegutseb rohkem kui teised; seepärast peab ametnikulaua külge needitud geenius kas surema või hulluks minema täpselt samuti, nagu võimsa kehaehitusega inimene istuva ning tagasihoidliku eluviisi juures sureb rabandusse.

Kired pole midagi muud kui ideed oma esimeses arenguastmes; nad on südame nooruse tunnuseks ja rumal on see, kes mõtleb kogu eluaeg nendest erutuda: paljud rahulikud jõed algavad kohi-

sevate koskedena, aga mitte ükski neist ei torma ega vahuta kuni mereni välja. See rahulikkus on aga sageli suure, ehkki varjatud jõu tunnuseks; tundmuste ja mõtete täius ning sügavus ei luba meeletuid purskeid: kannatades ja nautides annab hing endale kõiges rangelt aru ja veendub selles, et nii peab olema; ta teab, et ilma äikesteta kuivataks lakkamatu päikeselõõm ta ära; ta imbub läbi oma isikliku eluga — hellitab ja karistab ennast nagu armastatud last. Ainult selles kõige kõrgemas enesetunnetuse seisundis võib inimene hinnata jumala õiglust.

Seda lehekülge üle lugedes märkan, et olen oma ainest kaugele kõrvale kaldunud... Kuid mis sellest?... Ma kirjutan ju seda päevikut enda jaoks, järelikult muutub kõik, mis ma siin kirja panen, aja jooksul mulle kalliks mälestuseks.

Grušnitski tuli ja langes mulle kaela: ta on ohvitseriks ülendatud. Me jõime šampanjat. Doktor Verner astus sisse tema järel.

„Ma ei õnnitle teid," ütles ta Grušnitskile.

„Miks?"

„Sellepärast, et soldatisinel sobib teile väga, ja tunnistage, et jalaväemunder, mis on õmmeldud siin vetel, ei anna teile midagi huvitavat juurde... Näete, seni te olite erand, nüüd aga lähete üldise reegli alla."

„Seletage, seletage, doktor, te ei sega mind rõõmu tundmast! Ta ei tea," lisas Grušnitski mulle kõrva sisse, „kui palju lootusi õlakud mulle juurde annavad... Oh, õlakud, õlakud, teie tähekesed on teed juhatavad tähekesed!... Jah, nüüd olen ma täiesti õnnelik."

„Kas sa tuled meiega jalutama kuristiku juurde?" küsisin ma temalt.

„Mina? Ma ei näita end mingi hinna eest vürstitarile enne, kui munder on valmis."

„Kas käsid talle teatada oma rõõmust?..."

„Ei, palun ära räägi... Ma tahan teda üllatada..."

„Kuid ütle mulle, kuidas su asjad on temaga?"

Ta kohmetus ja jäi mõttesse: ta oleks tahtnud kiidelda, luisata, — aga oli piinlik, ühtlasi aga oli ka häbi tõtt tunnistada.

„Mis sa arvad, kas ta armastab sind?..."

„Kas armastab? Heldeke, Petšorin, millised arusaamised sul on!... Kuidas võib nii ruttu?... Ja isegi kui ta armastab, siis korralik naine ei ütle seda..."

„Hästi! Ja sinu arvates peab vist ka korralik mees vaikima oma kirest?..."

„Ah, vennas! Igal asjal on oma viis; paljudest asjadest ei räägita, vaid neid aimatakse..."

„See on õige... Ainult et armastus, mida me loeme silmadest, ei kohusta naist millekski, kuna aga sõnad... Vaata ette, Grušnitski, ta veab sind ninapidi..."

„Tema?..." vastas ta silmi taeva poole tõstes ja enesega rahulolevalt naeratades. „Mul on kahju sinust, Petšorin!..."

Ta lahkus.

Õhtul suundus rohkearvuline seltskond jalgsi kuristiku juurde. Siinsete õpetlaste arvamise järgi pole see kuristik midagi muud kui kustunud kraater; ta asub Mašuki nõlvakul, verst maad linnast. Tema juurde viib kitsas jalgrada põõsaste ja kaljude vahelt. Mäkke ronides ulatasin ma vürstitarile käe ja ta ei lasknud seda lahti kogu jalutuskäigu kestel.

Meie vestlus algas keelepeksuga: ma hakkasin läbi võtma meie juuresolevaid ja eemalolevaid tuttavaid, algul tõin esile nende naeruväärsed, siis nende halvad küljed. Mu sapp lõi keema; ma algasin naljatades — ja lõpetasin siira tigedusega. Algul see lõbustas teda, hiljem aga hirmutas.

„Te olete hädaohtlik inimene!" ütles ta mulle. „Ma sooviksin pigem sattuda metsas mõrtsuka noa alla kui teie keele peale... Ma palun teid ilma naljata: kui teil tuleb mõttesse minust halvasti rääkida, siis võtke parem nuga ja surmake mind, — ma arvan, et see ei ole teile väga raske."

„Kas ma sarnanen mõrtsukaga?..."

„Te olete hullem..."

Ma jäin hetkeks mõttesse ja ütlesin siis, võttes sügavalt-liigutatud ilme:

„Jah, säärane on olnud minu osa juba lapsepõlvest peale! Kõik on lugenud mu näolt tunnuseid halbadest omadustest, mida polnud olemas; kuid neid oletati — ja nad sündisid. Ma olin tagasihoidlik, — mind süüdistati kavaluses: ma muutusin kinniseks. Ma tundsin sügavalt head ja kurja; keegi ei hellitanud mind, kõik solvasid: ma muutusin kättemaksuhimuliseks; ma olin sünge, — teised lapsed olid lõbusad ja jutukad; tundsin end olevat kõrgemal neist, — mind asetati madalamale. Ma muutusin kademeelseks. Olin valmis armastama kogu maailma, — keegi ei mõistnud mind: ma õppisin vihkama. Mu värvitu noorus möödus võitluses enese ja maailmaga; kartes pilget, matsin oma parimad tunded südame sügavusse: seal nad suridki. Ma rääkisin tõtt, — mind ei usutud: ma hakkasin petma. Õppinud hästi tundma seltskonna tõukejõude ja maailma, muutusin osavaks eluteaduses ja nägin, kuidas teised on õnnelikud ilma osavuseta, kasutades vabalt neid paremusi, mida mina nii väsimatult püüdsin saavutada. Ja siis sündis mu rinnas meeleheide, — mitte see meeleheide, mida ravitakse püstolitoruga, vaid külm, jõuetu meeleheide, varjatud lahkuse ning heasüdamliku naeratuse taha. Ma muutusin kõlbeliselt vigaseks: üht poolt mu hingest polnud olemas, ta oli ära kuivanud, haihtunud, surnud, ma lõikasin ta ära ja viskasin minema, — teine pool aga liigutas end ja elas igaühe teenistuses ja keegi ei märganud seda, sest et keegi ei teadnud ta hukkunud poole olemasolust; kuid teie äratasite nüüd minus mälestuse temast ja ma lugesin teile ette tema epitaafi[1]. Paljudele näivad

[1] Epitaaf — hauakiri.

üldse kõik epitaafid naeruväärsetena, aga mulle mitte, eriti kui mulle tuleb meelde, mis nende all puhkab. Muide, ma ei palu teid jagada minu arvamust: kui mu käitumine näib teile naeruväärne — palun, naerge: kinnitan teile, et see ei kurvasta mind põrmugi."

Sel hetkel kohtasin ta silmi: neis liikusid pisarad; ta käsi, toetudes minu omale, värises; põsed lõkendasid. Tal oli minust kahju! Kaastundmus — tunne, millele nii kergesti alistuvad kõik naised, — oli vajutanud oma küüned tema kogenematusse südamesse. Kogu jalutuskäigu kestel oli ta hajameelne, ei koketeerinud kellegagi, — see on suur tundemärk!

Me jõudsime kuristiku juurde; daamid lahkusid oma kavaleridest, tema aga ei vabastanud mu kätt. Kohalikkude dändide teravmeelsused ei teinud talle nalja; kallaku järskus, mille ääres ta seisis, ei kohutanud teda, sellal kui teised preilid kilkasid ja silmi kinni katsid.

Tagasiteel ma ei alustanud uuesti meie kurba vestlust; kuid mu tühistele küsimustele ja naljadele vastas ta lühidalt ning hajameelselt.

„Kas te olete armastanud?" küsisin ma temalt viimaks.

Ta vaatas mulle teraselt otsa, raputas pead — ja jäi jälle mõttesse: oli ilmne, et ta tahtis midagi ütelda, kuid ei teadnud, kuidas alustada; ta rind lainetas ... Musliinist varrukas on paraku nõrk kaitse ja elektrisäde jooksis minu käest tema kätte. Peaaegu kõik kired algavad niiviisi ja sageli me petame end väga, arvates, et naine armastab meid meie füüsiliste või kõlbeliste väärtuste pärast. Muidugi, need valmistavad ette, häälestavad tema südant püha tule vastuvõtuks, kuid asja otsustab ikkagi esimene puudutus.

„Eks ole tõsi, ma olin täna väga armastusväärne?" ütles vürstitar mulle sunnitud naeratusega, kui me jalutuskäigult tagasi jõudsime.

Me lahkusime teineteisest.

Ta pole endaga rahul, ta süüdistab end külmuses ... Oo, see on esimene, kõige tähtsam võit! Homme tahab ta mulle tasuda selle eest. Ma tean seda kõike peast, — see ongi igav!

4. juunil.

Täna nägin ma Veerat. Ta piinas mind ära oma armukadedusega. Vürstitarile on nähtavasti pähe tulnud usaldada talle oma südamesaladusi: peab tunnistama, õnnestunud valik!

„Ma aiman, kuhu see kõik kaldub," ütles mulle Veera. „Parem ütle mulle nüüd lihtsalt, et sa armastad teda."

„Aga kui ma teda ei armasta?"

„Milleks siis teda jälitada, ärritada, erutada tema kujutlust? ... Oo, ma tunnen sind hästi! Kuule, kui sa tahad, et ma sind usuksin, siis sõida nädala pärast Kislovodskisse! Me sõidame ülehomme sinna. Vürstinna jääb siia kauemaks. Üüri endale korter

meie kõrval; me asume elama suurde majja allika lähedal, poolkorrale; all on vürstinna Ligovskaja, kõrval aga on sellesama peremehe maja, mis on veel vaba ... Kas tuled?..."

Ma lubasin — ja saatsin samal päeval seda korterit üürima.

Kell kuus õhtul tuli minu juurde Grušnitski ja teatas, et homme saab tema munder valmis, parajasti balli ajaks.

„Viimaks ometi saan temaga kogu õhtu tantsida... Saan end tühjaks rääkida!" lisas ta.

„Millal siis ball on?"

„Homme! Kas sa ei tea? Suur pidu, ja siinne ülemus võttis selle korraldamise enda peale..."

„Lähme bulvarile..."

„Ei mingil tingimusel, selles vastikus sinelis..."

„Kuidas, kas sa ei armasta seda enam?..."

Ma läksin üksi ja kohates vürstitar Maryt, angažeerisin teda masurkale. Ta näis olevat üllatatud ja rõõmustavat.

„Ma mõtlesin, et teie tantsite ainult vajaduse puhul nagu möödunud korral," ütles ta väga armsalt naeratades.

Näib, et ta ei märka sugugi Grušnitski puudumist.

„Te saate homme meeldiva üllatuse osaliseks," ütlesin ma talle.

„Millega?..."

„See on saladus... ballil märkate seda isegi."

Lõpetasin õhtu vürstinna juures, külalisi polnud peale Veera ja ühe ülinaljaka vanamehekese. Ma olin tujus, improviseerisin igasuguseid ebatavalisi lugusid; vürstitar istus minu vastas ja kuulas mu rumalusi nii sügava, pinguldatud, isegi õrna tähelepanuga, et mul hakkas häbi. Kuhu on jäänud ta elavus, ta koketsus, ta kapriisid, ta nipsakas näoilme, põlglik naeratus, hajameelne pilk?...

Veera märkas seda kõike: ta haiglane nägu väljendas sügavat kurbust; ta istus akna all varjus, vajununa avarasse tugitooli... Mul hakkas temast kahju...

Siis jutustasin ma kogu dramaatilise loo meie tutvusest ja meie armastusest, — muidugi mõista varjates seda kõike väljamõeldud nimede taha.

Ma kujutasin nii elavalt oma õrnust, oma rahutusi ja vaimustusi; ma asetasin nii soodsasse valgusse ta käitumise ja iseloomu, et ta pidi tahtmatult mulle andestama mu edvistamise vürstitariga.

Ta tõusis, istus meie juurde, elavnes... ja alles kell kaks öösel tuli meile meelde, et arstid käsivad magama heita kella üheteistkümne ajal.

5. juunil.

Pool tundi enne balli ilmus minu juurde Grušnitski jalaväemundri täies hiilguses. Kolmanda nööbi külge oli kinnitatud pronksketike, mille otsas rippus kahekordne lornjett; uskumatult

suured õlakud olid ülespoole painutatud otsekui aamori tiivakesed; ta saapad kriuksusid; vasakus käes hoidis ta pruune glasseekindaid ja mütsi, paremaga aga kohendas iga hetk väikestesse lokkidesse keerutatud juuksetukka. Enesega rahulolu ja ühtlasi teatav ebakindlus peegeldusid ta näol; tema pidulik välimus ja uhke kõnnak oleksid pannud mind valjusti naerma, kui see oleks sobinud minu kavatsustega.

Ta viskas mütsi ja kindad lauale ja hakkas sikutama hõlmu ning kohendama end peegli ees. Tohutu suur must rätik, mis oli pööratud ääretult kõrge kaelasidemealuse ümber, mille harjased toetasid ta lõuga, ulatus poole verssoki võrra kaelusest välja; seda näis talle vähe olevat: ta tõmbas selle kuni kõrvadeni üles; sellest raskest tööst — kuna mundrikaelus oli väga kitsas ning ebamugav — valgus talle veri näkku.

„Räägitakse, sa olevat need päevad hirmsasti mu vürstitari ümber lipitsenud?" ütles ta kaunis hooletult ja mulle otsa vaatamata.

„Meist lollidest nüüd mõnd teejoojat!" vastasin talle, korrates ühe möödunud aegade kõige osavama, kunagi Puškini poolt ülistatud võrukaela armsaimat ütlust.

„Ütle õige, kas mu munder istub hästi? ... Oh, neetud juut! ... Kuidas kaenla all soonib! ... On sul lõhnaõli?"

„Heldeke, mida sa veel ei taha? Sa lõhnad juba niigi roosipumati järele ..."

„Pole viga. Anna aga siia ..."

Ta kallas endale poole pudelit kaelasideme vahele, taskurätikusse ja varrukatele.

„Kas sa täna tantsid?" küsis ta.

„Ei usu."

„Kardan, et mul tuleb vürstitariga alustada masurkat, — ma ei oska peaaegu ühtki tuuri ..."

„Aga kas sa oled teda palunud masurkale?"

„Veel mitte ..."

„Vaata, et mõni sinust ette ei jõua ..."

„Tõepoolest!" ütles ta, lüües endale otsaette. „Hüvasti ... lähen trepi juurde teda ootama." Ta haaras mütsi ja pistis jooksu.

Poole tunni pärast asusin ka mina teele. Tänav oli pime ja tühi; ümber kasiino või trahteri, kuidas soovite, tungles rahvas; aknad olid valgustatud; õhtune tuul kandis mu kõrvu polguorkestri helisid. Ma sammusin aeglaselt; mu meel oli kurb ... Kas tõesti, mõtlesin ma, on mu ainukeseks ülesandeks maa peal purustada teiste lootusi? Sellest ajast peale, kui ma elan ja tegutsen, on saatus mind alati toonud võõraste draamade lahenduse juurde, nagu ei saaks keegi ilma minuta ei surra ega ahastusse sattuda! Ma olen olnud viienda vaatuse vältimatuks tegelaseks; olen tahtmatult mänginud timuka või äraandja haledat osa. Mis plaan võis saatusel sellega olla? ... Kas ma pole ehk tema poolt määratud väikekodanlikkude tragöödiate ja perekonnadraamade sepitsejaks, —

või kaastööliseks uudisjuttudega varustajale, näiteks ajakirjale „Biblioteka dlja Tštenija"[1]? ... Kes seda võib teada? Kas on vähe inimesi, kes elu alustades mõtlevad seda lõpetada nagu Aleksander Suur või lord Byron, jäävad aga kogu eluajaks titulaarnõunikuks? ...

Astunud saali, peitsin end meeste hulka ja hakkasin tegema oma tähelepanekuid. Grušnitski seisis vürstitari kõrval ja kõneles midagi suure õhinaga; vürstitar kuulas teda hajameelselt ja vahtis ringi, puudutades lehvikuga huuli; ta näol avaldus kärsitus, silmad otsisid kedagi ümberringi. Ma astusin tasakesi tagantpoolt lähemale, et kuulata nende juttu.

„Tee piinate mind, vürstitar," rääkis Grušnitski. „Te olete hirmsasti muutunud selle aja jooksul, millal ma teid ei näinud ..."

„Ka teie olete muutunud," vastas vürstitar, heites talle kiire pilgu, milles ta ei osanud märgata varjatud pilget.

„Mina? Mina olen muutunud? ... Oo, mitte iialgi! Te teate, et see on võimatu! Kes teid on kord näinud, see kannab igavesti enesega kaasas teie jumalikku kuju ..."

„Jätke ..."

„Miks ei taha te siis nüüd kuulda seda, mida alles hiljuti ja nii sageli kuulasite heatahtlikult? ..."

„Sellepärast, et ma ei armasta kordamisi," vastas vürstitar naerdes.

„Oo, ma olen kibedasti eksinud! ... Mina, meeletu, mõtlesin, et vähemalt need õlakud annavad mulle õiguse loota ... Ei, parem oleks mul eluaeg jääda sellesse põlatud soldatisinelisse, tänu millele ma võib-olla pälvisin teie tähelepanu ..."

„Tõepoolest, sinel sobib teile hoopis paremini ..."

Sel ajal astusin ma juurde ja kummardasin vürstitarile; ta punastus kergelt ja lausus kiiresti:

„Eks ole tõsi, musjöö Petšorin, et hall sinel sobib musjöö Grušnitskile hoopis paremini? ..."

„Ma pole teiega nõus," vastasin ma. „Mundris on ta veel nooruslikum."

Grušnitski ei kannatanud seda hoopi välja; nagu kõik poisikesed, tahab ka tema olla vana mees; ta arvab, et sügavad kirgede jäljed ta näol asendavad aastate pitserit. Ta heitis mulle raevuse pilgu, lõi jalga vastu maad ja läks minema.

„Aga tunnistage," ütlesin ma vürstitarile, „et kuigi ta on alati olnud väga naeruväärne, näis ta teile siiski alles hiljuti huvitavana ... hallis sinelis? ..."

Vürstitar langetas silmad ja ei vastanud.

Grušnitski jälitas kogu õhtu vürstitari, tantsis kas temaga või *vis-à-vis*[2]; ta õgis teda silmadega, õhkas ja tüütas teda palvete

---

[1] „Biblioteka dlja Tštenija" — populaarne ajakiri XIX sajandi 30-ndatel aastatel.

[2] Vastamisi.

ning etteheidetega. Pärast kolmandat kadrilli vürstitar juba vihkas teda.

„Seda ma sinust ei oodanud," ütles Grušnitski minu juurde astudes ja mul käest kinni võttes.

„Mida?"

„Sa tantsid temaga masurkat?" küsis ta piduliku häälega. „Ta tunnistas mulle üles..."

„Noh, ja mis siis? Ons see siis saladus?"

„Muidugi mõista... Seda ma ju pidingi ootama plikalt... koketeerijalt... Küllap ma juba kätte maksan!"

„Süüdista oma sinelit või oma õlakuid, aga milleks siis teda süüdistada? Miks on tema süüdi, et sa talle enam ei meeldi?..."

„Miks siis anda lootusi?"

„Miks sa siis lootsid? Soovida ja taotleda midagi — sellest saan ma aru, aga kes siis hakkab lootma?"

„Sa oled kihlveo võitnud — ainult mitte täiesti," ütles ta tigedalt muiates.

Masurka algas. Grušnitski valis ainult vürstitari, seejärel valisid teda silmapilkselt teised kavalerid: see oli ilmselt vandenõu minu vastu. Seda parem: vürstitar tahab minuga rääkida, teda takistatakse, — ta hakkab kaks korda enam tahtma.

Ma pigistasin paar korda ta kätt; teisel korral tõmbas ta selle ära, lausumata sõnagi.

„Ma magan halvasti täna öösel," ütles ta mulle, kui masurka lõppes.

„Selles on süüdi Grušnitski."

„Oh ei!" Ja ta nägu muutus nii mõtlikuks, nii nukraks, et ma andsin endale sõna tingimata sel õhtul ta kätt suudelda.

Hakati laiali sõitma.

Vürstitari tõlda istuma aidates surusin kiiresti ta väikese käekese oma huultele. Oli pime ja keegi ei võinud seda näha.

Läksin saali tagasi enesega väga rahul olles.

Suure laua taga sõi noorsugu õhtust, nende hulgas ka Grušnitski. Kui ma sisse astusin, vaikisid kõik: nähtavasti räägiti minust. Paljud on eelmisest ballist saadik minu peale pahased, eriti tragunikapten, nüüd aga näib tõesti minu vastu moodustamisel olevat vaenulik jõuk Grušnitski juhatusel. Tal on niisugune uhke ning vapper ilme...

Olen väga rõõmus; ma armastan vaenlasi, ehkki mitte kristlikul viisil. Nad valmistavad mulle lõbu, panevad mu vere käima. Olla kogu aeg valvel, püüda iga pilku, iga sõna tähendust, aimata kavatsusi, purustada salanõusid, teeselda petetut ja järsku ühe hoobiga paisata ümber kogu suur ning palju vaeva nõudnud kavalustest ja tagamõtetest ehitis — vaat seda nimetan ma eluks.

Õhtusöögi ajal Grušnitski sosistas ja vahetas pilke tragunikapteniga.

Kell üksteist hommikul — aeg, millal vürstinna Ligovskaja tavaliselt higistab Jermolovi vannis, — möödusin ma tema majast. Vürstitar istus mõtlikuna akna juures; nähes mind, hüppas ta püsti.

Ma astusin esikusse; ühtki teenrit polnud näha ja ma tungisin, kasutades siinsete kommete vabadust, ilma etteteatamiseta võõrastetuppa.

Tuhm kahvatus kattis vürstitari armast nägu. Ta seisis klaveri juures, toetudes ühe käega tugitooli seljale: see käsi värises õige pisut. Ma astusin tasakesi tema juurde ja ütlesin:

„Te olete pahane mu peale? . . ."

Ta tõstis minule rauge, sügava pilgu ja raputas pead; ta huuled tahtsid lausuda midagi, kuid ei suutnud; silmad täitusid pisaratega; ta laskus tugitooli ja kattis näo kätega.

„Mis teiega on?" küsisin ma, võttes ta käe.

„Teie ei pea minust lugu! . . . Oo, jätke mind! . . ."

Ma tegin mõned sammud . . . Ta ajas end toolil sirgu, ta silmad lõid välkuma.

Ma peatusin, võttes ukselingist kinni, ja ütlesin:

„Andestage mulle, vürstitar! Ma käitusin nagu meeletu . . . teine kord seda ei juhtu: ma võtan tarvitusele oma abinõud . . . Miks te peaksite seda teadma, mis seni mu hinges on toimunud? Teie ei saa seda iialgi teada ja seda parem teile. Jumalaga."

Mulle näib, et ära minnes kuulsin teda nutvat.

Kuni õhtuni uitasin jalgsi Mašuki ümbruskonnas, väsisin hirmsasti ja koju jõudes viskusin äärmiselt väsinuna voodile.

Mu juurde astus sisse Verner.

„Ka on tõsi," uuris ta, „et te abiellute vürstitar Ligovskajaga?"

„Mis siis?"

„Kogu linn räägib; kõik mu haiged on ametis selle tähtsa uudisega ja need haiged on juba niisugune rahvas: teavad kõik!"

„Need on Grušnitski tembud!" mõtlesin ma.

„Et tõestada nende kuulduste ebaõigsust, doktor, avaldan teile saladuse, et homme ma sõidan ära Kislovodskisse . . ."

„Ja vürstitar ka? . . ."

„Ei; ta jääb veel nädalaks siia . . ."

„Niisiis te ei abiellu? . . ."

„Doktor, doktor, vaadake mulle otsa: kas ma tõesti sarnanen peigmehega või millegi seesugusega?"

„Seda ma ei räägi . . . Aga te teate, on olemas juhtumeid . . ." lisas ta kavalalt muiates, „millal aus mees on sunnitud abielluma, ja on olemas mammakesi, kes neid juhtumeid vähemalt ära ei hoia . . . Niisiis, ma soovitan teile kui sõber olla ettevaatlikum. Siin vetel on äärmiselt hädaohtlik õhk: kui palju ma olen näinud suurepäraseid noormehi, kes vääriksid paremat saatust, siit ära sõitvat otse laulatusele . . . Kas te usute, isegi mind on tahetud

naita! Nimelt keegi provintsimammake, kelle tütar oli väga kahvatu. Mul oli õnnetus talle öelda, et näovärv tuleb tagasi pärast pulmi, siis pakkus ta mulle tänupisaratega oma tütre kätt ja kogu oma varandust — vist viiskümmend hinge. Kuid ma vastasin, et ma pole selleks võimeline ..."

Verner lahkus täiesti veendununa, et on mind hoiatanud.

Tema sõnadest sain ma aru, et minu vürstitari kohta on linnas liikvele lastud igasuguseid halbu kuulujutte: seda Grušnitskile ei kingita!

. . . . . .

12. juunil.

Tänane õhtu oli sündmusterikas. Versta kolm Kislovodskist[1] eemal, kaljulõhes, kust voolab läbi Podkumok, on kalju, mida kutsutakse R õ n g a k s; see on looduse poolt kujundatud värav; ta kerkib kõrgel künkal ja loojuv päike heidab sellest läbi maailmale oma viimase, lõõmava pilgu. Suurearvuline kavalkaad[2] sõitis sinna vaatama läbi kivist akna päikese loojumist. Tõtt öelda, keegi neist ei mõelnud päikesele. Ma ratsutasin vürstitari kõrval: kojusõidul tuli Podkumokist koolme kohalt läbi sõita. Ka kõige madalamad mägijõed on hädaohtlikud, eriti sellepärast, et nende põhi on täielik kaleidoskoop: lainete surve tõttu muutub see iga päev; kus eile oli kivi, seal on täna auk. Ma võtsin vürstitari hobusel ratsutitest kinni ja juhtisin ta vette, mis ei ulatunud üle põlvede; me hakkasime tasakesi liikuma põiki vastu voolu. Nagu teada, ei tohi kiire vooluga jõekestest läbi sõites vette vaadata, sest pea hakkab kohe ringi käima. Ma unustasin vürstitar Maryt ses suhtes hoiatada.

Olime juba keset jõge, kõige kiirema voolu kohal, kui ta äkki sadulas kõikuma hakkas. „Mul on paha!" lausus ta nõrga häälega. Ma kummardusin kiiresti tema poole ja võtsin käega ta nõtke piha ümbert kinni.

„Vaadake ülespoole!" sosistasin talle. „Sellest pole midagi, ärge vaid kartke; mina olen teiega."

Tal hakkas parem; ta tahtis vabaneda mu käest, kuid ma hoidsin teda veel tugevamini ta õrna, pehme piha ümbert: mu põsk puudutas peaaegu tema põske; temast hõõgus nagu tuld.

„Mis te minuga teete? ... Mu jumal! ..."

Ma ei pööranud tähelepanu ta värinale ja hämmeldusele, ja mu huuled puudutasid ta õrna põske. Ta võpatas, kuid ei öelnud midagi; me sõitsime kõige taga: keegi ei näinud. Kui me kaldale jõudsime, hakkasid kõik traavi kihutama. Vürstitar hoidis oma hobust tagasi; ma jäin tema kõrvale; oli näha, et mu vaikimine häiris teda, kuid ma tõotasin mitte lausuda sõnagi — uudishimu

[1] Vahelejäetud ülestähendustes jutustab Petšorin sellest, kuidas Veera, seejärel tema ja lõpuks Ligovskajad sõidavad Kislovodskisse

[2] K a v a l k a a d — grupp ratsanikke lõbusõidul.

tõttu. Ma tahtsin näha, kuidas ta sellest raskest seisukorrast välja rabeleb.

„Teie kas põlgate mind või armastate väga!" ütles ta viimaks häälega, milles tundus pisaraid. „Võib-olla te tahate naerda mu üle, mu hinge keema panna ja siis mind maha jätta... See oleks nii alatu, nii madal, et juba ainult oletus... Oh ei! Eks ole tõsi," lisas ta õrnalt usaldava häälega, „eks ole tõsi, minus pole midagi niisugust, mis teeks võimatuks minust lugu pidada? Teie jultunud käitumine... ma pean, ma pean seda teile andestama, sest ma lubasin... Vastake, rääkige ometi, ma tahan kuulda teie häält!..." Viimastes sõnades oli säärane naiselik kannatamatus, et ma tahtmatult naeratasin; õnneks hakkas hämarduma... Ma ei vastanud midagi.

„Te vaikite?" jätkas ta. „Võib-olla te tahate, et ma ütleksin teile esimesena, et ma teid armastan?"

Ma vaikisin...

„Kas te soovite seda?" jätkas ta, pöördudes kiiresti minu poole. Ta pilgu ja hääle otsustavuses oli midagi hirmuäratavat...

„Milleks?" vastasin ma õlgu kehitades.

Ta lõi ratsapiitsaga oma hobust ja pistis tuhatnelja kihutama mööda kitsast, hädaohtlikku teed. See toimus nii kiiresti, et ma vaevalt talle järele jõudsin, ja sedagi alles siis, kui ta oli juba ühinenud ülejäänud seltskonnaga. Kuni koduni rääkis ja naeris ta iga minut. Ta liigutustes oli midagi palavikulist; mulle ei heitnud ta ainustki pilku. Kõik märkasid seda ebatavalist lõbusust. Ja vürstinna rõõmustas seesmiselt, vaadates oma tütart; tütrel aga oli lihtsalt närviatakk; ta veedab öö uneta ja nuttes. See mõte pakub mulle piiritut naudingut: on hetki, millal ma mõistan vampiiri... Ja mul on veel tubli poisi kuulsus ning ma taotlen seda nimetust!

Pärast väljasõitu astusid daamid vürstinna juurde sisse; ma olin erutatud ja ratsutasin mägedesse lahutama mõtteid, mis tunglesid mu peas. Kastene õhtu lõhnas joovastavast jahedusest. Kuu tõusis tumedate mäeharjade tagant. Mu rautamata hobuse iga samm kajas tumedalt lõhestiku vaikuses. Kose juures jootsin hobust, hingasin paar korda ahnelt lõunamaa öö värsket õhku ja asusin koduteele. Ma ratsutasin läbi aguli. Tuled akendes hakkasid kustuma; tunnimehed kindluse vallil ja kasakad ümberkaudseil valvepostidel hõikusid venivalt...

Ühes agulimajas, mis oli ehitatud jääraku äärele, märkasin ma erakordset valgustust; aeg-ajalt kostis segast jutukõminat ja hüüdeid, mis andsid tunnistust sõjaväelisest olengust. Ma tulin hobuse seljast maha ja hiilisin akna juurde; paokile jäetud aknaluuk võimaldas mul näha pidutsejaid ja kuulda nende sõnu. Kõneldi minust.

Viina mõjul ägestunud tragunikapten lõi rusikaga vastu lauda, nõudes tähelepanu.

„Härrased," ütles ta, „see ei kõlba kuhugi! Petšorinit tuleb õpe-

tada! Need Peterburi ninatargad on alati upsakad, kuni neile pole nina peale antud! Ta arvab, et ainult tema üksi on maailmas elanud, sellepärast, et ta kannab alati puhtaid kindaid ja läikima viksitud saapaid."

„Ja mäherdune ülbe naeratus! Kuid ma olen muide kindel, et ta on argpüks — jah, argpüks!"

„Ma arvan sedasama," sõnas Grušnitski. „Ta armastab kõigest naljaga üle saada. Kord rääkisin ma talle niisuguseid asju, et iga teine oleks mind sealsamas paigas surnuks löönud, Petšorin aga pööras kõik naljaks. Mina muidugi teda välja ei kutsunud, sest see oli tema asi; ja ei tahtnud ka temaga sekeldama hakata . . ."

„Grušnitski on sellepärast tige tema peale, et ta temalt vürstitari üle lõi," lausus keegi.

„Vaat mis veel välja mõtlesid! Ma lipitsesin tõepoolest pisut vürstitariga, kuid jätsin otsekohe järele, sest ma ei taha abielluda, aga tütarlast kompromiteerida pole mul kombeks."

„Jah, ma kinnitan teile, et ta on esimese numbri argpüks, see tähendab Petšorin, mitte Grušnitski, — Grušnitski on tubli poiss ja pealegi on ta minu tõeline sõber!" ütles jälle tragunikapten. „Härrased! Keegi siin ei kaitse teda? Mitte keegi? Seda parem! Kas soovite tema vahvust proovile panna? See valmistab teile lõbu . . ."

„Tahame. Aga kuidas?"

„Noh, kuulake: Grušnitski on tema peale eriti vihane, — temale kuulub esimene osa! Ta hakkab mingisugusest rumalusest kinni ja kutsub Petšorini kahevõitlusele . . . Oodake; selles see nali ongi! . . . Kutsub kahevõitlusele: hästi! Kõik see — väljakutse, ettevalmistused, tingimused — saab olema võimalikult pidulik ja hirmus, — ma võtan selle enda peale. Ma hakkan sinu sekundandiks, mu vaene sõber! Hästi! Ainult vaat kus on konks: püstolitesse me kuule ei pane. Ma vastutan selle eest, et Petšorin lööb kartma, — panen nad kuue sammu peale teineteisest, pagan võtaks! Olete nõus, härrased?"

„Toredasti välja mõeldud, oleme nõus! Miks siis mitte?" kostis igast küljest.

„Aga sina, Grušnitski?"

Ma ootasin värinaga Grušnitski vastust; külm viha valdas mind mõtte juures, et kui mitte juhus poleks mulle appi tulnud, oleksin ma võinud nende lollpeade naerualuseks saada. Kui Grušnitski poleks nõustunud, oleksin ma talle kaela langenud. Kuid ta tõusis vähese vaikimise järel oma kohalt, sirutas kaptenile käe ja ütles väga tähtsalt: „Hästi, ma olen nõus."

Raske on kirjeldada kogu auväärse seltskonna vaimustust.

Ma pöördusin tagasi koju erutatuna kahest erinevast tundest. Esimene oli nukrus. „Miks nad kõik mind vihkavad?" mõtlesin ma. „Mispärast? Kas ma olen kedagi solvanud? Ei. Kas tõesti kuulun ma nende inimeste hulka, kes juba ainult oma välimusega äratavad vaenulikkust?" Ja ma tundsin, et mürgine tigedus täitis

vähehaaval mu hinge. „Vaadake ette, härra Grušnitski!" kõnelesin ma, kõndides edasi-tagasi mööda tuba. „Minuga niiviisi ei naljatata. See oma rumalate sõpradega päriolek võib teile kalliks maksma minna. Ma pole teile mängukann!"

Ma ei maganud kogu öö. Hommikul olin kollane nagu pomerants[1].

Hommikupoolikul kohtasin vürstitari kaevu juures.

„Kas olete haige?" küsis ta mulle teraselt silma vaadates.

„Ma ei maganud öösel."

„Mina samuti ... Ma süüdistasin teid ... võib-olla ilmaaegu? Kuid seletage, ma võin teile kõik andestada ..."

„Kas kõik? ..."

„Kõik ... Ainult rääkige tõtt ... aga rutem ... Näete, ma olen palju mõtelnud, püüdes seletada, õigustada teie käitumist. Võib-olla te kardate takistusi minu sugulaste poolt ... Sellest pole midagi: kui nad saavad teada ... (ta hääl hakkas värisema) ma palun neid, kuni nad nõusse jäävad. Või teie enda seisukord ... Kuid teadke, et ma võin kõik ohverdada selle heaks, keda armastan ... Oo, vastake rutem, — halastage ... Teie ei põlga mind, eks ole?"

Ta haaras mu käest kinni.

Vürstinna kõndis meie ees Veera mehega ega näinud midagi, kuid meid võisid näha jalutavad haiged, kõigist uudishimulikkudest kõige uudishimulikumad keelepeksjad, ja ma vabastasin kiiresti oma käe tema kirglikust pigistusest.

„Ma ütlen teile kogu tõe," vastasin ma vürstitarile. „Ma ei hakka end õigustama ega seletama oma käitumist. — Ma ei armasta teid."

Ta huuled kahvatasid kergelt.

„Jätke mind," ütles ta vaevalt arusaadavalt.

Ma kehitasin õlgu, pöördusin ringi ja läksin minema.

14. juunil.

Mõnikord ma põlgan ennast ... Kas mitte sellepärast ei põlga ma ka teisi? ... Ma pole enam võimeline õilsateks puhanguteks; ma kardan näida iseendale naeruväärsena. Mõni teine minu asemel oleks pakkunud vürstitarile *son coeur et sa fortune*[2]; kuid minu üle on sõnal a b i e l l u m a mingi nõiduslik võim: kui kirglikult ma naist ka ei armastaks, aga kui ta mulle ainult tunda annab, et ma pean temaga abielluma, siis — hüvasti, armastus! Mu süda muutub kiviks ja miski ei suuda teda uuesti soojaks teha. Ma olen valmis kõigiks ohvriteks, välja arvatud see; kakskümmend korda olen valmis oma elu, isegi oma au ühele kaardile panema ... kuid oma vabadust ei müü. Miks ma teda nii kalliks pean? Mis mul temast on? ... Milleks ma valmistun? Mida ootan

[1] P o m e r a n t s — kibe apelsin.

[2] Oma südame ja varanduse.

tulevikult? ... Tõesti, mitte midagi. See on mingi kaasasündinud hirm, seletamatu eelaimus ... On olemas inimesi, kes alateadlikult kardavad ämblikke, prussakaid, hiiri ... Kas tunnistada? ... Kui ma olin alles laps, kuulutas keegi vanaeit mu emale ette minu tulevikku; ta ennustas mulle s u r m a k u r j a n a i s e l ä b i. See rabas mind tookord sügavalt: mu hinges sündis ületamatu vastikus abiellumise vastu ... Muide, miski ütleb mulle, et tema ennustus täitub; ma vähemalt püüan, et see täituks võimalikult hilja.

15. juunil.

Eile saabus siia taskukunstnik Apfelbaum. Restorani uksele ilmus pikk kuulutus, mis teatas väga lugupeetud publikule, et ülalnimetatud imetlusväärsel taskukunstnikul, akrobaadil, keemikul ja optikul on au anda tänasel kuupäeval kell kaheksa õhtul suurepärane etendus aadlikogu saalis (teiste sõnadega — restoranis); pääsmed kaks ja pool rubla.

Kõik kavatsesid minna vaatama imetlusväärset taskukunstnikku; isegi vürstinna Ligovskaja võttis endale pileti, sellest hoolimata et ta tütar on haige.

Täna pärast lõunat möödusin Veera akendest; ta istus üksinda rõdul; mu jalgade ette kukkus sedel:

„Tule täna õhtul kella kümne paiku minu juurde suure trepi kaudu. Mu mees sõitis Pjatigorskisse ja tuleb alles homme hommikul tagasi. Mu teenijaid ja toatüdrukuid pole sel ajal kodus: ma andsin neile kõigile piletid, samuti ka vürstinna teenijaile. — Ootan sind; tule kindlasti."

„Ahaa!" mõtlesin ma. „Viimaks ometi läks nii, nagu mina tahtsin."

Kell kaheksa läksin vaatama taskukunstnikku. Publik kogunes kella üheksa paiku; etendus algas. Toolide tagumistes ridades tundsin ma ära Veera ja vürstinna teenrid ja toatüdrukud. Nad olid kõik siin. Grušnitski istus esimeses reas, lornjett käes. Taskukunstnik pöördus iga kord tema poole, kui tal oli tarvis taskurätikut, uuri, sõrmust jms.

Grušnitski ei tervita mind juba tükk aega, täna aga vaatas ta mulle paar korda kaunis häbematult otsa. Kõik see meenub talle, kui meil tuleb hakata arveid õiendama.

Kella kümne paiku tõusin ma ja väljusin.

Väljas oli pime, torka kas või silm välja. Rasked, külmad pilved lebasid ümbruskonna mägede tippudel; ainult harva kahistas vaibuv tuul restorani ümbritsevate paplite latvu; akende juures tungles rahvast. Laskusin mäest alla ja väravast sisse astudes lisasin sammu. Järsku tundus mulle, et keegi tuleb mu järel. Ma peatusin ja vaatasin tagasi. Pimeduses polnud võimalik midagi näha; kuid ettevaatuse pärast kõndisin nagu jalutades ümber maja. Möödudes vürstitari akendest, kuulsin uuesti enda taga samme; sinelis mees jooksis minust mööda. See tegi mind rahu-

tuks; kuid ma hiilisin välistrepi juurde ja jooksin kiiresti pimedale trepile. Uks avanes; väike käsi haaras mu käe ...

„Ega keegi ei näinud sind?" küsis Veera sosinal, surudes end minu vastu.

„Mitte keegi!"

„Kas sa nüüd usud, et ma armastan sind? Oo, ma kõhklesin kaua ja piinlesin ... kuid sa teed minuga kõik, mis tahad."

Ta süda kloppis tugevasti, käed olid külmad nagu jää. Algasid etteheited, armukadetsemised, kaebed, — ta nõudis minult, et ma talle kõik üles tunnistaksin, öeldes, et ta talub alandlikult mu truudusemurdmist, sest ta soovib ainuüksi mu õnne. Ma ei uskunud seda just hästi, kuid rahustasin teda vannetega, tõotustega jne.

„Niisiis sa ei abiellu Maryga? Sa ei armasta teda? ... Aga tema arvab ... tead sa, ta on sinusse meeletult armunud, vaeseke! ..."

. . . . . .

Umbes kella kahe paiku südaööl avasin ma akna, sidusin kaks salli kokku ja laskusin sambast kinni hoides ülemiselt rõdult alumisele. Vürstitari juures põles veel tuli. Miski tõukas mind selle akna juurde. Kardin polnud täiesti ette tõmmatud ja ma võisin heita uudishimuliku pilgu toa sisemusse. Mary istus oma voodil, käed põlvedel risti; ta tihedad juuksed olid kogutud pitsidega ääristatud öötanu alla; suur tulipunane rätt kattis ta valgeid õlgu ja väikesed jalad olid peidetud kirjudesse pärsia tuhvlitesse. Ta istus liikumatult, pea rinnale langetatud; tema ees lauakesel oli avatud raamat, kuid ta silmad, liikumatud ja täis seletamatut nukrust, jooksid nähtavasti sajandat korda üle ühe ja sellesama lehekülje, sellal kui ta mõtted olid kaugel ...

Sel hetkel liigahtas keegi põõsa taga. Ma hüppasin rõdult alla murule. Nägematu käsi haaras mind õlast. „Ahaa!" ütles jäme hääl. „Pihku sattusid ... Küll sa mul hakkad veel öösiti vürstitaride juures käima! ..."

„Hoia teda kõvasti kinni!" hüüdis teine nurga tagant välja karates.

Need olid Grušnitski ja tragunikapten.

Ma andsin viimasele rusikaga hoobi vastu pead, lõin ta jalust maha ja sööstsin põõsastesse. Kõik teerajad aias, mis kattis nõlvakut meie majade ees, olid mulle tuttavad.

„Vargad! Appi! ..." karjusid nad; kostis püssipauk; suitsev tropis kukkus peaaegu mu jalgade ette.

Minuti pärast olin ma juba oma toas; riietusin lahti ja heitsin magama. Vaevalt oli mu teener ukse lukku keeranud, kui uksele hakkasid kloppima Grušnitski ja kapten.

„Petšorin, kas te magate? Olete siin? ..." hüüdis kapten.

„Magan," vastasin ma tigedalt.

„Tõuske üles! — vargad ... tšerkessid ..."

„Mul on nohu," vastasin ma. „Kardan külmetada."

Nad läksid ära. Ilmaaegu ma vastasin neile; nad oleksid mind veel tund aega otsinud aias. Ärevus muutus vahepeal hirmsaks. Kindlusest kihutas kohale kasakas. Kõik lõi kihama; hakati otsima tšerkesse igast põõsast — ja endastki mõista ei leitud midagi. Kuid paljud jäid arvatavasti kindlale veendumusele, et kui garnison oleks osutanud enam vahvust ja kiirust, siis oleks vähemalt paarkümmend röövlit sinnapaika jäänud.

16. juunil.

Täna hommikul kaevu juures muud juttu polnudki kui tšerkesside öisest kallaletungist. Olles joonud määratu arvu klaase narsaani, jalutanud kümmekond korda edasi-tagasi mööda pikka pärnaalleed, kohtasin Veera meest, kes oli äsja Pjatigorskist tagasi jõudnud. Ta võttis mul käe alt kinni ja me läksime restorani einetama; ta oli hirmus rahutu oma naise pärast. „Kuidas ta ehmus täna öösel!" kõneles ta. „Ja pidi see just nimelt siis juhtuma, kui ma ära olin." Me istusime einetama ukse juurde, mis viis nurgatuppa, kus oli kümmekond noormeest, nende hulgas ka Grušnitski. Juhuse tõttu avanes mulle teistkordselt võimalus kuulda kõnelust, mis pidi otsustama tema saatuse. Ta ei näinud mind ja järelikult ei võinud ma oletada sihilikkust; kuid see ainult suurendas mu silmis tema süüd.

„Olid need siis tõepoolest tšerkessid?" küsis keegi. „Kas keegi nägi neid?"

„Ma avaldan teile kogu tõe," vastas Grušnitski, „ainult palun mind mitte reeta. Vaat, kuidas see oli: eile tuli minu juurde üks inimene, keda ma teile ei nimeta, ja jutustas, et ta nägi kella kümne paiku õhtul, kuidas keegi hiilis Ligovskajade majja. Pean teile tähendama, et vürstinna oli siin, vürstitar aga kodus. Nii me siis läksimegi temaga akende alla, et varitseda õnneseent."

Pean tunnistama, et ma kohkusin, ehkki mu kaaslane oli väga ametis oma einega: ta oleks võinud kuulda temale küllalt ebameeldivaid asju, kui Grušnitski oleks aimanud tõtt; kuid olles pimestatud armukadedusest, ei tulnud tal seda mõttessegi.

„Niisiis," jätkas Grušnitski, „me läksimegi, võttes kaasa püssi, mis oli laetud paukpadrunitega, niisama hirmutamiseks. Ootasime kuni kella kaheni aias. Viimaks ilmus ta jumal teab kust, ainult mitte aknast, sest see ei avanenud; küllap vist ta tuli klaasuksest, mis on samba taga, — niisiis viimaks näeme, keegi tuleb palkonilt alla ... Mäherdune vürstitar? Mis? Noh, on aga, peab ütlema, Moskva preilid! Mida võib veel pärast seda uskuda? Me tahtsime teda kinni võtta, kuid ta rebis end lahti ja sööstis nagu jänes põõsastesse; sel hetkel ma tulistasin tema pihta."

Grušnitski ümber tõusis umbusu-kõmin.

„Teie ei usu?" jätkas ta. „Annan teile ausõna, et see kõik on sulatõsi, ja selle tõenduseks võin teile nimetada seda härrat."

„Ütle, ütle, kes ta on!" kostis igalt poolt.

„Petšorin!" vastas Grušnitski.

Sel hetkel tõstis ta pilgu — ma seisin uksel tema vastas; ta punastas hirmsasti. Ma astusin tema juurde ja ütlesin aeglaselt ning selgesti:

„Mul on väga kahju, et ma astusin sisse pärast seda, kui teie olite juba andnud ausõna kõige vastikuma laimu kinnituseks. Minu juuresolek oleks teid hoidnud liigsest alatusest."

Grušnitski hüppas oma kohalt püsti ja tahtis ägestuda.

„Palun teid," jätkasin ma samal toonil, „palun teid otsekohe oma sõnad tagasi võtta; te teate väga hästi, et see on väljamõeldis. Ma ei leia, et naisterahva ükskõiksus teie hiilgavate omaduste suhtes pälviks nii hirmsat kättemaksu. Mõtelge hästi järele: jäädes oma arvamuse juurde, kaotate te õiguse auväärse inimese nimele ja riskite oma eluga."

Grušnitski seisis mu ees langetatud silmil, tugevas erutuses. Kuid südametunnistuse võitlus enesearmastusega ei kestnud kaua. Tragunikapten, kes istus tema kõrval, müksas teda küünarnukiga; ta võpatas ja vastas mulle kiiresti, silmi tõstmata:

„Lugupeetud härra, kui ma midagi ütlen, siis ma ka mõtlen seda ja olen valmis kordama ... Ma ei karda teie ähvardusi ja olen kõigeks valmis."

„Viimast te juba tõestasite," vastasin ma talle külmalt ja võttes tragunikaptenil käe alt kinni, väljusin ma toast.

„Mis te soovite?" küsis kapten.

„Teie olete Grušnitski sõber ja arvatavasti hakkate tema sekundandiks?"

Kapten kummardas väga tähtsalt.

„Õieti arvasite," vastas ta, „ma olen isegi kohustatud olema tema sekundandiks, sest temale osaks saanud solvamine puudutab ka mind: ma olin eile öösel temaga kaasas," lisas ta oma kühmakat pihta sirgu ajades.

„Aa, see olite siis teie, kellele ma nii ebamugavalt vastu pead lõin!"

Ta läks kollaseks ja siniseks; varjatud viha avaldus ta näol.

„Mul on au saata täna teie juurde oma sekundanti," lisasin ma väga viisakalt jumalaga jättes ja tehes näo, nagu ei märkakski ma tema raevu.

Restorani välistrepil kohtasin Veera meest. Nähtavasti ta ootas mind.

Ta haaras mu käe tundega, mis sarnanes vaimustusega.

„Õilis noormees," ütles ta pisarsilmil. „Ma kuulsin kõik. Milline nurjatu! Tänamatu! ... Võta neid veel vastu korralikus majas! Jumal tänatud, et mul tütreid ei ole! Kuid teile tasub see, kelle pärast te riskite eluga. Olge kindel minu diskreetsuses kuni paraja ajani," jätkas ta. „Ma olen ise ka noor olnud ja sõjaväes teeninud, tean, et neisse asjadesse ei tule segada. Hüvasti."

Vaeseke! Rõõmustab, et tal pole tütreid ...

Ma läksin otsekohe Verneri juurde, leidsin ta kodunt ja rääkisin talle kõik ära: oma suhetest Veera ning vürstitariga ja minu

poolt kuuldud kõnelusest, millest sain teada nende härradè kavatsusest mind narritada, pannes mind kahevõitlust pidama pauklaengutega. Nüüd aga hakkas asi nalja piiridest üle minema: tõenäoliselt nad ei oodanud niisugust lahendust.

Doktor nõustus olema minu sekundandiks; ma andsin talle mõningad juhendid kahevõitluse tingimuste kohta; ta pidi nõudma, et asi toimuks võimalikult salaja, sest kuigi ma olen igal ajal valmis oma elu kaalule panema, ei soovi ma põrmugi rikkuda igaveseks oma tulevikku siinses maailmas.

Seejärel läksin koju. Tunni aja pärast tuli doktor oma uurimisretkelt tagasi.

„Teie vastu on tõepoolest salanõu," ütles ta. „Grušnitski juures leidsin eest tragunikapteni ja veel ühe härra, kelle nime ma ei mäleta. Ma jäin hetkeks peatuma esikusse, et kalosse ära võtta. Nende juures oli hirmus kära ja vaidlemine ... „Ma pole mingil tingimusel nõus!" rääkis Grušnitski. „Ta solvas mind avalikult; siis oli hoopis teine asi ..." — „Mis see sinusse puutub?" vastas kapten. „Ma võtan kõik enda peale. Olen olnud sekundandiks viiel duellil ja tean, kuidas seda korraldada. Mul on kõik valmis mõeldud. Ära mind, palun, ainult sega. Hirmutada pole halb. Aga milleks asetada end hädaohtu, kui seda saab vältida?..." Sel hetkel astusin ma sisse. Nad jäid järsku vait. — Meie läbirääkimised kestsid kaunis kaua; lõpuks otsustasime asja niiviisi: umbes viie versta kaugusel siit on kõrvaline mäekuru; nemad sõidavad sinna homme hommikul kell neli, meie aga sõidame välja pool tundi pärast neid; tulistate kuue sammu pealt, — seda nõudis Grušnitski ise. Surmasaanu läheb tšerkesside arvele. Nüüd on mul aga niisugused kahtlustused: nemad, see tähendab sekundandid, on nähtavasti mõnevõrra muutnud oma endist plaani ja tahavad kuuliga laadida ainult Grušnitski püstoli. See sarnaneb pisut mõrvaga, kuid sõjaajal, ja eriti aasialikus sõjas, on kavalused lubatud; ainult et Grušnitski näib olevat ausam oma seltsimeestest. Kuidas teie arvate, kas me peame neile näitama, et oleme aru saanud?"

„Mitte mingil tingimusel, doktor! Olge rahulik, ma ei alistu neile."

„Mis te siis mõtlete teha?"

„See on minu saladus."

„Vaadake ette, ärge sisse kukkuge ... sest kuue sammu pealt!"

„Doktor, ma ootan teid homme kell neli, hobused on seks ajaks valmis ... Hüvasti."

Istusin kuni õhtuni kodus, olles lukustanud end oma tuppa. Teener käis mind kutsumas vürstinna juurde, — ma käskisin öelda, et olen haige.

. . . . . .

Kell kaks öösel ... uni ei tule ... Kuid oleks tarvis uinuda, et homme käsi ei väriseks. Muide, kuue sammu pealt on raske

mööda lasta. Härra Grušnitski, teie müstifikatsioon ei lähe teil korda ... me vahetame osad: nüüd tuleb mul otsida teie kahvatul näol salajase hirmu tunnuseid. Miks te ise määrasite need saatuslikud kuus sammu? Teie arvate, et ma asetan niisama lihtsalt oma lauba teile ette ... kuid me heidame liisku! ... Ja siis ... siis ... Aga kui tema õnn võidab? Kui minu täht mind lõpuks reedab? ... Polekski midagi imestada: ta on nii kaua ustavalt teeninud mu kapriise.

Mis siis! Kui surra, siis surra! Maailm kaotab väga vähe; ja mul endalgi on juba kaunikesti igav. Olen nagu ballil haigutav inimene, kes ainult sellepärast ei sõida magama, et tema tõld pole kohal. Kuid tõld on ees ... hüvasti! ...

Sirvin mälus läbi kogu oma mineviku ja küsin eneselt tahtmatult: milleks ma olen elanud? mis otstarbeks olen sündinud? ... Aga kindlasti oli see otstarve olemas ja kindlasti oli mul kõrge kutsumus, sest ma tunnen oma hinges mõõtmatut jõudu ... Kuid ma pole taibanud seda kutsumust, olen lasknud end ahvatleda tühistest ning tänamatuist kirgedest, nende sulatusahjust olen ma välja tulnud kõvana ning külmana nagu raud, kuid olen igaveseks kaotanud õilsate püüete lõõma — elu kaunima õie. Ja kui palju kordi olen ma sellest ajast saadik mänginud kirve osa saatuse käes! Nagu hukkamisrelv olen ma langenud määratud ohvrite pähe, sageli ilma vihata, alati ilma kaastundeta ... Minu armastus pole toonud kellelegi õnne, sest ma pole midagi ohverdanud nende heaks, keda olen armastanud: ma olen armastanud enda jaoks, omaenese lõbuks; olen vaid rahuldanud südame kummalist vajadust, neelates ahnelt nende tundeid, nende õrnust, nende rõõme ja kannatusi — ja pole kunagi saanud küllalt. Niiviisi uinub näljast nõrkeja ja näeb enda ees luksuslikke roogasid ning kihisevaid veine; ta õgib vaimustusega kujutluse õhulisi ande ja tal tundub olevat kergem; aga niipea kui ta ärkab — kaob unelm ... jääb järele kahekordne nälg ja ahastus!

Võib-olla ma suren homme! ... Ja maa peale ei jää ühtki olendit, kes oleks mind täiesti mõistnud. Ühed peavad mind halvemaks, teised paremaks, kui ma tõeliselt olen ... Ühed ütlevad: ta oli tubli poiss, teised — lurjus. Nii üks kui teine on vale. Kas maksabki siis üldse elada? Aga ikkagi elad — uudishimust: ootad midagi uut ... Naeruväärt ja pahandav!

Olen nüüd juba poolteist kuud N kindluses. Maksim Maksimõtš on läinud jahile ... ma olen üksi; istun akna juures; hallid pilved katavad mägesid kuni jalamini; päike näib läbi udu kollase laiguna. On külm; tuul vilistab ja lõgistab luuke ... Igav! ... Hakkan jätkama oma nii paljudest kummalistest sündmustest katkestatud päevikut.

Loen üle viimase lehekülje: naeruväärt! — Ma mõtlesin surra;

see oli võimatu: ma polnud veel kannatuste karikat põhjani tühjendanud ja tunnen nüüd, et mul on veel kaua elada.

Kuidas kõik möödunu on selgelt ning teravalt mu mällu püsima jäänud! Mitte ainustki joont, mitte ainustki varjundit pole aeg kustutanud!

Mäletan, et kahevõitlusele eelnenud ööl ma ei maganud mitte minutitki. Kirjutada ma kaua ei saanud: salajane rahutus valdas mind. Umbes tund aega kõndisin mööda tuba; siis istusin ja avasin Walter Scotti romaani, mis lebas mu laual: see oli „Šoti puritaanid"; algul lugesin pingutusega, siis aga unustasin end, olles haaratud nõiduslikust mõttelennust...

Viimaks läks valgeks. Mu närvid rahunesid. Vaatasin peeglisse: tuhm kahvatus kattis mu nägu, millel olid säilinud piinava unetuse jäljed; kuid silmad, ehkki ümbritsetud pruunist varjust, sätendasid uhkelt ning halastamatult. Ma jäin endaga rahule.

Käskisin saduldada hobused, riietusin ja jooksin supelmajja. Sukeldudes Narzani külma kihisevasse vette, tundsin, kuidas mu kehaline ja vaimne jõud tagasi tuli. Ma väljusin vannist värskena ning reipana, nagu valmistuksin minema ballile. Oelge pärast seda veel, et vaim ei sõltu kehast!...

Tagasi tulles leidsin enda juurest eest doktori. Tal olid jalas hallid ratsapüksid, seljas arhalukk[1] ja peas tšerkessi müts. Ma puhkesin valjusti naerma, nähes seda väikest kogukest tohutu suure karvase mütsi all: ta nägu pole üldse sõjakas, seekord aga oli see veel pikem kui tavaliselt.

„Miks te olete nii kurb, doktor?" ütlesin ma talle. „Kas te pole sada korda inimesi kõige suurema südamerahuga teise ilma saatnud? Kujutlege, et mul on sapipalavik; ma võin terveks saada, kuid võin ka surra; nii üks kui teine on loomulik. Püüdke vaadata minule kui patsiendile, kes põeb teile veel tundmatut haigust, — ja siis tõuseb teie uudishimu kõige kõrgema kraadini; te võite nüüd minu juures teha mõningaid väga tähtsaid füsioloogilisi tähelepanekuid... Kas vägivaldse surma ootus polegi juba tõeline haigus?"

See mõte hämmastas doktorit ja ta muutus rõõmsamaks.

Me istusime hobuste selga; Verner haaras mõlema käega ratsutitest kinni ja me asusime teele, — hetkega kihutasime kindlusest mööda läbi aguli ja sõitsime mäekurusse, mida mööda lookles tee, pooleldi kõrgesse rohtu kasvanud ja iga minut läbi lõigatud kohisevast ojast, millest tuli läbi minna, doktori suureks ahastuseks, sest tema hobune jäi iga kord vees seisma.

Ma ei mäleta sinisemat ning värskemat hommikut! Päike oli haljendavate kõrgendikkude tagant vaevalt nähtavale ilmunud ja ta kiirte esimese soojuse segunemine öö sureva jahedusega andis kõigile tunnetele mingi magusa rambuse. Mäekurusse ei tunginud veel noore päeva rõõmus kiir; ta kuldas ainult mõlemal pool meie

[1] Arhalukk — lühike suvikuub Aasia rahvail.

kohal rippuvate kaljude tippe; tiheda lehestikuga põõsad, mis kasvasid nende sügavais pragudes, puistasid meid vähimagi tuulehinguse puhul üle hõbedase vihmaga. Mäletan, — tol korral armastasin ma loodust rohkem kui iialgi varem. Kui huvitatult vaatlesin ma iga kastepiiska, mis väreles laial viinapuulehel ja peegeldas miljoneid vikerkaarevärvilisi kiiri! Kui ahnelt püüdis mu pilk tungida udusesse kaugusse! Seal muutus tee üha kitsamaks, kaljud sinisemaks ning kohutavamaks ja viimaks näisid nad ühinevat läbitungimatuks müüriks. Me sõitsime vaikides.

„Kas teil on testament tehtud?" küsis Verner järsku.

„Ei."

„Aga kui saate surma?..."

„Pärijad ilmuvad ise välja."

„Kas teil tõesti pole sõpru, kellele sooviksite saata oma viimse hüvastijätu?..."

Ma vangutasin pead.

„Kas tõesti pole maailmas naist, kellele sooviksite midagi mälestuseks jätta?..."

„Kas te tahate, doktor," vastasin ma talle, „et ma avaksin teile oma hinge?... Vaadake, ma olen neist aastatest väljas, kus surrakse oma armsama nimega huultel ja pärandades sõbrale pumatiga võitud või võidmata juuksesalku. Mõeldes lähedasest ja võimalikust surmast, mõtlen ma ainult enesele: mõned teised ei tee sedagi. — Sõbrad, kes mind homme unustavad, või mis veel halvem, kannavad minu arvele jumal teab milliseid olematuid asju; naised, kes süleldes teist, naeravad minu üle, et mitte äratada temas armukadedust kadunu vastu, — jumal nendega! Elutormist olen ma kaasa toonud ainult mõned ideed — ja mitte ainustki tundmust. Juba ammu elan ma mitte südamega, vaid peaga. Ma kaalun, eritlen oma kirgesid ja käitumist range uudishimuga, kuid osavõtmatult. Minus on kaks inimest: üks elab selle sõna täielikus mõttes, teine mõtleb ja mõistab kohut tema üle; esimene jätab võib-olla tunni aja pärast igavesti hüvasti teiega ja maailmaga, teine aga... teine?... Vaadake, doktor, kas te näete kaljul paremat kätt kolme mustendavat kogu? Need on vist meie vastased?..."

Me ratsutasime edasi.

Kaljujalamil põõsaste vahel oli kinni seotud kolm hobust; meie sidusime omad siiasamasse ja ronisime ise kitsast teerada mööda väljakule, kus meid ootas Grušnitski ühes tragunikapteni ja oma teise sekundandiga, keda kutsuti Ivan Ignatjevitšiks; tema perekonnanime pole ma kunagi kuulnud.

„Meie ootame teid juba ammugi," ütles tragunikapten iroonilise muigega. Ma võtsin kella välja ja näitasin talle.

Ta vabandas, öeldes, et tema kell käib ette.

Mõne minuti jooksul kestis ebamugav vaikus; viimaks katkestas selle doktor, pöördudes Grušnitski poole.

„Mulle näib," ütles ta, „et avaldades mõlemad valmisolekut

võitlemiseks ja olles seega täitnud kohustuse au suhtes, võiksite teie, mu härrad, selgitada arusaamatuse ja lõpetada see asi sõbralikult."

„Mina olen valmis," ütlesin ma.

Kapten pilgutas Grušnitskile silma ja see, arvates, et ma kardan, võttis kõrgi ilme, ehkki kuni selle hetkeni oli tuhm kahvatus katnud ta põski. Esimest korda sellest ajast saadik, kui me kohale jõudsime, vaatas ta mulle otsa; kuid ta pilgus oli mingi rahutus, mis ilmutas seesmist võitlust.

„Selgitage oma tingimused," ütles ta, „ja kõik, mis ma võin teie heaks teha, olge veendunud..."

„Minu tingimused on: teie võtate nüüd kohe avalikult oma laimu tagasi ja palute minult vabandust..."

„Armuline härra, ma imestan, kuidas te julgete mulle ette panna niisuguseid asju..."

„Mida muud ma võin siis teile ette panna?..."

„Me duelleerime."

Ma kehitasin õlgu.

„Minugi pärast; ainult pidage silmas, et üks meist saab tingimata surma."

„Soovin, et see oleksite teie..."

„Mina aga olen veendunud vastupidises..."

Ta hämmeldus, punastus ja hakkas siis sunnitult naerma.

Kapten võttis tal käe alt kinni ja viis ta kõrvale; nad sosistasid kaua. Ma saabusin siia kaunis rahuarmastavas meeleolus, kuid kõik see hakkas mind vihale ajama.

Doktor astus minu juurde.

„Kuulge," ütles ta ilmse rahutusega, „teie olete vist unustanud nende salanõu?... Ma ei oska püstolit laadida, kuid sel juhul... Te olete imelik inimene! Ütelge neile, et te teate nende kavatsust, ja nad ei julge... No küll on tahtmine! Nad lasevad teid maha nagu linnu..."

„Palun, ärge erutuge, doktor, ja oodake... Ma korraldan kõik nii, et nende poolel pole enam mingit eelist. Laske nad sosistavad..."

„Härrad, see muutub igavaks!" ütlesin ma neile valjusti. „Kui võidelda, siis võidelda. Teil oli eile aega küllalt rääkimiseks..."

„Oleme valmis," vastas kapten. „Asuge kohtadele, härrad!... Doktor, olge nii lahke ja mõõtke välja kuus sammu..."

„Asuge kohtadele!" kordas Ivan Ignatjevitš piiksuva häälega.

„Lubage!" ütlesin ma. „Veel üks tingimus. Kuna me duelleerime elu ja surma peale, siis oleme kohustatud tegema kõik, mis võimalik, et see jääks saladusse ja et meie sekundandid pääseksid vastutusest. Kas olete nõus?..."

„Täiesti nõus."

„Niisiis, vaat mis mul mõttesse tuli. Kas näete selle järsu kalju tipul, paremat kätt, kitsast platsikest? Sealt alla on umbes kolm-

kümmend sülda, kui mitte rohkem; all on teravad kivid. Kumbki meist seisab päris platsi äärel; niiviisi kujuneb isegi kerge haav surmavaks. See peaks olema kooskõlas teie sooviga, sest teie ise määrasite kuus sammu. See, kes saab haavata, lendab tingimata alla ja kukub puruks; kuuli võtab doktor välja, ja siis on väga kerge seda äkilist surma seletada ebaõnnestunud hüppega. Me heidame liisku, kumb laseb esimesena. Teatan teile lõpuks, et teisiti ma ei võitle."

„Olgu!" ütles kapten, vaadates paljutähendavalt Grušnitskile, kes noogutas nõusoleku märgiks pead. Ta nägu muutus iga minut. Ma asetasin ta ebamugavasse olukorda. Pidades kahevõitlust tavalistel tingimustel, võis ta sihtida mulle jalga, haavata mind kergelt ja rahuldada sel kombel oma kättemaksuhimu, koormamata liialt oma südametunnistust. Nüüd aga pidi ta kas tulistama õhku, või saama mõrtsukaks, või lõpuks loobuma oma alatust mõttest ja asetama end minuga võrdsesse hädaohtu. Sel silmapilgul ma ei oleks tahtnud olla tema asemel. Ta viis kapteni kõrvale ja hakkas talle midagi väga ägedalt rääkima; ma nägin, kuidas ta siniseks tõmbunud huuled värisesid; kuid kapten pöördus temast põlgliku muigega ära. „Sa oled loll!" ütles ta Grušnitskile kaunis valjusti. „Mitte midagi ei saa aru! Asugem teele, mu härrad!"

Kitsas teerada viis põõsaste vahel järsakule; kaljutükid olid selle loodusliku trepi kõikuvaiks astmeiks; haarates kinni põõsastest, hakkasime üles ronima. Grušnitski läks ees, ta järel tema sekundandid ja siis mina doktoriga.

„Te panete mind imestama!" ütles doktor, pigistades tugevasti mu kätt. „Laske ma katsun pulssi! . . . Ohoo! palavikuline! . . . Aga näol pole midagi märgata . . . ainult silmad läigivad teil rohkem kui tavaliselt."

Äkki veeresid väikesed kivid mürinal meie jalgade ette. Mis see on? Grušnitski komistas; oks, millest ta oli kinni haaranud, murdus, ja ta oleks selili alla libisenud, kui sekundandid poleks teda toetanud.

„Vaadake ette!" hüüdsin ma talle. „Ärge kukkuge enneaegu; see on halb märk. Tuletage meelde Julius Caesarit!"

Jõudsime etteulatuva kalju tippu, platsike oli kaetud peenikese liivaga, just nagu kahevõitluse jaoks. Ümberringi, kadudes hommiku kuldsesse uttu, kuhjusid mägede harjad nagu loendamatu kari ja lõunas kerkis Elbrusi valge massiiv, sulgedes jäiste tippude ahela, millede vahel juba uitasid ida poolt valguvad kiudpilved. Ma astusin platsi äärele ja vaatasin alla, mu pea oleks peaaegu hakanud ringi käima; seal all näis olevat pime ja külm nagu kirstus; sammaldunud hambulised kaljupangad, mida äike ja aeg olid alla paisanud, ootasid oma saaki.

Plats, kus me pidime kahevõitlust pidama, moodustas peaaegu korrapärase kolmnurga. Etteulatuvast nurgast mõõdeti kuus sammu ja otsustati, et see, kel tuleb esimesena vastu võtta vaen-

lase tuli, seisab otse nurgal, seljaga kuristiku poole; kui ta ei saa surma, siis vahetavad vastased kohad.

Otsustasin jätta Grušnitskile kõik eelised; ma tahtsin teda proovile panna; tema hinges võis ärgata suuremeelsuse-säde ja siis oleks kõik lahenenud hästi; kuid enesearmastus ja iseloomu nõrkus pääsesid võidule... Ma tahtsin anda endale täieliku õiguse mitte säästa teda, kui saatus peaks mulle armuline olema. Kes ei oleks sõlminud selliseid kokkuleppeid oma südametunnistusega?

„Heitke liisku, doktor!" ütles kapten.

Doktor võttis taskust hõbemündi ja tõstis selle kõrgele.

„Kiri!" hüüdis Grušnitski kähku, nagu inimene, keda järsku on äratanud sõbralik müks.

„Kull!" ütlesin mina.

Münt lendas õhku ja langes kõlisedes maha; kõik sööstsid tema juurde.

„Teil on õnne," ütlesin ma Grušnitskile, „teie tulistate esimesena! Kuid pidage meeles, et kui teie mind ei surma, siis mina ei lase mööda — annan teile ausõna."

Ta punastus; tal oli häbi tappa relvatut inimest. Ma silmitsesin teda teraselt; hetke jooksul näis mulle, et ta viskub mu jalgade ette, paludes andestust. Aga kuidas võtta omaks säärast alatut kavatsust?... Tal jäi üle üksainus abinõu: tulistada õhku. Olin kindel, et ta tulistab õhku! Üks asi võis seda takistada: mõte, et ma nõuan teistkordset kahevõitlust.

„On aeg!" sosistas mulle doktor, tõmmates varrukast. „Kui te nüüd ei ütle, et me teame nende kavatsust, siis on kõik kadunud. Vaadake, ta laeb juba... Kui teie midagi ei ütle, siis ma ise..."

„Mitte mingil tingimusel, doktor!" vastasin ma teda käest tagasi hoides. „Teie rikute kõik ära, te andsite mulle sõna mitte segada... Mis teil sellega asja? Võib-olla ma tahan saada tapetud..."

Ta vaatas mulle imestunult otsa.

„Oo, see on teine asi!... Ainult ärge teises ilmas minu üle nurisege..."

Vahepeal laadis kapten oma püstolid, ulatas ühe Grušnitskile, sosistades talle naeratades midagi; teise mulle.

Ma asusin platsi nurgale, toetudes vasaku jalaga tugevasti vastu kivi ja kallutades end pisut ettepoole, et kerge haava puhul mitte tahapoole langeda.

Grušnitski asus minu vastu ja hakkas märguande peale tõstma püstolit. Ta põlved värisesid. Ta sihtis mulle otse laupa...

Seletamatu raev lõi keema mu rinnus.

Äkki laskis ta püstolisuu alla ja muutudes surnukahvatuks, pöördus oma sekundandi poole:

„Ma ei saa," ütles ta kõlatu häälega.

„Argpüks!" vastas kapten.

Kõlas pauk. Kuul kriimustas mu põlve. Ma astusin tahtmatult paar sammu ettepoole, et kiiremini eemalduda äärest.

„Noh, vend Grušnitski, kahju, et mööda lasksid!" ütles kapten. „Nüüd on sinu kord, asu kohale! Sülele mind enne; ega me enam teineteist ei näe!" Nad sülelesid teineteist. Kapten suutis vaevu naeru tagasi hoida. „Ära karda," lisas ta, heites Grušnitskile kavala pilgu, „kõik on lollus siin ilmas!... Puha tühi töö ja vaimu närimine!"

Pärast seda traagilist fraasi, mis oli öeldud kombeka väärikusega, eemaldus ta oma kohale; ka Ivan Ignatjevitš kaisutas pisarsilmil Grušnitskit ja siis jäi ta üksinda minu vastu. Ma püüan siiamaale endale selgitada, mis laadi tundmus kees siis mu rinnus: see oli solvatud enesearmastuse pahameel ja põlgus ja viha, mis tekkis mõtte juures, et see inimene, kes praegu nii kindlalt, sellise rahuliku jultumusega mulle otsa vaatab, tahtis kaks minutit tagasi, end mingisugusesse hädaohtu asetamata, tappa mind nagu koera, sest pisut tugevamini jalast haavatuna oleksin ma tingimata kaljult alla kukkunud.

Mitu minutit vaatasin talle teraselt näkku, püüdes märgata kas või kergetki kahetsuse märki. Kuid mulle näis, et ta hoidis tagasi naeratust.

„Soovitan teil enne surma jumalat paluda," ütlesin talle siis.

„Ärge muretsege minu hinge pärast rohkem kui enda oma pärast. Palun teilt ühte: tulistage rutem."

„Ja teie ei võta tagasi oma laimu? Ei palu minult andestust?... Mõtelge hästi järele: kas südametunnistus ei ütle teile midagi?"

„Härra Petšorin!" hüüdis tragunikapten. „Teie pole selleks siin, et pihile võtta, lubage teile tähendada... lõpetagem kiiremini; viimaks keegi sõidab mööda — ja meid nähakse."

„Hästi. Doktor, tulge minu juurde."

Doktor astus juurde. Vaene doktor! Ta oli kahvatum kui Grušnitski kümme minutit tagasi.

Järgnevad sõnad laususin ma meelega aeglaselt, valjusti ning selgesti, nagu lausutakse surmaotsust.

„Doktor, need härrad on, arvatavasti kiirustamise tõttu, unustanud panna kuuli mu püstolisse: palun teid laadida see uuesti — ja korralikult!"

„Pole võimalik!" kisendas kapten. „Pole võimalik! Ma laadisin mõlemad püstolid; kui ehk vahest teie omast kuul välja kukkus... See pole minu süü! — Aga teil pole õigust uuesti laadida... mitte mingit õigust... see on täiesti korravastane; ma ei luba..."

„Hüva!" ütlesin ma kaptenile. „Kui nii, siis me duelleerime teiega samadel tingimustel..."

Ta kohmetus.

Grušnitski seisis, pea rinnale langetatud, hämmeldunud ning morn.

„Jäta neid!" ütles ta lõpuks kaptenile, kes tahtis mu püstolit doktori käest ära tõmmata. „Sa tead ju isegi, et neil on õigus."

Asjatult tegi kapten talle igasuguseid märke, — Grušnitski ei tahtnud midagi näha.

Vahepeal oli doktor püstoli laadinud ja ulatas mulle.

Seda nähes kapten sülitas ja lõi jalaga vastu maad.

„Oled sa aga loll, vennas," ütles ta, „puruloll! . . . Kui juba kord usaldasid end minu hoolde, siis kuula sõna kõiges . . . Aga paras sulle! Kärva siis nagu kärbes . . ." Ta pöördus ära ja pomises eemaldudes: „Aga ikkagi on see täiesti korravastane."

„Grušnitski," ütlesin ma, „veel on aega! Võta oma laim tagasi ja ma andestan sulle kõik. Sul ei läinud korda mind narriks teha ja mu enesearmastus on rahuldatud. Tuleta meelde, — me olime kunagi sõbrad . . ."

Ta nägu muutus punaseks, silmad lõid välkuma.

„Tulistage!" vastas ta. „Ma põlgan ennast, teid aga vihkan. Kui teie mind ei surma, siis tapan ma teid öösel nurga tagant. Meil pole kahekesi ruumi maa peal . . ."

Ma tulistasin . . .

Kui suits hajus, polnud Grušnitskit enam platsil. Ainult tolm keerles kerge sambana järsaku äärel.

Kõik karjatasid ühest suust.

„Finita la commedia!"[1] ütlesin ma doktorile.

Ta ei vastanud ja pöördus õudusega kõrvale.

Ma kehitasin õlgu ja kummardasin lahkumiseks Grušnitski sekundantidele.

Teerada mööda alla laskudes märkasin kaljulõhestikus Grušnitski verist laipa. Ma sulgesin tahtmatult silmad.

Sidusin hobuse lahti ja sõitsin sammu kodu poole. Mu südamel oli kivi. Päike näis mulle tuhmina, ta kiired ei soojendanud mind.

Enne agulini jõudmist pöördusin mäekuru mööda paremale. Inimeste nägemine oleks olnud mulle rusuv; ma tahtsin olla üksi. Ratsutid lahti lastud, pea rinnale vajunud, ratsutasin kaua, kuni viimaks leidsin end täiesti tundmatust kohast; pöörasin hobuse ringi ja hakkasin teed otsima. Päike oli juba loojumas, kui ma Kislovodski juurde jõudsin, väsinuna väsinud hobusel.

Mu teener ütles, et Verner on käinud mind otsimas, ja ulatas mulle kaks kirja: ühe temalt, teise . . . Veeralt.

„Kõik on korraldatud võimalikult hästi: laip on purustatuna ära toodud, kuul rinnast välja võetud. Kõik on veendunud, et tema surma põhjuseks on õnnetu juhus; ainult komandant, kellel tõenäoliselt on teada teie tüli, vangutas pead, kuid ei ütel-

---

[1] Komöödia on lõppenud (itaalia k.).

nud midagi. Tõendeid Teie vastu pole mingisuguseid ja Teie võite magada rahulikult... kui saate... Hüvasti..."

Kaua ei julgenud ma avada teist kirja. Mis võis Veera mulle kirjutada?... Raske eelaimus erutas mu hinge.

Siin on see kiri, mille iga sõna on kustumatult lõikunud mu mällu:

„Kirjutan Sulle täiesti veendununa, et me iialgi enam ei näe teineteist. Mõned aastad tagasi Sinust lahkudes mõtlesin ma sedasama; kuid taeva tahtmine oli mind teistkordselt proovile panna. Ma ei pidanud sellele katsumusele vastu, mu nõrk süda alistus jällegi tuttavale häälele... Sa ei hakka mind põlgama sellepärast, eks ole? See kiri on ühtlasi jumalagajätuks ja pihtimuseks: ma pean Sulle ütlema kõik, mis on kogunenud mu südamele sellest ajast saadik, kui ta Sind armastab. Ma ei hakka Sind süüdistama, — Sa käitusid minu suhtes, nagu oleks käitunud iga teine mees: Sa armastad mind nagu omandit, nagu omavahel vahelduvate rõõmude, erutuste ja kurvastuste allikat, ilma milledeta elu on igav ning üksluine. Ma mõistsin seda kohe alguses... Kuid Sa olid õnnetu ja ma ohverdasin end, lootes, et Sa kunagi hakkad hindama mu ohvrit, et Sa kunagi saad aru mu sügavast õrnusest, mis ei sõltu mingisugustest tingimustest. Sellest ajast möödus palju aega: ma tungisin kõigisse Su hinge saladustesse... ja veendusin, et see oli asjatu lootus. See oli mulle kibe! Kuid mu armastus oli mu hingega kokku kasvanud: ta tuhmus, kuid ei kustunud.

Me lahkume igaveseks; kuid Sa võid olla kindel, et ma ei hakka iial armastama kedagi teist: mu hing on Sinu peale ära kulutanud kõik oma aarded, oma pisarad ja lootused. Kes on kord Sind armastanud, ei saa vaadata teistele meestele ilma teatava põlastuseta, mitte sellepärast, et Sa oleksid neist parem, oo ei! Kuid Sinu loomuses on midagi erilist, ainult Sinule omast, midagi uhket ning salapärast; Su hääles, ükskõik mis Sa ka ei räägiks, on võitmatut võimu; mitte keegi ei oska nii püsivalt tahta olla armastatud; mitte kelleski pole kurjus nii veetlev; mitte kellegi pilk ei tõota nii palju õndsust; mitte keegi ei oska paremini kasutada oma eeliseid ja keegi ei või olla nii tõeliselt õnnetu kui Sina, sest et keegi ei püüa end nii veenda vastupidises.

Nüüd pean Sulle selgitama minu rutulise ärasõidu põhjust. See näib Sulle vähetähtsana, sest see puutub ainult minusse.

Täna hommikul tuli mu mees minu juurde ja jutustas Sinu tülist Grušnitskiga. Nähtavasti muutusin ma väga näost, sest ta vaatas mulle kaua ja teraselt silma. Ma oleksin peaaegu meelemärkusetult maha langenud mõtte juures, et Sa pead täna kahevõitlusele minema ja et mina olen selle põhjuseks. Mulle tundus, et ma lähen hulluks... Nüüd aga, kus ma suudan kainelt mõtelda, olen ma veendunud, et Sa jääd ellu: on

võimatu, et Sa sureksid ilma minuta, võimatu! Mu mees kõndis kaua mööda tuba; ma ei tea, mis ta mulle rääkis, ei mäleta, mis ma talle vastasin ... vististi ütlesin talle, et ma armastan Sind ... Mäletan ainult, et meie kõneluse lõpul solvas ta mind hirmsa sõnaga ja väljus. Ma kuulsin, kuidas ta käskis tõlla valmis seada ... Juba kolm tundi istun ma akna juures ja ootan Su tagasitulekut ... Kuid Sa oled elus, Sa ei või surra! ... Tõld on peaaegu valmis ... Ela hästi, ela hästi ... Olen kadunud, — aga mis sellest? ... Kui ma võiksin kindel olla, et Sa mind alati meeles pead, — ma ei kõnelegi armastusest, — ei, ainult meeles pead ... Ela hästi; tullakse ... ma pean kirja ära peitma ...

Eks ole tõsi, Sa ei armasta Maryt? Sa ei abiellu temaga? — Kuule, Sa pead mulle tooma selle ohvri: ma olen Sinu heaks kaotanud kõik maailmas ..."

Ma tormasin nagu meeletu välistrepile, hüppasin oma Tšerkessi selga, keda kõnnitati mööda hoovi, ja pistsin tuhatnelja kihutama Pjatigorski poole. Halastamatult sundisin tagant oma kurnatud hobust, kes norsates ja vahusena kandis mind kiiresti edasi kivisel teel.

Päike oli juba peitunud musta pilve, mis puhkas läänepoolsete mägede harjal; mäekurus muutus pimedaks ja niiskeks. Podkumok mürises tumedalt ning ühetooniliselt, voolates üle kivide. Ma kihutasin hingeldades kärsitusest. Mõte mitte leida Veerat Pjatigorskis tagus haamrina mu südames. Üks minut, üksainus minut näha veel teda, jätta jumalaga, suruda ta kätt ... Ma palvetasin, needsin, nutsin, naersin ... ei, miski ei väljenda mu rahutust, meeleheidet! ... Võimaluse tõttu, et ma kaotan ta igaveseks, muutus Veera mulle kõige kallimaks maailmas, — kallimaks kui elu, au, õnn! Jumal teab, millised veidrad, millised pöörased mõtted kihasid mu peas ... Seejuures kihutasin ma kogu aeg, halastamatult ajades hobust. Ja siis hakkasin märkama, et mu hobune hingab raskemini; juba komistas ta paar korda tasasel kohal ... Oli jäänud viis versta kuni Essentukini — kasakate staniitsani, kus võisin istuda teisele hobusele.

Kõik oleks olnud päästetud, kui mu hobusel oleks jätkunud jõudu veel kümneks minutiks. Kuid järsku, tõustes väikesest nõost, mägedest väljasõidul, järsul teekäänakul, prantsatas ta maha. Ma hüppasin kärmesti sadulast, tahtsin teda jalule tõsta, tõmbasin ratsutist — asjata: vaevalt kuuldav oie tungis esile ta kokkupigistatud hammaste vahelt; mõne minuti pärast oli ta lõpnud. Ma jäin üksinda steppi, olles kaotanud viimse lootuse; katsusin minna jalgsi — mu jalad käisid risti; kurnatuna päeva erutustest ja magamatusest, langesin märjale rohule ja puhkesin nutma nagu laps.

Kaua lamasin ma liikumatult ja nutsin kibedasti, püüdmata tagasi hoida pisaraid ja nuukseid; ma arvasin, et mu rind lõhkeb;

kogu mu kangus, kogu mu külmaverelisus — kõik oli kadunud nagu suits; vaim nõrkes, mõistus vaikis ja kui keegi oleks mind sel hetkel näinud, ta oleks põlastusega ära pöördunud.

Kui õine kaste ja mägede tuul olid värskendanud mu hõõguvat pead ja mõtted oma tavalisse korda asetusid, siis mõistsin ma, et kadunud õnne taga ajada on kasutu ning mõttetu. Mida on mulle veel vaja? — Teda näha? — Milleks? Kas meie vahel pole kõik lõpetatud? Üks kibe lahkumissuudlus ei rikasta mu mälestusi ja pärast seda on meil ainult raskem lahkuda.

Aga mulle on meeltmööda, et ma saan nutta. Muide, võib-olla on selle põhjuseks korrast ära närvid, unetult veedetud öö, kaks minutit püstolisuu ees ja tühi kõht.

Igast asjast on kasu! See uus kannatus tegi minus, kõneldes sõjaväe stiilis, õnneliku diversiooni[1]. Nutmine on terviseks ja peale selle, kui ma poleks teinud ratsasõitu ja mul poleks tagasiteel tulnud maha käia viisteist versta, ei oleks ma arvatavasti ka sel ööl silma kinni saanud.

Jõudsin Kislovodskisse tagasi kell viis hommikul, viskusin voodisse ja uinusin nagu Napoleon pärast Waterlood[2].

Kui ma ärkasin, oli väljas juba pime. Ma istusin avatud akna juurde, nööpisin arhaluki lahti — ja mägede tuul värskendas mu rinda, mis polnud raskest väsimuseunest veel rahunenud.

Kaugel teisel pool jõge, seda varjavate tihedate pärnade latvade vahelt vilkusid kindluse- ja agulihoonete tuled. Meie õues oli kõik vaikne, vürstinna maja oli pime.

Tuli doktor; ta otsaesine oli kortsus; ta ei ulatanud mulle kätt nagu tavaliselt.

„Kust te tulete, doktor?"

„Vürstinna Ligovskaja juurest; tema tütar on haige — närvinõrkus... Aga mitte selles pole asi, vaid lugu on nii: ülemus hakkab taipama, ja kuigi pole võimalik midagi kindlasti tõendada, soovitan teil siiski ettevaatlikum olla. Vürstinna rääkis mulle täna, et ta teab, et teie tema tütre pärast kahevõitlust pidasite. Talle jutustas kõik see vanamehike... kuidas ta nimi nüüd oli? — Ta oli pealtnägijaks teie kokkupõrke juures Grušnitskiga restoranis. Ma tulin teid hoiatama. — Jumalaga. Võib-olla me ei näe enam teineteist: teid saadetakse kuhugi ära."

Ta peatus lävel: ta tahtis suruda mu kätt... ja kui ma oleksin talle näidanud vähimatki soovi selleks, oleks ta mulle kaela langenud; kuid ma jäin külmaks nagu kivi — ja ta väljus.

Nii on inimesed! Kõik nad on sellised: teavad juba ette kõiki teo halbu külgi, aitavad, annavad nõu, isegi kiidavad seda heaks, nähes muu abinõu võimatust, — hiljem aga pesevad käed puhtaks ja pööravad meelepahaga selja sellele, kel oli julgust vastutuse

[1] Diversioon — vägede ümberpaiknemine, mille eesmärgiks on vastase tähelepanu kõrvalejuhtimine.

[2] Waterloo — küla Belgias, Brüsseli lähedal, kus 1815. a. juunis saavutati otsustav võit Napoleoni üle.

kogu raskust enda peale võtta. Kõik nad on niisugused, isegi kõige paremad, kõige targemad! . . .

Olles saanud kõrgemalt ülemuselt käsu asuda teele N kindlusse, läksin järgmise päeva hommikul vürstinna juurde hüvasti jätma.

Ta oli imestunud, kui ma tema küsimuse peale, kas mul on talle öelda midagi eriti tähtsat, vastasin, et soovin talle kõike head ja nõnda edasi.

„Aga mul on tarvis teiega väga tõsiselt kõnelda."

Ma võtsin vaikides istet.

Oli ilmne, et ta ei teadnud, millest alata; ta nägu muutus punaseks, ta lihavad sõrmed koputasid vastu lauda; viimaks alustas ta katkeval häälel nõnda:

„Kuulge, musjöö Petšorin; ma arvan, et teie olete ausameelne inimene."

Ma kummardasin.

„Olen selles isegi veendunud," jätkas ta, „ehkki teie käitumine on mõnevõrra kahtlane. Kuid teil võib olla põhjusi, mida ma ei tea, ja neid te peategi mulle usaldama. Te kaitsesite mu tütart laimu eest, pidasite tema pärast kahevõitlust, — järelikult riskisite eluga . . . Ärge vastake, ma tean, et teie ei võta seda omaks, sest Grušnitski on surnud (ta lõi risti ette). Jumal andestab talle — ja loodan, et ka teile! . . . See ei puutu minusse . . . mul pole õigust teid hukka mõista, sest mu tütar, ehkki süütult, oli selle põhjuseks. Ta rääkis mulle kõik ära . . . ma arvan, et kõik: teie avaldasite talle armastust . . . tema tunnistas teile sedasama (siinkohal ohkas vürstinna sügavasti). Kuid ta on haige ja ma olen kindel, et see pole lihtne haigus! Salajane kurbus tapab teda; ta ei tunnista seda, kuid ma olen kindel, et teie olete selle põhjuseks . . . Kuulge: võib-olla teie arvate, et ma otsin auastmeid, suurt rikkust, — jätke see arvamine: ma tahan ainult tütre õnne. Teie praegune seisukord pole kadestamisväärne, kuid see võib paraneda, teil on varandust; mu tütar armastab teid, ta on niiviisi kasvatatud, et loob oma mehele õnne. Ma olen rikas, ta on mul ainus . . . Ütelge, mis hoiab teid tagasi? . . . Näete, ma ei oleks pidanud seda kõike teile rääkima, aga ma usaldan teie südant, teie ausust. Pidage meeles, mul on üks tütar . . . üksainuke . . ."

Ta hakkas nutma.

„Vürstinna," ütlesin ma, „ma ei saa teile vastata. Lubage mul kõnelda teie tütrega nelja silma all . . ."

„Ei iial!" hüüatas ta, suures erutuses püsti tõustes.

„Kuidas soovite," vastasin ma, valmistudes lahkuma.

Ta jäi mõttesse, andis mulle käega märku, et ma ootaksin, ja väljus.

Möödus umbes viis minutit, mu süda kloppis tugevasti, kuid mõtted olid rahulikud, pea külm. Kuidas ma ka ei otsinud kas või kübetki armastust armsa Mary vastu, mu püüded olid asjatud.

Uks avanes ja sisse astus tema. Jumaluke, kuidas ta oli muutunud sellest ajast saadik, kui ma teda viimati nägin! Aga oli see siis ammu?

Toa keskele jõudes lõi ta vaaruma. Ma hüppasin püsti, ulatasin talle käe ja talutasin ta tugitooli juurde.

Ma seisin tema vastas. Me vaikisime kaua. Ta suured silmad, täis sõnulseletamatut nukrust, näisid otsivat minu omadest midagi lootuse sarnast; ta kahvatud huuled püüdsid asjatult naeratada; ta õrnad, põlvedel kokkupandud käed olid nii kõhnad ning läbipaistvad, et mul hakkas temast kahju.

„Vürstitar," ütlesin ma, „te teate, et ma naersin teie üle?... Te peate mind põlgama."

Ta põskedele ilmus haiglane puna.

Ma jätkasin: „Järelikult ei või teie mind armastada..."

Ta pöördus kõrvale, toetas küünarnukid lauale, kattis silmad käega ja mulle näis, et neis välgatasid pisarad.

„Mu jumal!" lausus ta vaevalt kuuldavalt.

See muutus väljakannatamatuks: veel minut, ja ma oleksin ta jalgade ette langenud.

„Niisiis, teie näete isegi," ütlesin ma võimalikult kindla häälega ja sunnitud naeratusega, „teie näete isegi, et ma ei või teiega abielluda. Isegi kui teie seda praegu tahaksite, hakkaksite varsti kahetsema. Minu kõnelus teie emaga sundis mind seda teile selgitama nii avameelselt ja jämedalt. Loodan, et ta on eksiarvamusel: teil on kerge talle seda selgeks teha. Teie näete, ma mängin teie silmis kõige haledamat ning vastikumat osa, ja isegi tunnistan seda. See on kõik, mis ma võin teie heaks teha. Kui halb arvamus teil minust ka ei oleks, ma alistun sellele... Näete, ma olen alatu teie ees... Eks ole tõsi, isegi kui teie mind armastasite, siis sellest silmapilgust peale põlgate?..."

Ta pöördus minu poole, kahvatu kui marmor, ainult ta silmad läikisid imelikult.

„Ma vihkan teid..." ütles ta.

Ma tänasin, kummardasin aupaklikult ja väljusin.

Tunni aja pärast viis kiirrong mind ära Kislovodskist. Mõne versta kaugusel Essentukist silmasin tee ääres oma toreda ratsu korjust; sadul oli ära võetud — arvatavasti möödasõitva kasaka poolt — ja selle asemel istusid hobuse seljas kaks kaarnat. Ma ohkasin ja pöörasin näo kõrvale...

Ja nüüd siin, selles igavas kindluses, sirvides mõttes möödunut, küsin ma endalt sageli: miks ma ei tahtnud astuda sellele saatuse poolt mulle avatud teele, kus mind ootasid vaiksed rõõmud ja hingeline rahu?... Ei, ma poleks sobinud elama selles osas! Olen nagu madrus, kes on sündinud ja üles kasvanud röövlilaeva pardal: tema hing on harjunud tormide ja lahingutega ja rannale paisatuna ta igatseb ning piinleb, kuidas teda ka ei meelitaks varjuline salu, kuidas talle ka ei paistaks rahulik päike; ta käib päev läbi mööda rannaäärset liiva, kuulatab ran-

nale veerevate lainete ühetoonilist mühinat ja vahib teraselt udusesse kaugusse: kas ei vilksata ehk sinist sügavikku hallidest pilvekestest eraldaval kahvatul viirul oodatud puri, mis algul sarnaneb merikajaka tiivaga, kuid vähehaaval eraldub rahnude vahust ja sujuvalt läheneb lagedale sadamale...

KRIITILISED ARTIKLID.

V. G. Belinski.

„Meie aja kangelane"

M. Lermontovi teos.

...„Meie aja kangelane" — see ongi romaani peamine mõte. Tõepoolest, pärast seda võib kogu romaani pidada tigedaks naljaks, irooniaks, sest et suurem osa lugejaist hüüatab kindlasti: „Hea kangelane küll!" — Aga mille poolest ta siis halb on, julgeme me teilt küsida.

Miks mõistate te teda hukka?
Kas sellepärast, et me vaid
niisama askeldame ikka
ja otsustame sedamaid,
kui vaim, mis põleb kirest, mõnda
teeb naeruväärseks, solvab nõnda,
et selgub ülbe tühisus,
kui avar vaim meid tülitab;
kas sellepärast, et me juttu
liig tihti peame tegudeks,
et rumal loba, keelepeks
eliidi hulgas levib ruttu,
et vastuvõetav on meil see,
mis ainult on keskpärane.

Te kõnelete tema vastu, et tal pole usku. Hea küll! Aga see on ju sama, kui süüdistada kerjust selles, et tal pole kulda: ta omaks meeleldi seda, kuid ta ei saa seda kuskilt. Ja siis, kas Petšorin ise on rõõmus oma uskumatuse üle? Kas ta uhkustab sellega? Kas ta ei kannatanud selle all? Kas ei ole ta valmis ostma elu ja õnne hinnaga seda usku, milleks ta tund ei ole veel saabunud?... Te kõnelete, et ta on egoist? — Kuid kas ta ei põlga ega vihka end selle eest? Kas ta süda ei janune puhta ja omakasupüüdmatu armastuse järele? Ei, see pole egoism: egoism ei kannata, ei süüdista ennast, on enesega rahul, on rõõmus enese üle. Egoism ei tunne kannatust: kannatamine on ainult armastuse osa. Petšorini hing pole kivine pind, vaid leegitseva elu palavusest kuivanud maa: las pudendab seda kannatus ja niisutab õnnistust toov vihm ja ta kasvatab enesest taevaliku armastuse uhkeid suurepäraseid õisi... Sel inimesel hakkas valus ja kurb, et teda keegi ei armastanud, ja kes on siis see „keegi"? Tühised inimesed, kes ei suuda talle andestada tema üleolekut. Aga ta valmisolek lämma-

tada eneses valehäbi, suurilmaliku au häält ja solvatud enesearmastust, kui ta oli valmis andestama laimamise ülestunnistamise eest Grušnitskile, inimesele, kes oli alles äsja tulistanud teda püstolist kuuliga ja kes häbitult ootas temalt kuulita lasku? Aga tema pisarad ja nuuksumine tühjas stepis hobuse korjuse juures? — Ei, see kõik pole egoism! „Kuid," ütlete teie, „ta külm arvestus, süstemaatiline kaalutlus, millega ta võrgutab vaest tütarlast, keda ta ei armasta, ainult selleks, et naerda tema üle ja et täita millegagi oma aega?" — Nii; kuid me ei mõtlegi õigustada teda sellistes tegudes ega esitada teda kõige puhtama kõlbluse eeskujuna ja kõrge ideaalina: me tahame ainult öelda, et inimeses tuleb näha inimest ja et kõlbluse ideaalid eksisteerivad üksnes klassikalistes tragöödiates ja möödunud sajandi moraalsetes-sentimentaalsetes romaanides. Inimese üle otsustades tuleb võtta vaatlusele tema arengu olustik ja elu sfäär, millesse saatus on ta asetanud. Petšorini ideedes on palju valelikku, ta tunnetes leidub moonutust; kuid ta rikas loomus lunastab kõik selle. Tema üsna mitmes suhtes halb olevik tõotab suurepärast tulevikku. Teie naudite auriku kiiret liikumist, näete selles vaimu suurt triumfi looduse üle ja tahate siis eitada temas igasugust väärtust, kui ta purustab nagu veskikivi teri, ettevaatamatuid, kes on sattunud ta rataste vahele: kas ei tähenda see vasturääkimist iseenesele? Auriku hädaohtlikkus on ta üleliigse kiiruse tulemus; järelikult tuleneb tema pahe ta väärtusest. On inimesi, kes on vastikud kogu nende käitumise laitmatuse juures, sest et see osutub neis nende elutuse ja vaimu nõrkuse tulemuseks. Pahe on vastumeelsust tekitav ka suurtes inimestes; kuid olles karistatud, tekitab see teie hinges heldimuse. Karistus on ainult siis kõlbelise vaimu triumf, kui see ilmneb mitte väljastpoolt, vaid pahe enese tulemusena, on indiviidi oma isiksuse eitamine solvatud kõlbluse igaveste seaduste õigustamiseks. Näe, mis meil arutlusel oleva romaani autor, kirjeldades Petšorini välimust kui ta teda kohtas suurel teel, kõneleb Petšorini silmadest:

„. . . nad ei naernud, kui tema naeris! Kas teil pole olnud juhust tähele panna säärast kummalisust mõnede inimeste juures? . . . See on kas tigeda loomuse või sügava, püsiva nukruse tunnuseks. Pooleldi langetatud ripsmete tagant hiilgasid nad mingi fosforliku läikega, kui nii võib väljenduda. See polnud hingelise hõõgumise ega mängleva kujutluse vastuhelk: see oli läige, sarnane sileda terase läikega, pimestav, kuid külm. Tema vaade — põgus, kuid läbitungiv ja raske, jättis endast indiskreetse küsimuse mulje ja oleks võinud tunduda jultununa, kui ta poleks olnud nii ükskõikselt-rahulik." Nõustuge, et niihästi need silmad kui ka Petšorini kogu kohtumisstseen Maksim Maksimõtšiga näitavad, et kui see on pahe, siis mitte sugugi triumfeeriv, ja et tuleb olla sündinud hea jaoks, et olla nii julmalt karistatud kurja eest! . . . Kõlbelise vaimu triumf teostub õilsate iseloomude suhtes märksa rabavamalt kui kurjategijate üle . . .

Aga ometi ei ole see romaan põrmugi tige iroonia, kuigi seda võib võtta ka väga kergesti irooniana; see on neid romaane,

... kus näidatakse sajandit,
kaasaegset inimolendit,
siin näeme ebakõlblat hinge,
kes ainult ennast armastab
ja tühipaljalt unistab,
kel puudub loomult kirepinge,
kel pahandusi mõttes keeb,
kes mitte midagi ei tee.

„On aga hea see kaasaegne inimene!" hüüatas keegi kombeid kirjeldav „literaat", arutledes, või paremini öeldes, manades „Jevgeni Onegini" seitsmendat peatükki. Siin peame kohaseks tähendada, et iga kaasaegne inimene oma sajandi esindajana, olgu ta nii halb kui tahes, ei või olla halb, seepärast et pole halbu sajandeid ja mitte ainuski sajand pole parem ega halvem teisest, sest et see on hädavajalik hetk inimsoo või ühiskonna arengus.

Puškin küsis eneselt oma Onegini kohta:

Kes on too nukker ohtlik veidrik?
Kas on ta ingel, taevavaim,
või paharett ja põrgutaim?
Kas on ta tõesti ainult jäljend,
vaid paljas vari, või siis ka
mees Moskvast Harold-mantliga,
või võõra veiderduse väljend,
või moodsa keele leksikon?
Paroodia ehk ta veel on?

Ja sellesama küsimusega ta lahendas mõistatuse ja leidis sõna. Onegin ei ole jäljendus, vaid kajastus, mis ei ole tekkinud poeedi fantaasias, vaid kaasaegses ühiskonnas, mida ta kujutas oma luulelise romaani kangelase kujul. Lähenemine Euroopale pidi erilisel kombel kajastuma meie ühiskonnas — ja Puškin püüdis kinni suure kunstniku geniaalse instinktiga selle kajastuse Onegini kujus. Kuid Onegin on meile juba minevik ja tagasipöördumatu minevik.

Kui ta oleks ilmunud meie päevil, oleksime me õigustatud küsima koos poeediga:

Ons hing tal viimaks rahu saanud?
Või on ta veidrik endiselt?
Te öelge, kelleks on ta saanud?
Kes on ta praegu tegudelt?
Kas tuli siia Melmothina,
kas Haroldi või kveekerina[1],
kas on ta lihtsalt moodne mees,
või lihtsalt nagu sina, mina
on tubli poiss me kõigi ees?

[1] Kveeker — teatava usulahu liige.

Lermontovi Petšorin on parim vastus kõigile neile küsimustele. See on meie aja Onegin, meie aja kangelane. Nende ebasarnasus omavahel on märksa väiksem vahemaast Oneega ja Petšoora vahel. Mõnikord nimes eneses, mille tõeline poeet annab oma kangelasele, on olemas mõistlik vajadus, kuigi võib-olla poeedile eneselegi nägematu ...

Kunstiliselt kujundamiselt ei või võrreldagi Oneginit Petšoriniga. Ent nagu Onegin on Petšorinist kõrgemal kunstiliselt, nii on Petšorin Oneginist kõrgemal ideelt. Muide, see eelistus kuulub meie ajale, aga mitte Lermontovile.

Mis on Onegin? Selle isiku kõige paremaks iseloomustuseks ja selgitajaks võib olla poeemi prantsuskeelne epigraaf: *„Pétri de vanité, il avait encore plus de cette espèce d'orgueil qui fait avouer avec la même indifférence les bonnes comme les mauvaises actions, suite d'un sentiment de supériorité, peut-être imaginaire"*[1]. Me arvame, et see üleolek Oneginis ei olnud sugugi kujuteldav, sest et ta „võõrana austas tundeid" ja et „ta südames oli nii uhkus kui ka otsekohene au". Ta osutub romaanis inimeseks, kelle kasvatus ja suurmaailma elu on tapnud, kelle silm on kõigega harjunud, kes on kõigest küllastunud, kel on igast armastusest villand ja kellele kogu elu seisis selles:

> Kas moodne saal või vana saal —
> ta kõige peale haigutas.

Petšorin pole selline. See inimene ei kanna ükskõikselt, apaatselt oma kannatust: pööraselt ajab ta elu taga, otsides seda kõikjalt; kibedalt süüdistab ta ennast oma eksimustes. Temas kajavad vaikimatult sisemised küsimused, mis erutavad, piinavad teda, ja ta otsib nende lahendust reflektsioonides[2]: vaatleb oma südame iga liigutust, vaatleb iga oma mõtet. Ta tegi enesest oma vaatluste kõige huvitavama objekti ja püüdes olla võimalikult siiras oma pihtimises, mitte ainult ei tunnista avameelselt oma tõelisi puudusi, vaid mõtleb välja veel olematuidki või tõlgitseb valesti oma kõige loomulikumaid liigutusi. Nagu kaasaegse inimese Puškini antud iseloomustuses väljendub kogu Onegin, nii on ka Petšorin tervelt Lermontovi neis värssides:

> Me kirg on juhuslik — meid arm ja vihkamine
> veel kitsimaks ja kinnisemaks teeb
> ja hinges alati on külmus kummaline
> ka siis, kui tuli veres keeb.

„Meie aja kangelane" on kurb mõtiskelu meie ajast, nagu seegi, millega poeet uuendas nii õilsalt, nii energiliselt oma luulelist tööpõldu ja millest me võtsime need neli värssi ...

---

[1] Lisaks edevusele oli temas veel enam teatavat uhkust, mis sunnib tunnistama ühesuguse ükskõiksusega nii häid kui ka halbu tegusid, mis on võib-olla kujuteldava üleolekutunde tagajärjeks.

[2] Refleksioon — mõtisklus.

Kuid vormilt pole Petšorini kujutus mitte täiesti kunstipärane. Ometi ei peitu selle põhjus autori talendi puuduses, vaid selles, et tema poolt kujutatud iseloom, nagu me juba vihjasime, on nii lähedane temale, et tal ei olnud jõudu eralduda sellest ja objektiviseerida seda. Meie oleme veendunud, et keegi ei või näha meie sõnades soovi esitada Lermontovi romaani autobiograafiana. Isiku subjektiivne kujutamine ei ole autobiograafia. Schiller ei olnud röövel, kuigi ta K a r l M o o r i s väljendas oma i d e a a l i i n i m e s e s t. Suurepäraselt väljendus Varnhagen[1], öeldes, et Oneginile ja Lenskile võiks vaadata nagu Jean-Paul Richteri[2] juures esinevatele vendadele Vultile ja Waltile, s. o. kui poeedi enese loomuse lahutamisele ja et ta võib-olla kehastas oma sisemise olemuse kahesuse neis kahes elavas olevuses. Mõte on õige, aga ometi oleks väga rumal otsida sarnanevaid jooni nende isikute elust poeedi enese eluga.

See ongi Petšorini ebamäärasuse ja nende vastuolude põhjuseks, millesse nii sagedasti mässitakse selle iseloomu kujutus. Et kujutada õigesti antud iseloomu, tuleb sellest täiesti eralduda, asetuda sellest kõrgemale, vaadata temale kui millelegi lõpetatule. Aga seda, kordame, pole näha Petšorini loomuses. Ta varjab end meie eest samasuguse ebatäieliku ja lahendamatu olevusena, nagu ta ilmubki meile romaani alguses. Selle tõttu ka romaan ise, üllatades t u n d e imeväärse ühtsusega, ei üllata põrmugi m õ t t e ühtsusega ja jätab meid ilma igasugusest perspektiivist, mis tekib tahtmatult lugeja fantaasias pärast ilukirjandusliku teose lugemist ja millesse ta võlutud pilk tahtmatult laskub. Selles romaanis on loodud imetlusväärne terviklus, kuid mitte too kõrgem kunstipärane, mis antakse loodule edasi poeetilise idee ühtsuse kaudu, vaid mis tekib poeetilise tunde ühtsusest, millega ta nii sügavalt üllatab lugeja hinge. Temas on midagi lõpuni ütlemata jäänut nagu Goethe „Wertheris" ja seepärast on midagi rasket ta mõjus. Kuid see puudus on samal ajal ka Lermontovi romaani väärtuseks; sellised on kõik kaasaegsed küsimused, mis on väljendatud poeetilistes teostes: see on kannatuse hädakisa, kuid hädakisa, mis kergendab kannatust.

Samasugune tunde ja mitte idee ühtsus seobki kogu romaani. „Oneginis" on kõik osad seotud orgaaniliselt, sest et Puškin ammendas oma romaani valitud raamis kogu oma idee ja seepärast ei või selles muuta ega asendada ainustki osa. „Meie aja kangelane" sisaldab mitu raamikest, mis on paigutatud ühte suurde raami, mille moodustab romaani nimi ja ühine kangelane. Selle romaani osad on paigutatud vastavalt sisemisele vajalikkusele; kuid olgugi et need on ainult üksikud juhud üheainsa inimese elust, võiks neid asendada ka teistega, sest juhtumeid kindluses Belaga või Tamanis oleksid võinud asendada sarnased juhtumid teisteski kohtades ja teiste isikutega, olgugi ühe ning sama

[1] V a r n h a g e n — saksa kirjanik (1785—1858).
[2] J e a n - P a u l R i c h t e r — saksa kirjanik (1763—1825).

peakangelase puhul. Kuid sellest hoolimata annab neile autori põhimine mõte ühtsuse ja nende mulje ühtsus on üllatav, kõnelemata juba sellest, et „Bela", „Maksim Maksimõtš" ja „Taman" on üksikult võetult kõrgeimal määral kunstilised teosed. Ja millised tüüpilised, millised imetlusväärsed kunstipärased isikud: Bela, Azamat, Kazbitš, Maksim Maksimõtš, Tamani tütarlaps! Millised poeetilised üksikasjad, milline poeetiline koloriit kõigel!

Kuid „Vürstitar Mary", ka üksikult võetud novellina, on kõigist teistest vähem kunstipärane. Isikutest on Grušnitski üks tõeliselt kunstipärane loomus. Tragunikapten on võrratu, olgugi et ta ilmub varjus nagu vähem tähtis isik. Kuid kõige nõrgemalt on joonistatud naiste kujud, sest autori vaatekoha subjektiivsus kajastus eriti just neil. Veera ilme on eriti tabamatu ja ebamäärane. See on pigem satiir naise kohta kui naine. Vaevalt alles hakkate te huvi tundma tema vastu ja olete võlutud temast, kui autor jalamaid hävitab teie osavõtu ja võlu mingi täiesti meelevaldse vembuga. Ta suhted Petšoriniga sarnanevad mõistatusega. Ühelt poolt näib ta teile sügavmeelse naisena, kes on suuteline piirituks armastuseks ja truuduseks, sangarlikuks enesesalgamiseks, teiselt poolt näete temas ainult nõrkust ja muud midagi. Eriti on temas tunda naiseliku uhkuse ja naiseliku väärikuse tunde puudust. Need küll ei takista naist armastamast palavalt ja ennastsalgavalt, kuid vaevalt võimaldavad tõeliselt sügavmeelsel naisel taluda armastuse türanlikkust. Ta armastab Petšorinit, aga abiellub teist korda ja pealegi vana mehega, järelikult arvestusega, olgu see arvestus milline tahes; murdes truudust ühele mehele Petšorini pärast, murrab ta truudust teiselegi, ennem küll nõrkuse kui tunde haaravuse tõttu. Veerat võlub Petšorinis ta kõrgem loomus ja ta naiselikus võlutuses on midagi orjalikku. Kõige selle tulemusena ei tekita Veera enese vastu autori poolt jõulist osavõttu ja varjusarnaselt libiseb ta mööda autori mõttelennus. Vürstitar Mary on kujutatud õnnestunumalt. See tütarlaps pole rumal, ka mitte tühine. Ta suund on mõnevõrra ideaalne selle sõna lapselikus mõttes: talle oli vähe armastada inimest, kelle poole ta tunne oleks teda tõmmanud, ilmtingimata oli vaja, et see mees oleks õnnetu ja liiguks paksus ja hallis soldatisinelis. Petšorinil oli väga kerge teda võrgutada: oli vaja ainult näida arusaamatuna ja salapärasena ning olla häbematu. Mary suunas on midagi ühist Grušnitskiga, olgugi et Mary on võrdlematult kõrgem Grušnitskist. Mary laskis end petta; aga kui ta nägi end petetuna, tundis ta naisena sügavalt enda solvamist ja langes mehe ohvriks ennastunustavana, sõnatult kannatavana, kuid enesealanduseta — ja ta viimase kohtumise stseen Petšoriniga tekitab tema vastu jõulist osavõttu ja külvab ta kuju üle luulelise läikega. Kuid vaatamata sellele oleks temaski nagu midagi lõpuni väljendamatut, mille põhjuseks on jällegi see, et ta kohtumõistmist Petšoriniga ei toimetanud kolmas isik, kelleks oleks pidanud osutuma autor.

Kuid ometi kõige selle kunstipärasuse puudujäägi juures on kogu novell läbi imbunud luulest, on küllastatud ülimast huvist. Iga sõna selles on nii sügavalt tähenduslik, paradoksid[1] ise on nii õpetlikud, iga asend on nii huvitav, nii elavalt piiritletud! Novelli stiil on kord välgusähvatus, kord mõõgahoop, kord sametile laialivalguvad pärlid! Põhimine idee on nii lähedane igaühe südamele, kes mõtleb ja tunneb, et igaüks s e l l i s t e s t, olgu ta olukord nii vastandlik kui tahes novellis kujutatud olukordadele, näeb neis omaenese südame pihtimust.

M. Lermontovi luuletused.

Mida suurem on poeet, seda rohkem kuulub ta ühiskonnale, kelle keskel ta on sündinud, seda tihedamalt on seotud tema areng, suund ja koguni ta talendi iseloom ühiskonna ajaloolise arenguga. Puškin alustas oma poeetilist tööd „Ruslani ja Ludmillaga", teosega, mille idee kajastab liiga varast noorust, kuid mis keeb tundest, sädeleb kõigis värvides, lõhnab looduse kõigi õite järgi, ammutamatu lõbusa, mängleva teosega ... See oli geeniuse vallatus pärast esimese karika tühjendamist elu heledal peol ... Lermontov alustas ajaloolise poeemiga, sisult süngega, vormilt range ja tähtsaga ... Oma esimestes lüürilistes teostes esineb Puškin inimsuse ennustajana, kõrgete ühiskondlike ideede prohvetina; kuid need lüürilised luuletused olid samavõrd täis heledaid lootusi, triumfi eelaimusi, kuivõrd jõudu ja energiat. Lermontovi esimestes lüürilistes teostes, arusaadavalt neis, milles ta osutub eriti venepäraseks ja kaasaegseks poeediks, on väljenduses samuti nähtav vaimu ja sangarliku jõu purustamatu vägevuse küllus, kuid lootust neis juba enam ei ole, nad üllatavad lugeja hinge rõõmutusega, usu puudusega ellu ja inimlikkudesse tunnetesse, hoolimata elujanu ja tunnete küllusest ... Kuskil ei ole Puškini pillerkaaritamist elu pidustustel; kuid kõikjal on küsimused, mis süngestavad hinge, jäätavad südant ... Jah, nähtavasti on Lermontov koguni teise ajastu poeet ja ta luule on koguni uus lüli meie ühiskonna[2] ajaloolise arenemise ahelas.

Lermontovi esimene pala on trükitud „Sovremennikus" 1837. a., juba pärast Puškini surma. Selle pealkirjaks on „Borodino". Poeet kujutab noort soldatit, kes küsib vanalt ajateenijalt:

„Eks, onu — kergesti ju minna
me käest ei lasknud kallist linna,
kui Prantsus Moskvas käis.

---

[1] P a r a d o k s — näiliselt vasturääkiv väide.

[2] Märgime suuremaks selguseks ja „täpsuseks", et ühiskonnast kõneldes mõistame me ainult uue põlve tundlikke ja mõtlevaid inimesi. *(Belinski märkus.)*

Siis löödi lahinguid! Neid aegu
me rahvas mäletab veel praegu.
Borodinost ju ilmaaegu
ei mõelda uhkust täis."

Luuletuse kogu põhimine idee on väljendatud teises kuplees, millega algab vana soldati vastus, mis koosneb kolmeteistkümnest kupleest:

„Jah, poeg, siis oli teine lugu,
siis elas kangelaste sugu,
ei enam sääraseid.
Ei nende käsi hästi käinud —
ei paljud sõja lõppu näinud...
Nad Moskva alt ei oleks läinud,
kui poleks kästud neid."

See mõte on kaebus oleviku tegevusetuses tukkuva sugupõlve peale, kadedus suurele minevikule, mis on nii täis kuulsust ja suuri tegusid. Edasi me näeme, et see igatsus elu järele pole sisendanud meie poeedile mitte ainult ühe luuletuse, täis energiat ja õilsat nördimust. Mis aga puutub „Borodinosse", siis paistab see luuletus silma lihtsusega, mitte-kunstlikkusega: igas sõnas kuulete soldatit, kelle keel, lakkamata olemast jämedalt-lihtsameelne, on samal ajal õilis, jõuline ja täis luulet. Tooni ühetasasus ja vastupidavus teevad poeedi põhimise mõtte käegakatsutavalt-aistitavaks. Muide, kui suurepärane see luuletus ka oleks, ei võinud see veel näidata, mida meie luulel tuli oodata ta autorilt. 1838. a. „Vene Invaliidi" „Kirjanduslikkudes Lisades" avaldati Lermontovi poeem „Laul tsaar Ivan Vassiljevitšist, noorest opritšnikust ja uljast kaupmehest Kalašnikovist"; see teos tegi autori nime tuntuks, olgugi et luuletus ilmus autori nimeta. Küsiti: kes on see nimetu poeet? kes on too Lermontov? kas on ta kirjutanud veel midagi peale selle poeemi? Kuid hoolimata sellest see poeem on ikkagi veel hindamatu: mass ei aimagi selle kõrget väärtust. Siin on poeet kandunud teda mitterahuldavast vene elu oleviku maailmast selle ajaloolisse minevikku, ta kuulis selle tuiksoone löömist, ta tungis selle vaimu kõige salapärasematesse ja kõige sügavamatesse salakäikudesse, muutus sellele sugulaseks ja liitus sellega kogu oma olemusega, põimus selle helidega, omandas selle muistse kõnelaadi, ta kommete lihtsameelse ranguse, sangarliku jõu ja ta tunde laia ulatuse, ja nagu olnuks ta tolle epohhi kaasaegne, võttis vastu tolle jämeda ja metsiku ühiskonna tingimused kõigi selle varjunditega, just nagu poleks ta kunagi tundnudki teisi, ja tõi sellest esile väljamõeldud muinasjutu, mis on tõenäolisem igasugusest reaalsusest, usutavam igasugusest ajaloost...

...Aasta peale „Laulu tsaar Ivan Vassiljevitšist, noorest opritšnikust ja uljast kaupmehest Kalašnikovist" avaldamist ilmus Lermontov uuesti kirjanduslikule areenile luuletusega „Mõtisklus", mis hämmastas kõiki värsi teemandilise tugevusega, tormi-

lise vaimustuse äikeselise jõuga, õilsa nördimuse ja sügava kurbuse hiiglasliku energiaga. Sellest ajast alates hakkasid ilmuma Lermontovi luuletused üksteise järel vahetult ja tema nime all.

Poeet kõneleb uuest sugupõlvest, et ta vaatleb seda kurbusega, et selle tulevik on „kas tühi või pime", et see peab vananema tunnetuse ja kõhkluse koorma all; teeb talle etteheiteid, et ta on kuivatanud mõistuse viljatu teadusega. Selles ei saa nõustuda poeediga: kõhklus — seda küll; tunnetuse ja teaduse liigsust, olgugi kas või „viljatut", meie ei näe: vastuoksa, tunnetuse ja teaduse puudulikkus kuulub meie sugupõlve haiguste hulka.

Eks vähehaaval õppind ole
kõik midagi ja kuidagi.

Hea veel, kui kaotatud elu asemel oleksime nautinud kas või teadmisi: olnuks ometi kas või mingisugunegi võit! Kuid ühiskondlikkuse tugev liikumine on vaevata ja õpinguta teinud meid teadmiste omanikeks ja see juureta vili, tuleb tunnistada, muutus meile kibedaks: ta ainult küllastas meid, aga ei toitnud, nüristas meie maitset, kuid ei kosutanud teda. See on tavaline ja vajalik nähtus kõigis ühiskondades, kes astuvad järsku looduslikust vahenditusest teadvuslikku ellu, kes pole üles kasvanud ja küpsenud nende sisemuses, vaid on ümber istutatud arenenud rahvaste hulgast. Meie oleme selles suhtes süüta süüdlased!

Meil isadelt jäi kanda koorem kole —
kõik nende vead ja tarkus hiline —
ja elu piinab meid kui tee, mil sihti pole,
kui võõral peol maailmas viibime.

Milline õige pilt! Milline täpsus ja omapärasus väljenduses! Jah, meie isade mõistus on meile hiline mõistus: see on suur tõde!

Me kirg on juhuslik — meid arm ja vihkamine
veel kitsimaks ja kinnisemaks teeb
ja hinges alati on külmus kummaline
ka siis, kui tuli veres keeb.
Mis köitis isasid, näib lapsik meie soole,
au, õnne ta ei leia päikse alt
ja kiirel sammul minnes haua poole,
teel tagasi veel vaatab pilkavalt.

Pea jõuab lõpule me sünge elulugu,
me kaome jäljetult kesk unustuse ööd.
Ei mõtteid viljakaid meilt päri järelsugu,
ei geeniuse alustatud tööd.
Täis kodaniku, kohtumõistja valjust
kord neab meid tulev põlv. Nii, tundes jälestust,
ka pettund poeg, kes ilma jäänud paljust,
neab laostund isa mälestust.

Need värsid on kirjutatud verega; nad on väljunud solvatud vaimu sügavusest: see on hädakisa, see on selle inimese oiga-

mine, kellele sisemise elu puudumine on kurjuseks, mis on tuhat korda hirmsam füüsilisest surmast... Ja kes siis uue sugupõlve inimestest ei leia selles lahendust isiklikule nukrusele, hingelisele apaatiale, sisemisele tühjusele ega vasta sellele oma hädakisaga, oma oigamisega?... Kui „satiiri" all ei tule mõista mitte lõbusate teravmeelikute süütut irvitamist, vaid põlastuse kõuekärgatusi, ühiskonna häbiga solvatud vaimu äikest, siis on Lermontovi „Mõtisklus" satiir, ja satiir on luule seaduslik liik. Kui Juvenalise[1] satiirid õhkavad samasugust tundetormi, samasugust tulise sõna võimsust, siis on Juvenalis tõeliselt suur poeet!...

...Poeetiline mõte võib mõnikord tekkida ka mõningate nende asjaolude tagajärjel, milledest meie elu koosneb; kuid kõige sagedamini ja peaaegu alati ta pole midagi muud kui tõelisuse ja võimaluse juhus ja seepärast pole luules mingit kohta küsimusel: „Kas see oli?" Luule aga peab alati vastama jaatavalt küsimusele: „Kas see on võimalik, kas see võib olla tõelisuses?" Olukord ise võib ainult nii-öelda tõugata luuletajat luulelisele ideele ja väljendatuna luuletuses, osutub see juba täiesti teiseks, uueks ja enneolematuks, kuid siiski võimalikuks. Seepärast, mida suurem on poeedi talent, seda enam leiame me tema teostes nii isikliku elu kui ka teiste inimeste elu rakendamist. Vähe sellest: meie poolt kogenemata olukordades tunneme me just kui meile kogemuse põhjal lähedalt tuttavat — ja siis saame me aru, mispärast luule, väljendades osalist, on üldise väljenduseks. Lugege läbi Lermontovi „Naaber", ja olgugi, et te pole kunagi olnud sellises olukorras, kuid teile näib, et te olete kunagi olnud vangis, olete armastanud nägematut naabrit, kes on teist eraldatud seinaga, kuulatasite ta sammude mõõdetud kõla, ta nukrat laulu ja kõnelesite temale iseeneses:

Ma kuulan — sünges vaikuses on kõik —
ja ainult sinu laulu tajun...
Ei tea ma, millest laulad, taipan vaid,
et nukrust oma elus tunda said,
ning pisaraid mu palgelt vajub...
Ja noorepõlve lootus, armastus
mu rinnas uue hooga elustus.
Ja kaugele mind mõtted toovad,
ma põlen jälle kirest, soovidest
ja veri keeb, kuid sinu lauludest
mul silmavesi ikka voolab.

...Harmooniliselt ja aromaatselt väljendab poeet mõtet palades „Kui lainetab kolletav põld", „Lahkusime meie, aga sinu näopilt" ja „Mispärast" ning nukralt, valuliselt palas „Tänulikkus". Meie ei või loobuda peatumast kahel viimasel. Nad on lühikesed, nähtavasti puudub neil üldine tähtsus ja nad ei sisalda eneses

[1] Juvenalis — rooma luuletaja-satiirik (sündis 60. a. m. a. j., suri umbes 130. a. maapaos).

mingit ideed; kuid — jumal hoidku! — milline pikk ja kurb jutustus peitub neis! Kui sügavalt tähelepanuväärsed, kui mõtteküllased nad on!

Ma nukker, sest et sind vaid armastan. Ja tean,
ei säästa sinu õitsvat noorust kius ja laim.
Sa iga helge päeva eest pead maksma valu,
sa iga õnnehetke pärast piina talud
ja tasud saatusele pisaratega.
Ma olen nukker... sest et lõbus oled sa.

See on muusika-ohe, see on kurbuse meloodia, see on armastuse vagane kannatus, viimane annetus õrnalt ja sügavalt armastatud esemele saatuse maru poolt lõhki kistud ja vaguraks tehtud südamelt!... Ja milline imetlusväärne lihtsus värsis: siin kõneleb üksnes tunne, mis on nii täiuslik, et see ei vaja väljendamiseks poeetilisi kujundeid; see ei nõua ehtimist, ei nõua kaunistusi, see kõneleb ise enese eest, see oleks täielikult väljendunud ka proosas...

Sind tänan kõige, kõige eest, mis talun —
küll salajase kirepiina eest,
küll mürgisuudluste ja nutuvalu,
küll vaenuründe, sõpre laimu eest,
küll kõrbes kannatatud palaviku
ja kõige eest, mis elus petnud mind...
Sa hoolitse vaid nüüd, et tulevikus
ei tuleks enam tänada mul sind...

Milline mõte peitub selles kurblikus „tänulikkuses", selles tunde ja elu poolt petetud südame sarkasmis? Kõik on hea: nii kirgede salajased piinad kui ka pisarate kibedus ja kõik elu pettumused; kuid on veelgi parem, kui neid polegi, olgugi et nendeta pole midagi, mida hing palub, millega ta elab, mida ta vajab nagu ripplamp õli!... See on väsimus tundest; süda palub rahu ja puhkust, olgugi et ta ei või elada erutuseta ja liikumiseta... Vastavana sellele palale võib olla Lermontovi uus luuletus „Testament", mis on trükitud „Isamaaliste Kirjade" käesolevas raamatus: see on matuselaul elule ja kõigile ta veetlustele, seda õudsem, et ta hääl pole tuhm ega vali, vaid külmalt rahulik; väljendus ei põle ega sädele kujudest, vaid on hoolimatu ja proosaline... Selle pala mõte on: nii halb kui ka hea — kõik on ükskõik: teha paremini ei olene meie tahtest ja seepärast las minna, nagu läheb... See juba pole enam sarkasmgi ega iroonia ega ka kaebus: pole, millele vihastuda, pole, millele kaevata: kõik on ükskõik! On kahju kurvastada isa ja ema... Nende kõrval on naabrinaine, kes ei päri ta järele, kuid pole vaja kahetseda tühja südant — las nutab: see ei tähenda naabrinaisele ju midagi! Jube!... Kuid luule on ju tõelisus ise ja seepärast peab ta olema heldimatu ja halastamatu, kus asi seisab selles, mis on või mis võib juhtuda... Kes pole kurvastanud ja pole nutnud, see ei

võigi rõõmutseda; kes pole haige olnud, see ei võigi terveks saada; kes pole elavalt surnud, see ei võigi surnust üles tõusta... Haletsege poeeti või parem juba iseendid: sest näidates teile oma hinge haavu, näitas ta teile teie eneste haavu; kuid ärge heitke meelt poeedi ega ka inimese pärast: nii ühes kui ka teises asendab päikesepaiste tormi, lootus meeleheidet.

Kuid lootus jääb! Võib-olla tärkavad kord veel
need õrnad seemned kogemuste lume vilust
neilt lilledelt, mis surid kõhklustalve eel,
võib-olla tõuseb jälle elu uues ilus.

... Niisama suurepärane on „Kasaka hällilaul". Selle ideeks on ema; poeet aga oskas anda sellele üldisele ideele individuaalse tähenduse: ta ema on kasakanaine ja sellepärast väljendab ta hällilaulu sisu kasakate olustiku iseärasusi ja varjundeid. See luuletus on ema kunstiline apoteoos[1]: kõike püha, ennastunustavat emaarmastuses, kogu värin, kogu hellus, kogu kirg, kogu vaikse õrnuse lõpmatus, omakasupüüdmatu andumuse ääretus, millest emaarmastus õhkub, kõike seda kujutab poeet kogu täiuses. Millest, kust poeet võttis need lihtsameelsed sõnad, tooni hellitava õrnuse, need vaiksed ja hinge haaravad helid, selle naiselikkuse ja väljenduse võlu? Ta on näinud Kaukaasiat — ja meile on arusaadav ta Kaukaasia piltide tabavus; ta pole näinud Araabiat ega midagi, mis oleks võinud anda talle mõiste tollest kõrvetava päikese maast, liivalagendikest, rohelistest palmidest ja karastavatest allikatest, kuid ta on lugenud nende kirjeldusi: kuidas võis ta ometi tungida nii sügavale naise- ja ematunde saladustesse?

Vestan sulle muinasjuttu,
laulu laulan ma,
sule silmad, jää nüüd tuttu,
äiu magama.
. . . . . .

Sirgud tugevaks ja suureks,
kasvad kasakaks.
Kui sind teele saatma tulen,
käega heidad vaid.
Siis su pärast, pojakene,
vaikselt nutan ma.
Äiu, kussu, kullakene,
äiu magama.
Hakkan igatsema valus,
ootan õnnetult,
terveid päevi taevast palun,
ootan märke sult.
Kardan, nukrus sindki tabab
kaugel võõral maal.
Uinu, veel sa murest vaba,
äiu magama.

[1] Apoteoos — ülistamine.

Pühakuju sulle annan,
seda kalliks pea,
alati see kaasas kanna,
palvetama peab.
Mäleta ka ema, palun,
kui läed sõdima.
Uinu, ema rõõm ja valu,
äiu magama.

... „Õhulaev" ei ole õieti tõlge Seidlitzist: Lermontov võttis saksa luuletajalt ainult idee, kuid töötas ümber omamoodi. See pala väärib oma kunstipärasuselt suurt varju, mille kolossaalne ilme on kujutatud selles nii grandioosselt. — Milline vaikne, rahustav öötunne peale palavat päeva õhkub sellest Goethe väikesest palast, mille meie poeet on edasi andnud nii graatsiliselt:

Kõrged mägiharjad
uinunud on öös.
Vaikseid orge varjab
värske uduvöö ...
Õhk on vaik ja voota
taevavinagi.
Veidikene oota —
puhkad sinagi.

Heites üldise pilgu Lermontovi luuletustele, näeme me neis kõiki jõude, kõiki elemente, milledest elu ja luule koosnevad. Selles sügavas loomuses, selles vägevas vaimus elab kõik; neile on kõik kättesaadav, kõik arusaadav; nad kajastavad kõike. Ta on elunähtuste kuningriigi kõikvõimas valitseja, ta kujundab neid nagu tõeline kunstnik; ta on hingeliselt vene luuletaja: temas elab vene elu minevik ja olevik; ta on sügavalt tuttav hinge sisemise maailmaga.

...Mõtte sügavuselt, poeetiliste kujude toreduselt, poeetilise võluvuse haaravuselt, vastupanematult jõult, elu täiuslikkuselt ja tüüpiliselt algupärasuselt, jõu külluselt, mis kerkib leegitseva purskkaevuna, meenutavad ta teosed suurte poeetide teoseid. Ta tööpõld on äsja alles alustatud, ja kui palju on ta juba teinud, millise ammutamatu elementide rikkuse ta on avastanud: mida siis peaks ootama temalt tulevikus?... Seni ei nimeta me veel teda Byroniks, Goetheks ega Puškiniks, ka ei ütle me, et temast aegamööda saab Byron, Goethe või Puškin, sest et meie oleme veendunud, et temast ei saa see, teine ega kolmaski, vaid saab L e r m o n t o v ...

Ja me näeme juba Lermontovi teoste puhul kõikide maitsete ja kõikide kirjanduslikkude parteide tõelise (m i t t e n a l j a t l e v a) leppimise algust — ja juba ei ole kaugel too aeg, millal ta nimi saab rahvalikuks nimeks kirjanduses ja ta luule harmoonilised helid tulevad kuuldavale rahvahulkade igapäevases kõneluses, ta eluliste murede arutlustes ...

SISUKORD

Lk.

Vana-vene kirjandus

Kroonika 3

XVIII sajandi kirjandus

Mihhail Vassiljevitš Lomonossov

Katkend oodist „Keisrinna Jelizaveta troonileastumise päevaks" . 7
Õhtune mõtiskelu virmaliste puhul 9

Gavriil Romanovitš Deržavin

Ood Felitsale 11
Mälestussammas 14

Deniss Ivanovitš Fonvizin

Äbarik 15

Aleksander Nikolajevitš Radištšev

Teekond Peterburist Moskvasse 40

Nikolai Mihhailovitš Karamzin

Vaene Liisa 48

Vene kirjandus XIX sajandi esimesel poolel

Vassili Andrejevitš Žukovski

Svetlana 55
Merele 58

Kondrati Fjodorovitš Rõlejev

Soosikule 60
Laul 61
Kodanik 62

Aleksander Sergejevitš Gribojedov

Häda mõistuse pärast 63

Aleksander Sergejevitš Puškin

Priius 88
Tšaadajevile 91
Küla 91
Merele 93
A. P. Kernile 95
19. oktoobril 1825. a. 95
Prohvet 100
Siberisse 100
Poeet 101

Arion 102
Antšaar 102
Kaja 103
Venemaa laimajaile 104
Sügis 105
...Käisin jällegi 108
Mälestussammas 109
Jevgeni Onegin 110
Boriss Godunov 168
V. G. Belinski. Aleksander Puškini teosed 215

Mihhail Jurjevitš Lermontov

Puri 228
Poeedi surm 228
Kodumaa 230
Mõtisklus 231
Borodino 232
On armsad mäed 234
Meie aja kangelane 235
V. G. Belinski. „Meie aja kangelane" 335
V. G. Belinski. M. Lermontovi luuletused 341

Н. Вродский, И. Кубиков.
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА
Хрестоматия для VIII кл.
На эстонском языке.
Эстонское Государственное Издательство.
Таллин, Пярну маантеэ 10.

Toimetaja E. Leibak

Tehniline toimetaja A. Ruutsoo

Korrektorid: V. Kuresson ja H. Viljamaa

Ladumisele antud 24. IV 1956. Trükkimisele antud 4. VI 1956. Trükiarv 5000. Paber 60×92, 1/16. Trükipoognaid 22. Arvutus-poognaid 20,3. MB-04551. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58. Tellimise nr. 822.

Hind rbl. 3.40

6—6

[illegible]

A
A-21082

Rbl. 3.40

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00365978 8